

Tofiq Mahmud

Uzayda ucatan
Dağlar

Rəssam həyatından bəhs edən yeganə Azərbaycan romanı

TOFIQ MAHMUD

F102 pnoF
UZAQDA UCALAN DAĞLAR
(roman)

MƏCBURİ NÜSXƏ

№ _____

F. Köçərli adına
Respublika Uşaq
KİTABXANASI

92573

“Elm və Təhsil”

Bakı-2016

84(5Aze)

M 15

**Bu kitab Səbuhi Şahmursoyun şəxsi təşəbbüsü ilə,
"YAZIÇI" nəşriyyatının 1991-ci ildə nəşr etdirdiyi
"Uzaqda ucalan dağlar"
əsərinin tam mətni əsasında çapa hazırlanıb.**

Kitabsevərlər. 13-cü kitab.

Redaktə və korrektə işi: Cavid Qədir

**Mətni latın qrafikasına
çevirənlər: Aytəkin Məlikova
Tərlan Rüstəmov**

Üz qabığının müəllifi: Nurəddin Məmmədli

Qiymət: 6 manat

**Qrup: kitabsevərlər.fb.com
Səhifə: kitabseverler.fb.com
Bloq: kitabsever.wordpress.com**

ISBN 978-9952-8142-1-7

© "Yazıçı", 1991
© "Kitabsevərlər", 2016
© "Elm və təhsil", 2016

İTMİŞ RƏNGİN TARİXÇƏSİ

Beynimizdə qəlibləşmiş fundamental yanaşmalardan biri dünyada yeddi əsas rəngin olmasıdır. Sanki "İn-Yan"ın təqdim etdiyi mühakimənin ənənəvi ziddiyyət sərhədləri ağ və qaradan başqa bütün rənglərin "əsas"lığı arada yerləşən minlərcə çaların əhəmiyyətsizliyinə işarədir. Axı, həyat bizimlə həmişə səlis rəftar etmir, onun davranışlarında qeyri-səlislik daha qabarıqdır. Sırrın məğzi getdikcə öz sirliliyinin təəssübkeşliyini dərinləşdirdiyi kimi, məlum rəng sərhədləri arasındakı çalarlara diqqətlə daldıqca həyat daha rəngarəng və maraqlı olur.

Mən uşaq olanda atam evə Azərbaycan Sovet Uşaq Ensiklopediyasının üç cildliyini alıb gətirmişdi. Bütün məqalələri oxumasam da (oxuduqlarımın bəzilərini anlamasam belə) vərəqləyib şəkillərinə baxmaqdan xoşum gəlirdi. Bir dəfə o səhifələrdə hələ də xatirimdə qalan portret gördüm: qırmızımtıl paltarda oturub, yaylığı ilə üzünü yarıya qədər örtən qəmli qadın. Yadımdadır ki, qərribə hisslər keçirdim. Gözlərə diqqətlə baxdım, orada hələ heç vaxt görmədiyim və məni sarsıdan, donmuş, bir az da qayğılı kədər vardı. Sonradan uşaq sadələvhliyi ilə özümü inandırmağa çalışırdım ki, o gözlər, o kədər heç vaxt gerçək ola bilməz, burada nəsə aldadıcılıq var, rənglər mənimlə oyun oynayır. Bu cəhdlərimə baxmayaraq, həmin rənglərin yaratdığı kədər məni tərk etmirdi, həmişə gözlərimdən asılıb qalmışdı. Günlər, aylar, illər keçdikcə daha gerçək qəmli gözlər gördüm, amma mənə ilk təəssüratı bəxş edən o şəkli unuda bilmədim. O portret müəllifi Bəhrüz Kəngərli olan "Qaçqın qadın" idi.

Səkkizinci sinif şagirdi olanda Somerset Moemin "Ay və qara qəpik" romanını oxudum. Əsərin təsiri uzun

müddət məni tərk etməsə də, içimdə ona qarşı anlamadığım bir üsyan vardı. Zaman keçdikcə Striklend obrazına nifrətqarışıq heyranlıq duyurdum, o, məni necəsə ovsunlamışdı. Lakin məni yoran düşüncələrin nəticəsi olaraq da ona nəsə bir rəng tapa bilmirdim, "Rənglərin Allahı" Striklend (Pol Qogen) gözümdə rəngsiz qalmışdı.

Daim axan zaman məni Van Qoqla görüşə aparırdı. İrvinq Stounun "Yaşamaq yanğısı" romanıyla çarpışmadan müxtəlif rəng çalarları kəşf etsəm də, yenə nəsə çatmadığını anlayırdım. Rütubətli zirzəmi qoxusu fonunda həqiqi rənglər mənə görünürdü. Yeri gəlmişkən, o vaxtlar mütaliəm intensiv olduğundan "sənət sənət üçündür" ifadəsinə tez-tez rast gəlirdim. Yetkinlik dövrümün qeyri-iradi axtarışlarından bir sual uydurmuşdum: sənət həyatı inkar edə bilərmə? Axı, Qogen və Van Qoq mənə inkar forması kimi görünürdü. Niyə onlarda "mütləq Qogenlik" və ya "mütləq Van Qoqluq" var? Niyə onlarda həyat olduğu kimi deyil, yanaşmalarının fərqliliyindən təqdim olunur? Beləliklə, bu düşüncələr məni ədəbiyyat anlayışından fərqli olaraq, rəssamlıq və ya ümumilikdə, qrafika sənətində realizmin əvəzsizliyi fikrinə gətirib çıxardı. Məhz bu səbəbdəndir ki, tələbəlik dövründə tanış olduğum Avropa intibahından hər fürsətdə Leonardo da Vinçini yox, Mikellancelo Buonarottini seçirdim. "Den Braun tərəfdarları"nın hədsiz tarixilik və fəlsəfə ilə yüklədiyi məşhur "Mono Liza"dansa, daha həyatı çalarlar aşılaman "Tondo Doni"dən həzz alırdım. Saxta kübar düzenindənsə, işləməkdən əllərində damarlar qabarmış qadın təsvirləri daha ecazkar görünürdü.

Hər şeydən əvvəl, mənə görə zövq məsələsi olan qi-rəətçilikdə öncə anlamayıb təsadüfə bağladığım, sonra tamamilə riyazi düstur formasında özünü doğruldan qəribə döngələr olub ki, onları kompleks şəkildə qavramağım düşüncələrimə yeni üfüqlər bəxş edib. Bu mövzuda

özümdən birdən çox misal çəkə bilərəm. Sanki hansısa kitabın məndə yaratdığı proses (heç bir qaydada ona dəxli olmayan) digərinin mütaliəsiylə öz cavabına yetişib. Hərdən düşünürəm ki, əgər onların oxuma zamanının yerini dəyişsəydim, məndə heç nə alınmazdı. Hələ yetişməmiş suala göydəndüşmə cavab insana nə vəd edə bilər ki?

Gənclik dövrümün hissləri tarıma çəkən depressiyasını yaşayırdım. Həyata qarşı günü-gündən artan suallarım arzularıma "şəffaf fırça" düzəni qurmuşdu. Həmişə həvəslə vərəqlədiyim "Azərbaycan" jurnalının səhifələrində gözləmədiyim halda "Uzaqda ucalan dağlar"la qarşılaşdım. Əsəri oxuduqca tilsimə düşmüş fikirlərimdən dumanlar asta-asta çəkirdi. Hələ nə baş verdiyini anlamırdım, lakin irəlilədikcə kəşf etdiyim yeni rəng çalarlarına həlim şəkildə uyğunlaşdığımı hiss edirdim. Obrazlar o qədər doğma, o qədər adekvat idi ki, davranışları əvvəllər qazandığım "beyin qurdları"nı güləb atəşi ilə qovurdu. Sanki hər biri qaçılmaz ömür səhnəsində xoş təsirli rəngə çevrilmək üçün yaşayırdı. Hətta fabulaya cüzi aidiyyatı olan obrazlar da öz rəngini cizgi şəkildə həkk etməkdən çəkinmirdilər... Lap qoca dilənçi kimi.

Bu əsər məni incəsənətin sosial əhəmiyyəti ilə üz-üzə durmağa vadar edirdi. Orada nə Striklendin xudbinlik doğuran sənət qısqançlığından, nə Van Qoqun "Bu dünya yalnız uğursuz bir qaralamadır"ından, nə də sonradan tanıdığım daha bir ədəbi rəssam Yucinin "sənətlə dolların barışdığı yerdə yaranan fəlakət"in vicdan əzabından əsər-ələmət yox idi. Orada sənət həyatın özü qədər gerçək və anlaşılın, etikanın "nəciblik və rəzillik", estetikanın "gözəllik və eybəcərlik" tezlikləri arasında daim hərəkətdə olan doğma rənglərdən ibarət idi. Bəli, məhz doğma.

Fikrimcə, bu kitabın həyatdan süzülüb gələn daha bir özəlliyi də qeyd olunmalıdır: sanki, rəssam obyektı yox, obyekt rəssamı seçir; sanki, Bəhruzun vəzifəsi həqiqətləri

kətana boyamaq üçün yalnız fırçanı hərəkət etdirməklə məhdudlaşır. Mahiyyətini olduğu kimi əbədləşdirmək üçün bu şəkilləri həyat özü çəkir, Bəhrüz isə onun yalan tanımayan əlidir: bir az iti, bir az dərin və bir az da kövrək əli.

Mütaliəmin bir yerində fasilə verməli oldum, çünki sona yaxın bir vərəq jurnaldan qopmuşdu. O vərəqi çox axtardım, atamın şəxsi kitabxanasını ələk-vələk etsəm də, tapa bilmədim. Beləliklə, Bəhrüzün sirli darvazadan görünən o hörüklü qızın rəsmini çəkib-çəkmədiyini öyrənmədən romanı bitirdim. Bakıya gələndə ilk işim Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyinə gedib milli sənət qəhrəmanımın əsərlərinə baxmaq oldu. Məlum guşəyə ayaq basanda necəsə sakral bir məkanda olduğumu hiss etdim. Elə bilirdim, onun dünyasıyla üz-üzə gəlməyə hazırım, lakin yanılmışdım. O rəsmlər öz mahiyyəti ilə həzin-həzin içimə dolurdu və bu ağırlıq "Qaçqın qadın"ın qarşısında dayananda pik nöqtəyə çatmışdı. O gözlərdəki kədəri indi yaxşı anlayırdım, daha uşaqlıqdakı rəng oyununu toruna düşdüyüm fikrindən uzaq idim. İndi həmin rənglərə zərrə qədər şübhəm qalmamışdı. Onlar Bəhrüzün əli ilə həyatın öz kədərini yaratmışdılar.

"Uzaqda ucalan dağlar"ı kitab halında əlimə götürdüyüm an dərhal həmin "itmiş rəngin səhifələri"nə tələsdim. O cümlələri oxuyanda hansı hissləri keçirmişdimsə, kitabın latın qrafikalı nəşrini gerçəkləşdirdiyimiz zaman həmin sevinci duydum. Bu unudulmuş rəngləri oxuculara qaytarmaq hissi necə də gözəldir! Məlum prosesdə yanımda olan bütün dostlara sonsuz minnətdarlığım var. Yeni açarlar köhnə qapıları açmağı bacardı. Hərflərin yaratdığı rənglər dünyasına xoş gəlmisiniz!

REDAKTORDAN

Uşaqlıqda evdəki kitabxanamızdan cildi davakar xoruzun pipiyi kimi didik-didik olmuş bir kitab tapmışdım. Üstündə simurq quşunun, fondasa evlərin şekli vardı. Yəqin elə simurq quşuna görə ki, o kitab məndə Günəşlə, alovla assossasiya olunur. Kitabı böyük maraqla oxumuşdum, sona çatanda isə xəyal qırıqlığına uğramışdım: son səhifələri qopmuşdu...

İllər keçdi. O kitabı arada xatırlasam da heç yerdə rastıma çıxmadı. Bir müddət əvvəl hərəkətimizin növbəti kitabı barədə danışıarkən əsərin hələ adı deyilməmiş, qısa məzmununu eşidəndə gecənin bir aləmi həmin o Günəşi, ətrafında uçan simurqu gördüm. Bir də uzaqda zirvəsi haçalanmış dağ vardı. Və bir cavan oğlan maddım-maddım o dağa tamaşa edirdi...

Kitabın redaktəsini boynuma götürdüm. Həmin qopan səhifələrə oxumağa tələsmədim, redaktə etdikcə, illərin intizarıyla oxudum... Redaktə etdikcə yenidən qonşuluqdakı qoz ağacına dırmandım, bağda bənövşə topladım, Nazlıya vuruldum, Narıncdan xoşlandım, Mariyayla sevişdim, Xəlillə dostlaşdım, Pakizəyə, Hürnisəyə acıdım, qaçqın uşaqların dərdinə şərik oldum, Əliqulu Qəm-küsarla bir yerdə güllələndim, Pirosmanın rəsmlərinə heyran qaldım, Haça dağa ay işığında tamaşa etdim...

***

Tofiq Mahmudu "Uzaqda ucalan dağlar"la tanıdısam. Uzağı anlatmaq lazım gəlsə bu əsəri misal çəkərəm. Romanda bir az magik tərzdə uzaqlıq var. Əlini uzatsan çatası məqamlarda da nəsə irəqlıq, özgəlik, tənhalıq, uzaqlıq sezilir.

Tofiq Mahmud 1931-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şahbuz rayonunda doğulub. Orta təhsilini Bakıda alan T.Mahmud daha sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirib. Əmək fəaliyyətinə Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin mədəni-maarif müəssisələri idarəsində metodiki kabinetin metodisti kimi başlayıb, ardınca "Azərbaycan müəllimi" qəzetində xüsusi müxbir, "Göyərçin" jurnalında ədəbi işçi kimi fəaliyyət göstərib. Yaradıcılığa şeirlərlə başlayan ədib sonra özünü nəsrdə də sınağa başlayıb. Daha çox "Yerə dağılan muncuqlar", "Uzaqda ucalan dağlar" əsərləri ilə oxuculara tanış olan Tofiq Mahmudun yaradıcılığının böyük hissəsi uşaqlarla bağlıdır. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tanınmış simalarından olan ədib uşaqlar üçün müxtəlif, şeirlər, hekayələr qələmə alıb. Balaca oxucuların sevimlisinə çevrilib. Ədəbi fəaliyyətindən başqa iş fəaliyyəti kimi üstündə əsdiyi uşaqlar üçün nəzərdə tutulan "Göyərçin" ədəbi dərgisi olub. 1961-ci ildən ölümünə qədər bu jurnalda yazıb, yaradıb. Mətbu nəşrin ayaqda qalması üçün əlindən gələni edib. Dərgidə əvvəlcə ədəbi işçi, daha sonra məsul katib və nəhayət, redaktor vəzifələrində çalışıb.

SSRİ-nin süqutundan sonra digər nəşrlər kimi "Göyərçin" də maddi problemlər yaşayır. Jurnalın bağlanması üçün Tofiq Mahmud əlindən gələni əsirgəmir, müxtəlif adamların köməyindən istifadə edir. Hətta jurnalı özü kiosklara payladığı məqamlar olur...

1997-ci ildə Tofiq Mahmudun vəfatından cəmi üç gün sonra "Göyərçin" jurnalının maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması haqda qərar verilir və dövlət tərəfindən yenidən maliyyələşdirilməyə başlayır.

Tofiq Mahmud yazıçılıq, şairlik eləcə də publisistik fəaliyyətindən əlavə, eyni zamanda, tərcümə ilə məşğul olub. Xuta Berulavanın "Quş südü", İsabəy İshaqovun

"Hər şeyi öyrənmək istəyən" kitablarını Azərbaycan dilinə çevirib. Bundan başqa, öz əsərləri də müxtəlif dillərə tərcümə olunub.

Ədib Azərbaycan Respublikası Uşaq Fondunun Bakı şöbəsinin sədri, eləcə də rəyasət heyətinin üzvü olub. Azərbaycan Yazıçılar Birliyi uşaq və gənclər ədəbiyyatı şurasının sədri, keçmiş SSRİ Yazıçılar İttifaqı uşaq və gənclər ədəbiyyatı şurasının üzvü seçilib. Azərbaycan Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fəxri fərmanı ilə təltif edilib.

Hazırda adına "Tofiq Mahmud mükafatı" təsis olunub və hər il ən yaxşı uşaq şeirlərinin müəlliflərinə verilir.

Tofiq Mahmudun zəngin yaradıcılıq yolunda son irihəcmli əsəri "Uzaqda ucalan dağlar" olub. Tanınmış Azərbaycan rəssamı Bəhrüz Kəngərlinin həyatından bəhs edən, müəyyən mənada sənədli romandır. Yazıçı bu əsərin ərsəyə gəlməsi üçün 5 il araşdırma aparıb, Kəngərlinin getdiyi, yaşadığı yerləri qarış-qarış gəzib, müxtəlif adamlarla söhbət aparıb.

Kifayət qədər nəsr əsərləri olsa da ədib sözünü, hissələrini poeziya ilə rahat çatdırma bildiyini düşünür, onu möcüzə hesab edir, "Poeziya məniim üçün həmişə möcüzədir. Uşaqlıq illərində bu möcüzə elə bir qüvvəyə malik idi ki, məni ahənərbə kimi özünə çəkirdi" – deyə anladır.

Bu kitabda poeziyadan söhbət getməsə də rənglərin ahəngi, harmoniyası içərisində qurulan mini qalaktikadan danışılır, gerçəklik və yanılsamalar dolu rəssam həyatı göz önünə sərilir. Burdakı rəngləri oxuyun. Oxuyun və rəngli yaşayın.

PROLOQ ƏVƏZİ

Ətəkləri Ədil ağa gölünə qədər uzanan, Sarvanlar məhəlləsindən tutmuş, Eylabad kəndinin uca təpələrinə, köhnə qalaya, Yamxana kəndinə gedən yoladək böyük bir ərazidə yerləşən Naxçıvan ulu tarixə malik qədim şəhərdir. Aran yerdə olmasına baxmayaraq dörd tərəfdən dağlarla əhatə olunub. Amma bu dağlar şəhərdən çox-çox uzaqdadır. Hansı tərəfə baxırsansa bax, dağlar aydınca nəzərə çarpır. Bəzən uzaqlıq itir, dağlar sanki yaxına gəlir, əzəmətli qala divarları kimi dörd tərəfdən şəhəri bürüyür. Bəzən çən-duman onları görünməz etsə də qəribədir ki, zirvələrini heç zaman gizlədə bilmir. Dağlar şəhərin əbədi, canlı keşikçiləri kimi dayanır.

Rəssam Bəhruz Kəngərli on doqquzuncu əsrin sonlarında bu şəhərdə doğulub, böyüyüb, yaşayıb yaradıb və elə burda gənc ikən dünyadan köçüb. Onun bütün əsərlərini nəzərdən keçirən olsa əksəriyyətində Naxçıvanı dörd tərəfdən əhatə edən dağları görə bilər. Bu, möcüzədir. Hansı sehrli qüvvə rəssamı buna sövq edib?! Doğma yurdunun təbiətini çəkərkən hər mənzərənin arxasında gözü gördüyü dağlar sanki öz-özünə tabloya köçürdü. Bu barədə düşünmədən, qabaqcadan nəzərə almadan gözə görünməyən təbii duyğunun dalğasında səhər doğan günəş kimi bu dağlar onun əsərlərində peyda olurdu.

Naxçıvanda onu dörd tərəfdən əhatə edən dağlar uzaqda, çox uzaqda həmişə görünür: günəşli havada da, çəndə-dumanda da, tufanda da! Həmişə görünür.

BİRİNCİ FƏSİL

1

Yanları çubuqla hörülmüş, yekə qoşa təkərli araba Naxçıvana yaxınlaşırdı. Bayaqdan arxada əyləşib ayaqlarını sallamış Bəhruz dimdik ayağa qalxdı, əlləri ilə arabanın çağından möhkəm tutdu. Öküzü haylayan qara papaqlı kişi arxaya dönüb:

– Nə etdiyindi a bala? – deyə bərkdən qışqırdı – yıxılıb baş-gözünü əzərsən. Otur!

Bu zaman araba çala-çuxura düşdüyündən bərk silkələndi, Bəhruz müvazinətini saxlaya bilmədi, yıxılmaq üçün arabanın bir böyrünə çökdü.

Tozlu yollar arxada qalmışdı, bir də silsilə dağlar. Cansıxıcı, bürkülü, isti hava birdən-birə dəyişdi, kölgəli, sərin və xoş oldu. Bağlar başlanmışdı. Hacı Pirinin meşə kimi qalın bağları Şıx Mahmud kövşəsinə qədər uzanırdı.

Bir aydan çoxdu ki, kənddə idi. Onu necə, nə cür bura gətirmişdilər, bütünlüklə yadında qalmayıb. Bir onu bilir ki, həyətlərində çoxlu adam vardı – papaqlı kişilər, çarşablı qadınlar. Sonra şirindilli bir arvad onu qonşuya apardı, meyvəyə qonaq elədi. Bir də gördü, indi geriye qayıtdığı bu ikitəkərli arabada, şirindilli gənc arvadın qucağında harasa gedir. Bir də o yadındadır ki, uzaqdan – “Bəhruz!!!” – deyib qışqıran, uzun tumanı ayaqlarına dolaşan Nazlı arabanın dalınca yüyürür.

Böyük bir dağın döşündə yerləşən kənddə günləri gah kədərli, gah xoş, sevincli, gah da darıxdırıcı keçdi. İlk günlər ipə-sapa yatmır, – “anamı istəyirəm” – deyə evə getməyə can atır, ağlayır, göz yaşları tökürdü. Şirindilli arvad getdiyindən daha çox kürlük edirdi. İpək bir

nənə çətinliklə damarını tuta bildi, ovundurdu, oxşadı, əzizlədi. Bəhrüz mehrini ona saldı, çörəyi də, suyu da, çayı da elə ondan istəyirdi. Sonra kənd uşaqlarına qoşuldu, çölə, düzə, dağa, çəmənə qaçdı. Üzü günəşdən yandı, əlləri, dodaqları hələ dəyməmiş qoz qabığını soymaqdan qapqara qaraldı, kol-kosa ilişməkdən qolları cızıq-cızıq oldu.

Nənəni bəzən heyrət bürüyürdü. Bütün uşaqları dərhal yuxu aparırdı. Təkcə Bəhrüzdan başqa. Onun iri, düşüncəli gözləri həmişə açıq idi. Bir dəfə nənə gecəyarı oyananda onu yorğan-döşəyin içində oyaq görüb təəcübləndi:

– Niyə yatmırsan, Bəhrüz?

– Nənə, aya bax – uşaq açıq pəncərəni göstərdi.

Qoca istər-istəməz yorğanı kənar edib, pəncərəyə, sakit həyətdə ayın ağappaq süd işığında ucalan ağaclara, üfüqlərə, buludlara baxdı, hər şey aydın, parlaq, hündür dağ isə daha əzəmətli, daha gözəl... Bu süd işıq gecənin qaranlığını əridə-əridə meydan oxuyurdu.

– Yat, ağrın alım, yat.

– Anamı istəyirəm, nənə.

Bəhrüz elə titrək səslə dindi ki, kövrələn nənə bilmədi nə etsin, onu necə ovundursun? Çünki anası daha yoxdu, buna görə də Bəhrüzü həmin gün kəndə göndərmişdilər ki, hər şeyi unutsun, heç nədən xəbəri olmasın. İndi nənə fikirli-fikirli göyə baxan Bəhrüzün saçlarını sıgalladı, əyilib astadan pıçıldadı:

– Atan xəbər göndərib, darıxma, bu gün-sabah gedəcəksən. İndisə, yat, bala.

Nənə öz yerində rahatlandı, uzun müddət ona göz qoydu. –“Yarəbbi, bu necə tifildir” – deyə düşündü, çünki Bəhrüzün gözləri hələ də açıqdı, ayın təbiətə verdiyi gözəllikdən doya bilmirdi.

Son günlər isə dözmürdü. Onun iri gözləri kədərlə dolmuşdu. Heç yerə getmirdi, otaqda, xalının üstündə mütəkkəyə söykənib fikrə-xəyala dalırdı.

İndi hər şey arxada qalmışdı: kənd də, hündür dağ da, nənə də, həsrətli, kədərli günlər də! Bəhrüz yenə arabadan qalxdı, çünki bağların sonunda möhrə hasarlar, evlər, evlərin arxasından qalxan ağaclar, həyətlər göründü. Bəhrüz arabanın arxasından quş kimi yerə atıldı, özündən hündür və böyük olan təkərə baxıb irəliyə qaçdı. Qara papaqlı kişi onu yerdə görüb qorxdı:

– Ay bala – qışqırdı – niyə düşmüşsən?

– Sağ ol, əmi – Bəhrüz geriyə dönüb papaqlı, saqqallı, üzü qırış-qırış olan kişiyyə baxdı, daha dayanmayıb şəhərə doğru götürüldü. Bir azdan hər iki tərəfi torpaq hasar olan dar küçə ilə qaçıb geniş, daşlı küçəyə çıxdı. Öz küçələrinə yaxınlaşanda, döngəyə çatan kimi dayandı, ətrafa baxdı və doğma qapıya doğru yüyürdü. Üstünə yumru dəmirdən bəzək vurulmuş, rəngi solmuş, üstü, yanı kərpicdən hörülmüş qapı! Bəhrüz bu qapıya çatıb, nəfəsini dərə-dərə onun qarşısında dayandı...

2

– Başın sağ olsun, Şirəlibəy – deyə Əliqulu çayını içib ayağa qalxdı, taxta dirəkli, torpaq döşəməli dəhlizdən həyətə endi. Balaca alça ağacının yanında dayanıb, arxasınca gələn ev sahibini gözlədi. Şirəlibəy yaxınlaşıb, onunla üzbəüz olanda:

– Bu ağacı oğlum doğulan günü əkmişəm, – dedi, – alça ağacıdır. İlk dəfədir ki, meyvə gətirib.

– Xeyli xub – deyə Əliqulu ağaca diqqətlə baxdı: – Oğlun neçə yaşındadır?!

– Yeddi.

– Hansı məktəbə qoymaq istəyirsən?

– Təzə məktəbə.

– Xub, xub! – deyə Əliqulu razılıqla güldü. – Sənə bəyan edim ki, ağıllı iş görürsən. Övladın tərbiyəsi indidən yaxşı olmalıdır. O, əlini alça ağacının balaca yarpaqlı, nazik budağına üzətdi. Budağın üstündə bir neçə göy alça vardı. Onlardan birini dərdi, gülə-gülə ağzına apardı.

– Ağacın ilk bəhrəsini sən nübar edirsən, Əliqulu! Xoşbəxt olasan! Mən sənə kimi dostlarla fəxr edirəm. Bu ev, həyəət-baca sənə qurban! Arzum budur ki, bizdən qədəmlərin kəsilməsin!

– Vaxt var ki?! Görürsən, hüsrə gec gəlib çıxmışam. Gah Culfada oluram, gah burda, gah Tiflisdə. Bu şəhər də mənə özünə bərk çəkir. Camaatımıza teatr açmaq istəyirəm. Əşər öz yerində, teatr da lazımdır. Mirzə Cəlil deyir ki, teatr olsa, camaatın gözü açılar.

– Doğru buyurur. Mirzə Cəlili Naxçıvanda görmürəm daha. Necədir?

– Yazır-pozur, pis deyil. O da mənə kimi Tiflisə can atır. Bəs oğlun gözümə dəymir?!

– Kənddədir. İstədim ki, anasının ölümünü görməsin. Rəhmətliyi çox istəyirdi.

– Bu zaman – “Ana!!!” – deyə yanıqlı bir səs qopdu. Bu səsin dalınca çax-çax döyüldü. Onu Bəhrüz bərk-bərk, həyacanla, göz yaşları ilə döyürdü.

– Oğlumdur! – Şirəlibəy qapıya sarı tələsdi, açdı, uşaq özünü atasının qucağına atdı. Şirəlibəy Bəhrüzü bəhrüzünə basa-basa, üz-gözündən öpə-öpə, göz yaşlarını sildi:

– Sakit ol, Bəhrüz, – deyə-deyə onu oxşadı. Bilirdi ki, həsrət hissi uşağı boğur. Bəhrüz bir az özünə gəldi, bu zaman balaca alça ağacının yanında dayanan, tanımadığı adamı gördü. Şirəlibəy onu yerə qoyub:

– Hə, oğlum, yaxın gəl, səni şairlə tanış edim, – dedi, – Əliqulu dayıdır, Nəcəfov Əliqulu... Mənim dostumdur.

– Bəhrüz başını qaldıraraq ona baxdı. Əliqulu dayı möhkəm, sağlam bədənli, geniş alınlı, sərt sifətli, boynu

bədənində qısılmış bir adamdı. İrəli gəlib əlini uzatdı, Bəhrüzün burnunu ehmalca sıxaraq:

– Salam, oğlum – dedi, – maşallah özün də böyüyürsən, ağacın da! Qələmlərin var?

– Bəhrüz özünü itirdiyindən çaşmış qaldı. Cavab vermədən sakitcə iri gözlərini ona dikdi. Şirəlibəy gülə-gülə:

– Qələmləri yoxdur, kömürlə şəkil çəkir...

– Mərhaba, mərhaba! Həmişə çək, oğlum, həmişə!

– Əliqulu yenə Bəhrüzün burnunu ehmalca sıxıb, qapıya sarı yönəldi. Şirəlibəy onu ötürüb geri qayıdanda birdən yerindəcə donub qaldı.

Bəhrüz dörd gözlə anasını axtarırdı. Əvvəlcə onun həmişə qaldığı otağa cumdu, içəridə qohumlarını görüb pərt halda geri qayıtdı. Təndirəsərə doğru yüyürdü. His basmış ikitaylı qapıdan içəri girməyilə çıxması bir oldu. Bağa, qonşu həyəətə, evin arxasına, çardağa baxır, həyəcanla yüyürür, gəzir, axtarırdı. Otaqdan yaşmaqlı qadınlar çıxıb sükut içində baxırdılar. Babası Əşrəf bəy dəhlizdən Bəhrüzü səslədi. Bəhrüz sanki eşitmədi. Alça ağacının yanında quruyan Şirəlibəy əllərini qoynuna qoyub, gözaltı onu izləyirdi. Oğlunu yaxşı başa düşür, onun – “anam hanı?” – sualına cavab verməkdən qorxurdu.

Bəhrüz əvvəl Əşrəf bəyə tərəf getdi, gözlənilmədən atasına baxdı və sürətlə ona doğru yüyürdü. Şirəlibəyin qarşısında dayanıb iri gözlərini qaldıraraq üzünə zillədi. Şirəlibəy oğlunun gözlərinə baxa bilmədi, çünki dillənməsə də, bütün kədəri, həsrəti, sualı, sözü bu gözlərdə alışmış yanırdı.

3

Şirəlibəy zəncirli saatını cibindən çıxarıb kiçik düyməni basan kimi qapağı açıldı, vaxtı bilib arxayınlaşdı, qapağı təzədən bağlayıb saatı cibinə qoydu. Zənciri sallana-sallana qaldı. Bundan sonra pencəyini geydi, qatlama

güzgünün qarşısında dayanıb səliqəsinə fikir verdi. Bu vaxt Bəhrüzün yatdığı otaqdan arvadların hay-küyünü eşitdi, tələsik dəhlizə çıxanda arvadlardan birinin qorxu, dəhşət içində qapını açdığını, əllərini ona doğru uzadıb – “Bəhrüz!” – deyə qışqırdığını görəndə özünü içəri atdı. Bəhrüzün yanaqları qıpqırmızı qızarmışdı. Şirəlibəy əlini uzatmağı ilə geriyyə çəkməyi bir oldu. Uşaq od içində yanırdı.

Hər şeyi unudub Şirəlibəy birbaşa həkim dalınca qaçdı, yaxşı ki, rastına fayton çıxdı; Kərbalayı Abbasın bərbəkli, məşhur faytonu. Şirəlibəy onu tələsdirdi, Abbas da atları qovdu. Həkim Şengelaya Şirəlibəyin sir-sifətini görüb, söz demədən tələsik yığışdı. Faytonda fikrini yayındırmaq üçün sorğu-suala tutmaq istədisə də, bunun nəticəsiz olduğunu, hətta zarafatçı Kərbalayı Abbasın da ciddiliyini görüb susdu.

Vəziyyət həqiqətən də ciddi idi, həkim Bəhrüza yaxınlaşan kimi diksindi, qorxdı, ümidini itirsə də, bunu biruzə vermədən, geri çəkilmədən müalicəsinə başladı. Şirəlibəy narahat-narahat yaxınlaşıb rus dilində pıçıldayırdı:

– Doktor, mənə bir söz..

Şengelaya təmiz Azərbaycan dilində dedi:

– Qorxma, Şirəlibəy! Üstümüzdə Allah var!

Nadir Şengelayanın gödək boyu, iri, dəyirmi sifəti, daz başı və başın ətrafında ağaran tüklər vardı. Təmkinli davranışına uyğun gəlməyən qəribə, mənalı zarafatlarından heç zaman qalmazdı. Bir neçə dərman verəndən, sirkə ilə, keçi piyi ilə ovuşdurandan sonra Bəhrüzün şirin-şirin yatdığını görüb, arvadlara tapşırıq verdi ki, təzə yorğan-döşək hazırlasınlar, Şirəlibəy ona heyvətlə baxanda:

– Özüm üçün istəyirəm, – gülə-gülə dedi, – gecəni burda yatacağam.

– Evim də, özüm də sənə qurban! – Şirəlibəy həkimin zarafat etdiyini zərrə qədər də ağına gətirmədi. Yarı saat sonra su içində olan Bəhrüzü təzə yorğan-döşəyə keçirdəndə həkimə mənalı-mənalı baxdı. Bir neçə vaxtdan sonra əlini onun alnından götürən həkim:

– Allaha şükür! – Yenə azərbaycanca dilləndi, – oğlunun daha üzü bəridir.

Şengelaya tapşırıqlarını verib, getmək üçün yır-yığış edəndə Şirəlibəy onu qoymadı, öz otağına apardı. Həkim stoldan, ətrafındakı hündür stullardan, köhnə, qədim şifonerdən, səliqə ilə yığılan nikelli çarpayından, küncdəki dəyirmi yazı masasından ibarət otağı gözdən keçirdi. Şengelaya məmnun halda əlini daz başına çəkdi, saçlarını sıgallayıb əyləşdi, zəngin süfrəni görüb: – “Bu nə əziyyətdir, bəy!” – dedi.

– Əziyyəti yoxdur, doktor, hələ sənin adına şərab da almışam, gürcü şərabı.

– Bax, bundan imtina etmərəm.

Şirəlibəy şərabı güllü, naxışlı piyalələrə süzdü, birini qonağın, o birini öz qarşısına qoydu. Şengelaya onu götürüb:

– Oğlunuz bir də xəstələnməsin, bəy! – deyə şərabı başına çəkdi.

– Amin! – Şirəlibəy də içib, piyaləni stolun üstünə qoydu.

Bəhrüz yavaş-yavaş dirçəldi. Bir dəfə Şirəlibəy onu kömürlə işləyən gördü:

– Kimi çəkirsən, Bəhrüz?

– Anamı! – Başını qaldırıb iri gözlərini atasına dikdi.

Şirəlibəy onun baxışlarına dözə bilməyib, dəhlizə çıxdı, kimsə alça ağacının dalında gizləndi. Yaxınlaşanda, bapbalaca bir qızın qaçdığını, yaşıllıqların içində quş kimi yoxa çıxdığını gördü. İki gün sonra o qız yenə üzə çıxdı. Torpaq hasarın dibindəki qızılgül kollarının arxa-

sından oğrun-oğrun baxırdı. Elə ki, Şirəlibəy ona sarı addımladı, yenə əvvəlki kimi yox oldu.

O qız Nazlı idi.

4

Bəhruz həyətdə, alça ağacının böyründə oynasa da, bir gözü bağda, bir gözü isə küçə qapısında qalmışdı. Nazlını axtarırdı. İkinci gün onu görmək üçün bağlar arasına gedib ikimərtəbəli binaya yaxınlaşdı. Həyətdəki meydan kimi açıq yerə həm daş, həm də kərpic qırıntıları döşənmişdi. Bəhruz ağacların altından boylanıb ətrafa göz gəzdirdi. Binanın ikinci mərtəbəsinə qalxan torpaq pilləkənin çox yeri sökülmüşdü.

Pilləkənin başında, əlində gümüş naxışlı aftafa tutmuş, Nazlının atası Qulamheydər göründü. Bəhruz qorxub ağacın arxasına keçdi, Qulamheydər aftafadan su tökməyə, əllərini yumağa başladı. Sonra yalın ayaqlarının baş barmaqlarını əli ilə islatdı. Necə deyərlər, pak oldu. Aftafanı bir kənara qoyub, açıq eyvanda, həsirin üstündəki kiçik, güllü döşəkcədə bardaş qurub əyləşdi. Namaz qılmaq üçün ayağa qalxıb, əllərini başından bir azca yuxarı tutdu, dodaqaltı "Quran" oxudu, aşağı əyildi, dizlərini qatlayıb əyləşdi, əllərini qabağa verə-verə, iki-üç dəfə əyilib qalxdı. Sonra durub otağa keçdi.

Bəhruz daha gözləməyib, geri qayıtmaq istədi. Bu vaxt kimsə onu səslədi, dönərkən qarşısında Nazlını gördü. Qızın gözləri par-par yanırdı. Üstü-başı, üzü-gözü çirklili idi. Əlini uzadıb Bəhruzun əlindən tutdu, bağın içinə doğru apardı.

– Ərik istəyirsən? – soruşdu.

Bağın sonu yoxdu, ağacların cərgəsi bir-birini elə əvəz edirdi ki, yaxını belə görmək olmurdu. Yamyaşıl budaqların altı təzə düşən axşam kimi kölgəli idi. Bu

kölgələri yarpaqlar arasından süzülən işıq zolaqları qılinc kimi kəsirdi. Bu şüalar bir neçə yerdə yanır, gah ağımtıl, gah da açıq qırmızı rəngə çalırdı. Nazlı yenə dil-dil ötürdü. Bəhruza macal vermir, təkcə özü danışırdı. Tutun, gilasin sovuşduğunu, neçə dəfə onun dalınca gəldiyini, qorxub qaçdığını, məhəllədə heç kimlə oynamadığını söyləyir, dalbadal suallar verir, elə gülür, gülürdü... Bəhruz dayandı, Nazlı arxaya döndü:

– Nə olub? – maraqla soruşdu, – o işıqlara baxırsan?

Bəhruz başı ilə təsdiq edib əlini uzatdı, işıq zolağı kəsildi, yerə yox, onun qoluna düşdü. Nazlı da yüyürdü, başqa işığın qabağını tutdu, gah əli ilə, gah da üzünü ilə... İşıq onun ağappaq üzünə düşəndə qəhqəhə çəkib güldü. Sonra gözlərini yumdu:

– Bəhruz, yaxşıdır?!

– Yaxşıdır.

Nazlı irəliyə yüyürdü. Bəhruz da dalınca. Gilas ağaclarının yanından ötüb, torpaq hasarın yanı ilə qaçdılar. Şaftalı ağaclarının üstü dolu olsa da, ağımtıl tüklərlə örtülü gömgöy meyvələr hələ dəyməmişdi. Əriklər isə yaşıl yarpaqlar arasından işıq saçırdı. Qız dərhal ağaca dırmaşdı. Ərikləri bir-bir dərib Bəhruza ötürdü.

Ərikdən doyub bağdan çıxdılar, gəzə-gəzə Əlixan məscidinə tərəf gedib yaxınlıqdakı toya baxmaq istədilər. Toy hələ başlamamışdı. Məscidin qapısı açıq olduğundan yavaş-yavaş ora yaxınlaşdılar. Nazlı içəri boylandı:

– Molla ordadır, – pıçıldadı, – girək içəri?!

– Girək! – Bəhruz həvəslənib qapıdan keçdi. Çoxdandı ki, məscidə gəlmir, molla Talıbı görmürdü. Arıq, balaca, ağ saçlı molladan xoşu gəlirdi, bir neçə dəfə onun uşaqlara mehribanlıqla, xoşluqla yanaşdığını görmüşdü. Bəhruz cəsarətlənib bir az da qabağa getdi. Hamı yerdə, diz üstə çökmüşdü. Bəhruz da arxada əyləşdi, uzun, qara əbada başı açıq molla Talıbın dayandığını görüb diksindi,

indi molla onun gözündə əfsanəvi görkəm almışdı. İlk dəfə idi ki, onu başı açıq görürdü. Molla Talıbın ağappaq saqqalı ilə ağappaq saçları bir-birinə qarışmış, balaca, qırmızımtraq üzü bu ağılıq içində elə bil itmişdi. Nəse danışır – aram-aram, tələsmədən, təmkinlə... Bəhrüz molların – “insan insana dayaq olmalıdır” – sözlərini eşidib daha diqqətlə qulaq asdı. Molla ibrətli hadisədən, gördüyü gözəl işlərdən danışdı. Nazlı Bəhrüzü dümsükləyib:

– Gedək, toy başlayır! – pıçıldadı.

5

O, ömründə birinci dəfə idi ki, toy görürdü. Buna görə də heyrətindən ağzı açıla qalmışdı. Yerə əlvan naxışlı xalılar, gəbələr döşənmişdi. Qadınlar divar boyunca sıx-sıx əyləmişdilər. Qapının böyründə heç kime baxmadan başlarını aşağı əyən üç çalğıcı vardı. Biri qara zurnanı üfürür, o biri qoşa nağaranı vurur, üçüncü isə əlində dəf oxuyurdu. Qadınların müxtəlif rəngli, alabəzək tumanları paraşut kimi şişmişdi. Qızıl pullarla, mirvarilərlə, muncuqlarla şəfəqlənən silsilələr sinələrində bərq vururdu. Qırmızı qanovuzdan paltar geyən qızların cərgəsində şənlik daha çoxdu. Köynəkləri ağ ipəkdən tikilmişdi. Bir neçə nazik hörük düzəltmiş, sol tərəfdən döşlərinin üstünə atmışdılar. Bu hörüklər boyunbağlarının yanından sallanırdı. Başlarında qızıllı, bəzəkli araqcınlar vardı. Qızların arasından biri irəli atıldı. O qədər zərif idi ki, qollarını açanda çinar pöhrəsini xatırladırdı. O, asta-asta süzür, çiyinlərini əsdirir, fırlanır, başqalarını oyuna səsləyirdi. Bəzən elə əyilirdi, elə bil sümüyü yox idi. Bəhrüz gözlərinə inana bilmirdi. Onsuz da iri olan gözləri daha da iriləşmişdi. Qız əyildiyi zaman bir əlini irəli uzadır, onu gah fırladır, gah yumur, gah açır, uzun, ağ

barmaqlarının hərəkətində ümumi oyunu ilə həmahənglik yaradırdı. Çiyinlərini əsdirərkən, başını astadan, elə zərifliklə tərpədirdi, sanki bu dəqiqə quş kimi uçacaqdı.

Birdən musiqinin ritmi dəyişdi, oynaq oldu, hamı eyni ahənglə çəpik vurmağa başladı. Qız indi çılğınlıqla, çevikliklə süzdü. Bu zaman çalğıcıların böyründə əyləşmiş, totuq yanaqlı, sivri burunlu, kök, yaşlı qadın:

– Ay şabaş! – deyə qışqırdı. Oynayan qızın üstünə pullar yağdı. Coşqun musiqi, eyni vaxtda vurulan çəpik sədaları, “sağ ol”, “ay can, ay can” nidaları, bu ümumi, xoş təranələr içində yaşlı qadının “ay şabaş” səsi bir-birinə qarışaraq gözəl ahəng yaratmışdı. Meydan qızısqıca oynayanların sayı çoxalır, qırmızı qanovuzdan paltar geymiş qızların cərgəsindən hər dəfə biri qalxıb ortalığa çıxırdı.

Kiminsə “gəlin oynasın” qışqırığı hamıda həyəcan, həvəs, maraq oyatdı. Üç qız qonşu otaqdan utanan, çəkinən gəlini əllərindən tuta-tuta gətirib ortalığa saldı. Sonra özləri ətrafında oynamağa başladılar. Gəlin başdan-başa ağappaq ipək içində idi, üç qız isə qırmızı paltarda. Hamı həvəslə, gülə-gülə çəpik vururdu. Kök, yaşlı qadının işarəsi ilə qoşa nağara susdu, zurnanın müşayətilə şən bir bayatı dedi, bundan sonra musiqi də, çəpiklər də gur səsləndi. Qırmızı paltarlı üç qız qollarını açıb, şam kimi ağappaq gəlinin ətrafında süzürdü.

Üç qız bir-birinə bənzəyən hərəkətləri eyni vaxtda, musiqinin ritmi ilə gözəl ifa edir, arxaya doğru əyiləndə zənbaq ləçəkləri kimi görünürdü. Əyilərkən bellərinin, çiyinlərinin hərəkətindən incəlik yağırdı.

Bəhrüz Nazlı ilə evə dönərkən, özündə deyildi. Dildil ötən qızın sözlərini eşitmirdi. Evdə Şirəlibəy onun iri gözlərindəki heyreti dərhal duydu, yanına çağırırdı:

– De görüm, necəsən, a bala?

– Yaxşıyam, ata. Toya getmişdim.

– Hansı toya? – Şirəlibəy pencəyini soyunub, jiletinin düymələrini aç-aça soruşdu.

– Qonşudakı.

– Deyəsən, xoşuna gəlib.

– Bəhruz başı ilə təsdiq elədi. Şirəlibəy onun saçlarını sığalladı:

– Mən də sənə bir şey verəcəyəm, – dedi, – ala, bax!

Bəhruz kağıza bükülünü yavaş-yavaş açanda, içindən bir dəstə başı qızılı, uzunsov qələmlərin çıxdığını görəndə, sevinclə atasına baxdı. Şirəlibəy gülə-gülə:

– Bilirsən, bunları kim göndərib? – soruşdu, cavabını gözləmədən əlavə etdi: – Əliqulu əmi, yadıdadır, sən kənddən gələndə gördüyün əmi...

Bəhruz ehmallıca burnunu sıxan, gödəkbəy, mehriban adamı, onun “həmişə çək, oğlum, həmişə” sözlərini xatırladı. Qələmlərə bir daha baxıb, o biri otağa tələsdi. Şirəlibəy çarpayıya uzanıb, güllü yorğanı üstünə saldı, divarı tutmuş böyük, əlvan xalının saçaqlarına əlini gəzdirə-gəzdirə xəyallara daldı.

6

Bəhruz üçün qələmlər təkə oyuncaq, əyləncə olmadı.

Bu qələmləri yonub kağız üzərində cizmaqaralar edirdi. Sonra kağızı cırıb atır, təzəsini çəkirdi. Qələmlər arasında qara rənglisini daha çox sevirdi. Çünki kömürle çəkdiyi kimi, bu qələmlə də çəkməyi xoşlayırdı. Toyu unuda bilmirdi. Papaqlı çalğıçılar, rəqs edən qızlar, onların paltarları, bər-bəzəkləri, bayatı deyən qadın, xalılar, şamlar, noğullar, tez-tez yadına düşür, əlində qələm tutub uzun müddət bu lövhələri xəyalında canlandırır, sonra nəsə çəkməyə başlayırdı.

Bir dəfə Əliqulu dayının göndərdiyi başı qızılı qələmlərdən birini götürüb, şəhər kənarına getmişdi. Uşaq-

ların çoxu başına yığışmışdı. Hamı qələmə baxırdı. Bu, onlara möcüzə kimi gəlirdi. Çünki belə qələm heç zaman görməmişdilər. Bəhruz həvəslə uşaqlara qələm haqqında danışır, kağız üstündə müxtəlif şəkillər çəkib göstərirdi.

Geriyə qayıdarkən, yolda iki-üç oğlan uşağın qabağını kəsdi. Onlardan biri boyca hündür idi. Bəhruz ayaq saxlayıb azca geri çəkildi. Hündür oğlan qabağa yeridi, hökmlə, hirsle:

– Onu ver bura! – deyə qələmi göstərdi.

Bəhruz hər şeyi başa düşüb qələmi bərk-bərk döşünə sıxdı, cavab vermədən sakit-sakit ona baxdı. Uşaqlardan biri Bəhruzu arxadan hündür oğlana tərəf itələdi, oğlan da qələmi almağa cəhd göstərdi.

– Tez ol ver, yoxsa sənı...

Bəhruz ovcunu açmayıb, qaçmaq istədi, qoymadılar, əl-qolundan yapışdılar. Hündür oğlan ovcunu açmağa, qələmi götürməyə çalışdı. Bəhruz dartındı, bir şey çıxmadı. Qəzəb onu boğmağa başladı. Elə hirsələndi ki, əlini hündür oğlanın əlindən çəkə bildi, qaçdı, büdrəyib üzünü üstə yerə gəltdi. Bu vaxt:

– Bəhruz! – öz adını eşitdi. Nazlının qışqırması ilə özünün görünməsi bir oldu:

– Qorxma, Bəhruz!

Nazlı cəld hərəkətlə oğlanları itələyə-itələyə, Bəhruzun qolundan tutub, çəkə-çəkə ardınca apardı. Bu, elə sürətlə və gözlənilməz baş verdi ki, oğlanlar özlərini itirib, baxa-baxa qaldılar. Bir az aralanan kimi, hər ikisi qaça-qaça öz məhəllələrinə gəlib çıxdı. Nazlı birdən qəhqəhə çəkib Bəhruza tərəf döndü:

– Nədir belə bərk tutmusan?

– Qələmdi...

– Verərsən baxım?

– Ala! – Bəhruz qələmi Nazlıya uzatdı, – sənın olsun, həmişəlik verirəm.

Nazlı tərəddüd etdi, birdən-birə əlini uzadıb qələmi götürməyə cəsarəti çatmadı. Sonra şübhəli-şübhəli baxıb qələmi götürsə də, onu diqqətlə gözdən keçirdi:

– Nə qəşəngdir! – pıçıldadı, – verirsən?

– Hə, verirəm.

Qız maraqlı içində qələmi yuxarı qaldıraraq diqqətlə baxanda birdən onlara tərəf qapqara, tüklü əl uzandı. Bəhrüz sonra qapqara bir papaq, bu papağın altından qapqara saqqallı bir adamın qəzəbli sifətini gördü:

– Mürtədin qızı, mürtəd! – Qulamheydər qələmi götürüb sınıq-sınıq elədi. Bir kənara tullayıb qızın əlindən tutdu:

– Bir də küçəyə çıxsan qıçlarını qıraram!

Qulamheydər gözlənilmədən dəyişib mülayimləşdi. Nazlının başını tumarladı. Bəhrüz heç nə başa düşmədi. Elə ki, küçədə molla Talıb göründü, Qulamheydərə əl verdi, o da qızın başını sıgallayıb xoş söz deyib uzaqlaşdı, hər şey gün kimi aydın oldu. Qulamheydər Nazlının ardınca çəkə-çəkə apardı. Onlar göy rəngli qapını arxasında itənə qədər Bəhrüz dayanıb arxalarınca baxdı.

Nazlı bir neçə gün görünməz oldu. Əliqulu dayının göndərdiyi başı qızılı qələmlərin Bəhrüza gətirdiyi sevinc də yoxa çıxdı. Şirəlibəy yenə onun kədərli gəzdiyini görüb, könlünü alır, tezliklə məktəbə gedəcəyini söyləyərək başını sıgallayır, fikrini dağıdırdı. Bilirdi ki, anası üçüncü xiffət eləyir, bulud kimi dolan iri gözlərində elə yazıq, elə qəmli ifadə peyda olurdu ki, bu gözlərə baxmaqda qorxurdu. Anasının uzaqda, kənddə olduğuna onu inandırmağa səy etsə də müvəffəq olmamışdı. Bəhrüzsə şübhəli, narahat, səksəkəli qalmışdı.

Son günlər Nazlının görünməməsi Bəhrüzü əvvəlki kimi kövrəltmişdi. Tənha guşələrə çəkilib, saatlarla bir yerdə əyləşib qalırdı. Bir neçə dəfə qonşu həyəətə – Nazlının dalınca getmiş, onu görə bilməyib, geri qayıtmışdı.

İndi alça ağacının böyründə əyləşib qəmli-qəmli Nazlıgilin həyətidən uçan hündür qoz ağacına baxırdı. Bu, onun sevdiyi ağac idi. Elə yumşaq, iri qozları vardı ki, barmaq basan kimi sınırdı. Bu topa yamyaşıl bulud kimi evlərin, bağların üstündə asılı qalmışdı.

Bəhrüz gözlərini aşağı endirəndə hasarın dibində, qızılgül kollarının yanında dayanan Nazlını görüb yavaş-yavaş ayağa qalxdı. Nazlı tərpənmədən sakit-sakit ona baxırdı. Elə bil əvvəlki şən, dəcəl, oynaq qız deyildi. Bəhrüz heç zaman onu belə görməmişdi.

– Salam, Bəhrüz! – ilk dəfə qız dilləndi, – çoxdan burdayam, bəs mənə görmürsən?

– Yox. Qoz ağacına baxırdım.

Bəhrüz əli ilə hündürdəki bir topa yamyaşıl buludu göstərdi, qız çevrilib baxanda, öz həyətlərindəki əzəmətli qoz ağacını gördü. Nazlı yenə əvvəlki şən, deyənlən qıza çevrildi. Birlikdə bağa qaçdılar, oynadılar. Sonra Nazlı atasının onu necə döyməsindən danışdı:

– Başıma, üzümə o qədər şillə vurub ki! Məni vaxt-bivaxt həmişə döyür. Sənin anan ölənin günü... qoymadı, həyəətə çıxım. Mən də gizlin qaçdım.

Nazlı susmadan, onun anasını necə dəfn etməyə apardıqlarını danışarkən, birdən dayandı, gözləri böyüdü. Çünki Bəhrüz şaxtaya düşmüş kimi tir-tir titrəyirdi.

– Bəhrüz, sənə nə oldu? – qız onun çiyinlərindən tutub qışqırırdı, cavab ala bilmədiyini, titrəməsinin daha da gücləndiyini gördükcə qorxdı. Haray saldı, əvvəl məhəllə uşaqları, sonra qadınlar, kişilər tökülüb gəldilər.

Şirəlibəy dəftərxanadan, birbaşa Şengeləyanın yanına getdi, onu götürüb evə gələndə həyəcanla, qorxa-qorxa otağa girdi. Arvadlar dağılışıdılar. Şengeləya rəngi ağap-paq ağarmış uşağı müayinə edib:

– Qorxulu heç nə yoxdur, – dedi, – istiliyi azdır, üç-dörd günə sağalar.

– Niyə belə tez-tez xəstələnir?

– Zəifdir, bəy!

– Uşaq özündə deyil, doktor, fikir ver!

– Qorxma, bəy, bir azdan özünə gələr.

Şemgelaya tərləmiş daz başını dəsmalla silib arxayın-arxayın güldü. Birdən sonra Şirəlibəy bir az toxtadı, rəngi-ruhu sifətinə qayıtdı.

– Doktor, bəlkə otağıma keçək, əyləşək?

– Bura da yaxşıdır, bəy!

Bəhruzun balaca otağı başdan-başa gəbə ilə döşənmişdi. Şirəlibəy həkimin ayaq üstə dayanmasına razı olmayıb, qonşu otaqdan arxası hündür iki stul gətirdi, birini ona sarı uzatdı:

– Buyurun, əyləşin doktor...

Şemgelaya stulu yaxına çəkib əyləşdi:

– O gün Culfada dostunuzu görmüşəm. Əliqulunu deyirəm, Nəcəfov. Teatr yaradır orda. Əməlli-başlı aktyormuş ki, balam. Sizə salam göndərdi.

– Sağ olsun, etibarlı dostdur.

– Bəy, Mirzə Cəlil görünür, hardadır?!

– Hardasa müəllimlik edir, həm də yazır-pozur.

Bu vaxt Bəhruz gözlərini açdı, Şengeleya yerindən sıçrayıb, divarın yanında, gəbənin üstündəki yorğandöşəkdə yatan uşağa doğru əyildi. Bəhruz – “ana, ana” – deyə zarıdı, yenidən gözlərini yumdu. Şengeleya çantasından dərman şüşəsini çıxarıb açdı, içində su olan piyaləyə bir neçə damcı töküb Bəhruzə içirdi. Xeyli keçəndən sonra Bəhruz gözlərini açdı və baxışlarını ancaq atasına dikdi. Şirəlibəy onun gözlərində indiyə qədər olmayan dərin bir qüسسə gördü, qorxa-qorxa:

– Sənə nə olub, oğlum? – deyə soruşdu.

Belə soruşduğuna görə dərhal peşman oldu, çünki Bəhruzun gözləri doldu, elə doldu ki, yaş yanağından süzüldü. Əlini uzadıb soyuq, ağ yanaqlarından bu yaşları

siləndə Bəhruzun solğun dodaqlarından qopan bu sözlər onu titrətdi:

– Mən bilirəm, anam hardadır.

Hər şey Şirəlibəyə aydın oldu, çantasını yığışdırıb getməyə hazırlaşan Şengeleyanı bayaqdan qapı ağzında gözləyən faytona qədər ötürərkən, bir şey haqqında düşüdü: Bəhruzun – bu balaca uşağın anasına bəslədiyi məhəbbət necə böyükmüş! Geri qayıdanda, alça ağacının böyründə dayanan oğlu boyda qızı görəndə, onun yenə qaçıb yox olacağını gözləyirdi. Qırmızı, uzun tuman geymiş qızcığazın qəşəng, ağbəniz üzündə, işım-işım yanan qara gözlərində bir maraq gizlənmişdi.

– Əmi, Bəhruz necədir? – deyə soruşdu.

– Yaxşıdır, qızım.

– Adın nədir? – Şirəlibəy bu cəsarətli qızla maraqlandı.

– Nazlı.

– Kimin qızısan?

– Qulamheydər.

– Oho... – Bayaqqı maraq hissi itdi, Şirəlibəy ciddi görkəm aldı, fikirli-fikirli qıza baxdı:

– Qulamheydər!... Atan bilsə ki, bura gəlmisən, qırğın-qiyamət qoparacaq!

– Atam bilmir.

– Birdən xəbər tutar. Ehtiyatlı ol, qızım!

Şirəlibəyin bu balaca qızdan xoşu gəldi. Qız par-par parıldayan gözlərini ondan çəkib hasarın dibi ilə gedib yox oldu.

Onun dalınca baxıb gülümsəyən Şirəlibəy otağa girəndə, Bəhruzə xidmət edən, başını aşağı dikən, yaşmaqlı, gentumanlı bir arvad dərhal yan otağa addadı.

İki gün sonra Nazlı həyətdə, alça ağacının böyründə dayanıb, evə sarı boylanırdı. Pəncərədən onu görən Şirəlibəy ürəyində – “ay şeytan” – deyib, açıq eyvana çıxdı.

– Salam, əmi! – Nazlı işim-işim işıldayan gözlərini ona dikib, cəsarətlə irəli yeridi.

– Salam, qızım.

– Bəhruzun yanına gəlmişəm, əmi.

– Buyur, keç içəri.

– Bəhruz yatır?

– Yox, yatmır. Ona hələ çölə çıxmaq olmaz.

– Bəs olar, əmi, mən yanına gedim? Çox qalmaram.

Qız son kəlmələri elə şirin, mənalı bir əda ilə söylədi ki, Şirəlibəy özünü gülməkdən saxlaya bilmədi.

– Olar, qızım, olar, gəl, keç!

Nazlı sevinclə özünü otağa saldı. Yerində yarı uzanmış və mütəkkəyə söykənmiş Bəhruz başını yuxarı qaldırdı. Qız salam verib Bəhruzun yatağının böyründə əlvan gəbənin üstünə çökdü.

– Bu nədir? – dördkünc qabı Bəhruza göstərdi.

– Ədviyyat qabıdır, anamındır, götür bax!

Nazlı üstündə quş, gül-çiçək şəkli olan, naxışlı, bəzəkli qapağı açdı, otağa xoş ətir yayıldı, qabın içində balaca gözcüklər, bunların zərif qapaqları vardı. Ədviyyat qabının içi də naxışlı, əlvan, rəngarəng şəkillərlə bəzəldilmişdi.

– Bu nəyinə gərəkdir, Bəhruz?

– Xoşuma gəlir.

– Həmişə yanında saxlayırsan?

– Hə, bax bura, pəncərəyə qoyuram, tez-tez götürüb baxıram. Qəşəngdir?!

– Qəşəngdir.

– Anam bu qabı elə çox istəyirdi ki!

– Bəhruz...

– Nədir?!

– Qəm eləmə, yaxşı?!

– Yaxşı, eləməyəm.

– Mən də şəkil çəkmək istəyirəm.

– İstəyirsən, çək.

– Bacarmıram.

– Mən də bacarmıram. Öyrənirəm, sən də öyrən...

– Çətindir.

– Sən məktəbə gedəcəksən?!

– Məktəb? Nə məktəb? Mən heç nə bilmirəm.

– Mən gedəcəm. Payızda. Atam deyib.

– Eh, məni atam qoymaz. – Nazlı kədərləndi, üzgözünə dağılmış saçlarını kənara itələdi, başını aşağı dikdi: – Həmişə məni döyür. O gün elə döyüb ki, kürəyim indi də ağrıyır.

– Niyə döyüb?

– Aftafa-ləyəni gec gətirmişəm.

Bəhruz döşəyin altından qələm və kağız çıxartdı. Dördkünc taxtanı dizləri üstünə qoyub çəkməyə başladı.

Nazlı başını qaldırıb güldü:

– Məni çəkirsən?!

– İstəyirəm.

– Nə olar, çək!

– Yaxşı!

Nazlı gülə-gülə ədviyyat qabının qapağını örtür, açır, gah şəkillərinə, gah Bəhruza baxır, sakit dayana bilmirdi. Bəhruz tez-tez başını qaldırıb ona baxır, qələmi kağız üzərində gəzdirir, həvəslə işləyirdi.

– Bəhruz, olar baxım?! – deyə Nazlı səbirsizliklə yerindən qalxdı.

– Dayan! – deyə Bəhruz onu qoymadı, – otur, əvvəlki kimi, bax belə, tərپənmə ha...

– Ağacam tərپənməyəm?!

– Axı çəkirəm mən...

– Çək də...

Bu zaman – “Nazlı” – deyə kiminsə gur səsi eşidildi. Qız yerindən dik atıldı, rəngi ağardı.

– Məni axtarırlar, – deyə qorxa-qorxa pıçıldadı. – Atam yenə vayımı verəcək.

Nazlı tez otaqdan çıxdı.

8

Bir neçə gündən sonra Şirəlibəy Bəhruzun sağaldığını, gümrah olduğunu görüb onu şəhərə apardı. Bəhruz şəhərdə Əlixan məhəlləsindən, bu məhəllədəki evlərdən, Çinarlı bağından, Pir Xamuş, Şahab məscidlərindən başqa heç nə görməmişdi. İndi atasının böyrüncə gedə-gedə hər yana dörd gözlə baxırdı. Padşahlıq bağını görəndə yerində dayandı. Nə gözəl, nə böyük bağ idi, meşə kimi! Onun içindən keçəndə buz kimi sərinlik duydu, xiyabanların təkçə qollu-budaqlı ağaclarla deyil, min rəngə çalan gül-çiçəklərlə dolu olduğunu görüb heyrləndi.

Padşahlıq bağından sonra küçələrə, küçə boyunca sıra-sıra düzülmiş ağ evlərə, dükanlara, müxtəlif rəngli çadrılar örtmüş qadınlara, iri papaqlı, saqqallı, əbalı kişilərə baxırdı. Birdən o, Nazlının atasını – başında iri, qara papaq, əynində uzun, qara əba, qalın qara qaşlı, saqqallı Qulamheydərini görüb atasına tərəf çevrildi. Şirəlibəy sakit, soyuqqanlı bir halda başını tərpedib Qulamheydərlə salamladı. Sonra oğluna baxdı:

– Tanıdın o əmini?!

– Qonşuda yaşayır... Ondan qorxuram...

– Qorxma, oğlum, qorxma. Bizi sevən adam deyil. Amma camaatımız onu çox sevir... Mənsə Əlixan məscidinin mollasına hörmət edirəm. Əsl molladır! Molla Talibi deyirəm...

– Məktəbə, onun yanına gedəcəm?

– Yox, yox, oğlum... Təzə məktəbə gedəcəksən...

Ağ evlərin arxasından, bir az kənarda geniş meydançalı, qülləli rus kilsəsi, qarşıda Bazarçayın körpüsü, körpüdən sonra isə məscid – onun uca, naxışlı minarəsi, armuda oxşar, parıldayan qoşa günbəzi, hündür kərpic hasarı göründü. Bəhruz məscidin böyüklük və gözəlliyindən gözünü çəkmirdi. Birdən məscidin ağzında cır-cındır içində, saçları tökülmüş, əcaib görkəmli dilənçilərin sıra-sıra dayandığını görüb yenə heyrləndi. Kərpic hasara söykənmiş, hələ saçları tamam ağarmamış, vücutundan yazıqlıq, mütilik yağan bir kişi əlini Bəhruzə sarı uzatdı. Saçları çox və pırtdaşlıq idi, çirkli köynəyinin yaxası açıq qalmışdı. Bəhruz bir ona, bir atasına baxdı. Şirəlibəy pencəyindən xırda pul çıxarıb:

– Götür, oğlum, – dedi, – apar ver...

Bəhruz pulu alıb dilənçiyə yaxınlaşanda bu yazıq, müti adamın gözlərinin dərinliyində yanan işıqdan sehlənən kimi oldu, hətta diksindi. Kişi bunu duyduğu üçün dərhal dilləndi:

– Allah səni xoşbəxt eləsin, bala! Hərçənd mən bəd-bəxtəm, amma sənə xoşbəxtlik duası oxuyacağam. Duam Xudavəndi-aləmin köməyi ilə sənə xeyir gətirər.

Bəhruz pulu verib, bir quş yüngüllüyü ilə tez geriyyə qayıtdı. Atasına yaxınlaşanda, yenə çevrilib həmin dilənçiyə tərəf baxdı, elə bildi ki, kərpic hasara söykənən adamın bədənində təkçə gözləri yaşayır.

Zavallı görkəmdə olan o biri dilənçilərin də əlləri uzalı qalmışdı, hamısı da gözlərini Bəhruzə dikmişdi. Bəhruz özünü elə itirmişdi ki, təkçə başını qaldırıb atasına baxa bildi. Şirəlibəy dərhal onu başa düşdü:

– Qəm yemə, oğlum, gələn dəfə o biri dilənçilərə də pul verərsən, gəl gedək! Unut bunları.

Onlar bazara tərəf getdilər.

Bazarın ətrafi qaynayırdı. Böyük darvazının taybatay açılmış qapılarının yanında gedib-gələn, söhbət edən, dayanan, bir-birini haraylayan adamların, tay-tay yığılmış yüklərin, arabaların, öküzlərin, dəvələrin, atların çoxluğu qatma-qarışıq mənzərə və hay-küy yaradırdı. Bəhrüz bunların arxasından, ağımtıl və kərpic evlərdən bir az uzaqda əzəmətli, naxışlı, uca məqbərəni görən kimi yerindəcə dayandı.

– O nədir? – deyə atasına tərəf döndü. Şirəlibəy ayaq saxlayıb Bəhrüzün yanına gəldi.

– Nəyi deyirsən, oğlum?!

– Onu! – Bəhrüz əlini uzadıb nəhəng və yaraşıqlı abidəni göstərdi.

– Atabəy məqbərəsidir, Möminə xatun türbəsi də deyirlər. Əgər səhihsə, səkkiz əsr bundan əqdəm tikilib. Nəinki yaxşı qalıb, həm də dünən tikilmiş kimi təzə görünür.

Bəhrüz Atabəy və Möminə xatun haqqında indiyə qədər eşitməsə, məqbərənin nə olduğunu başa düşməsə də, onun əzəmət və gözəlliyini görür, heyran-heyran baxmaqdan doymurdu. Şirəlibəy ona mane olmaq istəməyib, kənara çəkildi, Bəhrüzün heyranlıqla abidəni seyr etməsinə göz qoya-qoya fikirləşdi: – “Nə qəribə uşaqdır. Möhkəm canı yox, yeməyi yox, içməyi yox, bir məqsədi var: çəkmək, baxmaq, görmək! Axırı xeyir olsun. Qoysan, bütün günü dayanıb tamaşa eylər”.

Bəhrüz, həqiqətən, Şirəlibəyin fikirləşdiyi kimi, burdan ayrılmaq niyyətində deyildi. Şirəlibəy əlini astaca çiyinə qoydu:

– Oğlum...

– A... ata... – Bəhrüz diksindi və üzünü yenə maraqlı içində işıqlandı:

– Onun içi necədir?!

– İçi də qəşəngdir.

– Bəs kim tikib?!

– Memar Əcəmi!

– Memar Əcəmi! – deyə Bəhrüz bu adı xüsusi vurğu ilə təkrar etdi.

– Gedəkmi, oğlum?!

– İcazə ver, bir az da baxım.

Bəhrüzün bu inadı, bu həvəsi Şirəlibəyin xoşuna gəldiyi üçün gülümsündü, səbirlə onu gözləməyə başladı. Bu gün çox şey görən Bəhrüzün ürəyi dolmuşdu. Ayrılmaq istəməsə də, burdan könülsüz uzaqlaşmaq atasının böyrüncə qarşdakı bazara doğru addımladı. Bazarın qapılarından içəri keçəndə isə gözü dörd olmuşdu. Nə qədər adam vardı. Hər yanı səs-küy bürümüşdü. Şirəlibəy əvvəlcə Xan çarşısına girdi. Bəhrüzün əlindən tutdu, qorxurdu ki, adamların arasında itər. Müxtəlif səslərdən, xüsusilə müştəri çağıran satıcıların qışqırıqlarından qulaq tutulurdu. Bəhrüz rəngarəng şüşəli, şəkilli, naxışlı, xırda dükanlara, rəflərin arxasında dayanmış qəribə sifətli adamlara, hündür kərpic divara, divarın üst hissəsindəki rəngli pəncərələrə baxa-baxa keçirdi. Şirəlibəy bir dükanın içinə girəndə kök, şişman, qırmızısifət satıcı qabağa gəldi:

– Buyruğun nədir, ağa?! – deyə onun qarşısında azca əyildi.

– Bu uşaq üçün köynək istəyirəm. – Şirəlibəy Bəhrüzü göstərdi: – Ağ olsun!

– Baş üstə, ağa, bu saat!

Satıcının gətirdiyi köynək Bəhrüzün əyninə yaxşı oldu. Şirəlibəy satıcıya baxıb:

– Neçəyədir? – deyə əlini cibinə saldı.

– Otuz iki qəpik.

Şirəlibəy pulu verib dükandan çıxdı, yenə də ardınca gələn Bəhrüzün əlindən tutdu. Qarşıda baqqal çarşısı vardı, müxtəlif mer-meyvələrin ordan gələn ətri ətrafi

bürüyürdü. Xüsusilə iri-iri, qırmızı, ağ əriklərin bolluğu dərhal gözə dəyirdi. Bazarda balaca uşaqlar da ora-bura qaçır, nəşə satır, alır, dalaşır, müxtəlif oyunlar çıxarırdılar. Qoca bir kişi uzun və gözəl xalını açıb yanında dayanmışdı. Xalının əlvan, rəng-rəng yanan ilmələri, naxışları, bəzəkləri, saçları incəliklə, gözəlliklə dolmuş idi. Bəhrüz yüyürüb bu xalının qarşısında dayananda qoca şübhəli-şübhəli ona baxdı:

– A bala, geri dur! – deyə acıqlandı.

Şirəlibəy oğlu üçün şalvar da, ayaqqabı da aldı. Bəhrüz toxunma zənbili əlində bərk-bərk tutmuşdu. Geri qayıdanda yenə Atabəy məqbərəsinə, məscidə, kilsəyə tez-tez çevrilib baxırdı.

Həyatında ilk dəfə gördüyü Naxçıvan toyu kimi, Padşahlıq bağı, kilsə, Atabəy məqbərəsi, məscid, bazar, küçələr, evlər, dilənçinin gözləri də onun yadından çıxmır, oturub-durub xəyalında ancaq bunları görürdü.

İKİNCİ FƏSİL

1

Bu hadisələrdən bir neçə il keçdi.

Bəhrüz şəhərdə təzə tipli məktəbdə oxuyurdu. Məktəb Padşahlıq bağının qərb tərəfində, rus kilsəsinin yaxınlığında idi, bağından ötəndə həmişə dayanıb iri qarağacları baxmağı sevirdi. Bu qarağacların hündürə qalxan qol-budaqları elə sıxlıq yaratmışdı ki, yayın ən qızmar vaxtında da bağ sərin olurdu.

Məktəbə elə ürəkdən bağlanmışdı ki, xəstələnəndə göz yaşı töküb ağlayırdı. Bir neçə həftə dalbadal getməyəndə isə kədərlənir, bütün fikri-zikri məktəbdə, müəllimlərdə qalırdı. Rus dilini xeyli öyrənmişdi, Şirəlibəy onu sorğu-suala tutanda sərbəst cavab verirdi. Tez-tez xəstələnməsi ona mane olurdu. Həvəsdən düşür, bədbinləşir, qaşqabığını töküb qaradınməz halda heç kəsə yovuşmurdu.

İki ay idi ki, Bəhrüz yaxşılaşmışdı. Bu müddətdə bir dəfə də olsun xəstələnmişdi. Naxçıvanın qışı arxada qalmışdı. Hər yerdə yazın nəfəsi vardı, göydə, yerdə, ağacları! Belə xoş günlərin birində Bəhrüz məktəbdən evə qayıdarkən yenə Padşahlıq bağının bağından keçəndə ona elə gəldi ki, qarağacların gövdələri qol-budaqları ilə birlikdə rəqs eləyib uçur. Təkcə qarağacların yox, o biri ağacların da uçduğunu görəndə Bəhrüz özü də uçmaq istədi. Günəş də bir yerdə dayanmır, soyuq işıqlarını şəhərin üstünə tökürdü.

Belə əhvali-ruhiyyə ilə evə yaxınlaşanda, qapılarının böyründə iri təkərli, tanış arabanı görüb yüyürdü, qara

papaqlı arabaçıya salam verdi. Kişi salama alıb, zəndlə, diqqətlə Bəhruza baxdı:

– Bala, sən sən?! – soruşdu: – Nə təhərsən?!

– Yaxşıyam, baba! Bəs nə necədir?

– Allah ölənlərinizə rəhmət eləsin, nə nə ömrünü sənə bağışladı, bala! Dilindən heç düşmərdün, oturub-durub gecə vaxtı aya baxmağından danışdı. Allah-taala onun ömrü, torpağı sənə sənə ömür versin!

Bəhruzun bayaqkı əhvali-ruhiyyəsi bir anda yoxa çıxdı, dünya başına dolandı, arabanın iri təkərləri fırlana-fırlana sanki üstünə yeridi, elə bildi ki, indi yıxılacaq, qeyri-ixtiyari möhrə hasara söykəndi. Qarapapaqlı kişi açıq həyəət qapısından qab-qacaq götürüb arabanın içinə atdı, minib:

– Salamət qal, bala! – deyə sürüb getdi. Araba cırılda-cırılda uzaqlaşdı, küçənin başında yox oldu.

Bəhruz həyəətə, sonra isə otağa girəndə, tanımadığı qadının balaca döşəkcədə, mütəkkəyə söykəndiyini görüb heyretləndi, geri qayıtmaq istədi. Qadın gənc idi, qonağa oxşamırdı. Gen, qat-qat tumanını altına yığmışdı, ayaqlarına rəngbərəng toxunma yun corab, əyninə yaşıl məxmərdən zərli arxalıq geymişdi. Arxalığın kənarları, qollarının, ətrafı qızıl rəngli zəncir ilə bəzədilmişdi. Arxalığın altındakı ağappaq ipək köynəyin üstündən qızıl pullar sallanırdı.

– Oğlum, Bəhruz, nə durmusan orda, yaxına gəl.

Qadının səsində mehribanlıq, nəvaziş olsa da, Bəhruz nədənsə hirsləndi, üz-gözünü turşudub cavab vermədən çantasını pəncərənin yanına qoydu. Ədviyyat qabının arvadın böyründə olduğunu görəndə, sürətlə yaxınlaşıb, onu yerdən götürdü, hirsli-hirsli:

– Bu anamındır! – dedi, – ona toxunmayın!

– Yaxşı, toxunmaram. İçinə darçın, zəncəfil tökmüşəm, hil də var. Qoy qalsın səndə.

Onun səsindəki yumşalıq, şirinlik Bəhruza tanış gəlirdi, ancaq bu səsi harada, necə eşitdiyini heç cürə yadına sala bilmədi. Qadının sərbəst olması, özünü ev sahibi kimi aparması ürəyində şübhə oyatmışdı, çünki o, xidmət etməyə gələn qadınların heç birinə bənzəmirdi. Anasının əvəzində evdə başqa adamı görmək isə ona dəhşətli və qorxunc gəlirdi. Ona görə də bu xanım-xatın qadına düşmən kimi baxırdı. Ədviyyat qabını əvvəlki yerinə – pəncərənin qabağına qoyan Bəhruz daha otaqda qalmaq istəmədi, çölə çıxmaq üçün qapıya sarı gedəndə, çiyininə bir əl toxundu:

– Hara gedirsən, oğlum?

Bəhruz istər-istəməz dayandı. Qadın əlini onun çiyindən götürüb, başına apardı, saçlarını sıgallayıb, son dərəcə mehriban səslə:

– Bu dəqiqə sənə yemək verəcəm! – pıçıldadı.

– İstəmirəm! – deyə Bəhruz ac olsa da hirsle onun əlini başından götürdü, yüngülcə itələdi, qapını açıb həyəətə çıxdı. Bulud kimi dolmuşdu, alça ağacının yanında gəlib dayandı. Birdən-birə möcüzə baş verdi. Balaca ağacın nazik budaqları canlanmağa başladı. Bəhruz bayaq Padşahlıq bağındakı ağaclar kimi bu alça ağacının da canlı varlığa çevrildiyini görüb bir anlığa kədərinə unutdu. Bu ağacın yanında nə qədər durduğunu bilmədi. Bir də onu gördü ki, mehriban əllər yenə çiyinlərdədir.

– Gedək, Bəhruz, gedək, oğlum! – qadın az qala yalvara-yalvara, həlim, xoş ahənglə, şirin dillə onu çəkib otağa apardı. Otaqda xalça üstə ortası güllü-çiçəkli süfrə açılmışdı. Süfrənin yanında balaca məxmər döşəkcə qoyulmuşdu. Bəhruz bu hədsiz qayğıdan, nəvazişdən sarsılmışdı.

– Gəl, oğlum, gəl, əyləş! – deyə qadın mehribanlıqla davam edirdi: – Gəl, Bəhruz, mən də sənə anan...

– Yox, yox, yox, - Bəhrüz sərt bir hərəkətlə onun əlindən çıxmaq istədi. Amma qadın səhvini başa düşüb, cəld onu qucaqladı, bağına basdı, üz-gözündən öpə-öpə, ürəkdən gələn bir səslə “can bala” deyə-deyə süfrəyə gətirib döşəkçənin üstündə əyləşdirdi, özü də yanında, xalçanın üstünə çökdü. Bəhrüz ancaq indi – anasının öldüyü gün onu qonşuya, sonra arabada kəndə apararı şirindilli qadını xatırladı, beləliklə ona ana olacaq adamı tanıdığına şəkki-şübhəsi qalmadı.

– Ye, Bəhrüz, ye, oğlum! Məndən çəkinib eləmə! Mənə pis baxma, qurbanın olum. Göydəki bir Allah bilir ki, hansı ürəklə bu evə girmişəm. Anan olmasam da, sənə yad deyiləm, hərgah bircə gün sənə öz oğlum kimi baxmasam, qoy Allah gözlərimi kor, əl-ayağımı şil-küt eləsin! İnan, Bəhrüz, sənın qulun olaram, təkı sənə yaxşı olsun, təkı!!!

Bəhrüzün iri gözləri açıla qalmışdı. Qadının ağbəniz, totuq yanaqlarının necə qızardığını, böyük səmimiyyətlə dediyi sözlərdən sonra necə qılıqla, nəvazişlə, məhəbbətlə onu oxşadığını görüb kövrəlmişdi.

2

Şirəlibəyin təzə arvadı Şirin xanımın bu evə gəlişi Bəhrüz üçün yaxşı olsa da, donuqluğu və soyuqluğu hələ keçib getməmişdi. Təbiətən qaraqabaq olan bu oğlanın heç kəsə yovuşmadan gəzməsi, kədərli görünməsi, bir kənara çəkilib yazı-pozu ilə məşğul olması anaya da, ataya da dərd gətirirdi. Bəhrüz hələ o qadına – ögey anaya isinişə bilmirdi.

Bir dəfə, günorta, Bəhrüz yemək üçün süfrəyə əyləşəndə, Şirəlibəyin içəri girdiyini görən kimi ayağa qalxdı. Şirin xanım dərhal irəli yeridi. Şirəlibəy ona müraciətlə:

– Bir döşəkçə gətir, Bəhrüzla nahar edəcəm, – dedi.

Bu Bəhrüz üçün gözlənilməz oldu. Çünki atası yerdə bardaş qurub süfrə kənarında yox, həmişə öz otağında, dəyirmi stolun ətrafında, arxası hündür olan stulda əyləşib nahar edərdi. Şirin xanım güllü döşəkçə gətirib Bəhrüzün yanında qoyan kimi, otaqdan çıxıb getdi. Şirəlibəy ayaqlarını yerə uzadıb, döşəkçədə əyləşdi. Süfrədə göy-göyərtili, camış qatığı, pendir lavaş vardı. Bəhrüz atasının yəndəmsiz oturuşuna, dizlərini qatlaya bilməməsinə baxıb gülməyə başladı. Şirəlibəy jiletini çıxartmamışdı, ağ köynəyinin üst düymələrini açdı:

– Belə rahatdır! – dedi, – bərk yorulmuşam. Niyə çörək yemirsən, Bəhrüz?

– Bu saat, – Bəhrüz lavaşın birini götürdü. Şirəlibəy ayaqlarını uzadıb, bir qolu ilə yerə dirsəkləndi, yarı uzanmış halda oğluna baxdı. Bəhrüz lavaşın arasına pendir qoyub səliqə ilə бүkdü, yavaş-yavaş yedi. Bir gözü atasında idi. Şirəlibəy bir qaşığı qatıq götürüb ağzına apardı və soruşdu:

– Şirin xanım səni incitmir ki?!

– Yox, ata.

– Bəlkə onun bu evə gəlməsindən narazısan?

– Yox, narazı deyiləm.

– Bilirsən, oğlum, başımıza gələn qəzavü qədərdən sonra övrətsiz dolanmaq çətin oldu. Mən çoxdan istəyirdim ki, Şirin xanım bizim evə gəlsin. Əmma təkçə sənə görə bilmərrə razı olmurdu. Bunu bəhanə edib, iki ayağın bir başmağa dirəmişdi ki, olmaz. Hərçənd mənı rədd etmirdi, deyirdi ki, Bəhrüz anasını çox sevır, qorxuram onu əvəz edə bilməyim. Nigarançılığı bundan idi. Vaxt-bivaxt düşünürdüm ki, həm sənə, həm mənə çətindir. Hövsələmi basırdım. Küllü-aləm bilir ki, mən dağa-daşa düşən adam deyiləm. Şirin xanım özgəsi yox, bizə yavuq adamdır, salamat adamdır, nəcib, yaxşı adamdır. Çox götür-qoy elədim, çox fikir elədim, gördüm ki, başqa çarə

yoxdur. Uzun yalvar-yaxardan sonra Şirin xanım bir şər qoydu ki, əgər Bəhrüz məni sevməsə, bu evdən çıxıb gedəcəm. Bax, bundan sonra o bizim evə ayaq basıb.

Bu vaxt Şirin xanım əlində dəyirmi, naxışlı mis məcməyi ilə otağa daxil oldu, süfrəyə yaxınlaşdı. Məcməyindən iki boşqab götürüb birini Şirəlibəyin, o birini Bəhrüzün qarşısına qoydu. Şirin xanım otağa girəndə xoş ətir yayıldı. Bəhrüz gördü ki, bu ətir düyü çəkməsindən gəlir. Onun üçün düyü çəkməsini həmişə anası bişirərdi, özü də dadlı, ətirli! İndi Bəhrüz ovsunlanmış kimi idi, çünki atasının söhbətlərindən sonra çəkmənin tanış ətri istəməz ona anasını xatırladırdı. Bu, ani kədər gətirdi, bunu duyan Şirin xanım şirin dildə:

– Ye, Bəhrüz, bilirəm ki, bu xörəyi çox sevirsen, ye, ağrın alım, ye! – dedi.

– Çox sağ ol! – deyə Bəhrüz boşqabı qarşısına qoyub gülə-gülə Şirin xanıma baxdı –nə gözəl ətri var!

– Şirin xanım məcməyini süfrə kənarında qoyub otaqdan çıxdı. Bəhrüz çoxdan idi ki, düyü çəkməsini belə ləzzətlə yeməmişdi.

– Bəlkə yenə istəyirsən?!

– Yox doydum – Bəhrüz boşqabı mis məcməyinin içinə qoydu. Bu vaxt həyətdən səs gəldi. Şirin xanım qapını açıb, içəriyə girmədən:

– Şirəlibəy, qonağın var, səni istəyir, – dedi. Şirəlibəy ayağa durub, həyəətə tələsdi. Bəhrüz da onun dalınca. Doktor Şengeleya yanlarını basa-basa Şirəlibəyin üstünə yeriyəndə Bəhrüz bir az qorxub geri çəkildi.

– Xoş gördük səni, bəy! – Şengeləyanın gümrah səsi eşidildi.

– Oo... doktor!.. Buyur, keç içəri...

– Yox, bəy, qonşuya gəlmişdim, könlümə düşdün, dedim, ayaq üstə olsa da, sənə bir dəyim. Nə var, nə yox?! Oğlun necədir?!

– Oğlum, şükür, yaxşıdır. Budu...

– Oho... qapının yanında elə durub ki, görə bilmirəm. Salam, oğlum! Maşallah, həmişə səni belə sağ-salamat görüm.

– Doktor, belə olmaz axı, buyur, gəl içəri...

– Fayton qapıdadır, bəy! Ürəyim ağrıdı, sizin bu qonşudakı molla nə qəddar adamdır, canım?! Qulamheydəri deyirəm. Balaca qızını təzədən dünyaya gətirdim. Bu gün gəlib görürəm ki, soyuq su ilə qab yuyur. Atasına açıqlanırım, deyir ki, heç nə olmaz, canı bərkiyər! Bəlkə sən onun başına ağıl qoyasan?!

– Oy, doktor, müşkül məsələdir, mən onun gözündə kafərəm, məni nə dindirir, nə danışdırır, nə də salam verir!..

– Belə də avamlıq olar, canım?!

– O səni, məni avam sayır.

– Nə danışırısan, bəy, inan ki, gül kimi qızı əldən gedə bilər. Ondan sonra hay başına döysün, allahı da ona kömək etməz. Nəsə, bəy, bizim Qulamheydər kimi adamlar evimizi yıxır.

– Fikir eləmə, doktor, onların vaxtına az qalıb!

– Hardan?! Hələlik dövrən onlarındır!

– Camaat ayılır, doktor.

– Təki sən deyən kimi olsun, bəy!

Şengeləya bərk hirslənmişdi, əllərini ölçə-ölçə çox danışdı, səbi bir hərəkətlə çöndü. Şirəlibəyin əlini sıxmağı belə yaddan çıxarıb qapıya sarı üz tutdu. Qapını açanda birdən dayandı, geri dönüb Bəhrüza tərəf baxdı, əlini astaca qaldırıb yellədi və həyətdən çıxdı. Faytona əyləşib getdi.

Şirəlibəy həyətin ortasında, kədər içində dayanmışdı. Qulamheydər evinə tərəf baxırdı.

Bəhrüz son vaxtlar Nazlını az-az görürdü. Qız aylarında isə ondan səs-soraq olmadı, yəqin evdən çölkə çıxmırdı.

Qoz ağacı onların hər ikisinin əyləncə yeri idi, həm gözdən-qulaqdan uzaqdı, həm də qollu-budaqlı və bəhrəli idi. Payızda qərzəyindən öz-özünə çıxan iri, ağır, nazıq qozları Bəhrüz əlində tutmağı sevirdi. Təzə ləpələr ətli, dadlı və yağlı olurdu. Nazlı ağacın altında otək-otək qoz yığır, onları qaralmış, çürümüş qərzəyindən çıxarıb təmizləyirdi. Bəhrüz da ona kömək edirdi.

İndi qurquru ağacların yavaş-yavaş canlandığını, torpağın oyandığını, havadan ətir yayıldığı, otların təzə, yaşillığa büründüyü bir vaxtda Nazlının gözə görünməməsi Bəhrüza Şengelaya gələndən sonra aydın oldu. Demək, Nazlı xəstə yatmış, hətta ağır vəziyyətdə imiş!

Bir neçə gün keçdikdən sonra, Bəhrüz məktəbdən gəlib Şirin xanımın bişirdiyi qovurmanı yeyib həyəətə çıxdı, eyvanın taxta dirəyinə söykənib bağ-bağçaya tamaşa etməyə başladı. Sonra evdən kağız, qələm götürdü, alçaq ağacını çəkdi. Başı elə qarışdı ki, Şirin xanımın arxadan gəlib iki dəfə şəklinə baxmasından xəbəri olmadı. Bir də gördü ki, ağacın böyründə arxalıqlı, qırmızı tumanlı, arıq, uzun, ağ bir qız dayanıb, əlində də bir neçə bənövşə!

Bəhrüz dik atıldı. Birdən-birə dinə bilmədi, gözləri böyüdü. Nazlı solğun təbəssümlə gülümsündü:

– Tanımadın?

– Tanıdım.

– Bu bənövşələri sənə gətirmişəm, götür!

Qız qoşayarpaqlı, boynubükük, mürəkkəb rəngli, şahlı çiçəkləri oğlana uzatdı. Bəhrüz onları götürsə də, gözlərini qızdan çəkmədi. Bir neçə ay ərzində Nazlı necə

dəyişmiş, uzanmış, arıqladığı üçün zərif bir görkəm almış, ağarmış, daha da gözəlləşmişdi. Təkcə gözlərinin parıltısı əvvəlki kimi par-par yanmırdı, onun yerində titrək bir kədər qalmışdı.

– Hardan dərmisən?!

– Bağdan. Qoz ağacının yanından. İstəyirsən, gedək axtaraq.

– İstəyirəm. Dayan, bunları evə qoyum, gəlim.

Bəhrüz geri qayıtdı. Nazlı yenə qabağa düşdü. Bağ çılpaq görünsə də, qışda olduğundan fərqli hər addımda bir oyanma, bir dirçəliş duyulurdu. Ağacların altı keçən payızdan qalmış xəzəllərlə dolu idi; bu quru, sarı xəzəllər nəmişlikdən yumşalmış, rəngini dəyişmişdi.

Yüyürən Nazlı birdən dayanıb, kürəyini gilə ağacına söykədi. Rəngi avazı olmuşdu.

– Yoruldum! – ağır-ağır nəfəs alıb, gəlib böyründə dayanmış Bəhrüza baxdı: – Arxalığım xoşuna gəlir?

– Sənə yaraşır.

Bəhrüz yalan demirdi, arxalığın qollarının ətrafı qızıl zəncirə ilə bəzəldilmiş, döş tərəfinə firuzə rəngli naxışlar vurulmuşdu. Açıq hava rəngində olan arxalığın aşağı tərəfi rəngli saplarla elə işlənmişdi ki, yaraşılıq olmuşdu. Belə gözəl arxalıq elə bil ağüzlü, qarasaçlı, qırmızı tumanlı, zərif qız üçün biçilib tkilmişdi. Nazlı bir az sakit oldu, rənginin ağılığı getmədi. Bəhrüza qərribə gələn qızın şuxluğunun, dəcəlliyinin yoxa çıxması idi.

Bəhrüz bənövşə görmək məqsədilə ətrafa göz gəzdirdi, hələ yarpaqlanmamış ağacların düymə-düymə olduğunu, bu düymələrin çoxluğunun gözəllik gətirdiyini, torpağın buxarlandığını gördü. Nazlı hasarın dibi ilə irəliləməyə başladı:

– Gəl, bənövşə tapaq, – dedi, – gəl!

– Axı yoxdur!

– Var!

Hər yeri axtardılar, giləs, ərik, tut ağaclarının ətrafına, hasarın dibinə, cığırlara, xəzəllərin, təzə-tər otları arasına, şırıltı ilə axan arxın kənarına baxdılar, nəhəng qoz ağacının dövrəsini dolandılar.

– Bəhrüz, bənövşə! – deyə Nazlı sevincək əlini irəliləndirdi:

– Bax, özü də iki dənə!

Daşın böyründən çıxan bənövşələrin təzə-tər olması rənginin parlaqlığı, incəliyi göz oxşayırdı. Nazlı dərməli istəyəndə Bəhrüz qoymadı:

– Dayan, Nazlı! – deyə əyilib barmaqlarını bənövşələrə toxundurdu. Şehli olduğu üçün barmaqları islandı. Nazlı da dinc durmadı, bənövşələrin mürəkkəb rəngli məxmərə bənzəyən yarpaqlarını oxşadı.

– Qoy belə qalsın, Bəhrüz!

– Yaxşı, qalsın!

Bənövşələri dərmədən bir kənara çəkilib, uzaqda onlara bir də baxdılar. Xəbərləri olmadı ki, arxada qarasaqqalı döşünə dəyən Qulamheydər gəlib dayandı, gözləri qəzəblə alışdı və bərkdən qışqırdı:

– Bu kafirin oğlu bizim bağda nə gəzir?!

Nazlının qorxudan dizləri titrədi, zəhmli, qəzəbli səsdən diksinən Bəhrüz isə geriye çəkilib dəhşət içində Qulamheydərə baxdı. Qulamheydər gözlərini bərəldə-bərəldə bir əlini göyə qaldırıb Nazlının kürəyinə endirmək istəyəndə, Nazlı cəld tərpenib özünü giləs ağacının arxasına atdı. “Ana” – deyə qışqıraraq ağacların arasına ilə qaça-qaça gözdən itdi. Qulamheydər Bəhrüzün üstünə yeridi:

– İtil burdan kafirin, məlunun balası!

Bəhrüz yenə diksindi, geri-geri çəkilib, kürəyi möhrə hasara dəyəndə Qulamheydərə bir də qorxa-qorxa baxdı və evlərinə sarı qaçmağa başladı. Həyəcan içində, tənənəfəs özünü otağa salanda, Şirin xanım heyrətlə yerindən dik atıldı:

– Nədən qorxmusan, ay bala?

– Əmi məni bağdan qovdu.

– Ay görüm onun ciyəri yansın, başına od ələnsin! O hansı əmidir elə?!

– Nazlının atası Qulamheydər!

– Gözü çıxsın onun. Mürdəşirin biri mürdəşir! Belə qanıacı adam hələ yer üzünə gəlməyib. Səni qorxudan yerdə görüm onun öz bağı partlasın! Gəl yaxına, qorxub eləmə, gəl yanıma otur!

Bəhrüz həmişə pəncərə tərəfdəki yorğan-döşəyinin yanında oturur, əylənərdi. İndi isə yorğan-döşək yığılmışdı. Elə bildi ki, ədviyyat qabı da yoxdur, ögey anası yorğan-döşək kimi götürüb hardasa gizlədib. Əsəbi bir hərəkətlə pəncərəyə tərəf çönəndə gördü ki, qab öz yerindədir. Həm sakitləşdi, həm də Şirin xanım haqqında yaxşı fikirləşmədiyi üçün xəcalət hissi duydu. Bu zaman Şirin xanım bayaq yerdə – gəbənin üstə qoyub getdiyi şəkli qaldırdı, diqqətlə baxdı, üzünü yavaş-yavaş nurlandı və birdən fərəhlə Bəhrüza sarı döndü:

– A bala! – dedi – əməlli-başlı çəkməyin var ki, sənin!

– Xoşuna gəlir?!

– Bəs nə! Bizim həyətdəki alça ağacıdır ki, durub kağızda!

– Nədən bildin ki, alça ağacıdır?!

– Gözüm görmür. Kor-kor, gör-gör! Qiyamət çəkmisən, bala, qiyamət!

Bu tərifdən Bəhrüzün yanaqları qızardı. Hələ heç kəsdən xoş söz eşitməmişdi, buna görə ilk tərif ona həm qəribə, həm fərəhli gəldi, həm də dərinlikdə gizlənən bir qürur hissi baş qaldırdı.

Gecə sevincindən yata bilmirdi.

İlk tərif Bəhruza həvəs gətirdi.

Bütün günü şəkil çəkirdi. Alça ağacı çiçək açmışdı. Dövrəsinə dolanır, gövdəsindən tutmuş budaqlarına qədər, çiçəklərinə qədər ona baxır, sonra böyründə dayanıb, qarşısında açılan bağça-bağın əlvan-əlvan, rəng-rəng gözəlliyini seyr edir, bütün bunları kağızda canlandırmaq istəyir, amma bacarmır, çalışsa da mümkün olmur, şəkil alınmır, inadından, həvəsindən dönmür, çəkməyindən bir an belə qalmırdı.

Şirin xanım onun şəkillərinə həmişə maraqla baxırdı. İlk tərifindən sonra Bəhruz ona inanırdı. Şirin xanım şəkillərinə baxdığına görə daha hirslənmir, yenə tərif gözləyirdi. Qəribədir ki, ögey anası tərif demir, baxır, üzünü nurlandırır, sevinir, Bəhruzun başını sığallayır, öpür, bağrına basırdı. Bu qadında elə istiqanlılıq, elə şirinlik, elə mehribanlıq vardı ki, Bəhruz ondan ancaq hərarət, məhəbbət və qayğı görürdü.

Yay ayları başlayıb, məktəbdə son məşğələlər qurtaran vaxt Bəhruz çantasını evdə qoyduqdan, yemək yedikdən sonra şəhərin kənarına, böyük arxın kiçik təcikdən tökülüb gölməçə yaratdığı yerə gəldi. Burada, yaxınlıqda yaşayan qadınlar paltar-palazlarını yuyurdular. Nazlı da bəzən tək, bəzən anası ilə tez-tez bura gəlirdi. Bəhruz onunla bu gölməçə ətrafında çox oynamış, bir-birinə su atmış, qəhqəhələri hər yana yayılmışdı. İndi o, keçən günləri xatırlayıb, məhzun, kədərli görkəmdə gölməçənin ətrafına dolandı, Nazlının olmadığını görüb büllur kimi axan suların əl-üzünə ləzzətlə çırpdı, xeyli dayanıb palaz yuyan qızlara tamaşa etdi.

Nazlının gələcəyinə ümidini üzüb, geriye qayıdan Bəhruz Əlixan məscidinin yanında, tək armud ağacının

böyründəki uzunsov, ağ binanın önündə qarasaqqal bir dərvişin uşaqlara nəğmə oxuduğunu görüb ayaq saxladı. Məscidin qapısı ağzında molla Talib dayanmışdı və diqqətlə dərvişə qulaq asırdı. Dərvişin gözəl, məlahətli səsi, hündür çiyinləri, hava rəngində əbası, göy gözləri vardı. Onun kəşkülü yox idi, bu, Bəhruza qərribə gəldi, dərviş ola, pulsuz-parasız nəğmə oxuya?! Bu dərviş başqa dərvişlərin heç birinə bənzəmirdi. Üzü də, gözü də, səsi də mehriban idi, həm uşaqlara, həm də molla Talibə göy gözləri ilə məhəbbətlə baxırdı. Nəğməni oxuyub qurtaran kimi hamı əl çaldı. Molla Talib də başı ilə razılığını bildirib dedi:

– Savab iş görürsən, uşaqları əyləndirmək yaxşı işdir, sağ ol, qardaş, sağ ol!

– Borcumdur, molla Talib!

Dərviş baş əyə-əyə məzəli, şən nəğmə oxumağa başladı, hamı qəhqəhə çəkib gülürdü. Molla Talib də özünü saxlaya bilmədi, qırmızımtraq sifəti təbəssümlə doldu. Birdən gülüş kəsildi, “çapar” kəlmələri eşidildi, hətta dərviş susub, küçənin o başına tərəf boylandı. İstər-istəməz Bəhruz da çevrildi. Ağımtıl, qara xallı atın üstündə şəstlə əyləşən, böyründən uzun qılınca sallanan, çiyini paqonlu, uzunsov, qara papaqlı arıq çapar yaxınlaşan kimi dərvişə sarı baxa-baxa dilləndi:

– İşin avand olsun, dərviş qardaş, qazancın da bol olsun, müştərin də! Həmişə kəşkülün cingildəsin!

– Cocuqlar üçün oxuyuram.

– Fərqi yoxdur. Daha nəcib iş görürsən. Nəcib işlər görənlərin yeri cənnətdir.

Çapar molla Talibə yaxınlaşan kimi sıçrayıb atdan düşdü, onun qabağına gəlib ehtiramla baş əydi, əl verdi. Qısa söhbətdən sonra atına təzədən mindi. Çapar başını sax tutub küçədən ötüb keçdi. Bəhruz yorğa yeriyən, ağımtıl qəşəng atın üstündə qılınclı, paqonlu çaparın

arxasınca üzün müddət baxdı. Dərviş də məzəli nəğməsini qurtarıb, üzünü uşaqlara tutub:

– Daha bəsdir, dağılın! – dedi, – yenə mənə dinləmək istəsəniz, Bazar məscidinin yanına gəlin!

Dərviş binaya daxil oldu, uşaqlar gülə-gülə, sevinə-sevinə dağılmışdılar. Bəhrüz öz küçələrinə, ordan isə bağların arasına girib, asta-asta Nazlıgilin həyətindəki qoz ağacının yanına gəlib çıxdı. Həyətə getməyə cürət çatmadı, çünki Qulamheydər qorxurdu. Qısılib ağacın gövdəsinə söykəndi, uzun müddət tək-tənha qaldı. Ağlına qəribə bir fikir gəldiyindən sevindi, möhrə hasarın üstünə qalxıb ağacın bir budağından həyətə baxdı.

Nazlı həyəti süpürürdü. Qulamheydər eyvanda, xal üzə mütəkkəyə söykəlib, əlindəki təsbehi çevirə-çevirə fikrə dalmışdı. Başına qara papaq əvəzinə şəbgülə qoymuşdu. Həyətə süpürüb qurtaran Nazlı, atasına güllü məcməyidə çay apardı, sonra evə girdi. Daha çölə çıxmadı. Hava qaralana qədər Bəhrüz o budaqda oturub, həyətə, eyvana baxdı, amma Nazlı görünmədi ki, görünmədi.

Evə gələndə Şirin xanım otuzluq lampanı yandırılıb Bəhrüzün otağında yorğan sıırırdı.

– Mənim balama nə olub? – deyə canıyananlıqla soruşdu – hardan gəlirsən, Bəhrüz?

– Dərvişə qulaq asırdım.

– Hansı dərvişə, ay Bəhrüz? Yəni İsmayıldan sonra Naxçıvanda dərviş var? Nənəm danışır ki, dərviş İsmayıl meydana çıxanda külli-ələm yığışardı. Elə gözəl şeylər oxuyardı ki, ağızımız açıla qalardı. Canıyanmışın gözəl də səsi vardı. Çörək yeyəcəksən?!

– Yox!

– Ağrın alım, onda mənim otağımdan, sandığın üstündən sapı, parçanı gətir ver mənə!

Bəhrüz eyvana çıxıb ordan ikinci otağa girmək istəyəndə qapının ağzında dayandı. Birdən yadına düşdü ki,

anasının qaldığı bu otağa neçə ildir ki, bir dəfə də olsun, qədəm basmayıb. Qapını açdı, asta-asta içəriyə girəndə az qaldı ürəyi ayaqlarının altına düşə! Taxt üstündəki məfrəc anasının vaxtında olduğu kimi yerində qalırdı. Təkcə məfrəcin üstündən güllü cecim salınmışdı. Yerdəki xalılar, gəbələr təptəzə olduğu üçün rəng-rəng yanırırdı. İri sandığın isə hər tərəfi müxtəlif naxışlarla, zərlərlə, ornamentlərlə bəzədilmişdi.

O, sapı, parçanı götürüb geriye qayıtdı. Şirin xanıma verib qaşqabaq içində bir kənara çəkildi.

– Niyə bikef oldun, ağrın alım?! – onun cavab vermədiyini, pəncərə tərəfdə əyləşdiyini görüb Şirin xanım davam etdi: – Oğlum, qurbanın olum, nainsaf olma, ürəyini məndən gizlətmə, nə təvəqqə etsən, yox demərəm, canımı da sənə verərəm. Həzrət Abbas haqqı, peyğəmbər haqqı səni sidq-ürəkdən istəyirəm. Hərgah yalan deyirəmsə, ölümüm ayaqlarının altında olsun!

Bəhrüz başını qaldırılıb kədər içində ona baxdı, baxdı və soruşdu:

– O sandıq kimindir?

– Mənimdir, oğlum! Cehizimdir, Həştərxan sandığıdır.

– Bəs anamın sandığı hamı?!

– Elə orda, üstünə yaşıl məxmər örtmüşəm, inan, Bəhrüz açıb eləməmişəm, necə varsa, elə də durur.

Dərin sükut çökdü. Şirin xanım Bəhrüzün özü kimi kövrəlmiş, bu balaca, arıq vücuddakı böyük məhəbbəti duyub, heyrətə gəlmişdi. Yorğanı bir kənara qoyub, dizləri üstə qalxdı, əlindəki iri iynəni saplaya-saplaya soruşdu:

– Sabah sənə nə bişirim, Bəhrüz?

– Bilmirəm.

– Düyü çəkməsi istəyirsən?

– İstəyirəm.

– Düzünü de, bu çəkməni anan kimi ləzzətli bişirə bilirəm, yoxsa yox?!

Bəhruz cavab vermədi, qaşqabağını töküüb, başını aşağı dikdi. Şirin xanım onun pərtliyini duyub dinməsinə daha gözləmədi:

– Bilirsən, niyə soruşuram?! Çünki bu çəkməni belə ləzzətli bişirməyi mənə anan öyrədib.

Qadın mehribanlıqla Bəhruza baxdı və heyrətləndi. Çünki Bəhruz lal-kar kimi, daş kimi yerində quruyub qalmışdı.

– Ağrın alım, qurban olum! – deyə Şirin xanım özünü onun üstünə atdı, duz kimi yaladı, bağına basa-basa pıçıldadı: – Canım-ciyərim, gözümün işığı, Bəhruzum, ulduzum mənəm!

5

Bəhruz heç yanda yox idi.

Şirin xanım həyət-bacanı gəzib axtardı, küçəyə çıxıb məhəllə uşaqlarından soruşdu, “onu gördüm” deyən tapılmadı. Tərs kimi axşama az qalırdı. Axı Bəhruz heç zaman uzağa getməzdi, həmişə bu vaxtı alça ağacının böyründə əyləşib şəkil çəkərdi. Bəs indi?! Bir tikə yağlı əppəyə dönüb yoxa çıxmışdı. Bir az səbr edən, gözləməyə başlayan qadın ondan xəbər tutmadığına görə narahat oldu. İşdən gəlib dəmir çarpayısında yatan Şirəlibəyi yuxudan oyatdı:

– Bəhruz heç yanda yoxdur...

– Necə yoxdur? Şirəlibəy arxayın-arxayın ona baxdı: – Qorxma, ya hardasa bağda, ya da məhəllədədir.

– Heç birində yoxdur.

Bir azdan Şirəlibəy geyinib həyətə düşdü, hər yerə ələk-vələk elədi, hətta Qulamheydərin bağına qədər gedib çıxdı. Sonra bütün bağların qurtaracağında tikanlı çəpərin

yanında dayanıb uzaqları gözdən keçirdi. Kor-peşman geri qayıtsa da ümidini üzməmişdi. Evdən-eşikdən, bağ-bağatdan uzağa getmədiyinə əmin olduğundan arvadı kimi həyəcan keçirmədi. Hava hələ qaralmamışdı, günəş batmağa doğru gedirdi.

Elə bu zaman Şirəlibəy günəş altında, hündür torpaq damın üstündə, ayaqlarını sallayıb əyləşmiş Bəhruzu aydınca görəndə heyrət içində qaldı: “Axı nə üçün dama çıxıb, məqsədi, fikri nədir? Onu səsləmək istədi, amma bu niyyətindən əl çəkib özü dama çıxmaq üçün təndirəsərə doğru addımladı. Təndirəsinin divarı ilə hasarın böyründə bitən ağacın arası heç on santimetr olmazdı. Şirəlibəy bu ağacın köməyi ilə dama dırmaşdı. Gəlib Bəhruzun arxasında dayandı, üzünü onun baxdığı səmtə çevirdi.

Qarşıda çoxlu dam bozarırdı. Onların arasından bəzi hündür evlərin qırmızı rəngli, üçbucaq şəkilli kirəmitləri gözə dəyirdi. Yaxınlıqdakı həyətlər, çəpərlər, hasarlar, həyətlərdəki üst-üstə qalanmış odun qalaqları, ot tayaları, qoyun-quzu sürüsü, hər tərəfi yaşıllığa bürüyən ağaclar, bağ bağat görünürdü. Şirəlibəy bir xeyli baxıb, bir şey başa düşə bilmədi, astaca əlini Bəhruzun çiynlərinə toxundurdu. Bəhruz ilk atıldı, həyəcanla geri döndü, atasını görüb ayağa qalxdı.

– Burada nə edirsən Bəhruz?

– Baxıram.

– Nəyə?

– Dağlara, odey, uzaqdakı dağlara.

Şirəlibəy yaşıllığın arxasında bütün açıqlığı, genişliyi və əzəməti ilə ucalan dağlara baxdı, indiyə qədər görmədiyi, duymadığı bir aləmlə qarşılaşdı. El arasında İlanlı dağ adı ilə məşhur olan Haça dağ nəhəngliyi ilə seçilirdi. Yanındakı böyük silsilə dağlar da əzəməti ilə ona yaraşırdı. Seyrək duman bu dağların zirvələrində, döşlərində titrəyir, batmaqda olan günəşin şəfəqləri onu

qırmızı, zərli tülə çevirirdi. Şirəlibəy Naxçıvanda dağları bu cür gözəlliyi ilə görməmişdi.

– Ata rənglərə bax.

– Görürəm, oğlum, görürəm.

– O rənglər tez-tez dəyişir...

– Düzdür, dəyişir – Şirəlibəy onun sözünü təsdiq etsə də, gözünü dağlardan çəkə bilmir, titrəyən tullərin başqa rəng aldığını görürdü. Göylərin par-par yanan közərtilləri sönür, parlaqlığını, əlvanlığını itirir, silsilə dağların üstünə əksini salır, qırmızı tellər get-gedə saralırdı. Haça dağın zirvəsi qırmızı tac kimi hələ par-par yanır, aşağısı şəvə kimi qaralırdı. Günəşin batması rənglərin dəyişməsinə sürətləndirirdi. Haça dağın zirvəsi də saraldı, get-gedə bu sarı rəng də solmağa başladı və bir azdan tamam itdi.

Axşam qaranlığı hökmranlığını gücləndirdikcə bütün başqa rənglər yoxa çıxdı. Qəribə o idi ki, qaranlıqda uzaqdakı dağlar yenə aydın görünürdü.

Şirin xanım hər ikisini sevinc içində qarşıladı:

– A bala, – deyə Bəhruzu bağına basdı, – hardasan, su qızdırmışam, səni çimdirmək istəyirəm. Gəl görüm, gəl. Su hələ soyumamış çim, çıx.

Şirəlibəy öz otağına çəkilib kitab oxumaqla məşğul oldu. Bəhrüz təndirəsərdə qoyulmuş iri ləyəndə Şirin xanımın köməyi ilə çiməndən sonra təzə ipək yorğan-döşəyin içinə girəndə can rahatlığı duydu və özünü Haça dağın başındakı qırmızı tullərin arasında gördü. Tullər onu elə bürüdü ki, bütün gecəni bu zərif tullərin içindən çıxıb bilmədi.

6

Bəhrüz qoz ağacının hasara yaxın budağında əyləşib Nazlıgilin həyətinə baxsa da, heç kimi görə bilmirdi. Bir neçə saat keçdi, bu müddətdə şəkil çəkdi. Birdən

ağlamaq səsi eşidib, aşağıya tərəf əyildi, əllərini üzünə tutub hönkür-hönkür ağlayan Nazlını gördü. Özünü saxlaya bilməyib onu səsləyəndə, qız dərhal susdu, əlinin dalı ilə göz yaşlarını silib, heyrətlə, qorxa-qorxa ətrafa boylandı; heç kimi görməyəndə çiyinlərini atdı. Bəhrüz bir də səsləyəndə, o başını qaldıraraq yuxarı baxdı.

– Çıx ağaca Nazlı!

Nazlı quş cəldliyi ilə ağaca qalxıb, Bəhrüzün yanında əyləşdi, gözünü əvvəlcə nəhəng ağacın qol-budaqlarına, sonrasa Bəhrüzün üzünə dikdi. Bəhrüz bir neçə gün ərzində onun arıqladığını, solğunlaşdığını gördü.

– Niyə ağlayırdın? – soruşdu.

– Atamın əlindən qaçmışam, – Nazlı köksünü ötürdü, – çarşaf üstündə məni döyüb. Deyir ki, çarşaf örtüm, daha yekə qızam. Çarşafıq da alıb gətirib. Əlacım nədir, sabahdan gərək örtüm.

– Bəs arxalığın hanı?

– Eh onu anam gizlədib. Deyir bayramda, toyda geyərsən. Atamın qorxusundan vermir. Atamdan mən də qorxuram, ilandan, şeytandan qorxan kimi. Dilində bir Allahdır, bir də peyğəmbər! İnsafı-mürvəti isə yox! Sənin atanı da sevmir... Qarağac pirinə and olsun ki, ürəyim bir tikə olub, yediyim də, içdiyim də zəhirmardır, zəhirmar!

Nazlı susdu, Bəhrüz onun ağlayacağından qorxdu, təsəlli vermək üçün əlini uzadıb başını sıgallamaq istədi, birdən başını kənara çəkib tamam dəyişildi, hər şeyi unudub şən-şən güldü:

– İstəyirsən sənin üçün oyun çıxarım?!

– İstəyirəm.

Nazlının gözləri par-par yandı, sanki bir az bundan əvvəl kədərlə danışan, ağlayan, inildəyən qız deyildi. Güllü yaylığını cəld başından açdı, üzünə tutub asta-asta məzəli mahnı oxudu. Arabir yaylığı kənara çəkib, qaşlarını oynadır, təzədən üzünü gizlədirdi. Bəhrüz üçün

möcüzə baş verirdi. Nazlının məlahətli səsindən heyrət olub, onun solğun, ağbəniz üzünə, yaylığı tutarkən, zərif ağ əllərinə baxır, qəribə bir şeytanlığın, dəcəlliyin şənliyini onun varlığından doğduğunu duyurdu. Nazlının həmişə belə görmək istəyirdi. Elə bil ki, Nazlı şənlik üçün, deyib-gülmək, nəğmə oxumaq üçün yaranmışdı. Kədərli olmaq ona qətiyyənlə yaraşmırdı. İndi nəğmə oxuyub qurtaran kimi, yaylığı üzündən götürüb soruşdu:

- Düzünü de, xoşuna gəldi?!
- Çox!
- Vay qaranlıq düşür ki!
- Nə olsun,
- Yox, yox, atam bilsə, görsə...
- Qorxma, Nazlı...
- Bəhrüz, mən qaçdım, hələlik, sağ ol! – Nazlı Bəhrüzün dinməsinə imkan verməyib göz qırpımında yer atıldı və ağacların arasında itdi.

Bəhrüz evə gələndə kədər içində idi, Şirin xanım əl-ayağa düşüb, ona yaxınlaşdı:

- Nə yeyəcəksən, Bəhrüz?!
- İştahım yoxdur.
- Deyəsən, yenə qanın qaradır.
- Yox.
- Bəs niyə kefin-damağın açılmır?
- Heç özüm də bilmirəm. Bir şey danış.
- Nə danışım?! Hələ bir gəl, yanımda otur, Araz kənarındakı şəhərlərdən bir şey eşitmişən?!
- Eşitməmişəm.
- Onda qulaq as...
- Nağıldır?!
- Yox, oğlum, nağıl deyil.
- Bəs nədir?!
- Həqiqətdir! Olmuş əhvalatdır.
- Maraqlıdır!

– Bunu mənə nənəm danışdı. Nənəm üçün də öz nənəsi... Araz çayı boyunda on iki şəhər olub: bir-birindən gözəl, bir-birindən yaraşlıq. Bu şəhərlərin hakimi-şahi qızları idi. Onlar da bir-birindən gözəl, bir-birindən ağıllı... Şəhərlər arasında Aban adlı bir şəhər xüsusilə seçilirdi. Abanda, Sənubər adında qız hökmdar idi. Sənubər həm gözəl idi, çıraq kimi yanırdı, həm də xeyirxah şah kimi tanınmışdı. Həmişə camaatın arasında olardı. Ətrafında da bir dəstə qız. Hamısı da bir-biri ilə bacı kimi mehriban. Sənubər səhər tezdən oyanar, Aban şəhərini gəzər, səliqə-sahmə fikir verər, hamıya kömək əli uzatmağa çalışardı. Bu şəhərdə tənbel adam yoxdu. Çünki Sənubər tənbel adamları sevməzdi, onlarla amansız və sərt rəftar edirdi. Odur ki, şəhərə hamı qulluq edirdi. Elə buna görə də Aban ən gözəl şəhərə çevrilmişdi. Elə gözəl şəhərə ki, evlər, həyətlər, bağ-bağçalar, meydanlar, küçələr güzgü kimi təmiz, bahar kimi işıqlı, yaraşlıq...

Şəhərdə uca bir çinar ağacı vardı. Bu ağac hamı üçün müqəddəs olmuşdu. Bayram olanda camaat bu çinara səcdəyə gələr, dövrəsində fırlanar, şənlik edər, nəğmə oxuyar, gəzər, yallı gedər, oynayardı. Bu bayramlarda Sənubər də o biri qızlarla birlikdə çinara yaxınlaşar, camaata qoşulardı. Sənubər özünü o qədər sadə, o qədər mehriban aparırdı ki, adi kənd qızları belə onun əlindən tutub rəqs oynayar, nəğmə oxuyardılar. Bayram qurtarana yaxın Sənubər çinara yaxınlaşıb onun budaqlarından qiymətli parçalar asardı. Hətta bir dəfə özünün ipək paltarını götürmüş, çinarın ən uca budağına keçirmişdi.

Bu vaxt möcüzə baş vermişdi. Ağac hərəkətə gəlmiş, iri budaqlar aşağı əyilmiş, Hamı "sağ olun, razıyam" sözlərini aydınca eşitmişdi. Əlbəttə, bu sözləri deyən çinarın özü idi, bu hadisədən sonra ağac daha da müqəddəsləşmiş, onu ziyarətə gələnlərin sayı ikiqat çoxalmışdı.

Sənubər kimi gözəl qız heç yanda ola bilməzdi. Gözəl olduğu qədər də ağıllı idi. Onun sayəsində şəhərdə hamı xoşbəxt, şən yaşayırdı, nə azar-bezar vardı, nə də ehtiyac! Evinin qapısı hamının üzünə açıq idi. Kim bu qapıdan içəri girsəydi, naümid qayıtmazdı.

Amma bir gün... Allah o günü heç kəsə göstərməsin. Demə, bu şəhərlərin möhkəm bir qanunu vardı. Gərək şəhərin hakimi olan qız özünü qurban versin, Araz çayına atılsın. Növbə Sənubərə gəlib çatmışdı. O gün Aban qara geymişdi, hamının ürəyində ağrı qövr eləyirdi. Sənubər Araz çayının üstündəki qayanın başına çıxanda, ölüm sükutu çökdü. Hamı göz yaşları içində baxırdı. Sənubər qorxmadan, cəsərlə, sinəsini irəli verib qayanın kənarına doğru addımladı. Onun belə hərəkəti hamının ürəyindən oldu. İndi ona iftixarla baxırdılar. Axı Sənubər gözəl və xeyirxah olduğu kimi, həm də mərd, qoçaq olduğunu göstərirdi. Qayanın kənarında bir an dayandı, arxaya çevrildi, gülə-gülə adamlara əl elədi və... özünü suların qoynuna atdı. O zamandan bəri heç kəs Sənubəri unutmadı. Sənubər sularda yox olan kimi, hamının gözü önündə möcüzə baş verdi. Bapbalaca bir ağac yerdən qalxdı, ucaldı. Bu, indiyə qədər heç yanda görünməmiş ağac idi, ona görə də camaat onu "Sənubər" deyə çağırırdı. Hamıya elə gəlirdi ki, Sənubər məhv olmadı, ağaca çevrilib həyata qayıtdı. Doğurdan da indi Araz boyunda nə qədər istəsən sənubər ağacı var. Sənubər isə ürəklərdə yaşadı. Təzə şah qız özünü Sənubərə oxşatmağa çalışsa da heç cürə onu əvəz edə bilmədi. Günlər, aylar, illər keçdi, Aban şəhəri dağıldı, yox oldu, təkə çinar ağacı qaldı, bir də gözəl və xeyirxah Sənubər haqqında xatirə!

Şirin xanım susub Bəhruza baxdı, onun iri açılmış gözlərində kədər qarışıq güclü maraq alışıb-yanırdı.

– Bu barədə eşitmişəm. Molla Talıbdan... Ey çoxdan...

Şirəlibəy içəri girdi və əlində tutduğu şəkilli jurnalı Bəhruza verəndə, oğlanın gözlərindəki maraq ikiqat çoxaldı. Bir küncə çəkilib acgözlüklə jurnalı vərəqləməyə başladı.

Naxçıvanda Kəngərlilərin böyük, qədim tarixi var idi, onların nüfuzu, şan-şöhrəti hər yerə yayılmışdı. On əsr bundan əvvəl, bəlkə də daha qabaq, ya İrandan, ya da Orta Asiyadan Naxçıvana gəlmişdilər. Hansı qəbilədən, tayfadan, zümrədən, haradan və necə yaranmaları haqqında müxtəlif əfsanələr, rəvayətlər dildə-ağızda gəzirdi. Guya bu qəbilə bir dəfə yürüş zamanı aclığa uğramış, o vaxtlar plovda işlənən xoş təamli kəngər bitkisi ilə qidalandıqları üçün, onları Kəngərli çağırırdılar. Başqa bir rəvayətdə isə bunun yer adı ilə bağlı olduğu göstərilirdi. Deyildiyinə görə İranda Kəngər adında kənd vardı, "li" şəkilçisi artırılmaqla ordan çıxanların həmin kəndə məxsus olduğu bilinirdi. Alimlərin tədqiqatçıların bəziləri Kəngərliləri şimaldan gələn tayfalarla, bəziləri isə qaracılarla bağlayırdılar.

Bu rəvayətlər, mülahizələr bir yana dursun, amma Kəngərlilərin on əsrdən çox Naxçıvanda əsas aparıcı qüvvə olduğu həqiqət idi. Bir sıra sənədlərdə Qacar dövründə, Naxçıvan əyalətinin hakiminin Kəngərli xan olduğu məlumdur. Bu İran-Rusiya müharibəsində Naxçıvan qalasında yerləşən İran ordusunun bayrağında da göstərilib. Bayrağın üstündə "İxsan xan Kəngərliyə" sözləri yazılıb. Uzun müddət Rəhim xan Naxçıvanskidə qalan bu bayraq sonralar Tbilisi muzeyinə verilib.

Bəhruzun atası Şirəlibəy Kəngərlinin belə şan-şöhrətli, yüksək zümrəli bir nəsillə müəyyən bağlılığını heç kəs inkar edə bilməzdi. Bununla yanaşı hazırda onlardan uzaq idi, bir çox cəhətdən fərqlənirdi. Naxçı-

vandakı mövqeyini, ad sanını təkcə özünə, özünün rəftarına və insanlığına görə qazanmışdı. Bütün Naxçıvan onun başına and içməyə hazırı. Çünki Şirəlibəy sözündə düz adamıydı, xeyirə-şərə yarıyan idi, ən ümdəsi isə o biri kəngərlilər kimi dövlətli deyildi. Tiflis – Şirəlibəyin gəncliyinin keçdiyi, təhsil aldığı, sevdiyi şəhər idi. Naxçıvanda, məhkəmədə işlədiyi müddətdə hamıya kömək etməyə, insanlara səbr və təmkinlə yanaşmağa öyrəşmişdi. Avropasayağı pencək, jilet, kraxmallı köynək, ütülənmiş şalvar geyinən, qalstuk taxan, həmişə təmiz və səliqəli görünən Şirəlibəyin uşaq gözləri kimi sakit, dupduru gözləri, qırmızımtraq yanaqlarından tutmuş boğazına qədər bığı ilə qarışmış qara saqqalı vardı.

İşdən evə gələndə, istirahətdən sonra, mütaliə məşğul olan Şirəlibəy zəngin kitabxanası üçün müxtəlif qəzet və jurnallar alırdı. Bəhrüz gözünü açandan onu kitab oxuyan görmüşdü. Məktəbə gələndən bəri isə tez-tez Bəhrüzün dərsləri ilə maraqlanır, soruşur, qayğı və məhəbbətlə kömək etməyə çalışırdı. Şirəlibəy həm qonaq gedir, həm qonaq qəbul edir, gələnlər də özü kimi geyimli, ağıllı, eynəkli ziyalılar olurdu.

Payızın əvvəlində, sərin, xoş günlərin birində yenə onlara qonaqlar gəlmişdi. Bəhrüz qonaqların hamısını tanıdı. Onun Əliqulu Nəcəfova, ehmalca burnunu sıxan, xoş dindirən, gödəkboy, başını boynuna qısan, eynəkli adama hüsn-rəğbəti çox idi. Doktor Şengelaya, hay-küylə girib yanlarını basa-basa gələn, bu dilli-dilavər, dazbaşı adam dərhal Bəhrüzün keyfini soruşdu. Üçüncü adam ilk dəfə idi ki, bu evə ayaq basırdı. Sakit təbiətli bu adamın baxışlarında qeyri-adi bir cazibə gizlənmişdi. O, Bəhrüz üçün ən sehrli adamdı. Çünki Məmməd Tağı Sidqi Bəhrüzün sevimli müəllimi idi, sinifdə işıq kimi yanırdı. Sakit-sakit danışib uşaqların balaca qəlbində təlatüm yaradırdı. İndi onu öz evlərində görəndə, həqiqətən, Bəh-

ruz üçün fəvqəladə bir hadisə oldu. Şirəlibəy onları öz otağına dəvət etdi.

Şirin xanımın plovu çoxdan hazır idi. Bəhrüz əvvəlcə qonaqlara zəncəfilli İran çayı apardı. Çayın elə xoş ətri vardı... Məmməd Tağı Sidqi stəkamı əlinə alıb, qoxuladı, sonra diqqətlə Bəhrüza baxdı:

– Bu ki mənim şagirdimdir – dedi – qabil uşaqdır, dərsə də səyi çoxdur.

– Xeyli xub, – deyə, Əliqulu onun burnunu ehmalca sıxdı –şəkillər çəkir, özü də çox yaxşı şəkillər.

Şengelaya daz başını sıgallayıb, gülə-gülə:

– Bəhrüz həm də mənim tələbəm, – dedi.

Bəhrüz stol üstündə müxtəlif qəzetlər, jurnallar, kitablar gördü, onların arasında dənizlə əlaqədar bir şəkillə maraqlandı, güllü məcməyini götürüb çıxdığı üçün daha o şəkllə diqqətlə baxa bilmədi. Bu zaman Əliqulu Nəcəfov şeir oxuyurdu. Səsi aydın və gur idi, Bəhrüz daha gedə bilməyib qapı ağzında ayaq saxladı, şeirə axıra qədər qulaq asdı.

Ömründə birinci dəfə idi ki, şairi dinləyirdi və bu ona o qədər xoş gəldi ki, uzun müddət yerindən tərpənə bilmədi, fikrin, mənanın, ahəngin, səsin təsirindən ayrımaq çətin oldu.

Şirin xanım qab-qacağı səliqə ilə yanaşı düzmüşdü. Plovun ətri bütün həyət-bacamı bürümüşdü. Bəhrüz ona kömək edirdi. Bir neçə dəfə atasına dəymiş, otaqda qızgın mübahisənin, söhbətin getdiyini görmüş, “plovu gətirim?” – sualına “hələ yox” – cavabı almışdı. Bəhrüz hər dəfə otağa girəndə Məmməd Tağı Sidqinin danışdığını görürdü. Şengelaya axırıncı dəfə dözməyib:

– A Şirəlibəy, – dedi, – canım, plovun ləzzəti qaçdı ki. Axı mən əsl Naxçıvan plovu yeməyə gəlmişəm!

Plovdan sonra da qonaqların söhbəti uzun çəkdi. Onlar gedəndən sonra Bəhrüz atasından dəniz şəkli olan

jurnalı aldı, dönə-dönə baxdı. İstədi ki, eyni ilə üzünü köçürə, bacarmadı. Hardansa Əlixan məhəlləsindəki tək armud ağacının böyründəki ağ binanın yanında gördüyü Naxçıvan çaparı yadına düşdü. Onu çəkmək istədi. Əvvəl atını, sonra özünü, bir şey alınmadı. Hirsləndi, qələmi atıb yerinə girdi.

İki gün sonra Bəhrüz məktəbdə sinifə girən Məmməd Tağı Sidqiyə daha böyük mehribanlıqla baxırdı. Müəllim də hamını gözdən keçirərkən, birdən üzünü Bəhrüza sarı çevirdi. Məmməd Tağı Sidqinin sakit gözlərində işıq yanırıdı və bu yavaş-yavaş süzülüb Bəhrüzün ürəyinə keçirdi.

– Mənim balalarım, – deyə söhbətə başlayanda, özünüdə uşaqları da unudurdu: – Bizim yaşadığımız torpaq anamız Azərbaycanın böyük guşəsi Naxçıvandır. Onun uzun, mənalı bir tarixi var. Bu torpağı sevin, uzaqda görünən dağlar kimi keşiyində dayanın, onun uğrunda çalışın, qoy bu torpaq həmişə çiçək açsın!

Bəhrüz qeyri-ixtiyarı pəncərədən çölə – şəhərə baxdı, həqiqətən, uzaqda ucalan dağları gördü, Məmməd Tağı Sidqinin səsi aram-aram otağa yayılır, bu səsi dinləyə-dinləyə dağlara baxır, xoş bir hiss varlığına hakim kəsilib onu yerdən göyə qaldırırdı. Məktəbdən evə gələndə isə Bəhrüz özündə deyildi, Şirin xanım onun titrədiyini görüb dərhal yorğan-döşəyini rahatladı. Beləliklə, ağır xəstəlik başladı. Yenə Şengelaya... ümitsiz vəziyyət... qorxulu gecə... sayıqlamalar. Şirin xanım Molla Talibin üstünə qaçdı, ondan kömək, imdad istədi, yalvardı ki, dua yazsın. Molla Talibin Şirin xanıma yazığı gəldi, durub evə təşrif gətirdi, Bəhrüzün başı üstündə dayandı... Qəribədir ki, elə bu vaxtlarda Bəhrüz gözünü açdı, molla Talibı görəndə kimi tanıdı. Nəsə pıçıldadı... Bir neçə gündən sonra Bəhrüz yaxşılaşanda Şirin xanım bunu molla Talibin gəlişi ilə bağlayırdı. O, “can bala” deyə-

deyə yanından uzağa getmir, “qoy Bəhrüz sağalsın, “Xudu Divanə”yə gedəcəyəm, nəzir verəcəyəm, köməyini əsirgəmə, ey xudaya!” sözlərini pıçıldayıb allaha yalvarırdı.

8

Bəhrüz həyəətə çıxmışdı. Alça ağacının böyründə dayanıb, bağça-bağa tamaşa edirdi. Payız olsa da, hava soyuq deyildi, yarpaqlar saralmışdı, hərdən bir yellənə-yellənə yerə düşürdü. Şirin xanım qorxdı ki, uşağa soyuq dəyə. Odur ki, geriyə, evə səslədi. Amma Bəhrüz cavab verməyəndə təəccüblənib qapını açdı:

– Bəhrüz, ay Bəhrüz! – deyə bərkədən çağırırdı.

Qəribə idi, Bəhrüz daş kimi susurdu. Şirin xanım birazda qabağa gedib, yenə səslədi, onun tərpenmədiyini görüb dəhşətə gəldi, heyrətindən, qorxusundan var səsi ilə qışqırırdı. Daha gözləyə bilməyib özünü irəli atdı, yüyürüb həyəcan içində ona yaxınlaşdı:

– Bəhrüz, a Bəhrüz, sənə nə olub, bala? – deyə soruşdu.

– Mənə?! – Bəhrüz sakit-sakit Şirin xanıma baxdı – heç bir şey...

– Səhərdən səni çağırıram axı...

– Eşitmirəm.

– Boy... Elə şey olar?

– Vallah eşitmirəm.

– Yaxşı, gəl içəri, bala, gəl! – deyə Şirin xanım sarsılma da, bunu gizlətməyə çalışdı – havanın belə olmağına baxma, soyuqdur.

Bu xəbəri eşidəndə Şirəlibəyin tükləri biz-biz oldu, uzun müddət sükut içində qaldı. İnanmaq istəmədi, bir neçə gündən sonra özü bunun şahidi olanda, ağır kədər içində Bəhrüzün üzünə baxa-baxa yerində dondu.

Tək-tənha olmağı sevən Bəhrüz indi bütün günü qaraqabaq və fikirli görünürdü. Məktəbə getməyə hazırlaşdığı vaxt yenə xəstələndi. Şirin xanım onun göz yaşını içində olduğunu görüb, bağına basdı, ovutdu, “dərdin mənə gəlsin, bala!” deyə-deyə ağlamağının səbəbini soruşanda, Bəhrüz hıçqırıqlarla – “Məktəbə istəyirəm” – pıçıldadı.

Amma bilmədi ki, bir daha məktəbə getməyəcək. Çünki dalbadal xəstələnəcək, fasilələr uzun çəkəcək, Naxçıvanın dəhşətli qışı gələcək, bütün gününü ya evdə, ya həyətdə şəkillər çəkməklə, xəyallara dalmaqla keçirəcək.

Naxçıvanın sərt qış günlərinin birində Şirəlibəy evə ağır kədər içində gəlib, öz otağına çəkiləndə Bəhrüz Şirin xanıma, Şirin xanım isə Bəhrüza baxdı. Daş sükutu çökdü. Nəhayət, Şirin xanım heyrət içində çiyinlərini atıb:

– A bala, – dedi, – o, heç zaman belə olmayıb. Görəsən, başına nə iş gəlib?!

Bəhrüz halsız və zəif olduğu üçün yorğan-döşəyə girdi. Bu zaman Şirəlibəy öz otağından çıxıb, bu otağa gəldi. Gəbənin üstündə əyləşən, mütəkkəyə söykənən Şirin xanım dərhal ayağa qalxıb, nəsə demək istədi, amma çəkinib susdu. Bu zaman Şirəlibəy oğluna sarı əyildi:

– Necəsən mənim balam? – kədər içində soruşdu.

– Bu gün babatam, ata. Bəs sənə nə olub?

– Bizim ürfanımızın çırağı sönüb, bala! Sizin müəllim, mənim dostum, Naxçıvanın gözü, işığı Məmməd Tağı Sidqi rəhmətə gedib.

Bəhrüz elə sarsıldı ki, daha bir söz deyə bilmədi, dərhal gözləri qarşısında Məmməd Tağı Sidqinin sakit, ağıllı üzünü canlandı...

Beləliklə, beş-altı il keçdi. Bu müddətdə Bəhrüz evdə işləyir, atasından dərs alır, onun gətirdiyi qəzet və jurnalları gözdən keçirir, vaxtının bir dəqiqəsini belə itirmirdi. “Molla Nəsrəddin” jurnalı daha çox xoşuna gəlirdi. Burada çap olunan gülməli şəkillərə bənzər şəkillər çəkirdi. Şirəlibəy indi onun rəssamlıq həvəsinə elə-belə yox, ciddi baxırdı.

Bəhrüz qoz ağacının budağından baxarkən, bir dəfə Qulamheydəri qərribə bir vəziyyətdə gördü. O, boş aftafanı başının üstündə hərləyə-hərləyə:

– Nazlı, harda ölmüsən. Nazlı! – deyə qışqırırdı – ay görüm sənə çor dəysin, ay qız, tez elə, su gətir! Nazlı...

Nazlı yüyürə-yüyürə gəlib aftafanı götürəndə Qulamheydər onun kürəyinə bir-iki yumruq ilişdirirdi:

– Mürtədin qızı, mürtəd! Bı saat doldur, gətir!

Bəhrüz, Qulamheydərin aftafanı başı üstə tutub qışqırmasını yadında saxlayıb, bu mənzərənin əsasında, “Molla Nəsrəddin” jurnalındakı şəkillərə oxşayan bir şəkil çəkə bildi. Onu atasına göstərmək istəyirdi, amma utanıb çəkinirdi. Nəhayət, fürsət tapıb ondan soruşdu:

– Ata, Puşkin kimdir?

Şirəlibəy dərhal başını qaldıraraq mənəli-mənəli oğluna baxdı. Bəhrüz əvvəl çaşdı, sonra dedi:

– Küçəmizin adı Söyüdlər idi, indi isə Puşkindir. Mən də Puşkini tanımıram. Öyrənmək istədim. Məhəlləmizdəki uşaqlar da bilmirlər.

– Puşkin rus xalqının böyük şairidir. Bizim Füzuli kimi, Nəsimi kimi, Vaqif kimi... Çox böyük şairdir. 1899-cu ildə onun 100 yaşını bayram etdilər. Bizim Naxçıvanda da... Bilirsən, bu bayramı bizim şəhərdə kim keçirdi?!

– Yox!

– Sənin müəllimin Məmməd Tağı Sidqi! Küçəmizə Puşkin adı verilməsini də o təklif edib! Görüm onun ruhu həmişə şad olsun! Belə adam bir də yer üzünə çətin gələ! O nədir elə əlində tutmusan?

– Şəkildir.

– Ver baxım, – Şirəlibəy şəkli diqqətlə nəzərdən keçirdi, əvvəl ciddi halda soruşdu:

– Bu kimdir?! – Sonra qəhqəhə çəkdi, cavabı gözləmədən əlavə etdi: – Bu ki, bizim Qulamheydərə oxşayır. Odurmu?

– Bəli, ata odur!

– Yaxşıdır, afərin!

Bu onun həyatında ikinci tərif idi, bu tərif əvvəlkindən qat-qat güclü olduğundan Bəhruzu sevindirmişdi. Odur ki, gecə-gündüz şəkil çəkirdi. Bu əyləncədən, maraqdan, həvəsdən ehtiyaca və məhəbbətə çevrilmişdi. Həyətdə elə ağac qalmamışdı ki, çəkməmiş olsun! Ən çox gözü ilə gördüklərini çəkməyə çalışırdı: Qapı, hasar, gül kolları, quş, it, pişik, ev əşyalarından: küpə, kuzə, kasa, qazan, kəfkir, atasının otağındakı stullar, kitablar, naxışlı, uzun, gümüş qəlyan, çarpayı...

Bəhruzla Nazlı arasında anlaşılmaz, sehrlı bir soyuqluq yaranmışdı. Sanki qoz ağacındakı budaq onların həsrətindən üşüyürdü. Bəhruz burda Nazlıni çox gözləmiş, amma o gəlib çıxmamışdı. Onu neçə dəfə uzaqdan görmüşdü. Bir dəfə Nazlı atası ilə faytondan düşürdü. Qulamheydər in təp-təzə, iri, uzun əbası, Nazlınin isə qırmızı məxmərdən paltarı, araqçını, güllü yaylığı, boynundan asdığı ağappaq muncuqları vardı. Nazlı uzaqdan Bəhruzə baxdı, dərhalda üzünü yana çevirdi, atasının dalınca qapıdan içəri girdi.

Onların arasında gözəgörünməz soyuqluq hasarı ucalmışdı. Bu hasarın bir tərəfindən Nazlı, o biri tərəfindən isə Bəhruz boylanırdı.

Bir dəfə Nazlı böyük ot tayası ilə biçənəkdən geri qayıdırdı. Köhnə rəngi solmuş paltarının ətəkləri ayaqlarına dolaşırdı. Axşam qaranlığı üfüqləri bürüyür, get-gedə aşağı – şəhərin üstünə enirdi. Birdən Bəhruz tıkanlı çəpəri aşib, onun qarşısına çıxdı. Nazlı gözləmədiyi üçün çaşdı, necə oldusa ot tayası kürəyindən sürüşüb yerə düşdü. Bəhruz yüyürüb onu qaldırmaq istədi.

– Dəymə! – deyə Nazlı qaşqabaqla qışqırdı.

Belə münasibəti gözləməyən Bəhruz heyrətlə ona baxdı.

– Qoy kömək edim.

– Lazım deyil!

– Niyə?

Bəhruzun sualı cavabsız qaldı, Nazlınin arxasını çevirib, ot tayasının yanında dayandığını görüb, əlini astadan qızın çiynlərinə toxundurdu:

– Sənə nə olub? – deyə soruşdu.

– Heç nə!

– Axı acıqlısan.

– Hə, acıqlıyam. Sonra?!

– Niyə belə danışırsan?!

– Çünki küsmüşəm.

– Nədən?!

– Guya özün bilmirsən?!

– Bilmirəm.

Nazlı başını çevirib çiyni üstədən ona baxdı. Bəhruzun ciddiliyini görüb, qəhqəhə ilə gülməyə başladı. Bəhruz daha da tutuldu, əsəbi bir hərəkətlə:

– Niyə gülürsən?! – hırlə soruşdu.

– Sənə. Sənə gülürəm!

– Nazlı! – Bəhruz incimş halda səsini ucaltdı.

– Küsmək istəyirsən məndən? Kəs, get! Nə durmusan, get!

Bəhruz getdi, Nazlı gözlərinə inana bilmədi, onun arxasınca baxdı, dözə bilməyib səslədi, səslədi. Bəhruzun

cavab vermədiyini görüb dalınca yüyürdü, çatıb qabağını kəsdi:

– Səhərdən səni çağırıram. Niyə cavab vermirsən?

– Eşitmirəm.

– Eşitmirsən? – Nazlı heyrətlə geri çəkildi, – doğrudan?

– Mənə inanmırsan?

– Yox!

– Nazlı, o Qarağacın pirinə and içirəm ki, eşitmirəm, indi inandın?

– İndi inandım.

Bu sözləri kədərlə deyən Nazlının üzündən titrək bir kölgə ötüb keçdi. Bir-iki həftə bundan qabaq gölməçenin yanında paltar yuyarkən, Bəhruzunu Hacı Pirinin qoz bağına tərəf getdiyini, dönə-dönə səslədiyini, ancaq onun cavab vermədiyini xatırladı. Axı buna görə Bəhruzdan küsmüşdü, elə bilmişdi ki, o, daha Nazlını saymır, etinasız, soyuq və yad olub.

– Məni bağışla, Bəhruz, günah məndədir.

– Yox, yox!

– Hə, hə, məndədir, gedək, otu qaldırmağa mənə kömək elə!

Nazlı geriye qayıtdı. Bəhruzun arxasınca gəldiyini duyub cürətləndi. Qaranlıq düşmüşdü. Bəhruz qabağa keçib, ot şələsini qaldırıb özü aparmaq istədi.

– Yox, olmaz! – deyə Nazlı etirazını bildirdi.

– Nazlı qoy məni aparım.

– Yox, əzizim, yox!

Nazlı otu qaldırmaq istəyəndə, Bəhruz kömək məqsədilə əllərini uzatdı və birdən əlləri qızın əllərinə toxundu. İldırım vurmuş kimi Nazlı bir anlığa özünü itirdi, sonra əllərini çəkdi, həyəcanla, titrəyə-titrəyə, otu kürəyinə atıb:

– Sağ ol, Bəhruz! – pıçıldadı, ondan cəld uzaqlaşdı.

Bəhruz məst olmuş kimi yerindən tərpənmədi, qaranlıqda əlləri qızın əllərinə toxunanda, onun gözlərinin od saçdığını, qəşəng üzünün daha da ağardığını, qeyri-adi gözəlliklə parladığını, onu qucaqlamaq, bağına basmaq hissindən özünü güclə saxladığını xəyalından keçirdi, birdən, bu məstlikdən ayılmış kimi, qızın ardınca yüyürdü:

– Nazlı, Nazlı! – çağırdı.

Nazlı dayanmaq fikrində deyildi, addımlarını daha da sürətlə atıb, ondan qaçmağa çalışdı. Bəhruz yaxınlaşdı:

– Nazlı, Nazlı, dəyan! – dedi, – sənə sözüm var.

Yox onu saxlamaq olmazdı. Sürətlə gedib, bağından küçəyə çıxdı, tinin başında yanan fənərin zəif şöləsi altında irəlilədi.

Bəhruz bağından uzaqlaşdı, qaranlıqda dayandı. Ürəyi isə işıqla dolmuşdu.

Nazlı yavaş-yavaş uzaqlaşdı. Yox, Bəhruz üçün uzaqlaşdı gedən adi qız deyildi, onun uşaqlığı idi.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

1

Bəhruz yaraşığı bir gənc olmuşdu. Qalın qara qaşları, qara bıqları dəyirmi, ağ sifətinə yaraşdı. Boğazlı surtukunu geyinib, kəhrəbaya oxşayan düymələrini bağlayıb, kağız, qələm götürüb evdən çıxdı.

Hava təzəcə işıqlanırdı. Küçədə başdan-başa sakitlik hökm sürürdü, nə gələn vardı, nə gedən. Yavaş-yavaş üföqlər ağırır, göyə doğru irəliləyir, özü ilə havaya aydınlıq və işıq gətirirdi. Bəhruz Puşkin küçəsinin qurtaracağında, Şahab məhəlləsində Süddünənə deyilən yerə tərəf addımladı. Süddünənə sinəsi çapıq olan qara qaya idi. Bu qayanın yanından keçib, Bəhruz uzun, torpaq küçə ilə irəlilədi, ətrafı kərpiclə hörülmüş bir darvaza xoşuna gəldi. Darvazanın üst hissəsində kərpiclər gah sıra ilə, gah dairəvi şəkildə, sağ və solunda isə aşağıya qədər cərgə-cərgə düzülmüşdü. Bəhruz bu darvazanın qarşısında, əks tərəfdəki qapının yanına qoyulmuş yekə daşın üstə əyləşdi, möhrə hasara söykəyib, dördkunc taxtanı dizləri üstünə qoyub darvazanın ətrafındakı kərpicləri çəkməyə başladı. Başı elə qarışmışdı ki, vaxtın sürətlə keçdiyindən xəbər tutmadı.

Qəflətən darvazanın balaca qapısı açıldı, çarşafsız, incəbelli, zərif, ağbəniz bir qız göründü, gözləri heyrətlə açıldı, qəflətən də geriyə döndü. Arxasında qapqara qoşa, uzun hörükləri yelləndi və qapı dalında yox oldu. Bəhruz bu cür gözəllikdə qız hələ Naxçıvanda görməmişdi. Şirin xanımın danışdığı Sənubər yadına düşdü, yəqin ki, bu qız Sənubərdən də gözəl idi. Ələlxüsus hörükləri! Qapı dalında qeybə çəkilən bu hörüklərin işığı ürəyində qaldı.

Kərpicləri vərəqə köçürməyə çalışsa da, şəvə hörüklər gözünün qabağından çəkilmirdi. Xeyli sonra qapı yavaşca aralandı, Bəhruz bayarki güclü maraq hissi ilə başını qaldırıb baxanda, üzünü örtmüş, çarşafly bir qadının həyəcanla dediyi bu sözləri eşitdi:

– Ay qardaş, dur, burdan get!

– Niyə?

– Sözü qulaq as, dur, get. Tez!

Səs çox incə və titrək səs idi, bu ancaq qara hörüklü qızın səsi ola bilərdi. Bəhruz ayağa qalxıb, yenə nəyə soruşmaq istəyəndə, onun yenə qapı dalında yox olduğunu görüb susdu. İşini qurtarmamış getmək istəmirdi, axı qəbahətli nə etmişdi ki? Bəs onda qadın niyə onu qovmağa cəhd edirdi? Bəhruz bunun mənasını başa düşmədiyi üçün təzədən əyləşib sürətlə çəkməyə başladı.

Hava işıq içində par-par yanır, uzaq üföqlərin ətəkləri qızarıb və bu qızartı yavaş-yavaş bütün göyü bürüyürdü.

Bu vaxt qapı yenə açıldı, bu dəfə zərif köynək, üstündən bahalı çuxa, ipək şalvar, ayağına qısa boğazlı, dikburunlu məst geymiş, xəncərli, vəznəli, bıqıburma kişi çıxdı. Bəhruzu görən kimi duruxdu, yanaqları qızardı, gözləri qaynadı. Əsəbi hərəkətlə qapını çırpdı, uzunsov, qara papağını gözünün üstünə basıb, iti addımlarla ona yaxınlaşdı.

– Burda nə edirsən? – deyə bağırdı, – itin azıb?!

– Şəkil çəkirəm.

– Nə şəkil? Kimə kələk gəlirsən?

– Kərpiclərin qəribə düzülüşünü çəkmişəm. İstəyirsənsə bax.

Bəhruz dördkunc taxtanın üstündən vərəqi götürüb ona uzatdı. Kişinin gözləri qanla dolmuşdu. Üzünün əzələləri titrəyirdi. Vərəqə baxmadı, əsəbi bir hərəkətlə əli ilə vurub, onu yerə saldı. Bəhruz əyilib vərəqi qaldıranda, kişinin qəzəbli sözlərini eşitdi:

– Dur, rədd ol burdan.

– Neyləmişəm mən? – Bəhruz qorxa-qorxa ayağa qalxıb, onun önündə dayandı. Kişinin əsəbdən rəngi-ruhu özündə deyildi, əlini xəncərin qəbzəsinə atdı:

– Nə durmusan, demirəm rədd ol?! – xəncərin qəbzəsinə əl atdı, – sən kimilərini çox yola salmışam, bir də ayağın buralara dəyməsin, bil ki, başımızdakı kişi papağıdı, gözümə görünsən, tikə-tikə doğrayaram.

Bəhruz dördkünc taxtanı qoltuğuna vurub, yavaş-yavaş uzaqlaşmaq istəyəndə, hasarın arxasındakı evin hündür, bəzəkli eyvanından bayaq küçəyə çıxan qızın həyəcan içində boylandığını görə bildi. Onun qorxu ifadə edən ağbəniz üzünün gözəlliyi məsumluqla, bakirəliklə cilvələnirdi. Bəhruz zəhmli, qan-qan deyən, xəncərli kişi ilə qızın arasındakı böyük fərqi duyub acı-acı güldü. Düşündü ki, Naxçıvanda, belə hasarlar arxasında nə qədər gözəl həyat işığı görmədən məhv olub gedir. Kişinin qırx yaşı vardı, qızın isə heç iyirmi olmazdı. Bəhruz fikirlər içində uzaqlaşdı, bir də gördü ki, gəlib çıxıb şəhərin kənarına. Uzaqda əzəmətlə dayanan Haça dağın ətrafında qalın duman vardı. Duman zirvədən aşağıda sürünür, o biri dağları ağappaq cunasında gizlədirdi.

Bəhruz daşın üstündə əyləşib, bu dumanlı dağlara tərəf baxmağa başladı. Bir azdan Haça dağ dumandan tamam azad oldu, yavaş-yavaş o biri dağlar da başını qaldırdı. Duman seyrəlir, uzaqlaşır və qeybə çəkilirdi. İndi bu dağlar səhər günəşinin şəfəqlərinə bürünürdü.

Evə qayıdanda Bəhruz kədər içində idi. Çinarlı bağının xiyabanlarından keçərkən, ayaq saxladı. Səhərki hadisəni unuda bilmirdi. Ağbəniz qızın qapqara, qoşa hörükləri gözləri önündə canlanırdı. Bu qızla Nazlı arasında bir oxşarlıq tapırdı. Ot tayası ilə bağlı hadisədən sonra soyuqluq hasarı daha möhkəm olmuşdu. Nazlının özü də ondan uzaq qaçırdı. Bəhruz isə bu soyuqluqda bir

istilik, bu uzaqlıqda bir yaxınlıq görürdü. Buna baxmaya-raq gözəgörünməz hasar qarşısını kəsmişdi. İrəli gedə bilmirdi.

2

Bəhruz tez-tez Padşahlıq bağına gedirdi. Sakit bir guşəyə çəkilir, gah uşaqların, gah ağacların şəkillərini çəkirdi.

Bu gün evdən çıxanda, o, tərəddüd içində qapı ağzında dayandı, özündən asılı olmadan bir də gördü ki, Nazlıgilin yaşıl rəngli qapısının yanından keçir. Küçədəki hasarın bəzisi hündür, bəzisi alçaq idi, onların arxasından boylan ağacların budaqları küçədə qucaqlaşır. Qapılar gah qarşı-qarşıya, gah da bir-birindən aralı olurdu. Bəhruz döngədən keçəndə qarşısında uzun küçə açıldı. Hasarların arxasındakı yamyaşıl həyətlərə baxa-baxa irəliləyərkən, birdən onu ildırım vurmuş kimi yerində qurudu.

Küçənin o başından iki çarşafly qadın gəlirdi. Onlardan biri – boy-buxunu, yerışı, hərəkəti ilə Nazlıya oxşayırdı. Özüdür ki, var. Gör, sinəsini həmişəki kimi, necə də qabağa verib. Nazlı addımlarını bir az yavaşıtıdı, qabaqda gedən qadından dala qaldı. O, başına açıq şabalıdı rəngli, təzə çadra örtmüşdü, bir əli ilə çadranın ətkələrindən yapışmışdı. Təkcə gözləri açıqda qalmışdı. Qabaqdakı qadın dayandı, Nazlını gözlədi, yaxınlaşan kimi qulağına nəşə pıçıldadı. Bəhruzun lap yaxınlığından ötəndə, Nazlı başını elə aşağı dikmişdi ki, gözləri də görünməz olmuşdu. Qadının pıçılısının mənasını Bəhruz indi başa düşdü. Döngəyə çatana qədər dayanıb onların ardınca baxdı.

Qadın döngədən keçib yox oldu, Nazlı isə ləngidi. Cəld çadrasını açdı, arxaya, Bəhruza sarı çevrilib gözlərini ona dikdi. Bu nə gözlər idi; yanan, kədərli, həs-

rətli, odlü gözlər! Bəhrüz yüyürmək istədi, amma Nazlı əli ilə yox işarəsini verib, yenə cəld çadraya büründü, döngədən keçib görünməz oldu. Bəhrüz təkcə “sabah Padşahlıq bağında olacağam” deyə qışqırdı, Bəhrüz Nazlını eynən qara hörüklü ağbəniz qıza oxşatdı və Nazlı döngədə yox olanda, yenə ürəyində ağır kədər duydu, fikirli-fikirli yoluna davam etdi. Süddünənənin yanından ötüb keçdi, Şahab məhəlləsində dolaşdı, uzun torpaq küçə ilə irəlilədi.

Bəhrüz tanış darvazaya çatıb diksindi, dayanıb birdə naxış-naxış olan kərpiclərə baxdı. Keçən dəfə Bəhrüz əyləşən daşın üstündə bir qoca demisini tüstülədirdi. Qocanın ağappaq saqqalı sinəsinə enmişdi. Bəhrüzün salamını alıb, hörmətlə başını yuxarı qaldırdı. Bəhrüz onu çəkmək istədi, xəncərli kişi yadına düşəndə daha dayanmayıb keçib getdi.

Bəhrüz keçən dəfə gəldiyi yerə çatdı, Nuhun sərda-bəsini axtardı, yerini dəqiq bilmirdi. O istiqamətdə getdi, qarşısına çəmənlik çıxdı, ayaqyalın bir qız, bir oğlan çəmənlikdə oynayırdı. Sapsarı çiçəklər o qədər çox idi ki, başqa rəngli çiçəklərlə birlikdə əlvanlıq yaratmışdı. Bəhrüz yolun kənarında bir daş tapdı, üstündə əyləşib çəkməyə başladı. Sonra qız, oğlan çəmənlikdə yanaşı əyləşdilər. Çəmənlikdə o tərəfdə evlər, ot tayaları, uzaqda, həmişə olduğu kimi, sıra dağlar görünürdü. Bəhrüz gördüklərini karandaşla çəkib qurtaranda at ayağının tappılıtlarını eşidib, arxaya çevrildi və Naxçıvan çaparını görüb yerindən dik qalxdı. Bir neçə il bundan qabaq Əlixan məhəlləsində, tək armudun yaxınlığındakı ağ uzunsov binanın yanında, göygöz dərvişi dinləyərkən, gördüyü çaparın indi qarşısında dayanmasından sevindi. Çaparın uzun qılınıcı böyründən sallanırdı.

– Salam cavan oğlan! – deyə çapar hörmətlə görüşdü, – burda nə edirsən?

– Çəmənə baxıram.

– Nə, çəmənə?! – deyə çapar gözücu çəmənə baxsa da, ağıl bir şey kəsmədi, gözünü qıyıb tələsik soruşdu – yaxında bulaq yoxdur ki?! Uzun yol gəlmişəm, ürəyim yanır...

Bəhrüz çəmənlikdən o tərəfdəki evlərin yaxınlığında bir çeşmənin olduğunu bildirdi. Çaparı bura gətirəndə onun atdan sıçradığına, özünü suya atdığına, acgözlüklə içdiyinə, ağımtıl, iri xallı atın da çeşməyə sarı getdiyinə heyrətlə baxdı. Çapar çeşmədən ayrılmırdı, içib doydandan sonra suyu üz-gözünə çırpdı, ayağa qalxdı.

– Sağ ol, qardaş! – dedi, – Gəldiyim yol mənə tanış deyil. Birinci dəfədir ki, belə yola çıxmışam. Əlindəki o nədir elə?! Vərəqi deyirəm, nəyə yazmışan.

– Çəməninin şəklini çəkmişəm.

– Göstər görüm, – əlini uzatdı, – mən də deyirəm ki, bu çəmənə niyə dayanıb baxsın, başına hava-zad gəlməyibki?!

Çapar vərəqi alıb gözdən keçirdi.

– Bərəkallah! – dedi, – mənə də çəkərsən? Atımla birlikdə. Qiyamət olar.

– Hələ bacarmaram.

– Niyə bacarmırsan? Çəmənini ki, çəkmişən. Heç də pis deyil.

– Oxumağa gedəcəyəm. Tiflisə. Ondan sonra.

– Neynək. Gözləyəyəm. Adın nədir?

– Bəhrüz.

– Kimin oğlusan?

– Şirəlibəyin.

– Şirəlibəy Kəngərlinin? Məhkəmədə işləyənin?

– Bəli, onun.

– Atan mənə yaxşı tanıyır. Çapar Məcidəm. İyirmi ildir ki, çapar işləyirəm. Allah qoysa, Tiflisə nə vaxt gedirsən?

– Hələ bilmirəm.

– Sözüümüz sözdür. Get, sağ-salamat oxu, qayıt. Atımla bir yerdə şəklimi çək. İndi isə hələlik, sağ ol, Bəhrüz.

Çapar Məcid ata qalxıb rahatlandı, qılıncını düzəldib yanından salladı, başını dik tutub məğrur görkəmlə atı sürüb getdi.

3

Bəhrüz Padşahlıq bağına gələndə, günəş hər yerə od səpirdi. Çəkməyə həvəsi yox idi, buraya yalnız Nazlıya görə gəlmişdi. Bilirdi ki, bu bağda hələ indiyə qədər qadın görünməyib. Ağına gələn ilk sözləri deməklə, ümid edirdi ki, Nazlının yolu bu tərəfdən düşsə, onda, bəlkə ona yaxınlaşa bilər, iki kəlmə fikrini deyib, yenə uzaqlaşar. Bağı gəzdikcə ora-bura qaçan oğlan uşaqlarını, çayxanadan çıxan yekəqarın, əbalı, papaqlı kişiləri görəndə ümidi azalırdı. Gəzə-gəzə bağın yuxarı başına getdi. O tərəfdə Padşahlıq bağının qarşısında kəhriz və bu kəhrizin yanında iki-üç tut ağacı bitmişdi. Suyu quruduğu üçün kəpriz indi məhzun görkəm almışdı. İki-üç il bundan qabaq bu kəhriz ağ, qırmızı çadralı qızlarla dolu olar, suların şırıltısı, qızların qəhqəhəsi eşidilərdi.

Bağ böyük idi, Bəhrüz indi o biri tərəfinə doğru addımladı. Gedə-gedə kəhrizin yanındakı tut ağaclarını çəkmək haqqında fikirləşdi. Bu ağacların iri budaqları qanad kimi kəhrizin üstünə gərilməmişdi. Daxilində çəkməyə həvəs duydu, yavaş-yavaş geri qayıtdı. Gəlib kəhrizin olduğu tərəfə çatanda münasib bir yer axtardı. Kəhriz də, tut ağacları da bağdan o tərəfdə idi. Hündür ağaclardan birinin gövdəsinə söykənib karandaşla ilk eskizlər, etməyə başlayanda, birdən kəhrizin yanından şabalıdı rəngli çadra örtmüş bir qızın getdiyini gördü, onu Nazlıya oxşatdı. Diqqətlə baxan kimi, Nazlı olmadığını bilib, yenə də çək-

74

məyində davam etdi. Bəhrüzün fikri dağınıq olduğu üçün heç nə alınmırdı, buna görə hirslənib vərəqi cırıb atdı. Sonra bağın mərkəzinə, yeməxana, çayxana, nərxdana olan tərəfə addımladı. Bura yaxınlaşanda saz səsi eşitdi, aşiq gözəl bir hava çalırdı. İçəridən gələn şən sədalar ətrafı bürümüşdü. Bəhrüz ötüb keçə-keçə sazı dinlədi.

Gözlənilmədən yağış yağdı. Padşahlıq bağına sanki təzə nəfəs və tərəvət gəldi. Hər yanı sərinlik, parlaqlıq, təmizlik bürüdü.

Nazlının gələcəyinə ümidi olmasa da, Bəhrüzün ürəyinin dərinliyində bir inam vardı. Çünki Nazlının xasiyyətini yaxşı bilirdi. İmkani olsaydı, istəsəydi, iki daşın arasından sivişib çıxar və gələrdi. Birdən açıq şabalıdı çadralı bir qız qəflətən Bəhrüzün qabağına çıxdı. Nazlı idi. O yaxınlaşıb dayandı:

– Bəhrüz, sözünü de, tələsirəm.

– Hava qaralanda qoz ağacının yanına gəl.

– Bu gün gələ bilmərəm.

– Niyə?

– Qonağımız var. Anam məni Sarvanlar məhəlləsinə – bibimgilə göndərir, zəfəran üçün. Ora gedirəm.

– Bəs sabah necə?

– Yaxşı, çalışaram. Gəlməsəm, incimə.

– Bəlkə səni ötürüm?

– Yox, yox, Bəhrüz, nə danışırısan, qorxuram, Allah eləməsin bizi bir yerdə görüb eləyən olsa, atam vayımı verər.

– Sabah axşamı unutma.

– Yaxşı, yaxşı.

Nazlı qorxa-qorxa Bəhrüzdan aralanıb, kəhrizə doğru getdi, oradan isə Padşahlıq bağının istiqamətində Sarvanlar məhəlləsinə endi.

Bəhrüz yerindən tərpənməyib, Nazlının şabalıdı rəngli çadrası Sarvanlar məhəlləsində itənə qədər arxasınca baxdı. Həmişə Nazlıyı görməyə can atmışdı. Bu

75

dəfəki heç birinə bənzəmirdi. Çünki bu, adi istək deyildi, adi arzu da deyildi. Bəs nə idi? Bəhrüz Sarvanlar məhəlləsinə tərəf baxmaqda davam edirdi. Orada isə heç kəs yox idi. Bəs onu tərpənməyə qoymayan hansı qüvvə idi? Bəhrüz səbrlə, intizarla gözləyirdi. Şabalıdı rəngli çadra yenə məhəllə başında görünəndə onu anlaşılmaz sevinc çuğladı. Nazlı kəhrizi keçib, Padşahlıq bağının yanından ötdü, Bəhrüza yaxınlaşanda, birdən onu görüb gözlərində həm heyrət, həm də qorxu doğdu. Amma bunlarla yanaşı sevinc hissi də duydu. Başını aşağı dikib, onun yanından keçərkən, “sağ ol, Bəhrüz” deyə pıçıldadı və sürətlə ötdü.

Naxçıvandan uzaqdakı dağların başında, səfərə çıxmağa hazırlaşan ağ-ağ buludların karvanı dayanmışdı.

Bəhrüz qeyri-ixtiyari ağ buludlara baxdı, buludlar yerindən tərpənmirdi, sanki doğma bildiyi dağlardan ayrılmaq istəmirdi.

Nazlı uzaqda, küçənin qurtaracağında, Əlixan məhəlləsinin başladığı yerdə gözdən itəndə Bəhrüz yavaş-yavaş evə sarı addımladı. Bir gözü elə buludlarda idi. Elə bildi ki, indi buludlar da hərəkət edir.

Həyətdə onu Şirin xanım qarşılayıb:

– Nə yaxşı gəldin, – deyə sevincini gizlətmədi, – qonağımız var. Qazan asmışam. Gəl, sən çayları apar.

Bəhrüz güllü məcməyi ilə atasının otağına girəndə Əliqulu Nəcəfovü gördü. O, əllərini açıb nədənsə hərəkətlə danışdı. Bir anlığa dayanıb Bəhrüzün salamını aldı, sonra yenə davam etdi:

– Əvət yanılırsınız, Şirəlibəy. Bizim hər ziyalımızın borcu milləti düşünməkdir. Düşünmək azdır, əvət çox az! İş görmək lazımdır, iş! Hərçənd indi obrazovannı adamlar çoxalıb, qraxmala qərq olan, manjetli, əlində trost, gözündə oçki... nə fayda? Əl-ələ vermək, milləti irəli aparmaq, gözünü açmaq gərəkdir... Yəni qəlbini kəsafət basana, şəkk gətirən, Xudavəndi-ələmin hikmətinə bel

bağlayan üləmaları, mollaları, seyidləri, axundları məsxərəyə qoymaqla, şeyxlərə rişxənd etməklə nə qazana bilərik, Şirəlibəy?

– Bəs bəndəniz nə etməlidir, Əliqulu?

– Çox şey. Elə fəqir-füqəralara, biçarələrə kömək əli uzatmağınız azdır məgər?

– O mənim borcumdur.

– Niyə hamı öz borcunu yerinə yetirmir? Xalqımız avamdır, din gözünü tutub, cəhalətdə boğulur. Məni yandıran odur ki, yaxşı xalqdır: ürəyi təmiz, zəhmətsevən, nəcib, sadə... Amma çifayda ki, cəhalət onları çürüdür...

– Bu yaxınlarda kəndlilər hansı bəyinsə evini yandıırıblar.

– Görürsən, Şirəlibəy? Demək, camaat ayılır. Elm-ürfan artır, yavaş-yavaş hamı öz haqqını qanır.

– Çayını iç, Əliqulu.

– Bu dəqiqə. Pəs bu kamallı oğlumuz nə edir?

– Elə hər gün şəkil çəkir.

– Bərəkallah, – deyə Əliqulu çayı qabağına çəkdi, qapıda dayanıb atasına nəsə demək istəyən Bəhrüza sarı döndü – nəyin var, gətir, göstər.

– Bəhrüz şəkillərini gətirdi, onları bir-bir göstərdi. Əliqulu “xub, xub” – deyə diqqətlə gözdən keçirdi, birdən Şirəlibəyə sarı döndü:

– Mütləq Tiflisə – özünəməxsus coşqunluqla dilləndi – orada rəssamlıq məktəbi var.

– Qorxuram, Əliqulu.

– Nədən, Şirəlibəy?

– Qorxuram, oxuya bilməz. Bir də ki, ağır eşidir.

– Yəni qulağı kardır?!

– Yox, Allah eləməsin... Bir ara eşitmirdi. Xəstəlikdən sonra. İndi çox yaxşıdır... Arabir, görürsən çağıranda nəsə gec cavab verir. Deyirəm bəlkə...

– Eh, rəhmətliyin oğlu, de ki, heç nə yoxdur. Xəstəlikdən sonra adamda çox şey üzə çıxır. Mirzə Cəlil

yalvarır ki, həmişəlik gedəm Tiflisə, onunla işləyim. Əgər getsəm, onda gözüm Bəhruzun üstündə olar. Bir də, Tiflisdə sən də, mənim də dostlarımız az deyil. Bil ki, Bəhruzu sən aparmasan, mən aparacağam!

Əliqulu stuldan yavaş-yavaş ayağa qalxdı, Bəhruzun əlindəki karandaşa baxıb soruşdu:

– Hardan almısan bu karandaşı, Bəhruz?

– Siz göndərmisiniz...

– Bu... o vaxtdan qalıb?

– Bəli...

– Xub, xeyli xub. – Əliqulu təzədən əyləşdi heyrətini və sevincini onlardan gizlətmədi: – Afərin, Bəhruz, bravo. Sən ki, bu karandaşların qiymətini, qədrini bilir-sən, onda ancaq rəssam olmalısan.

– Əliqulu Nəcəfov getmək istədi, Şirəlibəy onu qoymayıb, “plovumuz var, Əliqulu” – dedi. Həqiqətən, bir azdan plovun ətri hər tərəfi bürüdü.

4

Bəhruz qoz ağacının budağında əyləşib Nazlını gözləyirdi. İki gün bundan qabaq, Padşahlıq bağının qabağında keçirdiyi hiss kimi güclü bir hiss yenə ürəyində qaynayırdı. Gələcəyinə möhkəm inanır, qabaqcadan həyəcan keçirirdi. Amma Nazlı gəlib çıxmadı. İkinci gün də gəlmədi. Üçüncü gündə. Bu müddətdə Bəhruzun həyəcan, ümid dolu ürəyinə həsrət, nigarançılıq duyğuları axdı. O, Nazlını görmək üçün dəridən-qabıqdan çıxır, amma heç yanda, həyətlərində belə görə bilmirdi.

Şirəlibəy də, Şirin xanım da onun əhvali-ruhiyyəsini belə təlx görüb, öz aralarında söhbətləşir, qəti bir qərara gələ bilməsələr də, ona kömək etmək istəyirdilər. Amma necə? Bəhruzə hər şeyi açıq-saçıq deməyin mənası yoxdu, çünki onun sevgisi güclü idi və belə bir sevgidən geri çəkilməyi məsləhət görmək nadanlıq, insafsızlıqdı.

Bəs nə etməli? Şirəlibəy onunla söhbət etməyi qərara aldığı gün Bəhruz xəstələndi. Şirin xanım dərhal doktor Şengeləyanın öyrətdiyi kimi, o zaman Naxçıvanda genbol işlənən Smirnov arağı ilə bir neçə dəfə bədənini sürtdü, bunun xeyri çox oldu və xəstəliyi yüngül keçdi.

Bəhruz həyəətə düşüb, alça ağacının böyründə dayanıb günəş şüalarının yaşıl yarpaqlar arasındakı əlvan əksinə baxmağa başlayanda, həyəət qapısından uşaqların harasa yüyürdüklərini gördü, onların dalınca cumdu. Küçəyə çıxanda gördü ki, Nazlıgilin darvazasının qarşısında fayton dayanıb. Adamlar oraya yığışib. Bəhruz yaxınlaşanda, həyətdə, Nazlının arıq, sısqa, balacaboy anasının həyəcan içində əllərini dizlərinə vurduğunu, “balam, vay” deyə qışqırdığını gördü. Bəhruzun ürəyi bir tikə oldu, canından üşütmə keçdi. Nə vaxt irəliyə cumduğundan xəbəri olmadı. Bu zaman Qulamheydər əsəbiliklə arvadının qolundan tutub ardınca sürükləyib apardı, dişinin dibindən çıxan ən kobud sözləri yağış kimi yağdırdı. Bəhruz onun qalın qaşlarının necə qılinc kimi çatıldığını, saqqallı, iri sifətinin qəzəblə bozardığını görəndə bayaqkı üşütmə yenə bədənini biz kimi soyutdu. Evdən Şengeləyaya çıxdı, köhnə pillələrlə aşağı düşüb Qulamheydər qulağına nəsə pıçıldadı, Qulamheydər arvadı itələyib, qəzəb içində bağırdı:

– Qorxma, qızın ölməyib, sağ-salamatdır. Boş yerə qara-qışqırıq salırsan.

Arvad yenə qışqıra-qışqıra otağa cumdu, Qulamheydər faytona minmək üçün darvazaya yaxınlaşan Şengeləyanın dalınca getdi. Birdən Bəhruzu gördü, qalın qaşları hiddətlə çatıldı, gözlərindən od parladı. Zorla özünü saxlayıb Şengeləyanı:

– Doktor... doktor... – deyə səslədi. Bu səs at nalları və təkər səsləri içində itib-batdı.

Bu an Bəhruz evə girmək, Nazlını yaxından görmək fikrinə düşdü, ancaq cəsarəti çatmadı.

Bəhruz geri dönüb, həyətdən çıxmaq istədi, darvazanın qarşısında Qulamheydər dayanmışdı.

– A kafir oğlu kafir, bizdən nə istəyirsən? Niyə qoy-mursan gözümüzü açaq, işıq görək? Günün günortaçağı Padşahlıq bağının qabağında Nazlının yolunu kəsirsən, pəs qorxmursan ki, Allah-taala gözlərini tökər. Allahın hökmünü danan kafirdir, kafir! De, nə istəyirsən o biçərə qızdan?

– Mən Nazlını sevirəm.

– Nə dedin?! – Qulamheydər yoğun, tüklü qollarını qaldırıb gözlərini bərəltədi, bu zaman o, Bəhruzun nəzərində anasının, sonralar Şirin xanımın danışdığı nağıllardakı divə bənzədi – Küfr danışma, kafir! Allahın qəzəbinə gələrsən, çıx get burdan, tez, tez, gözüm daha səni görməsin.

Bəhruz taxta darvazanın göy rəngli qapısını açdı, nədənsə evə yox, birbaş Çınarlı bağına tərəf getdi. Öz-özünə hey-rət edirdi, bir vaxt qorxduğu halda, indi bu hissə ondan uzaq idi, hətta varlığında bir inam, bir qətiyyət duyurdu. Bu cəsarətinə baxmayaraq ürəyi kədərle dolmuşdu, Nazlıya bəslədiyi və dilinə gətirdiyi böyük duyğusunun hiddətlə qarşılanmasından özünə yer tapa bilmirdi. Çınarlı bağının gözəlliyi onu ovutmadı, bir də gördü ki, Süddünənənin yanından keçir, Şahab məhəlləsinə girib tanış küçə ilə irəliləyir. Bu küçədə naxış-naxış kərpiclərlə dövrələnmiş o qapının arxasında, təsvirəgəlməz, ilahi bir gözəl yaşayırdı. Bəhruz bura çatdı, bu qapının qarşı tərəfində, daş üstündə yenə o ağsaqqal qocanı gördü.

– Salam, baba! – Bəhruz kədərle dilləndi.

– Xoş gördük, oğul! Kimsən, nəçisən?

– Məni tanımazsan, baba. Şəkil çəkmək öyrənirəm.

– Əcəb, bala, əcəb! Öyrən, Allah köməyin olsun!

– Sənin də şəklini çəkmək istəyirəm, icazə verərsən, baba?

– Niyə vermərəm, bala... verərəm...

– Onda başqa bir vaxt yanına gələcəyəm.

– Gəl, oğul, gəl, göz üstə yerin var.

Bəhruzun bir gözü qapıda idi, ora nə girən vardı, nə də çıxan! Hasardan o tərəfdəki evin eyvanında bomboşdu. Onun kədərinə yeni bir kədər əlavə olundu, elə bil birdən-birə daş kimi ağırlaşdı, qocadan ayrılıb getdi.

Evə gələndə hava təzəcə qaralırdı. Şirin xanım eyvanda taxta dirəyə söykənib onu gözləyir, sözlü adama oxşayır, amma nədənsə dinmir, mehriban-mehriban Bəhruza baxırdı.

– Atan səni görmək istəyir, oğul.

Bəhruz içəri girəndə Şirəlibəy kitab oxuyurdu. Kitabı kənara qoyub, onu yanında əyləşməyə dəvət etdi.

– Qulamheydər yanıma gəlmişdi, – deyə mətləbə keçdi, – yəqin ki, səbəbini bilirsən.

– Bilirəm, ata!

– Bəs bunun baş tutan bir iş olmadığını bilirsən, yoxsa yox?!

– Onu da bilirəm.

– Bəs necə olsun?

– Mən... Nazlını... – Bəhruz sözünün dalını deməyə utandı, başını aşağı dikdi, hər şey onsuz da aydın idi.

– Səni anlayıram, oğlum! Qulamheydər kimi adamla bizimki tutmaz. Hələ onu demirəm ki, özü qızını bil-mərrə bizə verməz. Onun gözündə mən kafərəm. Qoy olsun. Xəbəri yoxdur ki, məscidə, “Quran”a hörmətimə ondan qat-qat üstündür. Molla kimi pis molla deyil, di gəl ki, insanlığı bir qəpiyə dəyməz... Bir az bundan əqdəm dediyi nalayiq sözləri eşitsəydin, baş götürüb qaçardın. Mən rəva görmərəm ki, sənin başın qiylü-qalda olsun. Bu yaxınlarda səni Tiflisə aparacağam, inşallah, girərsən,

təhsil alarsan. Arzum budur, oğlum, elə bilirəm ki, sən də arzun budur!

– Bu sözlərin üçün sağ ol, ata! – Bəhruzun ağır kədərinin qaranlığında bir zərrə işıq parladı, bu işıq ümid və sevinc qiğılımlarına çevrilib bütün varlığına səpələndi.

5

Bəhruz yenə fikirli, dalgın və susqun olmuşdu. Evdən çölə çıxmır, otaqda saatlarla lal-dinməz əyləşir, xəyallar içində çırpınırdı. Bəzən həyəətə düşür, qoz ağacına tərəf boylanırdı. Ağacın üst hissələrindəki qozların qərzəyi çatlamışdı, qurbağa ağzı kimi açılmışdı. Demək, payız gəlirdi. Bəzən də Bəhruz şəkil çəkirdi. Beləliklə, bir ay keçib getdi və bu müddətdə təkcə öz kədəri ilə yaşadı. Yeganə ümidi və təsəllisi kimi yanan işıq get-gedə böyüyürdü. Böyüdükcə kədrini əridir, əhval-ruhiyyəsini dəyişir, şəkil çəkməyə olan həvəsini artırır.

O, daha Nazlını axtarmırdı, bir dəfə də olsun qoz ağacının yanına getməmiş, onların darvazalarının qarşısından keçməmişdi. Bütün varlığı Nazlı ilə bağlı olsa da, yenə görüşəcəyini yəqin etsə də, bu ümidlə yaşasa da, onun özünün hardasa, dözməyib üzə çıxacağına inansa da, nədənsə ayaqları o tərəfə getmirdi. Həm də xatirələrdən ayrılı bilmirdi. Uşaqılıq vaxtı, günlərin birində Nazlı ilə qoz yığmağını yadına saldı. Bəzən ağacdən düşən qoz onların başına dəyirdi. Nazlı qəhqəhə çəkib gülə-gülə həmin qozları axtarıb tapırdı. Bu xatirə onun son günlərdəki süstlüyünü, pərişanlılığını, dalgınlığını dağdan mehə bənzədi, əsib-əsib kədrini qovdu, onu silkələyib hərəkətə gətirdi. Bir də, Nazlıgillə üz-üzə qonşuluqda yaşayan Hürnisə adlı balaca qızın gəlib Bəhruzun qarşısında dayanması, “Nazlı çağırır” deməsi onun bütün tərəddüdünə son qoydu. Axşam düşəndə bağa girdi, bağ payız ha-

vası ilə dolmuş, meyvələrin, otların, yarpaqların ətri bir-birinə qarışmışdı.

Bəhruz budaqları əli ilə itələyə-itələyə, möhrə hasara çatıb, onun kənarı ilə gedib qoz ağacına çatdı. Bu an ona elə gəldi ki, ağac əzəmətini, gözəlliyini itirib. Dörd tərəfdən aşağıya sallanan budaqlarından əl uzadan kimi tutmaq olardı. Ağacın gövdəsinə söykənən Bəhruz qəmli-qəmli ətrafa boylandı. Hər tərəfi qozla dolu idi. Əyilib birini yerdən qaldırdı, qərzəyindən asanlıqla çıxartdı, ovcunda sıxan kimi qabığı sındı.

Təptəzə, yağlı, dadlı ləpələri ləzzətlə yeyən Bəhruzun ağaca çıxmaq, həmişəki budaqda əyləşmək arzusu doğdu. Bir ayağını hasara, o birini ağacın gövdəsinə söykəyib yuxarı qalxanda, heyrətindən yerindəcə donub qaldı.

Bu, möcüzə idi, bəlkə də Bəhruzun həyatında üz-üzə gəlmiş ilk möcüzə! Budaqda ağ paltarda, səssiz-səmirsiz Nazlı əyləşmişdi. Tərpənmədən, dinmədən baxırdı.

– Nazlı! – bu kəlmə Bəhruzun dodaqlarından yox, ürəyindən qopdu.

Bəhruz yanında əyləşəndə, göz-gözə dayananda onun üzünün solduğunu, gözlərinin çuxura düşdüyünü, həmişə gördüyü bir parıltının yoxa çıxdığını duydu da, özü üçün təzə bir gözəllik də kəşf etdi. Gənclik tərəvəti ilə dolu ağ, solğun üzündəki kədrə ona çox yaraşdı. Bu kədrə Nazlının məsulğunu, nəcibliyini, sevgisini üzə çıxarırdı, xüsusi bir məlahət verirdi. Qızın dəcəl, şeytan uşaq gözlərindən əsər-ələmət qalmamışdı, bunların əvəzində kədrə, həsrət, kövrəklik vardı. Onun uzun müddət dinməməsində, qəmli-qəmli Bəhruzə baxmasında da başqa bir gözəllik gizlənməmişdi. Bütün bunları duyan Bəhruzun özü də sehlənmiş kimi dinə bilmirdi.

Birdən ikinci möcüzə baş verdi. Nazlı ağlayırdı. Solğun yanaqlarından göz yaşları axırdı.

Bəhrüz özünü itirdi qeyri-ixtiyari onu bağrına basdı. Nazlıda başını onun köksünə qoydu. Uzun sükutdan sonra, bir az sakit olan kimi pıçıldı ilə soruşdu:

– Hardaydın, Bəhrüz?!

Bu sualın arxasında böyük və dərin bir həsrət gizlənmişdi. Bəhrüz dərhal başa düşdü ki, Nazlının çox şeydən xəbəri yoxdur, ona görə cavab verə bilməyib susdu. Nazlı eyni ahəng və pıçıldı ilə davam etdi:

– Atam məsciddən gələn kimi yıxılıb yatır. Mən də səni görmək üçün hər gün qaçıb bura gəlirəm. Yoxsan ki, yox... Daha səbrim-qərarım qalmayıb. Qarağac pirinə and olsun ki, nə gecəm var, nə də gündüzüm. Kimsə Padşahlıq bağının yanında görüşümüzü atama çatdırıb. Eh, Bəhrüz, mənə bir günə qoydu, bir günə qoydu, huşumu elə itirdim ki, üç gün özümə gəlmədim. Axırda o yekəşifət gürcü doktoru mənə sağaldı. Atamın ondan zəhləsi gedir. Dayım gətirib gəlib. Anam elə bilib ki, ölmüşəm. Haray-həşir salıb.

– Bilirəm, Nazlı, bilirəm!

– Hardan?!

– Gəlmişdim həyətinizə...

– Həyətimizə? – Nazlı heyrətləndi

– Hə, həyətinizə!

– Bəs qorxmadın?

– Yox! Qorxmadım. Qulamheydərle də üz-üzə gəldim.

– Atamla?!

– Bəli, atanla!

– Axı necə?!

– Öz sözümdə dedim. Dedim ki, Nazlını sevirəm!

Yer üzündə Nazlı üçün bundan heyrətli şey ola bilməzdi. Onun bu heyrətində açıq bir sevinc, qürur hissləri üzə çıxdı. Yenə gözlərində uşaqlıq vaxtlarında olduğu kimi parıldı doğdu və pıçıldı ilə soruşdu:

– Bəs sonra nə oldu?!

– Sonra... atan mənə o dəfəki kimi qovdu. Aləmi bir-birinə qatdı. Atama şikayət elədi.

– Bəs atan nə dedi?

– Heç nə! – Bəhrüz Şirəlibəylə olan söhbətini Nazlıdan gizlətdi, – təkəcə başını buladı. Çünki bundan ağılı bir şey kəsmir.

– Elədir, Bəhrüz, atan düz fikirləşir, bu işin axırı yoxdur. Amma mən... amma mən... sənsiz dözə bilmirəm. Bir o göydəki Allah bilir ki, ürəyimdə nələr var. Fikirdən, xəyalatdan çöp kimi əriyirəm. Heç nədən də qorxmuram. Bax, yanına gəlmişəm. Hər şeyə hazırım. Ölümə də!

Bu arıq, zərif, ağbəniz qızdakı qətiyyət, möhkəmlik, sədaqət onu heyrətə salmışdı. Nazlı Bəhrüza baxırdı. Əgər indi Bəhrüz “dur, gedək” desəydi, onunla dünyanın o başına kimi gedərdi. Qətiyyətlə dediyi sözlərdən sonra Bəhrüzdan nəsə təskinli, ümidverici, xoş söz, hərəkət gözləyirdi. Ancaq Bəhrüz daş kimi susurdu. Çünki o, Nazlının qeyri-adi fədakarlığından hələ də özünə gələ bilməmişdi. Onun uşaqlığının necə şən, necə dəcəl olduğunu ildırım sürəti ilə xəyalından keçirdi, indi, bu an, bu dəqiqə Nazlının o uşaqlıq çağına qayıtdığını gördü. Üzünün solğunluğu, məlalı, kədəri ilə bu cəsarətin, qətiyyətin arasında dərin uçurumun açıldığını duyan Bəhrüz bir əlini uzadıb üzünə toxundurdu, özünə sarı çevirmək istəyəndə:

– Yox! – deyə Nazlı həyəcanla pıçıldadı: – Əlini götür, Bəhrüz! Mənə toxunma!

Bəhrüz əlini geri götürməyib, onu öpmək istədi. Nazlı dartındı və pıçıldadı:

– Mənə günaha batırma, Bəhrüz! Mən bura biçarə bir qız kimi gəlmişəm. Yaxşı da bilirəm ki, gec-tez səndən həmişəlik ayrılacam. Bunu özün də yaxşı bilirsən!

– Nazlı!
– Yox, Bəhrüz! – Nazlı əlini uzadıb Bəhrüzün əlini geriyə itələdi, bu zaman həyəcanından tir-tir titrəyib, pörtüdü, qızardı.

– Nazlı!

– Nədir, Bəhrüz?!!

– Üzünü mənə sarı çevir! Gözlərimə bax!

– Yox!

– Nazlı!

– Bəhrüz, bəsdir, sakit ol! Onsuz da sənün üçün yoxam, atam məni çoxdan satıb. Əhməd xanın oğluna. Onun üzünü görməmişəm, bilmirəm necədir, nə cürdür. Hardasa, uzaqda oxuyur. Gələn kimi toy edəcəklər. Bir də axı sən də oxumağa gedəcəksən, düzdür, Bəhrüz?!

– Düzdür... Tiflisə gedəcəyəm.

– Nə vaxt?!

– Bu yay...

Ani sükutdan sonra Nazlı başını qaldırıb, üzünü Bəhrüzün üzünə yaxınlaşdırdı:

– Məni də həmişəlik unudacaqsan!

– Yox, yox! – deyə Bəhrüz çılgınlıqla dilləndi, əllərini açıb onu qucaqladı – yox, Nazlı, heç zaman!

Bəhrüz qızı özünə sarı çəkib, sinəsinə sıxdı, üz-gözündən, yanaqlarından öpməyə başladı. Nazlı özünü elə itirmişdi ki, dinə bilmirdi. Təkcə əlini uzadıb barmaqlarını Bəhrüzün dodaqlarına toxundurmaqla onu dayandırdı, varlığında yanan odun-alovun kükrədiyini duysa da, həyəcandan titrəsə də, özünü möhkəm saxlamaq üçün bütün qüvvəsini topladı. Barmaqlarını Bəhrüzün dodaqlarından götürüb düz gözlərinin içinə baxdı, birdən, üzünü yenə onun üzünə yaxınlaşdırdı.

– Bəhrüz! – deyə yanıqlı-yanıqlı pıçıldadı və gözlərini yumdu...

Nazlı qaçıb gedəndən sonra, Bəhrüz uzun müddət yerindən tərpənmədi və bugünkü əhvali-ruhiyyəsindən ayrılmaq istəmədi. Qoz ağacının başı üstündə açılmış yaşıl işıq çadırında sehrlənmiş kimi qalmışdı.

6

Bəhrüz tezdən oyanıb həyəətə çıxanda sərt ayazdan üşüdü. Birdən onu çörək ətri vurdu. Bu xoş ətir təndirə-sərdən axıb gəlirdi. O tərəfə gedib yaydığı kündələri böyük həvəslə təndirə yapan Şirin xanımın arxasında dayandı. Gənc qadının əlləri od kimi idi, böyük teştəki xəmirədən ayıraraq kündə düzəldir, yayır, üstünü naxışlayır, yumurta sarısını sürtür, xaşxaş səpir, bişənləri təndirdən çıxarıb, əvəzinə təzələrini vurur, bir dəqiqə də dayanmırdı. Bütün hərəkətlərindəki gözəllik əlinin, boynunun, saçının, başından sürüşüb düşən kəlağayısının gözəlliyi ilə uyuşur, təndirə əyləndə totuq yanaqları istidən od kimi alışıb yanırdı.

Birdən arxaya çevrilən Şirin xanım onu görüb:

– Bu saat qurtarıram, a bala! – dedi, – indi çörəyini verəcəm.

Samovarı da qaynatmışam.

– Eybi yox, tələsmə!

Bu zaman güllü məhrəbanı çiyinə salmış Şirəlibəy həyəətə çıxdı. Həmişə dəhlizdə yuyunurdu. İndi də sütuna vurulmuş əlüzyuyana yaxınlaşdı:

– Salam Bəhrüz! – deyə yuyuna-yuyuna oğlunu salamladı: – İşlər necədir?!

– Yaxşıdır, ata!

– Əliqulu əmin Tiflisdən qayıdıb. Bu axşam bizə gələcək... Görək oxumağın barədə nə deyir?!

– Ata, mən çox istəyirəm ki, oxumağa gedim...

– İnan, mənim balam, mən səndən çox istəyirəm.

Şirəlibəy məhrəba ilə əl-üzünü silə-silə rəngləri solsa da gözəlliyini itirməmiş bağ-bağçaya göz gəzdirdi. Şirin xanım buğlanan ətirli çörəkləri içəri otağa daşdı və hər ikisini səhər yeməyinə səslədi. Səhər yeməyindən sonra Şirəlibəy işə, Bəhrüz isə şəkil çəkməyə getdi.

Küçədə, Nazlıgilin qapısından bir az aralıda, köhnə, uçuq hasarın arasındakı sınıq-salxaq bir qapının böyründə balaca Hürnisə dayanmışdı. Bəhrüz ona yaxınlaşıb salam verdi. Qız səhərin ayazından büzüşmüşdü. əynindəki köhnə, uzun donun rəngləri solmuşdu. Onun fağır, yazıq və yoxsul görkəmi Bəhrüzün ürəyini titrətdi, hətta yanında ayaq saxladı:

– Necəsən, Hürnisə! – soruşdu.

Hürnisə “yaxşıyam” deyə astadan pıçıldayıb, başını yana əyib, bir az da büzüşdü, lap balacalaşdı və iri gözlərini mənalı-mənalı altdan yuxarı Bəhrüza dikdi.

Bəhrüz bazar məscidinə tərəf getdi. Qoca dilənçilərdən birinin şəkil çəkmək istəyirdi. Soyuqdanmı, nədən-sə məscidin divarları yanında heç kəs yox idi. Bazar tərəfdə böyük bir dəstənin yığıldığını görüb ora tərəf getdi. Camaat; uşaqlar, qocalar, bazara gedib gələnlər dərvişin başına yığılmışdılar. Bəhrüz dərhal onu tanıdı. Bu, onun Əlixan məhəlləsində, tək armud yerindəki ağ binanın yanında gördüyü göygözlü, hava rəngli əba geymiş, cavan dərviş idi. Bu dəfə ilan oynadırdı. Uzun bir ilan ayaqlarından tutmuş boynuna qədər dərvişin özünə sarılır, sonra üz-üzə dayanırdı. İlan dərvişin gözü qarşısında uzun qara dilini çıxarıb, qorxunc, əcaib bir şəkil alır, hamını vahiməyə salırdı. Birdən gözlənilmədən açılıb dərvişin ayaqları altına tökülür, sürətlə toplaşanlara doğru sürünür, “vay” sədaları altında çəkilən kütlənin yanından geri qayıdır, yerdə qıvrıla-qıvrıla qərribə oyunlar çıxarırdı. Dərviş ritmik nəğmə oxuduqca ilan neçə yerdən bədənini qaldırır, yerə çırpılır, bunu tez-tez təkrar edirdi.

Dərviş camaata qərribə məlumatlar verirdi. Hardasa, iğtişəş olub, adamlar hökumət əleyhinə çıxıblar. Çünki indi hamı azad və xoşbəxt yaşamaq istəyir. Bəhrüz ömründə ilk dəfə eşitdiyi bu sözləri dinlədikcə qərribə xəyal-lara düşürdü. Dərvişin indi məzəli mahnı oxuduğunu görəndə təəcüblənsə də, bayaqkı sözlərin ürəyindən getmədiyini aydın duyurdu. Onun göy işıqlı gözlərində elə duruluq, elə saflıq vardı ki, adamə özünə gəzb edirdi. Bəhrüz da məftunluqla ona baxırdı. Dərviş aramla, sakit-sakit şeir oxuyurdu. Şeir Bəhrüzün xoşuna gəldi, sevinclə əl vurmağa başladı.

Adamlar dağılsa da Bəhrüz yerində dayanmışdı. Dərviş qutunu, sazını, naxışlı, yaraşlıq xurcuna oxşar torbaya qoyurdu, birdən başını qaldırıb Bəhrüza tərəf diqqətlə baxdı. Sonra yenə işi ilə məşğul oldu. Torbanı uzun, parıldayan, qara ləkəli çubuğa keçirdi və dalına atdı. Getmək istəyəndə Bəhrüzü görüb dayandı.

– Kimsən?!

– Bəhrüz.

– Nə istəyirsən?!

– İcazə versən, şəklini çəkərəm.

– Nə üçün, kimin üçün?!

– Elə-belə özüm istəyirəm!

– Özün?! – Dərviş güldü: – Kimi aldadırısan?!

– Heç kimi.

– Onda yolunla düz get, oğul, özünü uşaq kimi aparma! Bir ayağım burda, o biri Ordubadda, səhər İrəvanda, axşam Gəncədə! Buyur, gəl dalımca, tap görüm məni necə tapırsan?! Tapa bilsən, o vaxt şəklimi çəkərsən. Yaxşı?! İndisə xudahafız!

Dərviş bu sözləri deyə-deyə sərtləşdi, onun saf, təmiz göy gözlərində nifrət qığılcımları parıldadı. Bəhrüz heyrət içində, bir şey anlamadan baxa-baxa qaldı. Yavaş-yavaş uzaqlaşan dərviş bazarın qoşa qapısı yanında ayaq

saxlayıb, bir də geriyə çevrildi, Bəhruzun hələ də dayan-
dığını görəndə daha da şübhələndi və adamlara qarışıb
yox oldu.

Bəhruz evə gələndə Əliqulu Nəcəfov getməyə
hazırlaşdı. Onu görən kimi, həyətdə ayaq saxlayıb:

– Gəl, balaca dostum, gəl görək! – sevinclə, fərəhlə
ötürməyə çıxan Şirəlibəyə işarə ilə dedi – atana demişəm,
Tiflisə hazırlaş!

Bəhruz onun böyründə dayananda, Əliqulu Nəcəfov
başını azca boynuna qısıb adəti üzrə əlini Bəhruzun
üzünə uzadıb, ehmallıca burnunu sıxa-sıxa:

– Deyəsən, mən də Tiflisə gedəcəyəm, – dedi, – özü
də həmişəlik. Sənin kimi məktəbə girəcəyəm, sənin kimi.

Şirəlibəy heyrətləndi?!

– Hansı məktəbə?

– “Molla Nəsrəddin” məktəbinə – Əliqulu Nəcəfov
onun bu sadələvh heyretinə gülə-gülə cavab verdi –
jurnalda işləmək dəxi mənim üçün bir məktəbdir!

Bəhruz bu xəbər dünya sevinci verdi.

– Bəs nə vaxt?! – deyə soruşdu.

– Tələsmə, oğlum, çoxlu yaxşı şəkillər çək! Onları
aparıb göstərmək lazımdır. Böyük rəssamlarla söhbət
eləmişəm. Dəxi nə qalıb ki?! Bir getmək, bir də oxumaq!

Əliqulu Nəcəfov Şirəlibəylə nə barədəsə pıçılıtlı ilə
danışdı. Bəhruzla görüşdü, yenə ehmallıca burnunu sıxıb
getdi. Qapıdan çıxarkən, ayaq saxladı:

– Ən yaxşı şəkillərini topla! – deyə Bəhruz ciddi
tapşırırdı, – gəlib baxacağam!

– Yaxşı!

Bəhruz atasına sarı ümitsiz bir halda çevrilib baxdı.

– Fikir eləmə, mənim balam, – Şirəlibəy inam və
qətiyyətlə dilləndi.

Bəhruz bir eşqlə yaşayırdı: Tiflislə! Bu eşqin arxa-
sında, qanında, iliyində, bir sözlə varlığında hökmranlıq
edən duyğu; özü də ülvə, böyük, müqəddəs duyğu
gizlənmişdi, bunsuz onun nə gecəsi, nə gündüzü, nə də
həyatı vardı. Səhər həyətdə çıxanda, ilk dəfə yaşıl bağın
arxasında, hündürükdə meydan oxuyan qoz ağacını,
axşam evə gələndə isə bu ağacın budaqlarında əyləşən
qızı görürdü. Bəhruz bəzən elə gəlirdi ki, o canlı deyil,
sehrli, möcüzəli bir varlıqdır, bu varlıqda güzgüdə olduğu
kimi bütün həyatı; bununla əlaqədar gördüyü, duyduğu,
kədərləndiyi, sevindiği aləm öz əksini tapıb.

O, axşama yaxın, hələ günəş batmamış, yorğun-
argın, evə qayıdarkən, Puşkin küçəsinə çatmamış, Süddü-
nənə qayasının yaxınlığında Hürnisənin həyəcanla ora-
bura qaçdığını gördü. Balaca qızın yanaqlarından göz
yaşı süzülür, çıxılmaz vəziyyətdə “ana” deyib qışqırırdı.
Heç nə anlamayan Bəhruz irəliyə cumdu, qayanın böy-
ründə kimsə bayılmış, onun başına isə bir neçə qadın
toplanmışdı.

– Hürnisə, nə olub?! – Bəhruz balaca qızın halına
acıyıb ona kömək etmək istədi. Onu görən kimi qız cavab
vermədən kövrəlib daha bərkdən ağlamağa başladı.
Bəhruzun ürəyi sıxıldı, bir çadra örtmüş qadınlara, bir də
ağlayan Hürnisəyə baxdı. Hadisə yerinə hər tərəfdən
uşaqlar, adamlar yüyürüb gəlirdilər. Bəhruz Hürnisəni
tutdu, göz yaşlarını silə-silə:

– Sakit ol, Hürnisə! – pıçıldadı, – sakit ol. De
görüm, nə olub, niyə ağlayırsan?!

– Anam! – Hürnisə bayılan adamın başına yığışan
qadınlara tərəf əlini uzatdı.

Bəhruz dərhal çadralı qadınlara tərəf gedəndə,
Hürnisə də onun ardınca yüyürdü. Hürnisəni görən kimi

dərhal yol verdilər. Bu vaxt bayılmış qadın ayaq üstə idi, kimsə qolundan tutsa da, rəngi solğun, zəif və taqətsiz halda, qorxa-qorxa ətrafa baxırdı. Birdən Hürnisəni görüb, arıq qollarını ona doğru uzatdı:

– Qızım, – dedi, – gəl, qurbanın olum, apar məni evə!

Hürnisə anasının əlindən tutdu. Qadın ətrafına toplaşanlara dil-ağız edib, asta-asta evə sarı getməyə başladı. Bəhrüz onun bu dəhşətli vəziyyətinə – əzabla, iztirabla dolu sifətinə, vaxtsiz ağaran saçlarına, köhnə, solğun, yamaqlı pal-paltarına çox baxa bilmədi. Yəqin ki, xəstə idi. Süddünənənin yanında özündən getmişdi. Bəhrüz evə gələndə Şirin xanım həyət-bacanı silib süpürürdü.

– Şirinbacı! – deyə Bəhrüz ona müraciət etdi, ögey anasını həmişə belə çağırırdı, – Hürnisənin anası nədən xəstədir?

– Xəstə olsa, yaxşıdır, a bala. Dərdi çoxdur. Gorbəgər əri ona gün verməyib. Tiryək çəkirdi.

– Tiryək nədir?!

– Bilməsən, yaxşıdır, a bala! Tütün kimi onu da çəkirlər. Adamı huş aparır. Hər nədirsə, zəhrimar şeydir, pis şeydir! Kişi tiryəki çəkə-çəkə qupquru qurudu, bir dəri qaldı, bir sümük. Evində nəyi vardı, apardı satdı bazarda, ailəsini quru yurdda qoyub getdi dünyadan. Arvadını da, o yazığı da dər-də-sərə saldı. Biçarə başını elə itirib ki, hələ də özünə gələ bilmir. Qonşular sağ olsunlar, kömək edirlər...

– Bəs sən?!

– Mən də. Ona ən çox sənin canıyanmışın kömək edir.

– O kimdir, a Şirinbacı?

– Qonşumuzu deyirəm. Qulamheydər qızını. A Bəhrüz, a bala, Nazlıdan əvvəl xoşum gəlmirdi, elə

bilirdim dingişin biridir. Sonra gördüm yox... bir ürəyi var, deyiləsi deyil, yuxa kimi çiçək kimi...

– Şirinbacı, atam gəlib?!

– Yox hələ. Keç evə, indi gəlib çörəyini verəcəyəm.

Bəhrüz nahardan sonra mütəkkəyə söykənib fikirləşirdi. Bu gün Naxçıvanın Qələ məhəlləsinə kimi gedib çıxmışdı. Gördüklərini bir-bir xatırlamağa çalışdı. Narbənd ağacı, onun kölgəsində dincələn dilənçi xəyalında canlandı. Qəribə, bir topa, böyük kol kimi görünən, sıx yarpaqlı Narbənd ağacının yanından etinasız keçə bilmədi. Ağac dəyirmi, yaşıl papaq kimi idi. Bəhrüz qarşısında dayananda, cır-cındır içində olan gözləri çuxura düşmüş dilənçinin bardaş qurduğunu gördü. Çuxura düşmüş bu gözlərin dərinliyində yanan işıq Bəhrüza tanış gəldi. Zavallı, yazıq, muti görkəmi olan qocanın pırtlaşıq, ağ saçları gur idi, dərhal əlini uzatdı:

– Allah yolunda! – deyə zarıdı.

Bəhrüz əlini cibinə salanda, qocanı harada gördüyünü xatırladı, atası ilə ilk dəfə Naxçıvanı gəzərkən, məscidin divarına söykənmiş bu dilənçiyə aparıb pul vermişdi. O vaxt da gözlərinin dərinliyində yanan işıq Bəhrüzü sehləmişdi. Üstündən neçə il keçsə də, heç dəyişməmiş, necə varsa, eləcə də qalmışdı. Bəhrüzdan pulu alıb:

– Allah səni xoşbəxt eləsin, bala! – dedi – gecəgündüz sənə dua oxuyacam, Xudavəndi-ələm həmişə köməyinə gəlsin!

Bəhrüz yenə ağaca baxdı, onu çəkmək üçün münasib yer axtardı, bu zaman qoca dilləndi:

– Bu ağac kimi ağac heç yanda yoxdur, bala! Günəş buraxmır. Görürsən, altı necə kölgəlidir. Gəl otur, dincini al!

– Yox, baba. İşim var. Ağacı çəkmək istəyirəm.

– Nəyinə gərəkdir, bala?! – Dilənçinin gözlərinin dərinliyindən süzülən işıq gurlaşdı: – Belə olmağma

baxma, az-maz oxumuşam, dünyadan başım çıxır. Bu ağacın mindən çox yaşı var.

– Elə şey olmaz.

– “Quran”a əl basaram, Allaha and içərəm, hərgah sözümdə yalan varsa. Oğul, deyilənə görə Naxçıvan şəhəri yoxdu, bu ağac – Narbənd elə buradaca bitmişdi. Min ildən çox yaşı var. O vaxtdan bəriyə yaşayır.

Bəhrüz qocadan aralanıb, uçuq hasarın yanında dayanıb baxdı, Narbənd ona qamışdan, yarpaqlardan düzələn böyük koma kimi göründü. Qoca onu maraqlı içində izləyir, hətta bəzən göstəriş verməyə can atırdı. Çəkdiyi şəkil Bəhrüzün xoşuna gəlmədi, cırıb atdı, ikincisi də yaxşı alınmadı. Üçüncüsünü çəkəndə duydu ki, kimsə arxasında dayanıb. Sürətlə dönəndə dilənçini gördü, nə vaxt durub gəlib, xəbəri olmayıb. Bir az əsəbiləşdi, üstünü vurmamağa çalışdı.

– A bala, – dedi, – çək, çək, sən Allah məni qınama, maraqlandım, ona görə yerimdə otura bilmədim.

– Necədir, oxşayır?!

– Oxşayır, oğul, oxşayır – Qoca həvəslə dilə gəldi – mən oxumuşam, dünyadan xəbərim var, belə şey görmüşəm.

– Hərgah oxumusan, niyə molla olmamısan, baba?!

– Molladan, axundan, seyiddən zəndeyi-zəhləm gədir. Onları tanımıram, bir Allahı tanıyıram, oğul, Allahı! Haqq yer üzündə yoxdur, mən haqq-ədalət axtarıram, tapa bilmirəm. Məndən əvvəl yaşayanlar da tapmayıb. Məndən sonra gələnlər də tapmayacaqlar. Çünki yoxdur. Kəndlilər qlavanın dəftərxanasını dağıtmaq istəyirdilər. Onlara yazığım gəldi. Avamlar, ağılsızlar! Elə bilirlər, bununla haqq-ədalət gələcək!

Bəhrüz qulaqlarına inana bilmirdi. Cır-cındır içində olan bu adamın qeyri-adi sözləri onu heyrətə salmışdı. Qəribə o idi ki, bu sözlərin sahibinin acınacaqlı, dəhşətli,

görməmindən miskinlik yağırdı. Miskinliyin arxasında, deyəsən, zənginlik gizlənmişdi. Elə ki, Sədinin “Gülüstən”indən farsca parçalar oxudu, bizim dilə tərcümə elədi, Bəhrüzün ürəyində onun qəribə adam olduğuna şəkki-şübhəsi qalmadı.

– Evin-eşiyin varmı, baba?!

– Naxçıvan boyda evim-eşiyim var. Bəs deyil mənə?!

– Bəsdir! – desə də, Bəhrüz daha heç nə soruşmaq istəmədi. Narbənd ağacını çəkib qurtardığı üçün getməyə hazırlaşdı, Xudafizləşəndə nə fikirləşdisə dayanıb qocaya bir də baxdı. Pırtlaşıq saçları onu əcəyib göstərirdi, bu əcəyiblik arxasında gözlərinin dərinliyindən süzülüb gələn işığın sayəsində nuranilik də doğmuşdu. Bəhrüz onu çəkmək fikrinə düşdü:

– Baba, səni harda görə bilərəm?!

– Məsciddə, bazarda, bu ağacın altında.

– Sən başqa yerdən gəlmisən, yoxsa...

– Bu torpaqda doğulmuşam, bala. Naxçıvanın tozu var e... Bu toz kimi yaranmışam, bütün ömrüm boyu burda yaşamışam. Dərvişlər kimi başqa yerə getməmişəm. Gözümü açıb elə bu şəhəri görmüşəm. Öləndə də elə Naxçıvanın tozu kimi qalacağam. Hə, hə, tozu kimi.

– Sən toz yox, insansan, baba!

– Bu böyük kainatda tozam, bala! Nə vaxt istəsən, gəl, məni tapmaq çətin deyil, axtaran tapar, nə qulluğun olsa, hazıram.

– Sağ ol, baba, gələcəyəm.

Birdən qapı açıldı, Şirəlibəy içəri girdi, Bəhrüz xəyaldan ayrılıb ayağa qalxdı.

– Nə edirsən, Bəhrüz?! – deyə atası mənalı-mənalı soruşdu.

– Fikirləşirəm, ata.

– Nə bərədə?!

– Bu gün qəribə bir dilənçi görmüşəm. Elə ağıllı sözlər danışdı, elmi adam kimi.

– Bu adamlar Naxçıvanda çox olub, mənim balam! Zaman onları üzə çıxmağa qoymayıb. İtib batıblar. İndi də elə. Vəhalon ki, dilənçi bəlkə də böyük adamdır... Amma həyat onu dilənçi gününə salıb. Sənə şad xəbər: Əliqulu Nəcəfov Tiflisdən məktub göndərib.

– Həmişəlik gedib ora?

– Yox, Mirzə Cəlil çağırıb. “Molla Nəsrəddin”in redaktoru. Yazır ki, Bəhruz üçün Tiflisdə qalmaq, oxumaq yaxşı olar. Hazırsanmı getməyə?!

– Hazırım, ata! Bu gün təzə şəkil çəkmişəm. Narbənd ağacını...

– Narbənd?! Göstər, görüm.

Şirəlibəy şəkli diqqətlə gözdən keçirdi. Sonra üzünü oğluna çevirib:

– Məncə, pis deyil. Maraqlıdır, – dedi, – bax, belə on-on beş işin olsa...

– Var, ata! Çoxdur, seçmişəm. Otuzə qədər yığılıb. Onları da seçəcəyəm.

– Seç, oğlum! seç! Yaxşını pisdən seçə bilmək hünerdir. Yaxşı iş baş ucaldır, həm bu günə, həm sabaha lazımdır.

8

Bəhruz Nazlı ilə o sehrli görüşdən sonra, uzun müddət yerdə yox, göydə gəzdi. Hara gedirdisə, onu görür, onu eşidirdi. Naxçıvana qış gəldi, bu qış elə mülayim, elə xoş keçib getdi ki, Bəhruz elə bildi ağ bahardır. Bir neçə dəfə qar yağdı, hava sakit, mehriban olduğu üçün bu qar hər yerə sevinc gətirdi. O, belə sakit qış günlərindən birində, qarın yağmasına tamaşa edə-edə Padşahlıq bağına gəldi.

Padşahlıq bağı başdan-başa ağ rəngə bürünmüşdü. Uca-uca ağacların üstü qarla dolu idi, xiyabanlar ağappaq yol kimi uzanırdı. Xiyabanda, qarın üstündə ilk cığır açacağı gedən Bəhruz dörd tərəfindəki ağ dünyaya baxır, fırlana-fırlana enən inci dənələrini göydə tuturdu. Ağ bağdan çıxıb şəhərə doğru getdi.

Şəhər əvvəlki şəhər deyildi, sarı evlər də, hasarlar da, yollar da qarla örtülmüşdü. Məscid və onun həyətinin barıları da, damı da ağarmışdı, tək-cə gömgöy günbəz göl kimi öz rəngində qalmışdı. Qar isə ətrafında ağ kəpənəklər kimi rəqs eləyir, yox olurdu. Yayda gördüyü dilənçilərin biri də yox idi, görünür, qar onları qaçırtmışdı.

Bəhruz Mömünə xatun türbəsinə yaxınlaşdı, ətrafındakı hasarlar, evlər qar altında qalmışdı. Bu ağ aləmdə onun daha əzəmətli, daha möhtəşəm görkəmi vardı. Qar hələ kəsməmişdi, kəpək kimi tökülürdü. Bəhruz İmamverdi türbəsinə doğru getdi. Bağ-bağatlar qar yorğanı altında sakit-sakit mürgüləyirdi.

Bir qadın, ardınca yalın ayaqlı, ağ köynəkli iki uşaq hardansa gəlib, şəhərə sarı gedirdi. Bəhruz dayanıb onlara baxdı. Qadının arxasında, şala bürünüb bağlanmış bir körpə də vardı. İki balaca çıpaq uşağın yanaqları da qıp-qırmızı qızarmışdı. Bu qarda onları yola çıxmağa vadar edən nə idi?! Elə yazığı gəldi ki, nə-sə bir kömək əli uzatmaq istədi, qadından hara getdiyini soruşdu. Amma qadın Bəhruz tərəfə heç baxmadı, qaşqabağını töküb sürətini daha da artırdı. Onun bu hərəkəti Bəhruza ağır gəldi, yerindən tərpənməyib onların ardınca baxa-baxa qaldı. Qadın və iki uşaq Mömünə xatun məqbərəsinin yanından ötüb bazar məscidinə tərəf gedirdi. Uzaqda, tutqun ağ nöqtələrlə dolu göylərin altında Naxçıvanın böyük mənzərəsi açılmışdı. Uca minarət; hər gün sübh-dən əzan oxunan sürahlı eyvanı və balaca günbəzi, onun arxasında isə erməni və rus kilsələrinin ucu şiş

qüllələri aydınca seçilirdi. Qadın və iki uşaq bu böyük şəhərin qoynunda kiçilə-kiçilə gözdən itdi.

Bəhrüz İmamverdi türbəsindən qərb tərəfə, ordan Şahab məhəlləsinə, bu məhəllədən isə öz küçələrinə keçdi. Bu dar, uzun küçə sakit idi, hasarlar, ağaclar, həyətlər ağarır, göy, sarı, qırmızı, çəhrayı rəngli qapılar, darvazalar ağ rəng içində daha qabarıq nəzərə çarpırdı. Döngəyə çatmamış, Nazlıyı ilk dəfə bu yerdə şabalıdı rəngli çadrada gördüyünü xatırladı. Bu xatirə hələ hafizəsindən silinməmiş döngədən çıxıb ağ rəngli çadrada bir qadın düz Bəhrüzün qarşısında dayandı. Bu, elə gözlənilməz oldu ki, Bəhrüz gözlərinə inana bilmədi.

– Nazlı! – deyə elə təəccüb içində səsləndi ki, qız əli ilə çadranın bir kənarını açıb gülümsündü.

– Inanmırsan?!

– Yox!

– İndi inandın ki, mənəm?!

– Nazlı! – Bəhrüzün üzündən heyrət hələ çəkilməmişdi, – sən axı başqa çarşaf örtürdün!

– Bir həftə olar ki, dəyişmişəm.

– Bu sənə daha çox yaraşır!

– Sənin gözündə belədir...

– Səni görmək istəyirəm.

– Səndən daha çox mən istəyirəm, Bəhrüz! – Nazlı bu sözləri deyəndə üzündəki təbəssüm itdi – amma...

Nazlı susub gözlərini gizlətdi. Ağbəniz sifətindən kədər kölgəsi titrəyib keçdi. Ona baxmadan soruşdu:

– Tiflisə nə vaxt gedirsən?!

– Az qalıb. Bir-iki aya...

– Səni tez-tez Hürnisədən soruşuram.

– Bilirəm.

– Xudavəndi-ələm mənə sevmir, Bəhrüz. Nə tövr olursa olsun, sən Tiflisə gedənə qədər gərək görüşək.

Hürnisə ilə xəbər göndərərəm. Hələlik, mən qaçım, Bəhrüz!

– Nazlı, niyə qorxursan, heç kəs ki yoxdur.

– Mənimki dəxi qorxmaqdan keçib, Bəhrüz!

– Nazlı çadraya bürünüb uzaqlaşdı, Bəhrüz üçün bu doğma küçə indi adiliyindən çıxmışdı, hər tərəfə tökülən min-min çiçəklərin altında ağ çadrada bir qız gedirdi. Uzun küçənin o başında get-gedə ağ çadra kiçildi, qar dənəsi boyda oldu və elə qar kimi də yoxa çıxdı.

9

Bəhrüz qış aylarında Nazlı ilə görüşə bilmədi.

Hər dəfə Hürnisəyə rast gələndə dayanıb onu danışdırır, üzünə mənalı-mənalı baxır, Nazlı ilə əlaqədar ondan bir söz eşitmək istəyirdi. Ürəyində yenə ümitsizlik, bədbinlik hökm sürürdü. Başa düşürdü ki, Nazlı yavaş-yavaş uzaqlaşır və bir gün tamam yox olacaqdır; o qarlı küçədə, ağ çadrada gedə-gedə kiçilib yox olan kimi! Bununla belə, Tiflisə getmək ərafəsində onunla görüşməyə bütün varlığı ilə can atırdı.

Baharın ən gözəl çağında, axşama yaxın, evə qayıdan Bəhrüz ögey anasını heç yerdə tapa bilmədi. Həmişə evdə-eşikdə dolunan bu mehriban qadının yoxa çıxması ona qəribə və anlaşılmaz gəldi. “Yəqin qonşuya gedib” deyə xəyalından keçirdi, alça ağacının böyründə çərçivə düzəltməklə məşğul oldu.

Şirin xanım gec qayıtdı, həyəcanlı, səksəkəli bir vəziyyətdə həyəətə girdi, girən kimi də dil-dil ötdü:

– A bala, acından öldün yəqin, bu saat, bu saat yeməyini verəcəm. Hürnisə haray saldı, anası pisdə, qorxumdan hələ də dizlərim əsir. Yüyürdüm. Arvad o dünyalıq idi, bizi dünyaya gətirən o bircə Allaha qurban olum, kərəminə min şükür! Elə gözü var elə gözü, o

qəlbidən hər şeyi biddə-biddə görür. Qonşu qız da orda idi, canıyanmışın bir sayalı, bir sehirli, bir ovsunlu əli var, deyiləsi deyil. Neylədi, neyləmədi, nə verdi, nə vermədi, bir də gördüm, arvad dimdik üzümə baxır. Nəfəsi batmışdı e... Kərəminə şükür, ey Xudavəndi-ələm! Matım-qutum qurudu. Arvadı gətirdi bəri, bu dünyaya! Bəhrüz, bala, qonşu qız, nə xanım-xatın gəlin olub, hərçənd bizə qismət olmadı, adam inana bilmir ki, Qulamheydər kimi zırramadan belə ismətli, belə gözəl qız! Eh, dünyanın işi həmişə tərsinə olub! Gedim, yeməyini hazırlayım!

Bəhrüz özündən asılı olmadan sevinc duydu, ögey anasının Nazlı haqqında dediyi xoş sözlər əhvali-ruhiyyəsini dəyişdi. Yeməkdən sonra çərçivələr düzəldə-düzəldə, fikrində-xəyalında tək-cə Nazlı ilə yaşayırdı.

Bir neçə gün sonra təndirəsərdə təzə bişirdiyi çö-rekləri Şirin xanım Hürnisəgilə aparıb verməyi Bəhrüz-dən xahiş edəndə, o, ətir, istilik gələn bükülünü götürüb qonşu həyətə apardı. Yaşillığı olmayan, quruyan bir-iki ağacdan ibarət həyətə girəndə Hürnisəni səslədi, qapıya çıxanda:

– Anam göndərib! – deyə bükülünü döyüke-döyüke baxan qıza uzatdı. Hürnisə yerindən tərpənməyəndə Bəhrüz özü qabağa yeridi – eşitmirsən, Hürnisə? Götür, təndir çörəyidir! – dedi, – anan, deyəsən, yaxşılaşıb. Götür, apar!

Hürnisə bükülünü götürəndə, birdən üzü güldü, gözləri işıldadı:

– Bir az gözlə, Bəhrüz dadaş! – deyə içəri keçdi. Bəhrüz qızın bu qəribə hərəkətlərini, sözlərini başa düşmədiyi üçün heyrətlə gözləməyə başladı. Elə ki, Hürnisənin girdiyi otaqdan Nazlı çıxdı, ona hər şey gün kimi aydın oldu. Demək, Nazlı onlarda imiş! Nazlı güllü ipək paltar geymişdi, qulaqlarında sırğalar parıldayırdı. Zil qara saçları səliqə ilə daranmışdı. Çadrasız gözəl və

zərif üzü, gözü necə təravətli idi. Uşaqlıq illərindən sonra onu əməlli-başlı, belə açıq-saçıq görmədiyi üçün elə bil qarşısında Nazlı yox, tamam başqa qız dayanmışdı.

– Bəhrüz! – deyə Nazlı özünü həyətə atdı.

– Niyə mənə xəbər göndərmirsən?!

– Daha mənası yoxdur!

– Bu, nə deməkdir?!

– Başa düşürsən?!

– Yox!

– Necə deyim?!

– De, heç nəyi məndən gizlətmə!

– Bacarmıram.

– Niyə demək istəmirsən?!

– Çünki... çünki... sən bilirsən.

– Yox, heç nə bilmirəm.

– Bəhrüz, əzizim, gözümün işığı, mən ki, sənə demişəm, atam məni Əhməd xanın oğluna satıb. Demişəm, yoxsa yox?!

– Demisən!

– Bax, Əhməd xanın adamları bizə gəliblər. Yayda nişan eləyəcəklər, sonra da toy!

Qəribədir ki, Bəhrüz bunun belə olacağını qabaq-cadan bilirdi, buna baxmayaraq indi, birdən-birə gözləri qaraldı, dünya başına dolandı, rəngi qar kimi ağardı. Elə ağardı ki, Nazlı əlini dodaqlarına aparıb, qorxa-qorxa geri çəkildi. Bəhrüz daha dayanmayıb, ildırım kimi həyətdən çıxdı. Evə gələndə isə Şirin xanım onu görüb qorxdı.

– Bala, deyəsən, xəstələnmişən? Yorğan-döşəyini salım, gəl gir yerinə.

– Yox, salma, Şirinbacı, xəstə deyiləm.

– Bəs nə olub sənə?!

– Narahat olma, Şirinbacı, heç nə olmayıb.

Bəhrüz kağız, qələm, taxta götürüb, çıxıb getdi düz Şahab məhəlləsinə, ətrafına naxışlı kərpiclər düzülmüş

darvazanın yanına! “Çəkəcəyəm! Xəncərli kişi çıxsın da, məni öldürsə də, çəkəcəyəm”. Ağ saqqalı sinəsinə dəyən qoca yox idi, iri daşın üstündə əyləşib ehtirasla çəkməyə başladı. Çəkdi, çəkdi, çəkdi! Amma sakit ola bilmədi. Necə istəyirdi, xəncərli kişi çıxsın, onunla dalaşsın, qarışdırıq salsın. Birdən qapı açıldı. Qoşa hörüklü, zərif, gözəl qız çıxdı, dayandı, sakit-sakit Bəhrüza baxdı, Bəhrüz də yavaş-yavaş ayağa qalxdı. Bir an sükut çökdü və bu sükut Bəhrüzün varlığını təzə hava kimi dəyişdi.

– Qardaş, günüm onsuz da qaradır. Səni and verirəm bir Allaha, bir də bura gəlmə! Ərim sənə görə məndən şübhələnir. Az qalır boğazımı üzsün. Səni də, məni də öldürər, “uf” deməz. Canına yazığın gəlsin, bir də ki, mənə. Çıx get, qardaş, bir də gəlmə!

– Mənim mətləbim başqadır, xanım. Bu qapıdakı kərpiclərin şəklini çəkirim. Tiflisə gedəcəyəm oxumağa. İstəyirəm orada maraqlı şeylər göstərim.

– Allah sənə kömək olsun, qardaş!

– Qız birdən-birə geri qayıtmadı, ona diqqətlə baxdı, bu baxışlarda həm güclü maraq, həm də dərin kədər gizlənmişdi. Ağ, zərif, gözəl üzü azacıq işıqlandı, hiss olundu ki, gülümsəməyə də qorxur. Azacıq işıq isə onu daha da gözəlləşdirdi. Geriyə döndü, yenə qoşa, qara hörükləri arxasında yelləndi və qapı dalında yox oldu.

Bəhrüz çıxıb getdi, Nuh sərdabasını axtarıb tapdı, onu çəkdi, sonra yenə şəhərə qayıdıb, küşələri gəzə-gəzə evə sarı yol aldı.

Həyətdə Şirəlibəy nigarançılıq içində gəzinirdi. Qapı arxasından boylanan Şirin xanımın iri açılmış gözlərində hələ də qorxu ifadəsi vardı.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

1

Bəhrüzün Tiflisə getməsinə bir neçə gün qalırdı.

Nazlı bundan xəbər tutub, özünü ağlamaqdan güclə saxladı. Kədər içində susub, Hürnisənin qulağına nəsə pıçıldadı. Hürnisə də Bəhrüzü həmin gün həyətdə tapdı. Bəhrüz onu dinləyib, Hürnisənin başını sıgalladı, səbirsizliklə axşamı gözlədi.

Bəhrüz qoz ağacının arasından, uzaqda Haça dağın böyründən çıxmış və bütün səmanı süd işığına qərq etmiş aya baxdı. Hər tərəf aydınlıq içində üzürdü. O biri ağaclar, Nazlıgilin həyəti, eyvanın dirəyindən asılmış hisli lampa, uzaqdakı evlər, damlar, bağlar görünürdü. Haça dağ ay işığında qeyri-adi idi, qapqara siluet kimi əzəmətlə ucalırdı. Bəhrüzün bu mənzərədən elə xoşu gəldi ki, çəkmək arzusu oyandı və birdən başını qaldırıb yuxarıya – qalın budaqlara baxdı. Elə bil ağacın içində yaşıl işıq yanırıdı.

Bu gözəlliyə baxdığından Nazlının yanında əyləşməyindən xəbəri olmadı. Nazlı əlini çiyninə qoyanda diksindi, ona tərəf çevrilib:

– Niyə gec gəldin? – soruşdu.

– İçəri evdə uşağı yatızdırdım. Oy... bura nə qəşəngdir, Bəhrüz! Hər yan yaşıldır.

– Atan sənə yenə döyür?!

– Yox. İndi arxayınlaşıb. O dəfə məni bərk qorxutdun, Bəhrüz! Nə günə düşdün! Mən ki sənə qarşında günahkar deyiləm.

– Mən sənə öyrəşmişəm, uşaqlıqdan sənə tanıyıram, nə edim, heç cürə dözə bilmədim.

– Mənim də günüm dərd-sərdir. Üzünü görmədiyim adama məni nişanlayacaqlar. Atam məndən heç nə soruşmadı, heç nə! İstəmirəm, istəmirəm, Əhməd xan onun can-ciyəridir, qabağında iki qat əyilir. Oğlu it də olsa, əcinnə də olsa, məni yenə ona verir. Deyirsən, dözə bilmədim, bəs mən necə dözürəm?! Mən canıyanmış, mən biçərə, mən Allahın fağır bəndəsi! Eh, Bəhruz, gərək mən oğlan olaydım, vallah-billah aləmi bir-birinə qatardım.

– İnan, mən də aləmi bir-birinə qatardım, amma faydasızdır. Heç özüm də bilmirəm, səni nə vaxt, harda, necə sevmişəm.

– Mən də sənə kimi.

– Görürsən, taleyimiz belədir.

– Səndən bir təvəqqəm, bir ricam var, Bəhruz! Məni unutma!

– Qərribə söz danışırсан? Necə unuda bilərəm?!

– Eh, Tiflis böyük şəhər, qızlar, qadınlar, maraqlı yerlər, təzə dostlar, daha nə bilim, nələr...

– Bəlkə məni heç məktəbə götürmədilər.

– Sən girəcəksən, Bəhruz! Mən də sənənin duaçın olacam! Qoy Allah-taala yoluna işıq səpsin!

Birdən xışıltı eşidildi, Nazlının rəngi ağardı. Bəhruza qısılib, “evim yıxıldı” deyə pıçıldadı. Hər ikisi daş kimi susdu. Bəhruz həyəcanlansa da, özünü sakit apardı. Hətta qızın yaxınlığını, nəfəsini, tərəvətini, ətrini duyub bihuş oldu. Xışıltı yaxından gələndə, Bəhruz Nazlını bağına basdı. Bu vaxt bir qara pişiyin gözləri yandı, qoz ağacının o biri budağına dırmaşmış, yarpaqlar arasında itdi. Nazlı güldü:

– Gör ha... Pişik bizi necə qorxutdu.

Nəfəsi Bəhruzun nəfəsinə dəydi, dərhal dartındı, geri çəkilib qaşqabağını tökdü.

– Nazlı! – deyə Bəhruz onun əlindən tutmağa cəhd etdi – axı bu gün axırıncı gündür!

– Xudavəndi-aləmin işini bilmək olmaz.

Nazlı getməyə hazırlaşdı, ayağını hasara qoyub, bir az aşağı düşdü və altdan yuxarı Bəhruza baxdı.

– Getmə, Nazlı!

– Gecdir, Bəhruz!

– Gec deyil.

– Sağ ol, Bəhruz!

– Nazlı!

– Nədir?

Bəhruz susdu, yuxarıdan onun gözlərinə baxa-baxa qaldı. Nazlının gözlərindən bir parıltı keçdi, zəif təbəssümlə gülümsündü:

– Öp məni, Bəhruz!

Bəhruz dərhal aşağı əyilib, dodaqlarını qızın dodaqlarına dayadı. Bir az belə qaldı. Başını qaldıranda onun gözlərinin hələ də yumulu olduğunu gördü. Nazlı yenə dedi:

– Bir də öp.

Bəhruz onun sözünə əməl etdi:

– Bəhruz, bir də.

Bu yenə təkrar oldu, Bəhruz başını qaldıran kimi, Nazlı gözüyumulu halda astadan eyni sözləri pıçıldayırdı. Birdən qollarını uzadıb, Bəhruzun boynunu qucaqladı, üzündən-gözündən öpəndə, başa düşdü ki, Nazlı ağlayır. Bunu bildirmək istəmirdi. Axırıncı dəfə dodaqlarından öpüb:

– Əlvida, Bəhruz! – deyə sonuncu dəfə pıçıldadı, yerə atılıb, ağaclar arasında yox oldu.

Bəhruz isə həyatında ilk dəfə gəncliyinin fəvqünə qalxmışdı. Burdan yerə enmək istəmirdi. Ay Haça dağdan xeyli yuxarıda idi, amma ona elə gəlirdi ki, qoz ağacının içindədir. Göy üzü Ay işığında başdan-başa günbəz kimi parlaq mavi rəng içində bərq saçırdı.

Bəhruzu Tiflisə ötürmək üçün bütün məhəllə ayağa qalxmışdı. Küçə böyük-kiçik uşaqlarla dolmuşdu. Çarşaf-
lı qadınlar, gəlinlər həyəət qapısına çıxmışdılar. Damlara
qalxıb oradan baxanlar da vardı. Bəhrüz qonşularla bir-
bir görüşdü. Arvadlar alnından öpdülər. Bir də gördü ki,
molla Talib yaxınlaşır. Onunla bərabər də bir neçə nəfər,
Bəhrüz əvvəl özünü itirdi, sonra mollanın qarşısına yeri-
di.

– Şirəlibəyin ağıllı oğlu sənsən?! – dedi, – maşallah,
mən ki səni çox görmüşəm. Nə vaxt yola düşürsən?!

– Elə indi!

– Bəs atan hanı?!

Kimsə molla Talibin gəldiyini Şirəlibəyə çatdırdığı
üçün o dərhal çölə çıxdı, mollanı adamları ilə birlikdə
həyəət dəvət etdi. Dərhal da çay süfrəsi salındı. Molla
Talib gözlərini Bəhrüzdan çəkmirdi. Dönə-dönə xeyir-
dua versə də yenə sakit olmur, nəşə xoş söz demək
istəyir, hər şeyi yerli-yataqlı öyrənməyə çalışırdı.

– Oğlum, Bəhrüz, gün o gün olsun ki, tamam-kamal
məktəbi qurtarasan! Sağ-salamat da qayıt!

Şirəlibəyin ısrarına baxmayaraq molla Talib süfrə
arxasına keçmədi, “yol üstündəsiniz, gəldim ki, Bəhrüza
xeyir-dua verim” – deyə dəstəsi ilə birlikdə qapıya sarı
getdi.

Bəhrüzda gözlərini molla Talibdən çəkmir, onun hər
hərəkətini izləyirdi. Molla Talibin qırmızımtraq sifətində
son dərəcə məmnun ifadə vardı, görünürdü ki, Bəhrüzün
oxumağa getməsi onu çox sevindirir. Yeri oldu olmadı:
“Bizə elm lazımdır” fikrini təkrar etməyi sevirdi. Qapı-
dan çıxanda yenə ayaq saxladı, Bəhrüza tərəf çevrildi,
indi tək-cə sözlə kifayətlənməyib onun alnından öpdü.
Uşaq kimi kövrəlib, kürəyindən vura-vura:

– Sizin kimi oğullara Azərbaycanımızın ehtiyacı
çoxdur! – deyib qapıdan çıxdı və getdi. Dəstəsi də dalın-
ca. Camaat hörmət və ehtiramla onları yola saldı.

Hürnisə qapının ağzında boynunu qısıb yazıq-yazıq
baxırdı. Bəhrüz ona yaxınlaşanda, qapını açıb anasını
səslədi. Təkcə Nazlıgilin qapısında heç kəs yox idi. Bir
gözü bu qapıda qalsa da, Bəhrüz arxayın idi, bilirdi ki,
Nazlı hardan olsa, göydənmi, yerdənmi, gizlimi, aşkarmı
üzə çıxacaq.

– Salamət qal, Hürnisə! – deyə Bəhrüz əlini qıza
uzatdı.

– Xoş getdin, Bəhrüz dadaş! – Hürnisə güldü, əlini
yöndəmsiz halda geriye çəkdi.

Anası qapıya çıxdı. Rəngi solmuş, köhnə, saçaqlı şalı
boynuna dolamış, gözləri nurunu itirmişdi.

– A bala, a Bəhrüz, sağ-salamat get! Xudavəndi-
aləm sizi qonşuluqda əskik eləməsin! Allah səni bəd
nəzərdən qorusun, oğul! Sağ-salamat ev-eşiyinə qayıt!

– Sağ ol, ana, sağ ol!

– Hürnisəni də sizə tapşırıram. Gözünüz üstündə
olsun, oğul. O da sənin bacın!

– Narahət olma, ana!

O tərəfdəki qapı ağzında iki qoca kişi dayanmışdı.
Biri kəndli çuxası, digəri qara, uzun əba geyinmişdi. Baş-
larında iri, tüklü, uzunsov papaq qaralırdı. Bəhrüz onlarla
görüşəndə hər ikisi xeyir-dua verməyə başladı. Bu mehri-
ban qocalar Bəhrüzü buraxmaq istəmirdilər. Nazlının
hələ görünməməsi onun şübhəsini artırdı. Qocalardan
ayrılıb evə sarı gedəndə, yenə gözü onu axtardı. Nazlıdan
səs-soraq yox idi. Həyəət qapısında ikitəkərli araba
dayanmışdı. Arabaçı iri, dəyirmi, qara papağını çıxarıb:

– Salam, oğlum, Bəhrüz! – dedi, – sizə ayın-oyun
gətirmişəm.

– Sağ ol, əmi, necəsən? Araban heç köhnəlmir?

– Möhkəmdir, karıma gəlir, onsuz bir günüm olmasın. Oxu, qayıt gəl, yenə səni kəndə aparacam.

– Özü də bu araba ilə...

– Allah qoysa, ya qismət! Necə istəsən. Mən daha getdim, sənə yaxşı yol!

Arabacı heç dəyişməmiş, təkçə saçı-saqqalı tam ağarmışdı. Onun küçənin başında itməsilə faytonun görünməsi bir oldu. Bəhrüz içəriyə keçib iri, taxta çamadanı götürdü.

– Fayton gəlib?! – Şirəlibəyin sorgusunu başı ilə təsdiq edib, küçəyə çıxdı.

Şirin xanım səhərdən fıfıraya dönmüşdü. Bəhrüzün başına dolanır, üzərlik yandırır yemək dalınca yemək gətirir, yol üçün hazırlıq görür, dönə-dönə özünə muğayət olmağı Bəhrüza tapşırırdı. Bəhrüz anasının ədviyyat qabını pəncərədən götürüb, ona uzadanda, qadın bir an duruxdu:

– Yox! – dedi, – qoy yerində qalsın, Bəhrüz!

– Bu qabı sənə verirəm, qoy həmişəlik sənın olsun!

Şirin xanım yenə tərəddüd etdi, sonra Bəhrüzü bağrına basdı, öpdü, göz yaşını zorla saxlayıb, həzin, titrək səslə:

– Oğlum, balam, Bəhrüz, sənsiz darıxacağam, – deyə pıçıldayırdı – Allahın mənə yazığı gəlmir, sənsiz yediyim haram, içdiyim haram olacaq!

İndi Bəhrüzün çamadanla həyətdən çıxdığını görəndə Şirin xanım mis parçı qapıb yüyürdü, səhəngi əyib su ilə doldurdu. Şirəlibəy zəncirli saatına baxdı, arvadının tələsə-tələsə qapıya cumduğunu görüb güldü:

– Nə olub, Şirin xanım?!

– Bəs dalınızca su atmayım?

– At, at!

Bəhrüz çamadanı faytonun arxa tərəfinə qoyub, başını yuxarı qaldıranda qarşıdakı damın üstündə ağ çarşafı

qadını görəndə kimi ürəyi titrədi. Heç şübhəsiz, o, Nazlı idi. Duruşunda da kədər vardı. Həmişəki kimi sinəsini qabağa verməmişdi. Belini azca əymiş, başını aşağı dikmişdi. Sanki çadranın içində ərimiş, təkçə gözləri qalmışdı. Şirəlibəy həyətdən çıxdı. Onun dalınca əlində mis parç Şirin xanım! Elə ki, Şirəlibəy faytona mindi, Bəhrüz həyəcan içində axırıncı dəfə dama, ağçadralı qıza baxdı. Buna görə tələsmədi. Əlini qaldıraraq yelləmək istədi. Küçə adamları dolu idi, ona görə qorxdı, faytona qalxıb atasının qarşısında əyləşdi.

Fayton tərpəndi, Şirin xanımın mis parçadan tökdüyü su şırıltı ilə ətrafa səpələndi. Uşaqlar faytonun dalınca yüyürdülər. Nazlı hələ də damda hərəkətsiz qalmışdı. Bəhrüz əyilib arxaya – əlini qoynuna qoyub həsrət içində qalan Şirin xanıma, qonşulara, gəlib Şirin xanımın böyründə dayanmış Hürnisəyə, yüyürən, qışqıran uşaqlara, nəhayət, dam üstündə ağaran bir parça buluda baxdı.

– Yıxılarsan, oğlum, ehtiyatlı ol! – Şirəlibəy ona xəbərdarlıq etdi. Fayton Əlixan məscidinin yanından ötür başqa dar küçəyə döndü. Hər şey gözdən itdi. Çünki torpaq hasarlar, evlər, ağaclar öz küçələrini ondan gizlətdi. Bir də gördü ki, fayton rus kilsəsinin qarşısındakı meydanın Padşahlıq bağına doğru sürətlə gedir. Bu bağ da arxada qaldı, ikimərtəbəli, yaraşlıq kərpic evlərin yanından keçib, Bazarçay körpüsünə endi, uca minarət, günbəz, bazarın dəyirmi, kərpicli qapısı, karvansara, Qələ məhəlləsinin torpaq damları, çayın o biri sahilində Nəcəf-qulu ağanın ağ binası bir-bir ötdü. Fayton genişliyə çıxdı, elə bu zaman Mömünə xatun türbəsinin dəyirmi, rəngarəng divarları günəşin altında işıq saçdı, ondan arxada, dikdə Rəhim xanın hündür, uzunsov, yaraşlıq binası ağardı.

Fayton vağzala gedən yola çıxanda sarı-sarı evlərin arasından Atababa məqbərəsi göründü və itdi. Şirəlibəy oğlundan soruşdu:

- Mənim balam, nə olub sənə?
- Çətindir, ata!
- Bəs Tiflisdə tək qalanda necə dözəcəksən?!
- Öyrəşərəm.

Fayton indi enişlə gedirdi. Solda, dikdirdə Xoylu məhəlləsinin köhnə evləri, təpələrin üstündə qədim qalanın uçulmuş divarları ucaldı. Rəhim xanın binası sanki yuxarı qalxıb uçurumun kənarında olduğu üçün daha möhtəşəm görkəm aldı. Yaraşlıq, kərpic hörüklü İmamverdi türbəsi sarı təpələrin arxasında qaldı, uçurumdan başlamış böyük bir sahədə isə Sərdar, Benoş bağları yaşıllıq içində itib batdı.

Qatara minəndə Bəhrüz pəncərə tərəfdə dayanıb şəhərə baxırdı. Türbə, minarə, xan diki, bu dikdəki evlər, bağlar, uzaqda isə başı buludlara dəyən dağlar aydın görünürdü, bütün bunların arxasında, dam üstündə ağ çadralı qız da bir parça bulud kimi şəhərdə qalmışdı. Qatar tərpənəndə diksindi, indicə gördüyü mənzərədən ayrılacağından doğan qorxu, həsrət gözlərində yandı. Atasına baxdı, Şirəlibəy təmkinlə:

– Narahat olma, Bəhrüz! – dedi.

Qatar sürətini artırdı, bayaqkı mənzərə Bəhrüzün gözlərindən çəkilmədi.

Bəhrüz Tiflis vağzalında Əliqulu Nəcəfovü görəndə heyrətindən qışqırdı. Xəbəri yox idi ki, Şirəlibəy ona teleqraf vasitəsilə xəbər verib.

– Ay bizim şəhərə xoş gəldiniz! – deyə Əliqulu əvvəlcə Şirəlibəylə görüşdü, sonra Bəhrüza tərəf dönüb, ehmallica burnunu sıxdı, – hə, axır mən deyən oldu, yoxsa yox?! Bu da Tiflis! Bax, gör, xoşuna gəlir?!

Bəhrüzün gözü görd olmuşdü. Naxçıvandan da böyük şəhər varmış! Vağzal binasının dar keçidindən ötüb, geniş meydana çıxanda faytonların, adamların çoxluğunu, müxtəlifliyini, qarşdakı uca, yaraşlıq binaların cərgələndiyini, bu cərgələr arasından daşlı küçələrin uzandığını görəndə çaşib qalmışdı. Taxta çamadanı yerə qoyub, meydanın genişliyinə baxdı. Şirəlibəy Əliqulu Nəcəfovun qolundan tutub:

– Fayton götürək, – dedi, – növbə saxlamaq lazımdır.

– Xub, xub! – Əliqulu güldü, – sizin üçün məxsusi fayton gətirmişəm. Odur, gözləyir.

Bəhrüz faytonun Naxçıvan faytonlarına bənzəmədiyini görəndə diqqətlə baxmağa başladı. Oturacaq yerləri yumşaq, qırmızı məxmər idi, qarmon kimi qatlanmış hissəsi aşağı salınmışdı. Arxasındakı çamadan qoyulan yerin toru incəliklə hörülmüşdü. Faytonçu özü isə başqa cür geyinmişdi. Başına papaq əvəzinə fəs qoymuşdu. Əynində döşləri patrondaşlı arxalıq vardı. Bəhrüz faytona minib yanaşı əyləmiş Şirəlibəylə Əliqulu Nəcəfovun qarşısındakı məxmər oturacaqda rahatlandıqdan sonra, faytonçu arxaya çönüb gürcücə nəse dedi. Əliqulu dərhal:

– Şirəlibəy, hara sürsün? – soruşdu.

– “Qafqaz” mehmanxanasına.

Əliqulu da dərhal gürcücə faytonçuya ora sürməyi tapşırırdı. Fayton tərpəndi, atların nalları daşların üstündə səs sala-sala, vağzaldan uzaqlaşdı böyük prospektə çıxdı. Yuxarı hissələrində kiçik heykəllər, naxışlar, ornamentlər olan, eyvanlarından sarmaşlıq sallanan, pəncərələrinə güldanlar qoyulan və tül pərdələr asılan uca imarətlər, müxtəlif dükanlar, Avropasayağı bəzədilmiş foto, atelye, gül mağazaları, balaca bağlar, quş yuvasına bənzəyən küçə fənərləri, səkilərdən keçən dəyirmi şlyapalı, paltarları uzun, genətəkli xanımlar, son dəblə geyinmiş qara

kostyumlu, panamalı kişiler, xüsusi formada, işildayan sapoqlu hərbiçilər, küçə döngələrində əda ilə gəzişən qorodovoylar bir-birini əvəz edirdi.

“Qafqaz” mehmanxanasında istədiyi otaqlar olmadığı üçün Şirəlibəy Əliqulu Nəcəfovla hara getmək haqqında məsləhət istədi.

– Şeytanbazara, “İran” mehmanxanasına.

– Yaxşı otaqları var. Ora pis olmaz, razıyam. – Şirəlibəy bu sözləri deyib, gülə-gülə faytonçuya baxdı. Faytonçu heç nə soruşmadan atları irəli qovdu. Görünür, faytonçu hər kimdisə, azərbaycanca başa düşürdü. Fayton mərkəzdən uzaqlaşdı aşağıya endi, bu zaman Kür çayı göründü. Onun hər iki sahili otluq, qayalıq, çəmənlik idi, bir az aralıda evlər vardı. Şəhər burdan başlayıb, dağların ətəklərinə qədər uzanırdı. Fayton dikdiri qalxdı, daşlı küçə onları Şeytanbazara doğru apardı. Küçənin hər iki tərəfində ikimərtəbəli, eyvanlı, taxtapuşlu, hasarlı evlərin cərgəsində bəzi mağazalar, dükanlar da gözə dəyirdi.

“İran” mehmanxanasında yerləşəndən, əl-üzlərini yuyub rahatlandıqdan sonra, Əliqulu dedi:

– Sizi aşağıda gözləyirəm, faytonda.

– Ay Əliqulu, qardaş, get evə, dincəl. Biz də...

– Çörəkdən sonra. Tez olun!

Bəhruz çamadanı açdı, Şirəlibəy təzə, ağ köynək götürüb geyindi, pencəyini də dəyişdi, onun da yaxşı geyinməsinə çalışdı. Şirəlibəyin səliqəsinə, təmizkarlığına söz ola bilməzdi. Bu cəhət irsən Bəhruza da keçmişdi. Onlar ata-bala faytona minəndə Əliqulu heyrətlə:

– Paho! – deyə qışqırdı, – Vallah-Billah sizi tanımadım. A qardaş, sür Qolovanski küçəyə. Ordakı Əhməd paşanın restoranına. Əhməd dostumdur, can dərmanı desən, tapıb stola qoydurar. Ayrı oğuldur Əhməd...

Restorana çatanda Əliqulu Nəcəfov faytonçunu buraxdı. Restoranın qapısı taybatay açıq olduğundan içəri

keçdilər. Dolama pillələr zirzəmiyə enirdi. Şirəlibəylə Əliqulunun dalınca pillələri düşən Bəhruz üçün hər şey təzə və qeyri-adi idi. Aşağıda onları döşəməsi par-par parıldayan dəyirmi meydanda, papaqlı, kostyumlu, şveysar qarşılıdı, hörmətlə, nəzakətlə:

– Buyurun, yeriniz hazırdır! – dedi, şüşələrlə düzəlmiş alabəzək qapını göstərdi – keçin içəri!

– İçəridə, günbəzvari tavanın altında, küncdə üstü ağ süfrəli boş yer ağarırdı. Bir neçə günbəzvari tavan isə o tərəflərdə idi, onların altında adamlar yeyib içirdilər. Əliqulu qabağa düşüb, həmin küncə getdi, Şirəlibəy də dalınca. Bəhruz da o tərəfə yönəlmək istəyirdi ki, birdən dayandı. Çünki qapı ilə günbəzvari tavanların yanına qədər, divarda başdan-başa rəngli bir şəkil vardı. O qədər canlı və gözəl idi ki, yanından laqeyd keçə bilmədi. Zəngin və gözəl geyinmiş, qəşəng gənc bir qadının şəkli çəkilmişdi. Əliqulunun şən qəhqəhəsi eşidildi:

– Bəhruz, gəl, burdan yaxşı görünür, – dedi. Bəhruz yaxınlaşan kimi əlavə etdi: – Kim çəkibsə, qiyamət çəkib!

– Bu qız kimdir?

– Əhməd paşa deyir ki, Gürcüstanın şəhzadəsi Tamaradır!

– Bəs kim çəkib?!

– Onu deyə bilmərəm. Əhməddən soruşaram.

Stola gənc, incəbel, ağappaq qız yaxınlaşdı, onun xidmətçi olduğunu biləndə Bəhruz şəkli bir anlığa unuttu. “Gör ha... üzü açıq, çadrasız... Yazıq bizim Naxçıvan qızları”. Bu ani fikirdən sonra gözünü yenə divardakı şəkllə zillədi. Onun aludəliklə baxdığını görə Şirəlibəy soruşdu:

– O cür çəkə bilərsən?

– Yox!

– Niyə?!

– Axı... bacarmaram...

– Gün o gün olsun ki, bacarasan, bax o cür gözəl şəkillər çəkəsən...

– Sağ ol, ata!

İncəbel qız sürətlə xidmət edirdi. Hətta Əliqulunun xahişi ilə Əhməd paşanı çağırırdı. Potaboy, dolğun, qıpqır-mızı Əhməd paşa gülərüzlə görüşüb, dərhal zarafatla bir söz deyib onları güldürdü. Sonra Əliqulunun üstünə düşdü:

– Canım, arvad-uşağını gətirmir bura, fikri nədir?!

– Gətirəcəyəm, Əhməd paşa, bu gün-sabah! Bizə de, görüm, o divardakı şekli kim çəkib?!

– Adını bilmirəm. Deyirlər ki, bütün günü küçədə veyillənir. Rəngsazdır... Zalım balası rəngsaz olsa da Tamaranın şeklini gözəl çəkib. Hə, yadıma düşdü... Ona Aslanoğlu deyirlər... hə, hə, Aslanoğlu...

– Əhməd paşa bir kinto haqqında məzəli əhvalat danışib onları doyunca güldürdü və çıxıb getdi. Əliqulu Tiflis həyatından, “Molla Nəsrəddin” jurnalından, redaktoru Mirzə Cəlildən söhbət etməyə başladı. İncəbel qız süfrəyə hər şey düzdüyündən:

– Daha nə lazımdır? – deyər soruşdu, “heç nə” cavabını alıb arxayın-arxayın uzaqlaşdı.

Yemək-içmək söhbət uzun çəkdi. Bəhrüz bu müddət ərzində divarda Tamaranın füsunkar şəklinə baxmaqdan doymadı. Bu şəklın arxasında isə dam üstündən baxan ağ çadralı qız – bir parça bulud dayanmışdı.

3

Əliqulu Nəcəfovun və Şirəlibəyin dalınca, divarları alabəzək naxışlarla bəzənmiş böyük, işıqlı dəhlizə çıxan Bəhrüzün gözlərindən heç nə yayınmırdı. Dəhlizin döşəməsi mərmərdən idi, özü də şekilli, rəngbərəng düzəlmiş mərmərdən. Divarlara tablolar vurulmuşdu. Bəhrüz

onlardan birinə – balaca gölü təsvir tabloya yaxınlaşdı. “Göldə üzən yarpaqlar! Göyün, buludun sulara əksi! Hər şey aydın, düzgün, dəqiq! Necə canlıdır. Elə bil şəkllə yox, həqiqətən gölə baxıram. Bu ki möcüzədir! Görəsən, kim çəkib?” Tablo rus rəssamı Polenovun əsəri idi, ona baxan Bəhrüzün ağzı açıla qalmışdı.

Bir də gördü, Əliqulu da, atası da mərmər pillələrin üstündə dayanıb onu gözləyirlər. Bəhrüz dərhal onlara tərəf qaçdı, pillələri də sürətlə qalxdı. İkinci mərtəbədə iri, uzun, qızıl rənginə çalan dəstəkləri olan qapılardan birinə girən Əliqulu, tez də qayıdıb, başını çölə çıxartdı:

– Şirəlibəy, oğlum, sən də, – dedi, onlar içəri girən kimi – tanış olun, bu Şirəlibəydir, mənim dostum, bu da onun oğlu Bəhrüz!

Əliqulu yuxarı başda, sakit-sakit baxan, arıq, uzun çənəsi saqqallı adamı Şirəlibəyə göstərdi:

– Bu isə haqqında danışdığım Şmerlinqdir. Bizim “Molla Nəsrəddin”in rəssamı, redaktorun dostu!

Şmerlinq dərhal qabağa gəldi, Şirəlibəyin, Bəhrüzün əlini sıxdı, əyləşməyi təklif edib, gülə-gülə, azərbaycanca dedi:

– Şadam!

– Mirzə Cəlilin dostu həmi bizim dostumuzdur! – Şirəlibəy dilləndi, Şmerlinq başı ilə razılığını bildirdi. Əlini çənəsinə aparıb saqqalını sığallaya-sığallaya şekillərini tutmuş, iri gözləri maraqla, heyrətlə dolu, gursaçlı, qabıqlı, tərəvətli gəncə məhəbbətlə baxdı, yavaş-yavaş ona yaxınlaşdı:

– Rəssam olmaq istəyirsən?

– Bəli!

– Görürəm, böyük həvəslə gəlmisən. Bu, yaxşıdır. Ayaq üstə dayanma, keç əyləş, Şirəlibəy, siz də... Əliqulu, əzizim, sən ki qonaq deyilsən. Özünü sərbəst apar. Rahatlanın; mən də indi gəlirəm.

Şmerlinq otaqdan çıxan kimi, Əliqulu yumşaq, dərin kresloya sərələndi, Bəhruzun üstünə düşüb özünü zirək, dilli-dilavər, bacarıqlı aparmasını tapşırırdı. Sonra Şmerlinqi yerdən göyə qaldırdı, hər ikisini arxayın etdi ki, Bəhruzun işi mütləq düzələcək. Bu vaxt Şmerlinq qayıtdı və onları başqa, iri, geniş, işıqlı bir otağa apardı. Bəhruz müraciətlə:

– İşlərini divar boyu düz! – dedi – müəllimlər də tezliklə gələcəklər.

Bəhruz şəkilləri bir-bir çıxarıb divar boyu yanaşı qoyurdu. Bu işə elə aludə oldu ki, Toidzenin və Lonqonun nə vaxt gəldiyindən xəbər tutmadı. Axırncı işini divara söykəyib, kənara çəkiləndə, onların uzaqdan şəkillərinə baxdıqlarını görüb həyəcanlandı. Xüsusilə Lonqonun sərt sifəti onu bərk qorxutdu. Bayaqqı tablodan sonra öz əsərləri gözündən düşmüşdü, üstəlik də belə ciddi müəllimlərin onları diqqətlə nəzərdən keçirdiyini görəndə ümitsizliyə qapıldı.

Bu, onun həyatında ilk böyük imtahan idi!

Gözlənilmədən Toidzenin qəhqəhə çəkməsi Bəhruzu daha da həyəcanlandırdı, düşündü ki, heç nə, batdım. Toidze Qulamheydərin aftafanı yuxarı qaldırıb qışqırması səhnəsini göstərən şəkllə barmağını uzadıb Şmerlinqə gülə-gülə dedi:

– Bax, ardıcılıq gəlir, daha nə dərdin?!

Şmerlinq bu şəkllə biganə qalmayıb, onu təbəssümlə nəzərdən keçirdi.

Bəhruz özünə gəldi, yenidən ümid işığı parladı. Gözlənilmədən Toidze irəli gəlib, Bəhruzla sarı döndü və soruşdu:

– Bu nə ağacıdır?

– Narbənd.

– Bu ağac haqqında eşitmişəm. Ağac da orijinaldır, iş də. Bəs siz nə fikirdəsiniz, Lonqo?!

– -Mən də şərikəm! – deyə Lonqo qərribə bir səslə, ləhcə ilə danışıb Bəhruzun başını sığalladı – iş yaxşı...

Bəhruzun daha nə qorxusu, nə ümitsizliyi vardı. Şirəlibəy susub sakit-sakit baxsa da, təmkinli görünmə də daxilindəki gərginliyi duymaq çətin deyildi. Əliqulu isə gah Şmerlinqə, gah Lonqoya, gah Toidzeyə izahat verir, mənasını açmağa çalışır, yeri düşəndə zarafatından da qalmırdı.

Baxışın uzanması Bəhruzu həm sevindirir, həm da-rıxdırırdı. Nəhayət, rəssam müəllimlər şəkillərə baxıb qurtardı, onların fikri bir oldu. Heç şübhəsiz, Bəhruzun istedadı var, amma çox öyrənməli, çox işləməlidir. Bunun üçün də məktəbin tələbəsi olmalıdır. İşləri göstərdi ki, tələbə olmağa layiqdir.

Hamıdan çox Əliqulu Nəcəfov sevinirdi. İlk məşğələlərə qədər vaxt çoxdu, bu müddətdə bəzi inzibati işləri də həyata keçirmək lazım idi. Şmerlinq Bəhruzla uzun siyahı yazırdı, Toidze isə onun tərcümeyi-halına dair qeydlər götürdü.

Beləliklə, Bəhruzun həyatında yeni dövr başladı...

4

Bu dövrün ilk günləri bədii mağaza, kirayə ev, Şirəlibəyin doktor Şengeləyanın qohumlarına dəyməsi, onun hədiyyələrini çatdırması, ata-oğulun yazıçı Mirzə Cəlillə görüşməsi və bunlar kimi başqa xırda qayğılarla axıb keçdi. Bəhruz bir də ayıldı ki, atasını Tiflis vağzalında yola salır.

Şirəlibəy tutqun idi, sakit-sakit oğluna baxır, nəse demək istəyir, amma susurdu. Qatarın yola düşməsinə az qalmış, əlini Bəhruzun çiyinə qoydu:

– Narahat gedirəm, oğlum! – dedi, – hərçənd, salamat, fəqir növcavansan, şəkki-şübhəm də yox. Özündən muğayat ol, tez-tez məktub yaz.

– Yaxşı yol, ata. Məndən nigaran qalmayın!

Bəhrüz evə gələndə ürəyi sıxıldı. İndiyə qədər Əliqulu ilə, atası ilə gəzib dolaşdığı üçün azad, qayğısız və şən idi. Yuxarı məhəllədə, daşlı küçədə kirayə tutduqları ağ, ikimərtəbəli binanın uzun eyvanı, üstündən buzlar kimi sallanan naxışlı, rəngli bəzək taxtaları, eyvan boyu bir neçə otağı, bunlardan sonra sağ tərəfə burulan eyvanın küncündə, ayrıca pilləkəni olan bir otağı, yumru sütunlarla uzanmış yaraşlıq sürəhisi vardı. Bəhrüz rəngarəng, tərəvətli çiçəklərlə dolu olan həyəətə girib, eyvana doğru gedən daşlı yolla irəlilədi, bağçada işləyən qoca kişiye, onun yanında durmuş arvada salam verdi. Hər ikisi türk idi, Bəhrüz onların türk dilində danışmalarına heyran qalmışdı. Çünki elə şirin, elə xoş tərzdə danışmışdılar ki!

Otağa keçəndə ürəyinə kövrəklik dolmuşdu, ilk anda geniş, işıqlı, iri pəncərəsi baxçaya açılan bu otaq ona dar gəldi, köynəyini soyunub köhnə taxtın üstünə atdı. Sağda hündür, ağır daşlı Bekker saati qoyulmuşdu. Solda isə üst-üstə uzunsov, altıgözlü, pianoya oxşayan qədimi şkaf vardı. Bəhrüz şkafın üstünə qoyulmuş atasının bədii mağazadan aldığı fırça qutusunun qapağını açıb qaldırdı. Su tökmək, rəng qoymaq üçün ayrıca yerlər, qablar gördü və birdən-birə qatarın pəncərəsində dayanan atasının qəmli, mükəddər üzünü xatırladı. İndi qara saqqalı ona saqqal kimi yox, rəng kimi göründü, ona elə gəldi ki, atasının gözlərindəki kədər də elə bu rəngdə idi. Yatmaq istədi, yata bilmədi, çəkmək istədi, çəkməyə həvəsi olmadı.

Bəhrüz pəncərəyə yaxınlaşanda, birdən qapı açıldı. Zərif bir qız qorxa-qorxa qapı ağzında dayandı. İçəri girmədən.

– Səhərdən qapını döyürəm, – dedi, – cavab vermirsiniz.

Bəhrüz pəncərədən ayrıldı:

– Eşitmirdim, – dedi. Qapıya tərəf gələndə 15-16 yaşında, sarışınsaçlı, göy-gözlü, ağ, totuq yanaqlı qız gördü. Qız tərپənmədən gözlərini qırpa-qırpa:

– Xalam sizi çağırır, – dedi və çevrilib getdi.

Bəhrüz köynəyini geyinib həyəətə düşəndə Əminə xala onu gülə-gülə qarşılayıb, divar dibindəki şaftalı ağacını göstərdi, xahiş etdi ki, yuxarı budaqlardakı şaftalıları dərsin. Qoca kişi də mehriban-mehriban ona baxırdı. Bəhrüz divarboyu qalxan, zərif ağacı indi görürmüş kimi bir ona, sonra qocalara, daha sonra əlində güllü qab tutmuş bayaqkı qıza nəzər saldı. Ağaca yaxınlaşıb, bir ayağını divara söykəyib yuxarı qalxdı, əlini uzadıb budağın birini özünə tərəf çəkdi. Budağın üstü yarısı qırmızı, yarısı sarımtıl, tərəvətli, saf şaftalılarla dolu idi. Onları bir-bir dərib sarışın qızın aşağıdan ona doğru uzatdığı qaba qoyurdu.

Bəhrüz ağacdən düşəndə, sarışın saçlı qız qocalara şaftalı paylayırdı. Birini də Bəhrüza uzatdı. Bəhrüz alıb ona təşəkkür edəndə qıpqırmızı qızarmışdı. Belə həyəcan keçirməyinə görə öz-özünə məəttəl qaldı. Qocalar şaftalını ləzzətlə, deyə-gülə yeməyə başladılar.

5

Bəhrüz səhər tezdən oyandı. Məktəbə getdi, mərmər dəhlizdən keçib, yenə göl mənzərəli tabloun önündə durdu, sonra pillələrlə qalxanda elə bildi ki, hamıdan əvvəl gəlib. Qapını açmaq istəyəndə, pəncərəyə söykənmiş gənci görüb dayandı. Gənc ucaboyle idi, yekə, yastı burnu sifətinə ilk baxışda sərtlik gətirirdi, əslində belə deyildi. Gülə-gülə:

– Gəl, tanış olaq, – dedi, mən Revazam. Sən öz adını demə, çünki bilirəm. Amma de görüm, niyə bir saat qabaq gəlmisən, yoldaş Bəhrüz Kəngərli?!

Bəhrüz çaşdı, özünü itirdi, ilk dəqiqədən döşünə yatmış Revaza baxa-baxa qaldı.

– Hə, niyə dinmirsən? – Revaz yenə gülə-gülə davam etdi – axı bu sualı səndə mənə verə bilərsən. Elədir, yoxsa yox?! Bu gün birinci gündür, adam tələsir, can atır... Bax, odur, bizim kimi biri də gəlir. Sən tanımazsan onu, amma mən tanıyıram. Bizim gürcü balasıdır, Lado Qudiaşvili! – deyə Revaz ona müraciət etdi – otaqda hələ heç kəs yoxdur. Buyurun, yaxın gəlin, əvvəlcə tanış olaq. Mənim adım Revaz, bu tələbəninin adı Bəhrüzdür.

Lado onlara tərəf gələ-gələ:

– Çox şadam, – deyib üzü işıqlandı, Bəhrüz kimi özünü itirmədən gözlərini qıya-qıya, mənə ilə güldü – hörmətli Revaz, ərz elə görək bizi haradan tanıyırsan? Axı bu gün birinci gündür.

– Bəli, birinci gündür, – Revaz təsdiq etdi, maraqlanmışam. Sınıfimizdə kim oxuyursa, onların siyahısı məndədir.

– Elə isə de görək, o gələn qız bizimlə oxuyur?

– Bəli, bizimlə, Ketovan Maqalaşvilidir!

– Daha sözü yox! – deyə Lado heyrətlə gözlərini qıydı, sinfi axtaran, ora-bura baxan qızı səslədi – Keto, bura gəl! Dərsə gecikmişik.

Saçlarına bant bağlamış, naxışlı, güllü kofta geymiş, yupyumru qız son sözləri eşidən kimi qorxdı, gözlərini qırpa-qırpa onlara baxdı:

– Müəllim buraxmadı sizi? – soruşdu.

Lado ciddi görkəm aldı:

– Yox, buraxmadı! – dedi.

– Vay, bəs nə edək?!

– Bizə təkcə tələbə dostumuz Revaz kömək edə bilər, – Lado Revazı ona göstərdi – çünki yerin altından da xəbərdardır, üstündən də...

Revaz bu zarafatdan sınımadı, körüyü basıb, zarafat ocağını daha da alovlandırdı.

– Qoqo! – deyə qıza müraciət etdi – heç narahat olmayın. Bir az səbr eləyin, hər şey düzələcək!

– Heç yaxşı olmadı! – deyə Ketovan Ladonun yanında dayanıb gözlərini qırpa-qırpa qaşqabağını tökdü. Revaz hamını bir-biri ilə tanış edəndə, iri, uzun, arıq, sümüklü bir gənc gülə-gülə yaxınlaşdı:

– Revazcan! – deyə qollarını açıb Revazı bağına basdı – sənün üçün elə darıxmışam ki! Canım, yaqın bunlar tələbə dostlarımızdır. Məni tanış elə də!

– Aman verirsən ki! – Revaz əvvəlcə onun özünü tələbələrə təqdim etdi – Xəlil Musayev. Dağıstan balası, Tiflisə gələn gün onunla tanış olmuşam.

Xəlil Musayev bir-bir əl verib uşaqlarla görüşdü. Sonra sinfin qapısını göstərib:

– Niyə burda dayanmışıq? – dedi, – gəlin, keçək içəri!

– Dərs başlayıb! – Ketovan dilləndi.

– Nə danışsan, Keto xanım, – Xəlil Musayev qəhqəhə çəkdi. – Bu boyda zarafat olar?!

Lado gözlərini qıya-qıya Ketovana işarə ilə:

– Düz on beş dəqiqədir ki, dərs gedir, gecikmişik, – dedi.

– Dərsin başlanmasına on dəqiqə qalır, əzizim Lado Qudiaşvili! – Xəlil Musayev zarafatı başa düşmədi – bu dəqiqə!

Qapını açıb, başını irəli uzadan Xəlil Musayev birdən zarafatı başa düşüb, otaq boş olsa da, başını geri çəkdi, astaca qapını örtüb, əks hücuma keçdi:

– Doğrudur, dərs başlayıb, müəllim də elə acıqlıdır ki, üzündən zəhrimar tökülür. Revazcan, deyirəm ki, gəlin, bir şey fikirləşək.

Bayaqdan zarafat eləyən Lado özü çaşbaş qalmış, Xəlil Musayevin sözlərinə tam inanmışdı. Buna görə gah Revaza, gah Ketovana, gah Bəhrüza baxır, gah da çiyinlərini atıb, heyrətlə gözlərini qıyırdı. Xəlil Musayev Ketovana baxa-baxa:

– Revazcan, bir fikrim var, – dedi.

– Buyur, Xəlil!

– Deyirəm ki, Keto içəri girib, müəllimdən icazə istəsin. Hər halda onu gören müəllim hirslənməz. Qəşəng qızıdır, hörmət edər ona.

– Çox ağıllı fikirdir! – Revaz onunla razılaşdı.

Lado bunun həqiqət olduğuna inanıb, üzünü qıza tutdu:

– Ketocan, başqa çarəmiz qalmır.

Ketovan əvvəlcə razı olmadı, uzun yalvar-yaxardan sonra, qapıya sarı getdi, qapını açıb içəri girdi, Lado da cəld onun ardınca cumdu. Qapı təzədən açılanda Ketovan başını çıxarıb oğlanlara:

– Buyurun içəri, müəllim icazə verdi! – dedi.

Lado, sonra Revaz, Bəhrüz, Xəlil sevinə-sevinə gedirdilər. Onlar içəri girəndə Ketovan yuxarı başa keçib, ciddi görkəm aldı, hamını sakit olmağa çağırırdı:

– Bir dəqiqə! Bir dəqiqə! Qulaq asın! İlk dərsi qəh-qəhərlə başlamağınız münasibətilə sizi təbrik edirəm!

Tələbələr Ketovanın bu təbrikini də qəhqəhə ilə qarşıladılar. Bu vaxt sinfin qapısı ağzında bir gənc göründü. Lado onu göstərib Revazdan soruşdu:

– Oğru kimi gələn kimdir?

– Səhv etmirəmsə, aktyordur...

– Aktyor?! Aktyorun bizim sinifdə nə işi?!

Qırmızıyanaqlı, dirigözlü, başında əyri-üyrü yay şlyapası olan bu gənc gül-gülə onlara yaxınlaşdı, salam verdi.

– Deyəsən, səhv gəlmisiniz? – deyə Revaz onu başa salmağa çalışdı – bura yeriniz deyil.

– Niyə?!

– Çünki burda aktyor yoxdur.

– Rəssam ki var. Mən də rəssam olmaq istəyirəm.

– Bəs sən Mişa Çiaureli deyilsən?!

– Özüdür ki, var!

– Axı səni səhnədə görmüşəm.

– Nə olar, indi də molbert arxasında gör!

Gənc saymazıyana onların yanından keçib, Ladonun böyründən bir dürtmə vurdu, Ketovanın qarşısında şlyapasını çıxarıb baş əydi, Bəhrüza qımışıb qaş-gözünü oynatdı, Ketovana sarı döndü:

– İcazə verərsən, yanında bərqərar olum?!

– Buyura bilərsiniz.

Otaq böyük və işıqlı idi, sağ divarındakı üç iri pəncərədən qalın, ağ pərdələr asılmış, ortası yığılıb gül kimi düzəlmişdi.

Müəllim içəri girdi, ayaq üstə dayanan gənclərə əli ilə əyləşməyi təklif edib, səhnə kimi hündür bir yerə çıxdı. İlk dərs münasibətilə onları təbrikdən, qayda-qanun haqqında məlumatlardan sonra, ani fasilə verib, hamını bir-bir nəzərdən keçirdi. Sonra üzünü Revaza tutdu:

– Deyəsən, gəlməyən yoxdur?

– Yoxdur! – deyə Revaz ayağa qalxdı, bir nəfər artıqdır.

– O kimdir?

– Aktyor...

– Mişa Çiaureli?! Bizim Mişa heç yerdə, heç zaman artıq ola bilməz. O, çox qabiliyyətli tələbədir, cəsarətlə deyirəm, gələcəyi böyükdür.

Hamı heyrət içində gözünü Mixail Çiaureliyə dikdi. Təkcə Ketovan Maqalaşvilidən başqa!

Müəllim Revazdan soruşdu:

- Bəs Mariya Ratiyeva hanı?!
- Arxadadır.

Mariya ayağa qalxdı. Bəhrüz geriyə çevrildi. Mariya onlardan, nisbətən böyükdü. Ucaboylu idi, çiyinlərinə güllü ipək şal salmışdı. Mariyadan o tərəfdə, qapıya yaxın yerdə, Kosta adlı sarışın tələbə əyləşmişdi.

Müəllim həm Revaza, həm Mariyaya əyləşmək üçün icazə verdi, özü səhnənin sağ tərəfində üstünə pərdə örtülmüş heykələ yaxınlaşdı. Pərdəni götürüb:

– Bu başı çəkin! – dedi, göstərişlərini verib otaqdan çıxdı.

Bəhrüz karandaşı əlinə götürdü.

6

Evə qayıdanda gözlərində bir dünya sevinc yanırdı.

Həyəətə girəndə, daşlı cığırla pilləkənə doğru gedəndə, Əliqulu Nəcəfovü Əminə xala ilə söhbət edən görüb:

– Əliqulu dayı! – deyər qışqırdı və yüyürdü. Pillələri qalxanda, qabağına gələn Əliqulu əlində tutduğu beş qərənfilə uzatdı:

– Təbrik edirəm, Bəhrüz! – dedi, dərhal adəti üzrə burnunu ehməllə sıxdı – bütün arzularına belə çatasan!

– Sağ ol, Əliqulu dayı!

Əminə xala stolun başına samovar qoymuşdu. Əliqulu Nəcəfov əlini Bəhrüzün çiyinə qoyub, stola tərəf apardı:

– Əminə xalanın çayını içməyib getmək günahdır, – dedi, – gəl, əyləş!

– Bəhrüz hərəsi bir rəngdə olan qərənfillərə baxırdı: qırmızı, ağ, sarı çəhrayı qəhvəyi rəngli bu qərənfillər bir

yerdə gözəl görünürdü. Əminə xala çayları süzüb stəkanları Əliqulu və Bəhrüza tərəf uzadıb soruşdu:

- Bu cavan sənə nəyindir, Əliqulu?!
- Dostumun oğlu!

– Dostunun dərdi olmasın gərək. Ay oğul, o gülləri qoy bir kənara, çay iç, səhərdən məktəbdəsən.

Bəhrüz otağına keçdi, güldana su tökdü, onu güllərlə birlikdə Bekker satının yanındakı şkafın üstünə qoydu. Qərənfillər güldanda daha qəşəng oldu. Bəhrüz yenə eyvana, onların yanına qayıtdı. Əliqulu içdiyi çayı tərifləyirdi. Əminə xala məlahətini itirməmiş, iri, dəyirmisifətli, möhkəmbədənli, sağlam, zirək qadıncı. Əliqulunun tərifindən xoşallandı, yanaqları qızardı, ona ehtiramla baxa-baxa soruşdu:

– Ay Əliqulu, uşaqları gətirmədin?

– Hələ yox. Darıxmışam yaman. Ələlxüsus balaca qızım Qəmər üçün. Elə şeytan qızıdır ki! Yaxşı, daha mən gedim. Çaya görə, sağ ol, Əminə bacı!

Əliqulu ayağa qalxdı, Bəhrüza sarı döndü:

– Oğul, yerimi ki, Allaha şükür tanıyırsan... Davidovski adına küçədə. Tez-tez gəl yanıma.

Bəhrüz da ayağa qalxdı, “mütləq gələcəyəm” deyib onu küçə qapısına qədər ötürdü. Geri qayıdanda isə karandaş əlində idi, şkafın üstündəki qərənfilləri çəkirdi.

7

Beləliklə, bir-iki ay keçdi.

Bəhrüz Tiflisə, məktəbə, tələbə dostlarına bağlandı. Rəssam emalatxanalarında günləri mənəli, şən keçirdi. Apollonun başını çəkirdilər. Bir neçə dəfə müəllim özü ona yaxınlaşıb, şəklinə baxmış, izahat və göstəriş vermişdi. Bəhrüz dərşə nə qədər tez gəlirdisə, Revazı hökmən sinifdə görürdü. Nə sirrdisə həmişə birinci Revaz gəlirdi.

Zirəkliyinə, bacarığına, dilli-dilavərliyinə görə uşaqlar onu "administrator" deyə çağırırdılar. O, bundan qətiyyətlə incimirdi. Revazın səhər birinci gəlməsi haqqında dostları məzəli əhvalatlar uydurub danışır, deyib gülürdülər. Guya Revaz heç evə getmir, elə məktəbdə gecələyir.

Mişa Çiaurelinin şöhrəti dildə-ağızda gəzir, aktyorluğunu məharətlə göstərə bilirdi. Bir dəfə əzik-üzük yay şlyapasını Keto götürüb gizlicə Revaza ötürdü. Revaz da Ladoya. Lado, gözünə döndüyüm isə, eləmə tənbellik, götür bu şlyapanı, apar qoy Apollonun başına, Mişa şlyapasını axtarıb tapmadı, bir-bir uşaqlardan soruşdu. Hamı gülə-gülə "bilmirəm" deyəndə, Mişa doluxsunub ağlamağa başladı. Əvvəl uşaqlar bunu zarafat bildilər. Amma Mişanın doğurdan da ürəkdən ağladığını görüb pərt oldular. Revaz tez şlyapanı Apollonun başından götürüb ona verdi. Mişa yanağından süzülən yaşı silə-silə şlyapasının əzik-üzük yerlərini düzəltdi, gözünün altından pərt dayanmış uşaqlara baxdı. Gözlənilmədən qəhqəhə çəkib, şlyapaya bir təpik vurdu:

– Hə, necəsiniz? – dedi, – özünüz öz ayağınızla şlyapanı gətirdiniz, yoxsa yox? Elə bilirdiniz, onu Apollonun başında görmürdüm?

Şlyapaya hələ bir təpik vurdu, top kimi ora-bura atıldı. Birdən bu şlyapa kiminsə güclü zərbəsi ilə açıq pəncərədən çölə uçdu və şiddətli qəhqəhə doğurdu. Uzun müddət əhvalat unudulmadı.

Tənəffüslərdə heç kimə qoşulmayan, bir kənardə sakit, fağır dayanan Bəhrüz həmişə zarafatlaşan dostlarına baxıb gülürdü. Kiminləsə ünsiyyət bağlamaq, məsələn, Mariya Ratiyevaya yaxınlaşmaq, onunla söhbət etmək istəyir, nədənsə çəkinir, utanır və buna cəsarət göstərmirdi. Nəhayət, Mariya özü ona tərəf gəldi:

– Niyə heç kimə qoşulmursan, Bəhrüz?!

Dəqiq cavab verə bilmədiyi üçün Bəhrüz çiyinlərini atdı, bir az da qızardı. Mariyanın gözlərinə baxdı. Bu sadə, gənc rus qadının təmiz, aydın gözlərində göl maviliyi və sakitliyi vardı. Çiyinlərinə saldıği ipək şalın saçaqlarını oynada-oynada yenə soruşdu:

– Niyə həmişə fikirlisən, bəlkə dərdin-sərin var?!

– Yox!

– Qərribə cavansan, quzu kimi dilsiz-ağıssız. Yəqin eviniz üçün darıxırsan?!

– Darıxıram, çünki həmişə evdə, məhəllədə olmuşam, ata-anamla birlikdə!

– Yəqin ki, sevdinin qız da olub?

– Olub! – bu kəlməni deyəndə Bəhrüz qızarıb başını aşağı dikdi. Mariya astaca gülürdü:

– Daha niyə utanırsan?!

– Bizdə belə açıq söhbət olmur.

– Aydındır. Yəqin o qızı indi də istəyirsən?!

– İstəyirəm.

– Gözəldir?

– Gözəldir.

– O da səni sevir?

– Sevir... Amma... bu, baş tutan iş deyil.

– Ya dövlətli qızıdır, bəyin-xanın, ya da ruhani bir adamın...

– Düzdür...

– Bəlkə buna görə fikir çəkirsən?

– Unuda bilmirəm.

– Başa düşürəm, Bəhrüz! Mənim də həyatım fərəhli keçməyib. Ərdəyəm. Ərim də burda, dəftərxanada işləyir. Pis adam deyil. Ərə getmişəm, sonra peşman olmuşam. Rəssamlığa da həvəsim çoxdur. Ona görə burada, sizinlə oxuyuram. Ərimdən həm ayrılmaq istəyirəm, həm də yox...

– Niyə?

– Sevē bilmirəm. Sevgisiz həyatın nə mənası?!

Bu söhbətdən sonra Bəhruz Mariyaya özü yaxınlaşır. Dərs qurtaranda evə bir yerdə gedirdilər. Mariya hər dəfə ona:

– Gedək bizə, Bəhruz, qonağım ol! – deyirdi.

– Çox sağ ol, Mariya, başqa vaxt...

Bəhruzun çox, yaxın olduğu tələbə Lado idi. Deyib-gülən, zarafatı sevən Lado dərəcə ciddi yanaşırdı. Rəssamlığa ötəri həvəslə yox, aludəliklə bağlanmışdı. Hər dəfə sə-nətdən söhbət düşəndə qızgınlıqla danışırdı. Ən çox Mişə Çiaureli ilə mübahisə edirdi. Bir-iki dəfə onların mübahisəsi az qala davaya çevrilmişdi. Hər ikisi inadkar, sö-zündən, fikrindən dönməz olduğu üçün bir-biri ilə razılaş-mamış, ehtirasla, coşqunluqla davam edən mübahisə daha da qızıışmışdı. Ketovan və Revaz onların arasına girib, hər ikisini sakitləşdirmişdi. Lado Bəhruzun işlərinə baxar, fikrini söyləyər, öz rəsmlərini ona göstərər, rəyini öy-rənməyə çalışardı. Qızlardan danışmağı xüsusilə sevirdi:

– Ay Bəhruz, Ortaçala bağlarını görmüsən?

– Yox!

– Onda Ortaçala gözəllərini də görməmişən. Ağ-zımda gözəl deyirəm, Ortaçala qızları kimi gözəl qızlar dünyada tapılmaz. Bir yanaqları var, qıpqırmızı, çiyələk kimi. Özləri də elə mehribandır ki! Keçən il biri ilə tanış olmuşdum. Bilirsən, necə yaxşı qızdı, səd heyif ki, mə-nimlə çox az görüşdü. Bilirsən, niyə? Atası onu yaşlı bir kişiyə ərə verdi. Beş-altı gün bundan əvvəl gördüm küçə-də. O gözəl qızdan heç nə qalmamışdı. Yazığım gəldi. Bir dəfə boş vaxtımızda səni Ortaçala bağlarına apar-ram, gözəl qızları öz gözlərinlə görərsən. Sonra özün ordan əl çəkməzsən.

– Eh, vaxtımız var ki?

– Niyə yoxdur? Qız üçün canımı verərəm, nəinki vaxtımı... Təki tanış olasan... Vaxt tapmağa nə var ki? İstirahət günü nə edirsən?

– Şəkil çəkirəm.

– Bütün günü?! – Lado heyrətlə ona baxdı, Revaza sarı döndü – Ay Revaz, bütün günü şəkil çəkir. Başına ağıl qoy!

– Bəhruz hər şeyin yerini yaxşı bilir, Lado!

– Eh, sən də başladın... Ay Bəhruz, bəs darıxmır-san?!

– Yox!

– Daha sözü yox... Səninki mənimlə tutmaz... Elə Revaz yaxşıdır. Gedin, gecə-gündüz şəkil çəkin...

Revaz gülə-gülə dedi:

– Ortaçala gözəllərini o qədər də axmaq bilmə, La-do. Onlar hər yoldan ötəni yaxına buraxmırlar...

– Mən yoldan ötən deyiləm. Hələlik!

Revaz Bəhruza sarı döndü:

– Doğrudan çox darıxırsan? Onda səni bu istirahət günü bizə aparacağam. Evimizə.

Bu bir-iki ay ərzində Bəhruz bir neçə dəfə Əliqulu Nəcəfovun yanına – Davidovski küçədəki mətbəyə get-mişdi. Vaxtilə “Molla Nəsrəddin” jurnalını vərəqlərkən, onun şəkillərinə baxarkən, bu jurnalın harada, necə və nə cür çap olunduğu haqqında heç təsəvvürü yox idi. İndi bu jurnalın cildlənməsində, daşınmasında redaksiyaya kö-mək edən uşaqlara qoşulmuşdu. Belə qızgın iş vaxtların-dan birində əllərini arxasında tutmuş, dolubədənli, sallaqbiğli mirzə Cəlil otağa girdi. Sinifdə olduğu kimi, uşaqlar ayağa qalxdılar. Mirzə Cəlil gülə-gülə onlara baxdı, Əliquludan uşaqların kim olduğunu bir-bir soruş-du. Növbə Bəhruza çatanda, onun rəssamlıq məktəbində oxuduğunu bilib, yaxına gəldi, Bəhruzun iri gözlərinə diqqətlə baxıb:

– Mərhəbə, oğlum, mərhəbə! – dedi, – bizim jurnala da rəssam lazımdır, xalqa da. Kimin oğlusan?

– Şirəlibəy Kəngərlinin.

– Eşitmişəm. Nəcib, yaxşı adamdır, Əşrəfbəy kimidir?!

– Babamdır.

– Əşrəfbəylə çox görüşmüşəm. Əsl ağsaqqaldır. Onun bu ağsaqqallığını nəvəsinin ağıllı olmağında görürəm. Çox şadam, oğlum, bizim millətin ağıllı övladlara ehtiyacı sonsuzdur.

Mirzə Cəlil Bəhrüza bir də məhəbbətlə baxdı:

– Bəlkə nəşə lazımdır?!

– Sağ olun, müəllim!

– Çətinliyin olsa, utanma, Tiflis bizim doğma şəhərimizdir, gəl yanımıza, kömək edək!

– Baş üstə, müəllim!

– Bəs məni tanıyırsan?

– Bəli, tanıyıram, bu jurnalın redaktoru, bir də yazıçısı kimi.

– Yazıçı kimi?! – Mirzə Cəlil heyrtləndi, – nəyimi oxumusan?!

– Atam sizin “Poçt qutusu” hekayəsini mənə danışib. Tiflisdən bizə – Naxçıvana gələn qəzetdə çap olunmuşdu.

– Düzdü. “Şərqi-Rus” qəzetində.

– Bəli!

Mirzə Cəlil məmnun-məmnun bir də bütün uşaqları nəzərdən keçirdi, ağır, təmkinli yerişlə, yenə əllərini arxasında tutub Əliqulu ilə birlikdə otaqdan çıxdı.

8

Bəhrüz atasından məktub aldı. Məktubu bir neçə dəfə oxudusa da, doymadı. Şirəlibəy evdən-eşikdən, Nax-

çıvandan məlumat verib, axırda “Əliquluya məndən salam yetirməyi unutma!” sözlərini yazmışdı. Məktub qərblilik hissini ürəyindən çıxartmışdı və xəyalı Naxçıvana uçmuşdu. Birdən “ey, Bəhrüz” səsinə eşidib, eyvandan boylananda, aşağıda, darvazanın yanındakı daşlı cığırda Xəlil Musayevi gördü.

– Xəlil, çıx yuxarı, – dedi.

Xəlil pillələri qalxa-qalxa, qərribə sevinclə, həyəcanla Bəhrüzü salamladı.

– Salam! – Bəhrüz əlini uzatdı, – xoş gəlmisən, ay Xəlil, buyur, keç otağa.

– Əşşi, otaqda nə var e... A Bəhrüz, qonşuların gözümə dəymir.

– Onları hardan tanıyırsan?! – Bəhrüz heyrtlə soruşdu.

– O dəfə gəlmişdim sizə. Sən harasa şəkil çəkməyə getmişdin. Tanış oldum. Hələ samovar çayı da içdim. Öz aramızdır, Əminə xalanın qızı çox qəşəng qızıdır.

– Onu da görmüsən?

– Bəs necə?! Düzünü de, Bəhrüz, vurulmamısan?!

– Yox!

– Nə əcəb?! Elə gözələ vurulmamaq olar?! Eşitmişdim ki, türk gözəllərinə çatan olmaz. Amma belə gözəl... Səndən gizlətməyəcəyəm, mən dəli-divanəyəm. Onu gördəndən bəri özümdə deyiləm. Sənə qibtə edirəm ki, belə gözəl qızla qonşusan.

– O burda yaşamır. Əminə xalanın da qızı deyil. Bacısı qızı...

– Nə fərqi var? Türk gözəlidir ki?!

– Yaxında deyil, uzaqdadır...

– Nə olsun, bir ayağı ki, burdadır. Onun şəklini çəkəcəyəm. Özündən razılıq almışam. Sən necə buna etiraz etmirsən ki?!

– Yox!

– Qızıl oğlansan, Bəhrüz! – Xəlil razı halda, əlini onun kürəyinə vura-vura əlavə etdi – ürəyi geniş adamlara məhəbbətım çoxdur. Otağın hansıdır?!

– Budur, küncdəki.

Xəlil Musayev otağa girib hər şeyi gözdən keçirdi:

– Qiyamətdir, Bəhrüz. İşləmək üçün də şərait var. Bizim tələbələrəndən bura məndən başqa daha kim gəlib?!

– Mariya Ratiyeva.

– Mariya?! – Xəlil təəccüblə ona sarı çevrildi – bilmək olar, nə üçün gəlib?!

– Şəkil çəkmək üçün...

Xəlil mənə ilə baxıb güldü:

– Əlbəttə, daha nə üçün gələcək ki?! Yaxşı, şəhərə çıxmaq istəyirsən, yoxsa yox?!

– İstəyirəm, Davidovski küçəsinə gedəcəyəm.

– Gəl, bir yerdə gedək, orda səndən ayrılaram.

Davidovski küçəsinə, mətbəyə çatanda, Xəlil dayanıb şübhəli-şübhəli Bəhrüza baxdı:

– Jurnalə gedirsən, orda kimi tanıyırısan?

– Əliqulu Nəcəfov.

– Əşşi, bunu bayaqdan desənə. Mən ona şəkillər aparmaq istəyirdim. Məni ona möhkəm tapşır... Qoy kömək etsin...

– Yaxşı, deyərəm, arxayın ol!

Bəhrüz ondan ayrılıb pillələri qalxdı, ikinci mərtəbədə sağ tərəfdəki qapını döydü. İçəridən uşaq səsi gəldi. Qapı açılanda Bəhrüzün qarşısında balaca qız dayandı.

– Qəmər, kimdir orada?! – otaqdan Əliqulu Nəcəfovun səsi eşidildi. Sonra özü dəhlizə çıxdı – oho, Bəhrüz, buyur içeri gəl, qaynanan səni çox istəyəcək. Gəl, utanma, əvvəlcə şeytan qızım Qəmərle tanış ol!

Balaca qız güldü, dilini çıxarıb sevinə-sevinə otağa qaçdı. Bəhrüz içeri keçəndə, Əliqulu Nəcəfov əlini sıxa-sıxa:

– Ailəm gəlib! – deyə sevincək xəbər verdi, – həmişəlik, övrətim əla plov bişirib, əsl Naxçıvan plovu. Nə yaxşı gəlib çıxdın, ay Bəhrüz. İnan, ürəyimdən keçirdin, elə keçirdin, elə bil göydən mənim üçün zənbillə düşdün. Bu gəlişin ürəyimdən oldu. Keç, keç otağa!..

BEŞİNCİ FƏSİL

1

Revaz Abbaszadə istirahət günü Bəhruzu evlərinə dəvət etmişdi. Onların evi Aleksandr bağının sağ tərəfində, poçt binasının yerləşdiyi uzun prospektin başında, gül mağazasının yanında idi. Bəhrüz iri, dəyirmi həyəətə girdi, ünvana baxıb Revazın yaşadığı mənzili axtardı. İkinci mərtəbəyə qalxıb qapının zəngini basıb gözləməyə başladı. Qapı gec açıldı. Bəhrüz qarşısında ağ köynəkdə, yaraşqlı, incəbelli bir qız görüb, əvvəlcə çaşdı, dinə bilmədi, sonra udquna-udquna soruşdu:

– Revaz burada olur?!

– Bəli, buyurun, keçin içəri.

– Evdədir?

– Keçin otağa... – qız sualına cavab vermədən gül-gülə onu evə dəvət etdi. Çəkinməyin, keçin otağa.

Bəhrüz sıxıla-sıxıla dəhlizdən ötüb açıq qapıdan otağa girəndə iki qızın yanaşı dayandığını görüb yenə çaşdı, başını tərpətməklə salam verdi. Qızlar gül-gülə salama alıb iri divanı göstərdilər:

– Buyurun, əyləşin!

Qapını açan qız da içəriyə daxil oldu.

– Rəvaz evdə yoxdur, – dedi, – narahat olmayın, harda olsa bir-iki dəqiqəyə gələcəkdir. Mənim adım Eteridir. Revazın xalası qızıyam, baxın, o iki qızın biri Revazın əmisi qızı, o biri isə bibisi qızıdır.

Bəhrüz başını qaldıraraq, məlumatları verib susmuş, divanın yanındakı kreslonun böyründə dayanmış Eteriyə baxdı. Onun qəşəng, ala gözləri işıq kimi titrəyirdi.

– Gəlin, əyləşin! – Bəhrüz Eteriyə kreslonu göstərdi, – olarmı şəklinizi çəkim?!

– Olar, niyə olmur, – Eteri kreslodə əyləşdi, – bəs o qızlar?!

– Onları da sonra çəkərəm.

Zəng səsi eşidildi, qızlardan biri qapıya cumdu, Revaz tənəfəs içəri daxil oldu. Yanaqları qıpqırmızı qızarmışdı.

– Bu nədir canım, birinci dəfədir bizə ayaq açır, gör ev sahibi kimi divanda özünə necə yer eləyib? – deyərək Revaz şampan şüşəsini stolə qoydu – hələ bacımın şəklini də çəkir. Baho, görməmişə üz verdin, çıxdı yuxarı başa, üstəlik astar da istədi. Özünü naza qoymuşdu. “yaxşı deyil, utanıram, narahat etməyə ehtiyac yoxdur” – deyirdi, indisə az qala, gəlib başımda əyləşsin.

Qızlar onun bu zarafatına gülürdülər. Bəhrüz isə sanki eşitmir, elə Eterini çəkirdi. Başını qaldıraraq tez-tez ona baxanda, qız özündən asılı olmadan qızarıq, həyəcanlanırdı. Eteri həssas qızdı, Bəhrüzün baxışlarına dözə bilmirdi. Revaz isə indi bayaqkının əksinə, qızların üstünə yeriyib ciddi tərzdə deyirdi:

– Hə, görürsünüz, yanınıza kimi gətirmişəm?! Quzu kimi sakit, buzov kimi fağır, qaraqaşlı, qarabıqlı, çinarboylu bir cavan! Yaxşı-yaxşı baxın, yaxşı-yaxşı fikirləşin, hansınızın döşünə yatsa, onu da bu gül kimi dostuma bağışlayacağam. Amma bir şərtlə: dava salmayın.

Qızlar indi gülmür, ciddi görkəm alıb baxırdılar. Revaz onların qulağına nəsə pıçıldadı. Hər ikisi qəhqəhə çəkəndə, Bəhrüzə sarı çevrildi.

– Yoldaş rəssam, mənim bacım naturada dayanmağı sevmir. Onu nahaq məcbur edirsən.

– Yox, sevirəm! – Eteri dərhal cavab verdi: – mənə dayanmağa heç kəs məcbur etmir.

– Pardon! – Revaz pərt oldu, yenə qızlara nəşə deyib, onları qonşu otağa apardı.

Bəhruz eyni həvəslə Eterinin şəklini çəkirdi. Qız soruşdu:

– Demək, kimi görsəniz, beləcə çəkirsiniz?!

– Hamını yox, təkçə gözəl qızları...

– Mən gözələm?!

– Sözsüz!

– İnanmıram.

– Niyə, yoxsa özün buna şübhə edirsən?!

– Nə bilim, kimin gözündə necə. Xalam deyir ki, meymunsan.

– Mən də səhərdən fikirləşirəm ki, çəkdiyim niyə meymuna oxşayır.

Hər ikisi qəhqəhə ilə güldü. Eteri əlini uzatdı:

– Göstərin görüm.

– Hələ qurtarmamışam.

– Bəs nə vaxt qurtaracaqsınız?!

– Heç zaman.

– Bu nə deməkdir?!

– Başa düşmədiniz?!

– Yox!

– Yəni... yəni... – Bəhruz tərəddüd etdi, – həmişə şəklinizi çəkmək istərdim.

– Çox sağ olun, minnətdaram, daha səbrim çatmır.

– Bir az da!

Bəhruz sürətlə işlədi, sonra karandaşı, çəkdiyi kağızı götürdü, onu Eteriyə göstərib dedi:

– Hələ qurtarmamışam, qurtaran kimi sənə bağışlayacağam!

Revaz qonşu otaqdan qayıdıb hay-küylə içəri girdi:

– Canım, belə şey olmaz, ay Bəhruz, bura işləməyə gəlmisən, yoxsa Eterinin şəklini çəkməyə?

– Mən hazır! – Bəhruz Revazın qarşısında əsgər kimi dayandı – buyur, nə deyirsənsə, qulluğundayam. Unutma ki, hələ Ladonun nə izi var, nə də tozu...

– Ondan narahat olma, Lado yerin deşiyindən də olsa çıxıb gələcək.

Bu vaxt qapının zəngi eşidildi: uzun-uzadı. Revaz qapıya gedən Eterinin dalınca qışqırdı:

– Qapını açmağa tələsmə, bu hökmən Ladodur. Qoy bir az gözləsin.

Hara gözləyir, zəng səsi aləmi başına götürmüşdü. Qapıdan içəri girən kimi birbaşa otağa cuman Lado hirsə şampan şüşəsini stola qoydu.

– Bu nədir, qapı açmırsınız? – qızları görəndə kimi gözləri işıqlandı. – Bəh, bəh, indi bildim, niyə açmırdınız, cənnət quşları ilə bir yerdəsiniz ki!

Revaz qaşqabağını tökdü:

– Eteri xanım, gedin qızlarla yemək hazırlayın. Bəhruz, Lado, siz də, gəlin bu otağa...

– Canım, qoy nəfəsimi dərim, o dəqiqə işləmək olar?!

– Olar, Lado, olar...

Revaz yan otaqda natürmort hazırlamışdı. Hər üçü onu çəkməyə başladı. Xeyli sonra Lado Bəhruzdən soruşdu:

– Qızlar xoşuna gəlir?!

– Üçü də gözəldir!

– Üçü də sənə qurban! – Lado şirin-şirin güldü: – Elə bilirəm ki, Revaz bizdən inciməz. Zarafatdır!

Qızlar günortaüstü onları yeməyə çağırdılar. Stolun ətrafında əyləşəndə Lado şampan şüşəsini götürüb açdı, şərabı qədəhlərə süzdü. Zarafat edib, hamını güldürməyə başladı. Revazın qaşqabağı açılmırdı. Eteri hazır cavablığı, kinayəsi, mənalı sözləri ilə üstünlüyünü göstərir, o biri iki qız heç nə demədən gülürdü. Bəhruz söhbətə arabir qarışırdı.

– Qızların sağlığına! – deyə Lado şərabı içib yenə zarafata başladı – Bəhruz deyirəm ki, bu üç qız necədir? Cavab verir ki, üçü də gözəldir. Deyirəm ki, hansını verim sənə, fikirləşmədən cavab verir ki, üçünü də!

– Mən elə deməmişəm – Bəhruzun bu sözləri qəh-qəhələr içində eşidilməz oldu.

Axşam onlar Aleksandr bağını gəzməyə çıxdılar. İki qızdan biri Ladonun, o biri Revazın qoluna girmişdi. Bəhruz Eteri ilə yanaşı onların ardınca gəlirdi. Payız bağında hökmranlıq edirdi. Skamyalar bomboşdu. Hava ayazdı. Bəhruz Eteriyə dedi:

– O iki qız da burda qalır?

– Yox, kənddə, biri ərdədir, o birisi nişanlıdır.

– Bəs siz?!

– Mən nə ərdəyəm, nə də nişanlı...

– Sevən də yoxdur?

– Sevən var. Oğlan bu qızların olduğu kənddəndir.

Dövlətli balasıdır, mənə kasıb... Qorxuram, bu sevgimiz baş tutmasın... Uşaqlığım ağır keçib, atasız-anasız... Gah nənəm, gah xalam baxıb. Yenə xalamgildəyəm, Revazgildə... Ya qismət!

– Oğlan necədir?!

– Pis deyil! Təkcə ona inanıram.

– Görünür, çox sevirən...

– Nə olsun ki, çox sevirəm. Sən saydığını say, gör fələk nə sayır...

– Orası elədir...

– Hiss etdim ki, kimisə bərk sevirsiniz?!

Bəhruz diksindi, hətta qızardı. Eteri onun bu əhval-ruhiyyəindən xəbərsiz halda sözünə davam etdi:

– Düzünü deyirəm, mənə çəkəndə, mənə yox, başqasını görür və başqasını çəkirdiniz.

– Ola bilməz!

– Onda bu gün çəkdiyiniz şəkilə evdə diqqətlə baxın.

Bəhruz onlardan gec ayrıldı, evə gələndə Bekker saatında on ikiyə işləyirdi. Eterinin sözlərini xatırlayıb, cəld kağızları yerə tökdü, onların arasından bu gün çəkdiyi şəkli çıxardanda heyrətindən qurudu. Həqiqətən, Eterini yox, Nazlını çəkmişdi, heyrətdən ikinci heyrət doğdu: Eteri nə qədər həssas imiş, lap sehrkar kimi!

Qəribədir, Bəhruz özündə gör necə dərin hissiyyat yaşadırmış. Bu hissiyyata qapıldığından qarşısında gördüyünü yox, ürəyində, varlığında bəslədiyi adamı çəkmişdi.

2

Dərsdə kimsə Bəhruzun qoluna toxundu, çevriləndə əyilib ona kağız uzatmış Kostanı gördü. Kosta gülə-gülə – təcili və vacib məktub, – dedi, dərhal da yerinə çəkildi. Bəhruz kağızı açıb oxudu: “Axşama planın varsa, hökmən dəyiş! Çünki dərsdən sonra mənəmlə bizə gedəcəksən! Mariya”. Büküb cibinə qoyduğu bu qısa məktub onda müxtəlif fikirlər oyatdı. Tənəffüsdə Mariyaya yaxınlaşmaq istədi, onun əvvəl Revazla, sonra Lado ilə, daha sonra Xəlil Musayevlə xısnlaşdığını görüb, mətəl qaldı, fikirləşdi: “Bunlar nə deməkdir?”

Məşğələlər qurtarandan sonra, Bəhruz şeylərini yığışdıranda Mariya Ratiyevanın qapının yanında gözlədiyini görüb tələsdı. Kağız-kuğuzlarını qoltuğuna vurub, dəhlizə çıxdı, asta-asta irəliləyən Mariyaya çatdı.

– Niyə tutqunsan, yoxsa mənəmlə getmək istəmirsən?!

– İstəyirəm.

– Düzünü de, Bəhruz, bəlkə işin var?!

– Yox, Mariya, işim-zadım yoxdur.

Küçəyə çıxdılar. Hava soyuqdu, qışın nəfəsi açıq-aydın duyulmaqda idi. Mariya onun qoluna girib:

– Qışı heç sevmirəm, – dedi, – qış gələndə qanım qaralır.

Onlar Nadzaladevi meydanından keçib, Sumbatov küçəsinin tinindən yuxarı qalxdılar. Daş döşənmiş bu küçənin bir tərəfindən uzanan arxın şırıltısı aləmi götürmüşdü. Küçənin qurtaracağında, başqa küçəyə dönməyə yerdə, həm bu küçəyə, həm də o biri küçəyə baxan dəyirmi eyvanlı, Şərq üslublu bir evin qarşısından keçdilər. Bəhrüz bir anlıq dayanıb gəmiyə oxşayan bu binaya, onun eyvanına, sütunlarına, sütunlar arasındakı naxışlı, bəzəkli şəbəkələrə tamaşa etdi. Bu şəbəkələr incəliklə, yüksək zövqlə düzəldilmişdi, taxtada kəsilməmiş naxışlar isə bir-birini tamamlayırdı.

– Deyəsən bu eyvanı çəkmək istəyirsən?! – Mariya gülə-gülə soruşdu.

– Çox qəşəngdir.

– Sənə elə yerlər göstərəm ki, ağzın açıla qalar. Gəl, indi işimiz var.

Qarşıda, birmərtəbəli evlərin yanında, ikimərtəbəli, şüşəbəndli binaya yaxınlaşdılar. Binanın aşağısında, üç pəncərənin böyründəki qapının daş astanasına çıxanda, Mariya:

– Bax, bu da bizim ev! – dedi və qapını açdı – keç içəri, Bəhrüz!

Özudə onun ardınca girib, qapını örtüdü. Bəhrüz səliqəli, tül pərdəli, xalı döşənmiş otağa göz gəzdirdi. Otaq böyük idi, ortadakı dəyirmi stolun üstündə naxışlı, rəngarəng süfrə salınmışdı. İki pəncərə arasındakı qədimi şkafda müxtəlif bəzəkli fiqurlar, büllur vazlar, qızıl, gümüş suyuna çəkilmiş balaca heykəllər şüşə arxasından bərq saçırdı. Şkafın qarşı tərəfində, arxası taxtalı, güzgülü, köhnə meşin divanın ortasına balaca xalı salınmışdı.

– Buyur, əyləş! – deyə Mariya Bəhrüza divanı göstərüb, yan otağa keçdi. Bəhrüz tavanı hündür, özü geniş olan otağa bir də göz gəzdərüb, divanda əyləşdi və bayaqdan onu didib dağdan sirr yenidən varlığını bürüdü. Qəti, aydın nəticəyə gəlməmiş, yan otaqdan çıxan Mariyanı qəhvəyi rəngli, ağımtıl düymələrlə bəzənmiş yumşaq xalalda gördü. Mariya gülə-gülə yaxınlaşıb onun yanında əyləşdi, bir əlini onun boynuna keçirib:

– Bəhrüz! – deyə pıçıldadı, – niyə mənə heyrətlə baxırsan, hə, Bəhrüz?! Yoxsa bir qadının səni tənha bir evə gətirməsi qərribə gəlir?!

– Bizdə, Naxçıvanda belə şey olmaz! – Bəhrüz sadələvhlüklə dillənəndə, Mariya özünü saxlaya bilməyib güldü.

– Nə edərlər, öldürərlər?

– Bəlkə də. Bir dəfə, Naxçıvanda, küçədə, bir qadının şəklini çəkmək istədim, az qaldılar, məni diri-diri yesinlər.

– Bura isə Gürcüstandır, Tiflis şəhəridir... Mən də sənin dostun, tələbə yoldaşın... Yəqin ki, qorxulu heç nə yoxdur, ola da bilməz. Düzdür?

– Düzdür.

– Bu gün həm də anadan olan günümüzdür. Bu evə birinci səni dəvət etmişəm. İndi dur, mənə kömək elə...

Onlar mətbəxdən müxtəlif qabları gətirib stola düzdülər. Bəhrüz istiliyini itirməyən təndir çörəklərini doğradıqca ətri otağa dolurdu. Mariya tez-tez Bəhrüza tapşırıqlar verirdi. Qapı bərkədən döyüləndə Bəhrüz yüyürdü, qucağı dolu Revazla otağa qayıtdı.

– Ay, dost! – Revaz otağa göz gəzdərüb soruşdu – nə tez gəlib əyləşmişən ağa kimi yuxarı başda?! Bəs Mariya hanı?!

– Mən burdayam, Revaz, – Mariya mətbəxdən dilləndi, – Bəhruzun üstünə nahaq düşürsən. Sən dərsə birinci gedirsən, o da birinci bizim evə gəlib!

– Bah, bah, Bəhruzun nə gözəl müdafiəçisi var. Oho... otaqda təksiniz ki...

– Nə demək istəyirsiniz! – Mariya gülə-gülə soruşdu.

– Ara xəlvət, tülkü bəy...

– Ey, ey... uzağa gedirsən ha... Qulağın da yekə deyil ki, əlimə keçsin.

– Qorxma, Mariya, Revaz sən deyən adamlardan deyil! – deyə Revaz gülə-gülə mətbəxə cumdu.

Bəhruz meyvələri yuyub büllur vazlara qoydu. Revaz onları götürüb stola düzdü. Bu vaxt yenə qapı döyüldü. Lado, onun dalınca Mişa Çiaureli hay-küylə daxil oldular. Revaz qollarını açıb Mişanı qucaqladı:

– Bir həftədir dərsdə yoxsan, bura hardan gəlib çıxmısan, ay Mişa!

– Qoy Lado desin.

– Sizin əziz canınız üçün heç nədən xəbərim yoxdur. Qapını döyəndə bir də gördüm, böyrümdə heykəl kimi dayanıb. İrişə-irişə üzümə baxır.

Onlar qəhqəhə çəkə-çəkə otağa girib, Mariyanı axtardılar, Mariya heç yanda yox idi: nə yan otaqda, nə də mətbəxdə. Revaz Bəhruzə baxdı:

– Bəs Mariya hanı?!

– Bilmirəm.

– Canım, bəs sən otaqda deyildin?!

– Otaqda idim. Mariyadan xəbərim yoxdur.

– Möcüzədir ki!

Mişa Çiaureli sakitcə stolun yanında durub turşu xiyarı dişləyib, təndir çörəyini əlində tutub, gözləri ilə süfrəyə diqqətlə baxır, nəşə axtarırdı.

– Canım, biz nə hayda, sən nə hayda?! – deyə Revaz onun üstünə düşdü, – özünü acgöz kimi aparırsan!

– Nə eləyirəm, çörək yeyirəm də! – Mişa incimiş kimi divanda əyləşdi, – mən Mariyadan arxayınam. O mənim ən ağıllı tələbə yoldaşımdır. Onun xətrini yüz qat sizdən çox istəyirəm.

Lado çevrilib heyrətlə Mişaya baxdı:

– Bərəkallah, Mişa! Bunun dili ilan da yuvasından çıxarar.

– Yalan deyirəmsə iki gözüm tökülsün!

Bu vaxt qapı döyüldü. Bəhruz qapıya cumdu, Revaz fikirləşə-fikirləşə:

– Məncə, bu gələn Xəlildir, – dedi.

– Yox, Keto gəlib! – deyə Lado ona etiraz etdi.

– Mərc gəlirəm, Lado, əgər bu Xəlil olmasa başımı kəsərəm.

– Yazığın gəlsin o dahiyənə başına! – deyə Mişa Çiaureli Revazə söz atdı.

Elə bu zaman Xəlilin uca boyu otaqda göründü. Revaz gülə-gülə fərəhlə Ladoya:

– İmandın mənə?! – deyə soruşdu, – inandın?!

– İmandım.

Xəlil Mişa Çiaureli kimi dərhal stola yaxınlaşıb təndir çörəyini götürdü, dostlarına baxıb:

– Bəs Mariya hanı? – deyə soruşdu.

– Mariya qeybə çəkilib! – Revaz zarafatla dilləndi – qeybdən də bir mələk kimi qayıdıb gələcək.

Mişa Çiaureli bərkdən, inamla dedi:

– Mariya onsuz da mələkdir!

– Afərin, Mişa! – Lado onun kürəyinə vurub əlavə etdi – əsl centlemendir!

Bu vaxt möcüzə baş verdi. Divanın böyründəki divar astaca tərpendi, eynilə divar kimi nazik bir qapı açıldı, ağ, uzun paltarda, başında rəngbərəng çələng olan Mariya yavaş-yavaş üzə çıxdı. Bu, gözlənilməz olduğu üçün onları maraqlandırdı. Mariyanın gözlərində qeyri-adi

parıltı var idi, dostlarını əfsunlayan sehrlı gözələ çevrilmişdi. Revaz özünü saxlaya bilməyib:

– Mariya... – deyə qışqırdı, – mən düz demişəm, sən qeybdən mələk kimi qayıdıb gəldin.

– Bu sözlərin üçün sağ ol, Revaz – təbəssümlə gülümsündü, hamınıza minnətdaram. Xüsusilə Mişa Çiaureliyə.

Bəhrüz gözlərini Mariyadan çəkə bilmir, bu gün ona hər şey qat-qat füsunkar, cazibəli, sehrlı gəlir, belə insanların arasında olduğu üçün özünü xoşbəxt sanır, uçmaq üçün yalnız qanadı çatmırdı. Xəlil irəli yeriyib, əlini Mariyaya uzatdı, əlindən tutub onu stolun başına doğru aparadı. Lado əyilib arxadan Mariyanın paltarını qaldırıb, özünü uşaq kimi apara-apara ardınca yeridi. Üçü də stolun başında dayandı. Xəlil stulu çəkib hörmət və nəzakətlə:

– Buyurun, əyləşin, xanım, – dedi, – buyurun.

Mariya amiranə görkəm alıb ətrafına göz gəzdirdi, başını dik tutub, ahənglə dilləndi:

– Yox, hələ başlamaq olmaz. Çünki yaxın dostum Keto yoxdur. Onu gözləmək lazımdır.

– Bəlkə Ketovan gəlməyəcək?! – Mişa Çiaureli səbirsizlik göstərdi.

– Mənim bir fikrim var – Revaz qabağa yeridi – gəlin. Çəkinməyin, utanmayın, yaxınlaşın.

– Sizin kimi gözəlin bu dəvəti mənim üçün böyük şərəfdir. Özümə yer tapa bilmirəm.

Birdən Lado sevinclə dilləndi:

– Uşaqlar, Keto gəlir, Kosta ilə birlikdə. Onları pəncərədən görürəm.

– Mənim fikrim var – Revaz qabağa yeridi – gəlin, qapını açıq qoyaq, özümüz də gizlənək.

Müzakirəsiz bu fikrin icrasına başladılar. Bəhrüz qapını açıq qoymaq üçün yüyürdü, Mariya mətbəxə sarı gedə-gedə:

– Ardımca gəlin! – deyə onları çağırdı, – Bəhrüz sən də tələs.

Bayaq Mariyanın divardan açılan qapı ilə çıxdığı uzunsov, bapbalaca otağa mətbəxdən də yol vardı. Mariya onları bir-bir həmin otağa ötürdü, Bəhrüz qapını açıq qoyub özünü yetirdi. Mişa Çiaurelinin səsi eşidildi:

– Vay, bura quyudur ki, boğuluram.

Ən axırda Mariya girib, ehtiyatla mətbəxin qapısını örtüdü. Hamısı sakit olub qulaq asdılar. Ketovan Maqalaşvili Kosta ilə evə yaxınlaşanda, qapını açıq görəndə heyrləndi, onlar bir-birinin üzünə baxdılar.

– Yəqin başlayıblar, – deyə Kosta Ketoya içəri girməyi məsləhət gördü – sən keç, Keto.

– Yaxşı deyil, qapını döyək.

– Eh, gəl görək, mən birinci girirəm, gəl dalımca, – deyə Kosta qabağa düşdü. Əvvəl girəcəyə, sonra otağa keçdi, arxaya çönüb, qorxa-qorxa ardınca gələn Ketonu bir an gözlədi. Zəngin süfrə açılmış stolun ətrafında heç kimi görməyən bu gənclərin heyrəti hüdud bilmədi. “Bu nədir?! Yəni qonaqlar gəlməyiblər? Yox, elə şey ola bilməz. Bəlkə Mariya mətbəxdədir?!”

– Keç, Keto, mətbəxə bax.

– Qorxuram, Kosta, özün get. Nə oldu, niyə dayandın, yoxsa sən də qorxursan?!

– Yox, qorxmuram, niyə qorxum ki?!

Gizlənənlərdən biri özünü saxlaya bilməyib güldü. Kostanın rəngi ağardı.

– Səs gəldi, eşitdin?!

– Yox, heç nə eşitmədim. A Kosta, adam ağciyər olmaz, gəl, bir yerdə gedək.

– Canım, bu nə sirdir, baş açə bilmirəm.

– Di, yaxşı, gəl görək, Kosta.

– Ey, Mariya, haradasan? – Kosta yerindən tərpən-mədən səslədi, sonra irəli, mətbəxə getdi – Keto, mətbəx-də də heç kəs yoxdur. Nə ins, nə cins.

– Kosta, məncə onlar gizlənilər! – Keto dilləndi.

– Bu boyda zarafat?

Birdən qapının divardan açılması ilə güclü qəhqəhə-nin dalğa kimi axması bir oldu. Mişa Çiaureli birinci çı-xan kimi, Ketona stola dəvət etdi. Lado, Mariya, Xəlil, ən nəhayət, Bəhrüz üzə çıxdı. Kosta da, Keto da çaşıb qal-mışdı. Qəhqəhə hələ kəsilmirdi. Mariya yuxarı başa keçib:

– Hamı süfrə arxasına! – dedi, – Bəhrüz, gəl yanı-m-da əyləş.

– Bəs mən?! – Mişa Çiaureli elə ağlamsındı ki, yenə gülüş dalğası qopdu.

Ketonun gözləri qəzəblə yandı:

– Mişa, demək belə?! Bəs mənə dediyin sözlər?! Eybi yox, Revaz gəl yanımda əyləş, – Keto onu gülə-gülə çağırırdı – ey, Kosta, sən də gəl yanıma!

– Mişa Çiaureli elə yazıq, elə muti bir vəziyyət aldı ki, hamı ona baxıb qəhqəhə ilə güldü. Bəhrüz dilləndi:

– Mişa Əli aşından da oldu, Vəli aşından da.

Revaz ayağa qalxıb hamını sakitliyə səslədi:

– Bu gün bizi bir yerə yığan bir nəfər var: o da canı-mız, gözümüz Mariyadır. Mariya sinfimizin ürəyidir, az vaxt içində böyüklük göstərib, hamımıza bacı kimi yana-şıb. Biz də onu az sevmirik. Çünki Mariya bizim böyük məhəbbətimizi qazanıb. Bu gün onun ad günüdür. Gəlin, Mariyanı ürəkdən alqışlayaq, məclisimizi aparmaq üçün tamada seçək.

– Tamada özün.

– Yaxşı təklifdir.

– Razıyıq.

– Razıyıq.

– Bu etimada görə hamınıza təşəkkür edirəm. Ma-dam ki, belədir, şərab süzün özünü. Mariyaya və Keto-ya qulluq edin. Amma dava salmayın. Hər dəfə biriniz. Bax belə. Mişa Çiaureli, canfəşanlıq eləmə, növbə sənə də çatacaq. İndi içək Mariyanın sağlığına. Özü də ayaq üstə.

– Hay-küylə qalxıb, badələri toqquşdurdular və Ma-riyanın sağlığına içdilər. Beləliklə, bu şən, mehriban və gözəl məclis uzun müddət davam etdi. Bəhrüz evə gedən-də, bütün dünya gözlərində öz adiliyindən çıxmışdı, elə bilirdi ki, yerdə yox, buludların, ulduzların arasındadır.

3

Xəlil Musayevin uzun-uzadı get-gəlindən, xahişin-dən sonra Əminə xalanın bacısı qızı, nəhayət, şəklini çək-dirməyə razılıq verdi. Onlar – yəni Xəlil və Bəhrüz dər-s-dən gələn kimi otağa qalxıb qızı gözlədilər. Mariyanı da dəvət etmişdilər. İş üçün hər şey hazırды: kağız da, fırça da, rənglər də. Qapını açıq qoydular ki, qız gələndə bilsinlər. Xəlil Bəhrüzün qulağına pıçıldadı:

– Gör ürəyim necə döyünür?

– Bəlkə xəstəsən? – Bəhrüz qorxdı, çünki Xəlilin nəbzinin vurması ona çox sürətli göründü – heç mənimki belə deyil.

Birdən Xəlilin gözü Bekker saatının altındakı qarala-malara sataşdı. Yaxınlaşıb onları yerdən qaldırdı və bir-bir baxmağa başladı. Daş evin qarşısında asılmış dörd-künc, şüşəli fənər... Dikə qalxan küçənin pillələri... Küçə-nin hər iki tərəfindəki evlərin arxasında kilsənin hündür qülləsi... Pişik. Şərq üslublu eyvanlar... Başında tabaq aparan kinto. İki qapılı bina, üstündə dəyirmi şəkildə ey-van. Çəkməsilən. Xoruz. Bağda heykəl. Çiyində kuzə aparan çarşafly qadın...

Xəlil Bəhruza sarı dönüb heykəli göstərdi:

– Vorontsovun heykəlidir?

– Bəli.

– Gözəl iş görürsən, Bəhruz, Tiflisi gəzirsən. Qaramaların yaxşıdır.

– Eh, nə gəzmişəm ki!

– Çox gəzmək lazımdır, çox...

Yüngül addım səsi eşidildi, türk qızı qorxa-qorxa qapıya yaxınlaşdı. Bəhruz onun əyləşməsi üçün balaca kürsü hazırlamışdı.

– Olar? – deyə qız titrək səslə dinəndə ayaq üstə dayanan gənclər qarşısına yüyürdülər. Türk qızı içəri girib astanada dayandı. Qulaqlarında günbəzvari sığalar, boyunda bahalı muncuqlarla, mirvarilərlə dolu silsilə, qolları, ətəkləri naxışlı, qızılı rəngli tikmələrlə bəzənmiş açıq sarı paltarı vardı. Ağ üzü azacıq qızardı və bu qızartı təbəssümə qarışıb xoş bir işığa çevrildi. Bəhruz kürsüdə necə əyləşməyi ona öyrətdi, öz yerinə keçib diqqətlə baxdı və dedi:

– Üzünü bir az sağa çevir, bir az da. Daha tərpənmə.

Qız onsuz da hərəkət etməyi sevmirdi. İndi də quruyub yerində qaldı. Bəhruz işləməyə başladı, birdən heyrət içində dayanıb Xəlilin əlini qoynuna qoyub, sakit-sakit və heyran-heyran qıza baxdığını gördü. Bu nə deməkdir. Xəlil niyə işləmir, yoxsa aludəlik göstərir?! Yoxsa qızın gözəlliyindən məst olub zövq alır?! Bəhruz işarə elədi, Xəlil bunu görmədi, çünki onun gördüyü yeganə adam – gözəl türk qızı idi. Qızın isə dünya vecinə deyildi. Necə əyləşmişdisə, eləcə də qalmışdı. Bəhruz çəkməyində davam etdi, birdən Xəlil ayağa qalxıb qıza tərəf getdi, dizi üstə çöküb:

– Mən səni sevirəm! – çılğınlıqla dilləndi, – sən yer üzünün qeyri-adi gözəlisən. Sənin üçün bütün dünyanı verərəm. Sən mənim üçün ən əziz, ən doğma adamsan!

Bəhruz Xəlil Musayevin bu uzun monoloqunu dinləyə-dinləyə, narahat olmağa başladı, qorxdu ki, türk qızı hirslənər, dostunu acılayar, Əminə xala da eşidib onun abırını ətəyinə bükər. Ümumiyyətlə, xoşagəməz vəziyyət yaranar. Bundan sonra burada qalmaq mümkün olmaz. Türk qızı Xəlil Musayevin monoloquna soyuqqanlı yanaşdı, bunu zarafat kimi qəbul edib, yerindən tərpənmədən qəhqəhə ilə güldü. Onun gülüşündən cəsərlənən Xəlil qızın əllərindən tutdu, bu zaman Bəhruzun qorxduğu hadisə baş verdi. Qız hürküb ayağa sıçradı, geri çəkilib Xəlilə təəccüblə baxdı, çiyinlərini ata-ata soruşdu:

– Bəs niyə şəkil çəkmirsən?!

– Türk qızının səsinə qəzəb, nifrət yox, mehribançılıq vardı, bu isə Bəhruzu ürəkləndirdi və dərhal irəli cumub, Xəlilin qolundan tutub çəkdi:

– Ayıbdır, keç yerinə, tez elə!

Xəlil Musayev yuxudan ayılan kimi oldu, gözlərini bir qıza, bir Bəhruza, bir də yerə dikdi, qaşqabağını töküb sükut içində susdu. Bəhruz fürsətdən istifadə edib, onu çəmə-çəkə geriyə qayıtardı. Karandaşı götürüb:

– Götür! – dedi – çək! Eşidirsən, Xəlil?!

Bəhruz öz yerinə keçəndə türk qızının kürsüdə, əvvəlki vəziyyətdə əyləşdiyini görüb yenə çəkməyə başladı. Ona güclü həvəs gəlmiş, qızın mədəni və mehriban davranışından ruhlanmışdı. Gözü Xəlilə sataşdı, yenə işləmədiyini, heyranlıqla qıza baxdığını görüb, əhvali-ruhiyyəsi dərhal dəyişdi. Elə bu zaman Mariya Ratiyeva pillələri qalxıb Əminə xala ilə eyvanda görüşdü, ona təşəkkürünü bildirib açıq qapıya sarı gəldi. Əminə xala eyvanın o tərəfində görünməz oldu. Mariyanın gəlişi gərginliyi yoxa çıxartdı. Türk qızı ilə tanış oldu, bir küncdə özünə yer ayıraraq işləməyə başladı. Xəlil də əlinə qələm götürdü.

Əsl yarış başlanmışdı. Türk qızı gözəl olsa da, cansız kimi soyuq, hərəkətsiz idi, hətta yerində qurcalanmırdı

da. Xəlil Musayev tez-tez hirslənir, qələmi yerə çırpırdı. Mariya:

– Xəlil, sənə nə olub, əzizim? – pıçıldadı.

– Vurulmuşam, Mariya, vurulmuşam, – Xəlil çılgınlıqla dillənib ayağa qalxdı – bax, görürsən, dünyada belə gözəl qız olar?! Ona vurulmuşam. Mariya, özümə yer tapa bilmirəm.

Onun hərəretlə, dəlicəsinə yenə coşması gülüş gətirdi. Mariya da, türk qızı da, Bəhrüz da qəhqəhə ilə gülürdü. Həqiqətən, Xəlilin öz hisslərini bayağı şəkildə bürüzə verən, bir aktyor oyununa bənzəyən bu hərəkətlərində ciddilikdən daha çox qəribəlik və sadəlövhlik vardı.

Əminə xala gəlib onları samovar çayına dəvət etdi və bu çayı otaqda, gəbənin üstündə, yerdə hazırladı. Balaca döşəkçələrə, balınlara dirsəklənib, çay içən gənclərin zarafatları Xəlilin ətrafında gedirdi. Xəlil də bundan qətiyyənlə incimirdi, bu zarafatlar üçün imkan, şərait vardır, deyib gülürdü.

Bəhrüz Mariya Ratiyeva ilə Xəlil Musayevi ötürüb geri qayıdanda, Bekker saatında on ikinin yarısı idi.

4

Tiflis qışı mülayim keçirdi, yağışlı çiskinli yaz havası kimi yumşaq və xoş idi. Arabir qar yağır, tez də əriyib yoxa çıxırdı. Bir dəfə bərk yağdı, kirəmitli damlar, eyvanlar, ağaclar, səkilər, daşlı küçələr, faytonlar, dalanlar, pillələr qarla örtüldü. Təkcə çılpaq ağaclar, daş divarlar, eyvanların kənarı qarala-qarala qaldı. Qar yağdıqca qara rəng itməsə də, bozumtul olur, ağappaq aləmlə birləşib, bənzərsiz, gözəl lövhələr yaradırdı.

Bəhrüz Tiflisi sevməyə başlamışdı. Köhnə məhəllələri, Naxçıvanın küçələrinə bənzəyən kərpic hasarlı, dar, balaca küçələri həvəslə gəzib dolanırdı. Şeytanbazara qədər gedib çıxmışdı. Bazarın böyüklüyü və gurluğu içində

gəzə-gəzə bir-birindən əlvən mənzərələr görə bilmişdi. Təbrizə getməyə hazırlaşan dəvə karvanına dayanıb xeyli tamaşa etmişdi. Təbiət bağında isə iki dəfə olmuş, bağın gözəlliyindən doymamışdı.

Bir neçə gün dalbadal Xəlilin dərsə gəlməməsi hamını, xüsusilə Bəhrüzü nigarançılığa salmışdı. Mariya Ratiyeva Bəhrüza yaxınlaşıb:

– Deyəsən, Xəlil xəstələnib? – soruşdu.

– Bilmirəm.

– Doğurdan türk qızına vurulub?!

– Vurulub.

– Məncə, qız Xəlilə laqeyddir. Sən necə bilirsən, Bəhrüz?

– Deyəsən, elədir.

– Niyə deyəsən, elədir ki, var! Türk qızı Xəlili sevmir.

– Bəlkə sevir?

– Yox, sevmir! – Mariya hirslə dilləndi – elə qız üçün dəli-divanə olmağa dəyməz.

– Dəyər.

– Dəyməz, Bəhrüz. Niyə mənə inanmaq istəmirsən?!

– İnanıram.

– Bəs onda... Deyirsən ki, türk qızı bu sevgiyə layiqdir?

– Layiqdir!

– Oy... oy... – deyə Mariya ona qəribə tərzdə baxıb, incik səslə davam etdi – sən də belə fikirləşirsən, Bəhrüz? Heç gözləməzdim. Yəqin türk qızı sənə də xoşuna gəlir?!

Axıncı kəlmələri kinayə ilə deyən Mariyanın gözlərində qısqançlıq qığılcımları parıldadı, pərt və küsmüş halda, qızarmış üzünü ondan çevirib getdi. Bəhrüz bu gözlənilməz vəziyyətdən çaşıb – Mariya! – deyə onu səslədi. Amma o cavab verməyib uzaqlaşdı.

O gün Toidze bir-bir tələbələrin işlərinə baxırdı. Bəhruzun rəsmi nəzərdən keçirib, daha canlı çəkmək üçün göstərişlər verdi. Ağır, təmkinli adamın mehriban mehriban söhbət etməsi Bəhruzu riqqətə gətirdi.

– Qaralamalar edirsənmi? – Toidze soruşdu.

– Bəli, bütün günü.

– Bütün günü?! – Toidze güldü, – çox işləməyin yaxşıdır, Bəhruz... Özünü yorma, yoruldu istirahət elə... Unutma ki, güclü qüvvə güclü əsər gətirir...

Toidze Kostanın, Revazın, Mariyanın işlərinə baxmaq üçün onlara tərəf getdi. Bəhruz azacıq sağ tərəfə dönməyə gözlədi. Qız dərhal gözlərini ondan yayındıraraq işləyə işləyə Toidzenin yaxınlaşmasını gözlədi.

Bəhruz üçün Mariyanın bu hərəkətləri anlaşılmaq qalmışdı. Əgər həqiqətən onun türk qızından xoşu gəlməsə, bundan küsmək və incimək olardı? Axı bu küsməyin, incəməyin arxasında nə gizləndirdi?! Belə fikirləşdikcə, Mariya ilə açıq danışmağı üstün tutdu.

Dərsin sonunda Bəhruz hamının getdiyini, təkcə Mariyanın qalıb, aram-aram işlədiyini görüb, heç yana tələsmədi. Etüd çamadanını bağlayıb gözləməyə başladı. Asta-asta gəlib Mariyanın yanında dayandı. Elə bil Mariya onu görmürdü. Bəhruz səbirlə xeyli müddət ona baxdı, nəhayət, dözə bilməyib:

– Evə getmirsən, Mariya? – soruşdu.

Mariya cavab vermədi, Bəhruz pərt olub geri çəkildi. Etüd çamadanını götürüb, yanından keçib gedərkən, onun yenə baxmadığını görüb, daha dayanmadı, otaqdan çıxdı. Bu vaxt rəngi ağappaq ağarmış Xəlillə üz-üzə gəldi.

– Sənə nə olub, Xəlil? – Bəhruz qorxmuş halda soruşdu.

– Mənimlə gedərsən?

– Hara?

– İçməyə.

– Sən yaxşı bilirsən ki, mən içmirəm.

– İçmə, təkcə mənimlə get!

– Yaxşı, nə deyirəm, bəs dərsə niyə gəlmirsən?!

– Gedək, orda danışaram.

Onlar küçəyə çıxdılar. Yaxınlıqdakı “Annonu” restoranına girdilər. İçəri hay-küylü, tüstülü, dumanlı idi, güclə yer tapdılar. Bəhruz Xəlillə qarşı-qarşıya əyləşəndə, ətrafa göz gəzdirdi. Pəncərə tərəfdə iki gözəl xanımla bığburma, qarayanız bir kişi əyləşmişdi, bərkədən danışaraq onları güldürürdü. Əlini atıb tez-tez bığlarını sığallayır, özündən razı halda böyründəki qadının qulağına nəse pıçıldayıb qəhqəhə çəkirdi. Bu sifət Bəhruzə çox tanış gəldi, harada, necə görmüşdü, xatırlaya bilmədi. Ofisiyant yaxınlaşıb, Xəlilə baxanda, o, bir şüşə araq sifariş verdi.

– Ay Xəlil, axı mən içə bilmirəm.

– Qorxma, təkcə özüm...

– Çox deyil?

– Heç nə olmaz, Bəhruz, ürəyim yanır. Bilirsən, türk qızı bütün ümidimi qırdı. Bu gün getdim yanına, fikirləşdim ki, bəlkə döndərə bildim. Yox.... mümkün deyil...

– Səni sevmir?!

– O sözü dilinə gətirmir. Yalvarıb yaxarır ki, inciməyim. Bəhruz, inan, ipək kimi qızdır, elə dil tökür, elə dil tökür, elə bil qarşımda günahı var.

Ofisiyantın gətirdiyi araqı qədəhə süzüb başına çəkən Xəlil söhbətinə davam etdi:

– Demə nişanlısı var. Uzaq qohumudur. And içir ki, onu ürəkdən sevir. Yoxsa hər şeyi atıb mənə razılıq verərdi. Deyir ki, əgər məni əvvəl görsəydi, bəlkə də hər şey tərsinə olardı. Bəhruz, bilirsən, necə şirin, necə həlim, necə xoşxasiyyət qızdır. Bir qılığı var, nə deyim, hirsli dəvəni sakit eləyər. Dili ilə məni öldürdü.

Xəlil yenə özünə araq süzdü. Onu birnəfəsə içib, başını kədər içində aşağı dikib susdu. Qonşuluqdakı bığıburma kişi yenə bərkdən gülürdü. Birdən gözü Bəhruza sataşdı, gülüşü yavaş-yavaş azaldı, hətta hirsli-hirsli ayağa qalxdı. Əlini bahalı arxalığının altından sallanan naxışlı xəncərin dəstəsinə qoydu və elə bu zaman Bəhruz onu tanıya bildi: Şahab məhəlləsində ətrafı kərpic-kərpic, naxışlı darvazanın arxasında yaşayan hörüklü, incəbel qızın əri. Gör nə iti hafizəsi var, Bəhruzu dərhal tanıdı və gözündə qəzəb doğdu. Bəhruz özünü soyuqqanlı, laqeyd göstərüb, Xəlili söhbətə tutdu ki, onun fikrini yayındırsın. Kişi təzədən əyləşsə də, əvvəlki şənliyi yoxa çıxmışdı. İndi qadınlar onun üstünə düşüb güldürməyə çalışırdılar. Kişi bəzən oğrun-oğrun Bəhruza tərəf baxır, yenə qadınlarla qaynayıb qarışırdı. Bir azdan Bəhruzu tamam unutdu.

Xəlil ikinci qədəhi başına çəkdi.

– Bəlkə bir az içəsən? – deyə Bəhruza baxdı.

– Yox, – deyə Bəhruz etiraz etdi, – içə bilmərəm.

Xəlil yenə türk qızına bəslədiyi qeyri-adi məhəbbətindən, keçirdiyi həyəcanından, kədər və iztirabından söhbət edib ürəyini boşaltdı. Üçüncü qədəhi içəndən sonra isə gözləri yaşara-yaşara, böyük çılğınlıqla, əl-qolunu ölçə-ölçə danışdı. Bəhruz darıxmağa başladı, ona verdiyi təsəllinin xeyirsiz olduğunu duyub susmağa məcbur oldu. Xəlilin çılğın söhbətinə qulaq asa-asa arabir iki xanımla keyf eləyənn kişiyə göz qoyur, ətli yanaqlarının qızardığını, onların qarşısında tez-tez əyildiyini, əllərini öpdüyünü, ofisiantı səsleyib yeni sifarişlər verdiyini görürdü. Gözü elə qızıışmışdı ki, xanımlardan başqa heç kimlə maraqlanmırdı. Bir dəfə də olsun, Bəhruza tərəf baxmırdı.

Xəlil yenə qədəhinə araq süzdü. Bəhruz narahat olub:

– Daha içmə, Xəlil! – dedi – sonra...

– Qorxma, Bəhruz! Söz verirəm, burdan durub düz evə gedəcəyəm. Yıxılıb yatacağam.

Xəlil dediyi kimi elədi. “Annonu” restoranından çıxan kimi, Bəhruzun əlini sıxıb, ondan ayrıldı, qəti addımlarla evə getdi.

5

Bəhruz yenə Tiflisi gəzirdi. Bu dəfə tək deyildi. Ona Lado da qoşulmuşdu. Revaz da.

Malakan küçəsində səs-küydən qulaq tutulurdu. Bu uzun, daşlı küçə boyunca qapıları taybatay açıq müxtəlif dükənlər düzülmüşdü. Sənətkarlar elə küçənin ortasında-cə işləyirdilər. Onlar qalayçıları, dəmirçiləri, misgərləri, tənəkəçiləri seyr edə-edə keçib gedirdilər.

– O kişiyə bir bax, – Lado Bəhruza nəhəng gövdəli, qarasaqqallı, sərtbaxışlı misgəri göstərdi – nə güclü adamdır, gəlsənə, şəklini çəkək! Bəhruz ayaq saxlayıb baxdı, Revaz da dayanıb maraqlandı. Misgər ağır çəkiclə dəmiri sürətlə döyəcləyirdi. Əzələli, tükü qolları çılpaq idi, boynundan önlük kimi uzun, qara dəri salmışdı. Çəkici yuxarı qaldıranda daha əzəmətli olurdu. ətrafında köhnə, təzə qazan, güyüm, sini, dolça, kasa görünürdü. Onlar qaralamalar edə-edə küçənin o başına kimi getdilər.

– Acmışam, Bəhruz – deyə Lado onun qolundan tutub yaxınlıqdakı duxanı göstərdi, – gəl, girib toqqanın altını bərkidək. Revaz, sən də gəl...

– Mən ac deyiləm. Bu duxanda gözəl şəkil var, onun xətrinə gedərəm...

Pillələrlə aşağı düşdülər. İçəri isti və rahat idi. Lado razi-razi əyləşib, ayaq üstə qurumuş Bəhruza məəttəl qaldı, çünki özünü unudub heyranlıqla nəyəsə baxırdı. Lado onun baxdığı tərəfə çevriləndə, divarda bir neçə

qızın portretini gördü. Revaz bu şəkilə küncdən dayanıb baxırdı.

– Nə olub sizə? – Lado narazılıqla dilləndi. – Gəlin, əyləşin, bir tikə çörək yeyək, şəkil qaçmır ki!

Revaz hirsli-hirsli qabağa gəldi:

– İmkan olsa, bu şəkilə gündə on dəfə gəlib tamaşa edərdim, əsl sənətdir. Sənsə... Eh, Lado!

– Yaxşı, Revaz, bəsdir....

Rəssam Tiflisin Ortaçala qızlarının gözəlliyini divarda məharətlə canlandıra bilmişdi. Bu şəkildə elə saflıq vardı ki, hamını günəş kimi özünə çəkirdi. Lado ram oldu:

– Nə gözəldir! – ürəkdən dilləndi – görəsən, kim çəkib?

– Bilmirəm. – Bəhrüz dedi və Revaza baxdı. Revaz çiyinlərini atdı. Duxanın küncündə əyləşmiş bir fəhlə dilləndi:

– Niko çəkib, bizim rəngsaz. İndi, orda, süd dükanında işləyir. Ona nəşə yazdırırlar, qapıya vurmaq üçün...

– Gedək, uşaqlar, tanış olaq! – Revaz Ladoya yalvardı.

– Gedək! – deyə Bəhrüz dostunun sözüne qüvvət verdi.

Hər ikisi qapıya cumdu, Lado narazılıqla, başını bulaya-bulaya, deyinə-deyinə onların dalınca getdi. Süd dükanını axtarıb tapdılar. Ancaq rəngsazın bir az bundan qabaq getdiyini bilib pərt oldular. Təzədən həmin duxana qayıtdılar. Yemək sifariş verib, Ortaçala gözəllərinin şəkli çəkilmiş divara heyran-heyran baxdılar. Bu sadə, gözəl şəkilin saflığı hər üçünü məftun etmişdi. Yeməkdən sonra belə baxır, fikirlərini, mülahizələrini söyləyir, ondan ayrılmaq istəmirdilər.

Duxandan çıxıb Aleksandr bağına gəldilər. Xiyabarlardan keçə-keçə indicə gördükləri Ortaçala gözəlləri

haqqındakı söhbətlərinə təzədən başladılar. Elə qızğın mübahisə edirdilər ki, hər şeyi unutmuşdular. Birdən Bəhrüz “vay” deyə Aleksandr bağının qarşısındakı poçta girmək istədiyini söyləyib qaçdı. Lado da fürsətdən istifadə edib, onlarla görüşüb ayrıldı. Revaz Bəhrüzün dalınca qışqırdı:

– Səni bağda gözləyirəm, tez qayıt!

Poçtdan qayıdanda Bəhrüzün üzü gülürdü. Atası Şirəlibəydən məktub almışdı. Məktubu qatlayıb cibinə qoydu, əlini Revaza uzatdı ki, onunla görüşüb Lado kimi ayrılınsın. Revaz onu buraxmadı:

– Elə şey yoxdur, – dedi, – Eteri bizi gözləyir.

Qapını onlara sadə ev paltarında Eteri özü açdı, təbəssümü işıqlı olsa da, üzündə titrəyən kədər kölgəsi daha güclü idi. Bu kölgə işıqlı gözlərində də, səsində də titrəyirdi. Bəhrüz bunu dərhal duydu, otağa keçən kimi, Revazın üzünə baxdı. Revaz:

– Bilirəm, nə soruşacaqsan, – dedi, – səbr elə!

Eteri içəri girib:

– Sizə yemək gətirimmi? – Revaza müraciət etdi, – yaxşı gürcü xəngəlimiz var.

– Lazım deyil.

– Paltarımı dəyişim, yoxsa yox?!

Bəhrüz zarafatla dərhal dilləndi:

– Dəyişmə! Bu paltarda daha gözəlsən!

– Qoy görək! – deyə Eteri güldü, – bəlkə fartuk da taxım?!

– Gəl, elə-beləcə dayan!

– Bəhrüz düz deyir! – Revaz Eteriyə diqqətlə baxdı, – bu sadə paltar sənə daha çox yaraşır.

Eteri daha heç nə demədi, divanda əyləşəndə onlar çəkməyə başladılar. Qızın kədərli duruşundakı gözəlliyi kağızda canlandırmaq çətin idi və Bəhrüz ən vacib xətləri çəksə də, istədiyini ala bilmirdi. Başını azca yana əymiş,

kədərli, fikirli, şəhanə, zərif qızın gözəlliyi gənclik mələ-
həti və tərəvəti ilə işıqlanmışdı. Eteri özünə qapılmış, hər
şeyi demək olar ki, unutmuşdu.

Birdən Bəhruzu heyrət götürdü. Eteri səssiz ağlayır-
dı. Ağ, qəşəng, kədərli üzündən göz yaşları axırdı. O, qə-
ləmini saxlayıb, Revaza tərəf çöndü. Revaz nə edəcəyini
bilməyən, çaşıb qalmış adam kimi, gözlərini döyə-döyə
baxırdı. Bəhrüz özünü saxlaya bilməyib:

– Sənə nə olub, Eteri? – soruşdu.

Eteri diksindi, dərhal ayağa qalxıb, əlini üzünə apar-
dı, göz yaşlarını silə-silə yanaqları pörtüb qızara-qızara
otaqdan çıxıb getdi. Onun xəyaldan ayrılıb diksinməyi
də, göz yaşlarını silməyi də, utanıb qızarmağı da, çıxıb
getməyi də incəliklə, kövrəkliklə və gözəlliklə dolu idi.
Bəhrüzün ürəyi yandı, başını kədərlə tərpedəndə Revazın
sözlərini eşitdi:

– Eterinin sevdiyi oğlan bir aydan çoxdur ki, gəlib
çıxmır. Yazıq qız gözləyə-gözləyə qalıb. Ağlına min cür
fikir gəlir. Kənddəki qızlar da yoxa çıxıblar.

İstər-istəməz Nazlını xatırlayan Bəhrüzün həsrəti
yandıra-yandıra bütün varlığını bürüdü. Şeylərini yığışdı-
rıb getməyə hazırlaşanda, özündə kədərli, acı əhvali-
ruhiyyənin doğduğunu duydu. Revaz da, pərt halda başını
aşağı dikmişdi, birdən gözücu ona tərəf baxdı:

– Eybi yox, Bəhrüz! – dedi – gələn dəfəyə qalsın.

Amma Eteri onu getməyə qoymadı, çünki isti, dadlı
gürcü xəngəlini gətirib gəldi.

6

Mariya Ratiyevanın Bəhrüzdan küsməsində narazi-
liqdan, gileydən daha çox, bir az qəribəlik, bir az da gizli
məna vardı. Bəhrüz onun könlünü almağa can atırdı. Ma-
riya isə buna imkan yaratmır, özü ilə onun arasında so-

yuq sərhəd saxlayırdı. Başqa tələbələrlə, xüsusilə Lado
ilə deyib gülür, zarafatlaşır, Bəhrüzla üz-üzə gələndə ba-
şını aşağı dikib ciddiləşirdi.

“Annonu” restoranındakı gecədən sonra, səhər dərsə
gələn Xəlil Musayev quzu kimi sakit olmuşdu. Mariya
onu gören kimi, işıqlı təbəssümlə yaxınlaşıb hal-əhval
tutmuşdu. Bəhrüz Mariyanın onunla da tez-tez nə barədə-
sə söhbət etdiyini görürdü. Bu söhbətlərin nədən getdiyi
Bəhrüzü maraqlandırmırdı, arabil Mariyanın qəhqəhə ilə
gülməyi nədənsə ona toxunurdu. Elə bil bu gülüşlə Mari-
ya Bəhrüza acıq verirdi.

Bəhrüz özü də ona yaxınlaşmırdı. Qorxurdu ki, Ma-
riya cavab verməyə, saymaya, bu, onun üçün ölümdən
betər olardı. Gəl, sonra buna döz görüm, necə dözürsən?!
Bir də həddindən artıq həssas idi, hər şeyi qarşılıqlı gör-
məyi sevirdi. Mariyanın etinasızlığına etinasız qala bil-
mirdi. Fikir çəkir, küsməyin əsl səbəbini başa düşməyə
çalışır, əgər nöqsanı varsa, bunu aradan qaldırmaq istə-
yirdi. Mariya ilə mübahisə etdiyi günə qədər türk qızına
münasibəti özü üçün gizli qalmışdı. Elə bil Mariya onun
gözünü açdı, qonşu qıza bəslədiyi hüsn-rəğbət hissini üzə
çıxartdı.

Nəhayət, bu əhvalatlardan bir-iki həftə keçəndən
sonra, Mariya özü Bəhrüza yaxınlaşdı, özü də gizlicə.
Asta-asta gəlib onun arxasında dayandı. Bəhrüz heykəl
başı çəkirdi. Bilirdi ki, sinifdə Mariyada başqa heç kəs
yoxdur, bilirdi ki, elə arxada dayanan da onun özüdür.
Qəsdən geriyə dönmürdü. Özünü elə göstərirdi ki, guya
başı işə bərk qarışmışdır.

Bu vaxt çiyinə bir əl toxundu. Bəhrüz dərhal qolunu
havada saxladı, bir an gözlədi. Sonra yavaş-yavaş üzünü
arxaya çevirdi. Mariya ona baxa-baxa gülümsündü:

– Səni belə bilməzdim! – dedi.

– Necə?!

- Məğrur. Çox məğrursan!
- Pisdür məgər?
- Yox, pis deyil. Zahirin isə tamam başqa cürdür. Görünür, sən daxilən məğrursan! Bu, daha yaxşıdır!
- Hirsin soyudu?!
- Hirsim?! – Mariya təəccübləndi, – məgər mən sənə hirsələnmişəm?!
- Küsmüsən!
- Yox, bir az incimişəm. İnciməkdə də haqlıyam. Gördün mən deyən oldu, yoxsa yox?!
- Nə oldu ki?!
- Məgər bilmirsən?! Qız Xəlili sevmir.
- Əlbəttə, bunda haqlısan!
- Bəs nədə haqlı deyiləm?! Niyə cavab vermirsən, Bəhruz?

Yəqin fikirləşirsən ki, belə qız üçün dəli-divanə olmaq adi şeydi. Bil ki, səhv edirsən. Sevgini başa düşmək istəməyən qız üçün dəli-divanə olmağa dəyməz. Üstəlik də adicə bir qız üçün.

- Məncə, o, adi qız deyil.
- O... Xoruzun quyruğu yavaş-yavaş üzə çıxır ki... Səncə, necə qızdır?!

Bəhruz qızardı, hiss etdi ki, Mariyanın türk qızından heç xoşu gəlmir, hətta ona gizli nifrət bəsləyir. Odur ki, birdən-birə cavab verə bilmədi, sıxıldı:

- Məncə, – deyə kəkələdi, – sevilməyə layiq qızdır.
- Sevilməyə?! – Mariya heyretlə soruşdu: – Bəlkə sən də onu sevirsən?!
- Mariya... bu nə sözdür?!
- Düz deyirəm! – Mariya qızarıb əsəbiləşdi – görürəm, o balaca qız sən üçün ən əziz adam olub! Onu elə müdafiə edirsən ki, Xəlil kimi! Hər halda, özün bilərsən, istəyirsən lap onu göyə qaldır!

Mariya çiyinlərini atıb, rişxənd və kinayə ilə ona baxıb çıxıb getdi.

Bəhruz sarsıldı, əvvəl şeylərini yığışdırıb arxasınca cummaq istədi, tez də bu fikrindən daşındı, işləməyə çalışdı, gördü ki, əhvalı yerində deyil. Demək, işləyə bilməz. Könülsüz şeylərini rəng çamadanına yığıb, otaqdan çıxdı.

O, Aleksandr bağına gəldi. Bağın qarşısındakı poçta dəymək istəyirdi. Qışın yavaş-yavaş köçünü sürüb getdiyi vaxtda Tiflis yenə gözəlləşmişdi. Havada yaz ətri, oyanan təbiətin nəfəsi vardı. Bəhruz xiyabanla yavaş-yavaş gedirdi. Qarşından başını aşağı dikmiş, fikir və xəyal içində bir qız gəlirdi. Gəldi, gəldi, birdən dayanıb başını yuxarı qaldırdı:

– O, Bəhruz! – deyə Eteri kədərlə gülümsündü – hara belə?!

- Poçta gedirəm. Sən necəsən?!
- Elə əvvəlki kimi.
- Bir xəbər yoxdur?!
- Var, Bəhruz, var, Peterburqa oxumağa gedib!
- Səninlə görüşməyib, gedib?
- Görüşüb. Qəribədir ki, mən ona inanıram, çox inanıram.

- Fikir eleme, Eteri, hər şey yaxşı olar!
- Nə olur, qoy olsun, heç kəs taleyindən qaça bilmir. Mən də elə! Hələlik, Bəhruz!
- Hələlik, Eteri!

Qız yenə başını aşağı dikib, fikir və kədər içində çıxıb getdi. Bəhruz yerindən tərpənmədi, bu qısa söhbət onu min cür xəyalda saldı. Gah Nazlını gördü, gah hörüklü qızı, gah Hürnisəni, gah “Annonu” restoranında qadınlarla keyf edən hörüklü qızın ərini, gah Narbənd ağacının yanındakı dilənçini, gah da indicə mübahisə etdiyi Mariyanı... Poçta getmək də yadından çıxdı, bir də gördü,

hələ də bağın içindədir və yaz yağışının ilk qətrələri üstünə tökülür...

7

Günlər sürətlə keçirdi. Bəhruz gündəlik qayğıların qoynundan ayılında gördü ki, vağzaldadır, gördü ki, qəhqəhə çəkə-çəkə dostları onu yola salırlar. Təkcə Mariya yoxdur, bir də Mişa Çiaureli. Revaz dostlarının əhatəsində, masabəyi kimi, bir əlini tez-tez yuxarı qaldıra-qaldıra Bəhruza yaxşı yol arzulayırdı. Bu vaxt haradansa, yerdənmi, göydənmi son günlər dərəcə az-az gələn Mişa Çiaureli üzə çıxdı: sifəti qıpqırmızı, başında təptəzə yay şlyapası, əlində şampan şüşəsi. Işıqlı, göy gözlərini, bic-bic uşaqların üzündə gəzdirən Mişa şampan şüşəsini Revaza uzatdı:

– Birinci zəng vurulanda partladarsan, – dedi.

Yenə Mişa Çiaurelinin yay şlyapası gülüş hədəfinə çevrildi. Kimsə, etmə tənbellik, şlyapasını onun başından götürüb beretin əvəzinə Bəhruzun başına qoyanda, dalğalı gülüş qopdu. Şlyapa dəyirmisifətli, qarabıqlı Bəhruza yaraşmadı. Şlyapa hamının başında gəzməyə başladı.

Bəhruz Əliqulu Nəcəfovun vağzala gələcəyini bilirdi, indi ondan xəbər-ətər çxmadığından narahat olub ətrafa göz gəzdirdi. O, həm də Mariyanı axtarırdı. Mariya bu dəfə küsməmişdi, salamlaşır, görüşür, hətta söhbət də edirdi. Bəhruz duyurdu ki, o soyuqdur, rəsmidir, çox zaman uzaq qaçmağa, laqeyd olmağa çalışır.

Daranq! Daranq! Daranq! İlk zəng vuruldu. Zəngin dalınca tələbələrin qəhqəhəsi altında şampan şüşəsi partladı. Revaz şərəbi stəkana süzdü:

- Birinci Mişa içsin!
- Mişa yox, Bəhruz!
- Doğrudur, doğrudur.

Bəhruz stəkanı götürüb, dostlarına məhəbbətlə baxa-baxa “salamat qalın, uşaqlar” deyərək şərabdən bir qurtum içib stəkanı Revaza uzatdı. Bu zaman şlyapalı, qara kostyumlu Əliqulu Nəcəfov balaca qızın əlindən tutub perona çıxdı. O biri əlində bağlama vardı. Bəhruz bir anlıq dostlarından ayrıldı, Əliqulu ilə, qızı Qəmərlə görüşdü. Əliqulu fərəhlə Bəhruzu süzdü:

– Hamıya salam apar! – dedi, – bu bağlamanı da götür, sənə yolda lazım olar.

– Bu nə əziyyətdir, Əliqulu əmi?...

Bəhruz bağlamanı aparıb vaqona, çamadanların yanına qoyub qayıtdı. Əliqulunu dostları ilə tanış etdi. Tələbələr Qəməri sorğu-suala tutdular. Xəlil qaldırıb onu çiyinə qoydu. Stəkan dolanıb axırda Əliquluya uzandı. O, məzəli bir hərəkətlə, əsl içənlər kimi, acgözlüklə stəkanı qapdı və böyük ləzzətlə, qurtum-qurtum şərəbi içdi. İkinci zəng çalındı və hamı Bəhruzu vaqonun qapısına qədər ötürdü.

Bəhruz Mariyanı yadından çıxara bilmirdi, ümidini də üzüməmişdi. O isə gəlib çıxmırdı. Üçüncü zəng vurulanda, vaqona qalxıb, açıq pəncərəyə yaxınlaşdı. Balaca Qəmər hələ də Xəlilin çiyində idi. Lado da, Mişa da, Revaz da, Kosta da, Ketovanda əllərini yelləyirdilər. Gözündə eynək olan Əliqulu onların arasında dayanıb gülə-gülə baxırdı.

Qatar tərpəndi, yavaş-yavaş perrondan uzaqlaşdı, Bəhruz ağır bir kədər duydu və bu kədərin o biri başında həyəcanlı sevincin ilk dalğaları ürəyinə axdı.

Qatar Naxçıvana çatanda, bu sevinc zirvəyə qalxmışdı. Günlərlə, aylarla yığılan həsrət bulud kimi sıxlaşıb gözlərində sevinc damllarına çevrilmişdi. Gəldiyini evə xəbər verməmişdi, odur ki, onu heç kəs qarşılamırdı. Qatardan düşəndə stansiyanın balaca, ağ binasının böyründə dayandı. Burda ona hər şey doğma və əziz idi, hətta adicə bir

tozda! Çamadanları yerə qoyub, gözdolusu şəhərə baxdı. Faytonlar toz qopara-qopara yanından keçirdilər. Bu vaxt qarşısında dayanan faytondan onun sahibi yerə tullandı:

– Bəhruz! – deyə qışqırdı, – a bala, xoş gəlmisən!

– Kərbəlayi Abbas, bu sənsən?!

– Mənəm, oğlum, mənəm! Gəl, min aparım! Oy...

Şirəlibəydən muştuluq alacağam. Sənin kimi oxumuş, ağıllı cavanları görəndə ürəyim dağa dönür.

Kərbəlayi Abbas çamadanları faytonun arxasına qoyub yuxarı çıxdı, qamçını fırladıb atları qovdu. Bəhruz şəhərə baxırdı. İlk gözüne dəyən Xan dikisi oldu, onun üstündə Rəhim xanın uzunsov binası ağardı. Fayton yoxuşu sürətlə qalxıb İmamverdi türbəsinin yanından keçib getdi. Bəhruz faytondan şəhərə baxdıqca, Mömünə Xatun türbəsi də, küçələr də, məscid də, minarə də, Qızlar bulağı da, bazar da – hər şey ona ilk dəfə görürmüş kimi təzə gəlirdi.

Fayton kəsə yolla öz məhəllələrinə yaxınlaşanda, Zaviya məscidinin böyründən keçib, doğma küçəyə tərəf gedəndə Bəhruzun ürəyi bir tikə oldu. İlk dəfə gözüne dəyən qoz ağacı yaşıl dalğa kimi axıb keçdi. Fayton ətrafı kərpic hörkülü, üstü yumru dəmirle bəzənmiş, solğun qapının yanında dayananda, Kərbəlayi Abbas ildırım kimi özünü həyəətə saldı. “Muştuluq” deyə qışqıran kimi, Şirin xanımın: “Bəhruz, balam” səsi aydınca eşidildi və kök, ətli-canlı, gen, qat-qat tumanlı, arxalıklı, sırğalı qadın qapıya yüyüdü, içəri girən Bəhruzu bağına basdı, “oğlum, canım-ciyərim, qurbanın olum” deyə-deyə üzgözünü öpüslərə qərq elədi. Bəhruz gülə-gülə aralanmaq istəsə də Şirin xanım onu buraxmırdı.

Şirəlibəy köynəkdə, jiletdə evdən çıxıb alça ağacının yanında Kərbəlayi Abbasla görüşdü, sonra oğluna sarı getdi. Bəhruz bir əli ilə Şirin xanımı qucaqlayıb, gülə-gülə atasına yaxınlaşdı, anasını buraxıb, əllərini uzatdı.

– Salam, ata! – dedi.

Şirəlibəy qollarını açıb onu qucaqladı:

– Xoş gəlmisən, – deyə onu fərəhlə başdan-ayağa süzdü, bir əli ilə kürəyinə vurdu. Bəhruz üstü göm-göy alçalara dolu olan ağaca tərəf getdi, əlini yarpaqlara toxundurdu. Bu vaxt həyətin bir küncündə qısılib kədər içində dayanmış Hürnisəni gördü, dərhal da ona tərəf getdi:

– Salam, Hürnisə! Necəsən, bəs anan necədir?!

Sonuncu kəlmələr ağzından çıxan kimi Hürnisənin iri gözləri doldu, üzünü dərhal çevirib sürətlə qaçıb həyətdən çıxdı. Bəhruz özünü itirdi. Çamadanları gətirən Kərbəlayi Abbasa muştuluq üçün nəsə pay verən Şirin xanım yana-yana dilləndi:

– Onun anası bu qış rəhmətə gedib, a bala!

Bəhruz sarsıldı, bir an gözüni yumdu, Şirəlibəy onun qolundan tutub evə sarı apara-apara:

– Qorxma, oğul, – dedi, – Hürnisə elə bizim həyətbacada böyüyür. Ağıllı da qızıdır.

– Bəhruz o günün səhəri yuxudan gec oyandı. Həyəətə çıxanda gördü ki, qara papaqlı arabaçı dirəkdən asdığı qoyunun dərisini soyur, qapıda da onun iri, ikitəkərli arabası. Şirin xanım təst, ləyən gətirib, kömək etmək üçün böyründə hazır dayanıb. Arabaçı bir an işini saxlayıb dil-ağız edə-edə Bəhruzla görüşdü.

– Şirin xanım bu qoçu sənin adına saxlatdırıb. Deyirdi ki, Bəhruz gələne kimi kökəlsin.

– Qurban demişəm! – Şirin xanım fərəhlə Bəhruza baxdı.

8

Bu sevinc içində Bəhruzun ürəyinə iynə kimi batan həsrəti onu dörd gözlü etmişdi. Hara baxırdısa, Nazlını axtarır, heç yerdə görə bilmirdi.

Bir neçə gün keçdi.

Bəhrüz bütün gecəni yatmadı, pəncərəyə qoyduğu otuzluq lampanın işığında yenə qaralamalar, eskizlər çəkdi.

9

Evdən çıxan Bəhrüz Əlixan məscidinə tərəf getdi. Həmişə olduğu kimi qapısı yenə açıq idi. Yuxarı başda Molla Talib yuxarı başda, azca hündür bir yerdə əyləşmişdi. Bəhrüz ayaqlarını soyunub yumşaq gəbələrin üstü ilə molla Talibə doğru addımladı. Molla Talib uzaqdan onu görən kimi ayağa qalxdı, Bəhrüza tanış olan məmnun ifadə yenidən qırmızımtraq sifətində peyda oldu. İki əlini uzadıb, sevinclə:

- Xoş gəlmisən, oğul! – dedi – həmişə sən gələsən!
- Sağ ol, molla əmi, gəldim sizinlə görüşüm!

Bəhrüz Əlixan məscidindən çıxıb bütün günü kədər içində Naxçıvanı gəzib dolandı, hay-küylü bazara girdi: çarsulardan keçə-keçə, satıcıların üzünə baxa-baxa ötdü, bir də gördü ki, sakit, dar bir küçə ilə gedir. Qarşısında da ağ çarşafda bir qadın! Hansı döngədəsə yox oldu. Bəhrüz Şahab məhəlləsində, Süddünənənin yanından keçib, yenə tanış küçəyə gəlib çıxdı. Bilirdi ki, bu küçə Naxçıvanın kənarına uzanır, ordan isə Haça dağ və ətrafındakı silsilə dağların mənzərəsi açılır.

Sövqi-təbii bir duyğu Bəhrüzü bu dağlara doğru aparırdı. Xeyli irəlidə, ətrafi kərpic hörülü qapını, onun qarşısındakı iri daşın üstündə əyləşən qocanı görəndə ayaq saxladı. Qocanın ağappaq saçları alnına, üzünə tökülmüşdü. Görkəmindən yazıqlıq yağırdı. İri gözləri qızarmışdı, ona salam verən Bəhrüza heyrətlə baxırdı. Birdən əlini dəlicəsinə kərpicli qapıya doğru uzatdı:

– Qızım azara düşüb, oğul! – dedi, – o qədər zülm etdilər ki, biçarə Pakizə balam gül kimi solub. Gözüm

görə-görə əlimdən gedir. Gecə-gündüz Allaha yalvarıram ki, ona nicat qapısı açsın!

Bəhrüz daha dayanmadı, onsuz da dərd əlindən qaçırdı, hər yerdə yenə dərdə rast olurdu. Qocanın səsi hələ də gəlirdi. Qarşıda səma altında genişlik və bu genişlikdən uzaqda dağların silsiləsi açıldı. Bəhrüz elə bil birdən-birə dirçəldi, hər şeyi, hətta indicə gördüyü qocanı da, onun sözlərini də unutdu. Baş alıb bu genişliyin qoynunda dağlara doğru irəlilədi. Bu anda düşündüyü, gördüyü bu səma, bu genişlik, bu dağlar idi, gedə-gedə onların içində ərimək istəyirdi.

Axşam evin dəhlizində salınmış döşəkçədə uzanan Bəhrüz uzun, qotazlı mütəkkəni qatlayıb, qollarının altına qoymuşdu və Nazlını düşünürdü. Nazlı sabah gəlin gedirdi, demək onunla bağlı olan hər şey – görüşlər də, xatirələr də, həyəcanlı anlar da sona çatırdı. Həyəət zil qaranlıq idi, uzaqdan cırcıramaların səsi eşidilirdi. Baxçadan xışiltı gəldi, astadan kimsə:

– Bəhrüz! – deyə səsləndi, quyu dibindən gələn bu kövrək, bu həzin səsdəki kədər Bəhrüzün bütün varlığını titrətdi. İldırım vurmuş kimi sıçrayıb, özünü qaranlığın qoynuna atdı və bu qaranlıqda canlı işıq gördü. Nazlı titrəyə-titrəyə onun qarşısında dayanmışdı.

– Bu, sənsən?!

– Mənəm, Bəhrüz, mən biçarə...

– Qorxmadın?!

– Niyə qorxmadım?! Görmürsən, dizlərim əsir... Sübh azanına kimi dirigözlü qalırım, mən biçarə, mən bəxtiqara it əzabı çəkirəm. Allah-təala öz bəndəsini niyə bu günə qoyub heç başım çıxmır.

Bəhrüz qızın əllərindən tutdu, əlləri də titrəyirdi. Nazlı dərhal əllərini çəkmək istədi, Bəhrüz buraxmadı, onu özünə sarı çəkdi:

– Bu gecə vaxtı qəbih iş tuturam, qəbih! Xudavəndi-ələm bu günahımı mənə bağışlamaz.

Bəhrüz Nazlının sözlərini dinləyə-dinləyə onu sinəsinə sıxdı. Qızın balıq kimi sürüşkən, gənc, tərəvətli bədəni həyəcandan yenə titrəyirdi. Bəhrüzün üzü Nazlının üzünə yaxınlaşanda, qorxu içində, təlaş içində pıçıldadı.

– Öpmə məni, Bəhrüz, öpmə, məni günaha batırma, yoxsa Allah-taala məni cəhənnəmə vasil edər.

Nazlı ondan aralanıb, uzaqlaşmaq istəyirdi ki, ildırım sürəti ilə geriyyə döndü, yaxınlaşıb əllərini uzatdı. Bəhrüz dərhal qızın belindən tutdu, bayaqdan öpməyə icazə verməyən Nazlı özü dodaqlarını Bəhrüzün sifətinə toxundurdu. Dərhal da qaçıb getdi. Bəhrüzqayıdıb yerinə girəndə sifətində duyduğu od bütün bədəninə yayılsa da, gördükləri ona yuxu kimi gəlirdi.

Sabah axşama yaxın küçədə hay-küy, mərəkə qopdu. Qara zurnanın səsi yeddi məhəlləyə yayıldı. Eyni çiçək kimi bir-birinə oxşayan qırmızı çadralı qızlar böyür-böyürə söykəlib durmuşdular. Çəhrayı, ağ, sarı rəngdə çadrala örtmüş qadınlar qırmızı çadralıların cərgəsinə qoşulmurdu. Hasar üstündən, damdan baxanların sayı çox idi. Küçənin o başından uşaqların qışqırığı dalınca qabağda bəzəkli fayton, dalınca da başqa faytonlar gəlib Nazlıgilin taybatay açılmış qapısı ağzında dayandı.

Faytonçu Kərbalayı Abbasın özü də bəzənmişdi, ipək köynək geymiş, belinə göy qurşaq bağlamış, başına ağımtil tüklü papaq qoymuşdu. Faytonu isə tanınmaz olmuşdu. Qotazlı, bəzəkli atların üstünə rəngarəng balaca xalılar salınmış, başına gül çələngi bağlanmış, sağ qozlasından tutmuş sol qozlasına qədər gəbə döşənmiş, hər tərəfi – üstü, yan, arxası – qırmızı, sarı, abı lentlərlə sarılmışdı.

Qırmızı çadralı qızlar həyəətə doldular. Hələ əllərindəki rəngbərəng şamlar! Sanki yeriyyə lalələr toplaşmış,

sıxlaşmış və böyük dəstə əmələ gətirmişdi. Çalğıcılar küçədə tüğyan edirdilər. Bir dəstə qız gəlini dəhlizə çıxartdı. Əlində qatlama güzgü tutmuş qız irəliyə keçdi. Yanları qırmızı parçalarla bəzədilmiş güzgünün qatlanmış yerləri açıldı, müxtəlif gül, quş şəkilləri, ortasında iri, parıldayan şüşəsi, naxışları görünürdü.

Nazlı titrəyirdi, başına tül kimi ağ ipək şal örtülmüşdü. Qatlama güzgü tutmuş qızın dalınca onu dörd qız aparırdı. Püllələrlə enəndə qızların əllərinə şam verdilər. Onları aşağı düşməyə qoymadılar. Kimi isə səslədilər. Küçədən beli qırmızı qurşaq bir gənc gəlib pillələri qalxdı, gəlinə çatıb qoynundan şal çıxartdı və onun belinə doladı. Nazlının anası hardansa, birdən üzə çıxdı, gəncə bir cüt corab, ipək dəsmal verdi.

Gəlinlə enən qızların şamları yandırıldı. Həyətdəki qızlara və qadınlara da şamlar paylandı. Çöldə olanlar isə şiş ucuna gərmə keçirib, neftlə alışdırıb, məşəl kimi yuxarı qaldırmışdılar. Gəlin həyəətə enəndə qızların, qadınların da şamları yanırı və gözəl bir mənərə alınmışdı.

Qabaqdakı bəzəkli fayton çıraqbən olmuşdu, çünki ətrafına düzülmüş rəngbərəng şamlar yanırı. Gəlini faytona mindirdilər, beş qız da yanında Kərbalayı Abbas özünün həmişə əyləşdiyi yerdə, ayaq üstə, əlində tutduğu cilovlarla bir oynayırdı ki! Bəzən elə əyilir, cilovları ayaqları arasından elə keçirir, bəzən də yıxılmamaq üçün müvazinətini elə saxlayırdı ki, ona baxanları heyrət götürürdü. Elə oynaya-oynaya faytonu sürdü, o biri faytonlar da dalınca! Ümumi hay-küy içindən birdən güllə səsi gurladı. Faytonlar sürət götürdü.

Bəhrüz o axşam evdə kədər içində, qəm içində işlədi, beləliklə onun “Naxçıvan toyu” əsəri meydana çıxdı.

ALTINCI FƏSİL

1

Nazlı bu məhəllədən köçüb gedəndən sonra Bəhrüz bir ay özündə olmadı. Hətta elə bərk xəstələndi ki, on gün yorğan- döşəkdən qalxa bilmədi. Hər gün Şengelaya Kərbəlayi Abbasın faytonunda gəlir, dava-davacatla onu müalicə edirdi. Şirəlibəy də, Şirin xanım da əldə-dildən düşdülər, nəhayət, Bəhrüz sağaldı, uzun müddət evdən çölə çıxmadı.

Günəşli bir gün idi, Bəhrüz başına beret qoyub, şəhərə getdi. Padşahlıq bağından keçib, Sarvanlar məhəlləsinə endi, ordan dövrələmə ötüb, kiçik, dar küçə ilə məscidə doğru addımladı. Çoxdan idi ki, məscidi çəkmək istəyirdi, Bazarçay körpüsünə çatanda, günbəzə, minarəyə təzə gözlə baxdı, məscidin qapısına yaxınlaşdı.

Qapının böyründə əlində çubuq tutmuş, başına ağ yaylıq bağlamış bir kor divara söykənib hərəkətsiz dayanmışdı. Bəhrüz yerdəki çirkli, köhnə, sürtülmüş məxmər parçanın üstünə on qəpik pul atdı, başını qaldıranda qapının o tərəfində, nüfuzedici gözlərinin dərinliyində işıq yanan ağsaçlı, qoca dilənçiyə baxdı.

– Salam, baba! – deyə ehtiramla salam verdi.

– Xoş gördük, oğul, hələ Naxçıvanın tozuna çevrilməmişəm.

– Yəqin ki, heç zaman çevrilməzsən.

– Arzun çin olsun, oğul, Allahın əmrindən kənar çıxmaq olmaz. Nə buyursa, onun quluyam.

Bəhrüz dilənçinin ovcuna pul qoyub qapıdan məscidin həyətinə girdi. Günorta namazına az qalırdı. Yavaş-yavaş gələn adamlar sağdakı hücrəyə yaxınlaşır, ayaqla-

rını soyunur taxta başmaqlar geyinir, ortada ki çarhovuza doğru gedirdilər. Qollarını dirsəklərinə qədər çirmələyib dəstəməz aldıqdan sonra başdan-başa təptəzə xalılar döşənmiş məscidin içinə daxil olurdular. Bəhrüz yuxarı başda dördpilləli, üstünə qırmızı parça salınmış minbər, sağda və solda gümüş rəngli məhəccərlər, teatr lojalarına bənzəyən alçaq eyvanlar gördü. Bu eyvanlardan zil qara pərdələr asılmışdı. Onlara baxanda Bəhrüzün bədəni buz kimi soyudu. Yuxarıda, gümbəzin dörd tərəfində, rəngli, naxışlı, xırda pəncərələr işıq-ışığı yanırırdı.

Bəhrüzün canından soyuqluq tamam keçməmişdi ki, dəhşətli bir səsdən diksindi; qorxdı. Kimsə yenə qışqırdı...

– Kafər...kafər...

Bəhrüz yenə heç nə başa düşmədi, sonra minbərin qabağından sürətlə ona doğru gələn qara paltarlı adamı tanıdıqda bir addım geri çəkildi. Qulamheydər susmaq bilmir, elə dalbadal “kafər” deyə qışqırırdı. Hamının başı arxaya çevrildi. Müxtəlif gözlər: donuq, qəzəbli, heyrətli, yazıq, fağır, mehriban müti gözlər Bəhrüza dikildi. Nə qədər göz! Nə qəribə mənzərə! Bəhrüz fikirləşdi ki, bunu çəkmək qiyamət olar. Bildi ki, mümkün deyil, an keçməmiş gördüyü lövhə itəcəkdir. Elə də oldu. Qulamheydərə səs verənlər tapıldı. Bir neçə nəfər onun dalınca Bəhrüzün üstünə yeridi, nə yeridi. Geri çəkile-çəkile məscidin açıq qapısına çatan Bəhrüz dayananda Qulamheydər də, arxasındakılar da dayandılar. Bəhrüz biddən özünü qapıdan çölə – həyəətə atdı və çarhovuzun yanında molla Talıbla üz-üzə gəldi. Molla Talıb heyrətlənib:

– Boy, oğul, nədən qorxmusan, rəngin-ruhun özündə deyil? – deyə məsciddən qəzəblə çıxan Qulamheydərə tərəf çöndü, yenə heyrətləndi, çiyinlərini atsa da, burda nəse baş verdiyini anlayıb, özünü itirmədi, indi Bəhrüza sarı çevrildi – toxta, oğul, bura Allahın evidir, burdan heç

kim qorxmur... Burda qorxmaq da günahdı! Üzünə azca su vur, hə, hə, qorxma, rəngin-ruhun özünə gəlsin...

Molla Talib özü irəli yeridi, Bəhruza toxtaqlıq verə verə üz-gözünə su çiləməkdə kömək etdi, altdan-altdan Qulamheydərə və onun yanındakılar göz qoydu. Qulamheydər daha əvvəlki kimi qəzəbli deyildi. Yavaş-yavaş geri çəkilib məscidə girdilər. Bəhruz molla Taliba təşəkkür edib həyətdən çıxanda quş kimi yüngülləşmişdi... Bir azdan bazardan keçib gedirdi. Hay-küyün içindən, adamların arasından. Qanı elə qaralmışdı ki, özünə yer tapa bilmirdi. Daxilində püskürməyə hazır olan vulkan kimi təlatüm yaranmışdı. Birdən kimsə qabağını kəsdi:

– Səni yaxşı tapmışam, – dedi, – yaxşı tapmışam.

Bəhruz dayanıb ona baxdı. Tanımadı.

– Sən kimsən?!

– Tanıyarsan, indi tanıyarsan! – deyə ipək köynəkli, şalvarlı, bahalı, vəznəli çuxa geymiş, xəncərli kişi bar-bar bağırdı – məndən nə istəyirsən, sənə nə eləmişəm, durub dalımca Tiflisə qədər gəlirsən. Niyə məni izləyirsən?! İndi məni tanımırısan?!

– Tanımıram, inanın, tanımıram.

– Niyə gözümün içinə yalan deyirsən?! – deyə kişi Bəhruzun yaxasından yapışdı – a qoduq, evimizin ətrafında hərlənən sən deyildin, Tiflisdə, restoranda bir dələduzla mənə göz qoyan sən deyildin?! İndi necə oldu, məni tanımırısan?

Bəhruz dartınıb onun əlindən çıxmaq istədi, bacarmadı. An içində “Annonu” restoranındakı səhnə göründü, an içində də itdi, birdən elə qəzəbləndi ki, kişini bütün qüvvəsi ilə itələdi. Satıcıların, şey-şüylərin üstünə yıxılan kişi dərhal ayağa qalxıb əlini xəncərinə atdı, onu qınından çıxarıb, yavaş-yavaş Bəhruzun üstünə yeridi. Bəhruz tərpənmədi. Qəribədir, öz-özünə heyrət edirdi, çünki ondan qorxmurdu. Bayaq, məsciddə pərdələrin qara rəngin-

dən və Qulamheydərən səsindən daha çox qorxmışdu. İndi isə... elə bil şirə dönmüşdü. Hətta tiyəni dəf etmək üçün hazır vəziyyət aldı. Bu vaxt iki-üç nəfər kişini qamarlayıb, sakit etməyə, yalvarmağa, onlardan biri:

– Ay dəli, o, Şirəlibəyin oğludur – deməyə başladı.

– Nə olsun Şirəlibəyin oğludur! Öldürəcəyəm onu, buraxın məni, buraxın...

Bəhruz yavaş-yavaş bazardan çıxdı, Zaviya məscidinin yanından ötüb, kərpic evlərin böyrü ilə ağır kədər içində evə doğru getdi.

Axşam gah karandaş, gah sulu boya ilə işlədi. Məsciddə gördüyü xəyalından getmirdi, hara baxırdısa Qulamheydəri, onun qara varlığını görürdü. Kağız, karandaş götürüb mütəkkəllərin birinə söykəndi, qaralamalar etməyə başladı. Bir də gördü ki, Qulamheydəri çəkir. Özündən asıl olmadan həvəslə işləyirdi. Vərəqin üstündə isə canlı bir portret yaranırdı: qapqara əbada əlini qəzəblə irəli uzadan qarasaqqal bir kişi... Çəkdi, çəkdi, altından “kəfər” kəlməsini yazdı. Əlinə götürüb bir az uzaqda tutdu, diqqətlə baxdı, öz-özünə güldü. Adi marağın yaradıcılıq ehtirasına çevrilməsi, az müddətdə mənalı bir əsərin yaranması ona möcüzə kimi gəldi.

2

Sübhədən xoş əhval-ruhiyyə içində, həyətdən çıxıb, axşam çəkdiyi şəkli Qulamheydərən həyət qapısına yapışdırdı. Hər iki tərəfi möhrə hasar olan dar küçəyə dönəndə, istər-istəməz bir anlıq dayandı, elə burda, döngədə Nazlı ilə görüşlərini xatırladı. Və birdən ona elə gəldi ki, yenə qar yağır, fırlana-fırlana tökülən bu qarın içindən ağ çadralı bir qız yaxınlaşır. Bəhruz da dar küçə ilə çadralı qıza doğru addımladı. Bu nədir?! Xəyaldır, yoxsa həqiqi-

qət? Axı doğurdan da ağ çadra içində kimsə gəlirdi. Ona çatanda:

– Salam, Bəhrüz dadaş, – deyə çadranın içindən Hürnisənin qarayanız üzünü çıxırdı.

– Sən bapbalaca bir qız, bu çadra nədir?

– Bibim çadrasız qoymur.

– Sənə heç yaraşmır, Hürnisə. Nahaq çadra örtürsən.

– Nə eləyim, dadaş, bibimdir də!

Bəhrüz bu küçənin axırından Şahab məhəlləsinə yox, Zaviya məscidinə tərəf getdi, Bazarçay körpüsünün yanından çay aşağı düşəndə məscidin divarına söykənib qurumuş koru görüb diksindi: “Zavallı! Yəqin bütün gecəni burda qalıb”. Başında göy əmmamə bir neçə seyid bir-birinin dalınca məscidə yaxınlaşdı, qapıdan içəri girəndə heç biri kora pul atmadı.

Körpünün altındakı şələlə gur idi, süd kimi qaynaya-qaynaya tökülürdü. Bəhrüz çayın kənarı ilə endi, birmərtəbəli evlər, həyətlər yaşıllıq içində itmişdi. Dərənin o tərəfində Qələ məhəlləsinin sarıtəhər, yastı-yapalaq evləri görünür, bu evlərin üstündə Mömünə xatun türbəsi ucalırdı.

Gözlənilmədən Bəhrüzün qarşısına balaca bir qız çıxdı, yaşı 15, ya 16 olardı. Səhər havası kimi təmiz üzündə heyrət doğdu, bu, heyrətdən daha çox qorxu idi, ala gözləri iriləşdi. Bəhrüz qeyri-ixtiyari gülə-gülə:

– Salam, – deyəndə qız azacıq özünə gəldi, başını tərpətməklə salamı aldı.

– Kimin qızısan?! – Bəhrüz mehribanlıqla soruşdu.

– Zurnaçı Eyvazın...

– Bu sübhədən niyə oyanmısan?

– Biçinə gedirəm.

– Tək?

– Qardaşım çöldədir, məni gözləyir.

– Adın nədir?

– Ziba.

– Bilirsən, mən kiməm.

– Bilirəm.

– Hardan?!

– Uşaqlarla gəzəndə görmüşəm. Dağların şəklini çəkəndə...

– İcazə verərsən sən də şəklini çəkim?!

Əyninə geydiyi donun əlvan rəngləri vardı, bu rənglər içində iri lalələr şəfəq saçırdı. Zibanın yanaqları bu lalələr kimi qızardı. Qorxa-qorxa başı ilə razılıq versə də, bunun mənasız, ümitsiz bir şey olduğunu anladığı qaçıb getdi. Bəhrüz aşağıya enib sağa döndü, Sarvanlar məhəlləsinə doğru getdi. Ziba xəyalından çıxmırdı. Ədil ağa gölü gömgöydü, ətrafındakı yaşıllıq içində parlaq görünürdü. Uzaqda, çox uzaqda yenə dağlar vardı, seyrək duman içində qaralırdı.

Bəhrüz gölü çəkdi, sonra çapar Məcidi axtarmağa getdi, ona heç yerdə rast gəlməyib, geri – evə qayıtdı. Evdə Şirin xanım güllü şalını başında düzəldə-düzəldə ona qərribə əhvalat danışdı:

– Bir də gördüm küçədə küy-mərəkə qopub. Qulamheydər qışqırığı aləmi götürüb. Elə küçəyə çıxmışdım ki, budu ha, zalım balası üstümə yel kimi gəlir. Əllərini uzada-uzada qarğış dalınca qarğış tökür. Uşaqlar da hər tərəfdən “kafər”, “kafər” deyə qışqırırlar. Qorxumdan tez qapını örtdüm. Ay bala, Qulamheydərdə qışqırmaqdan hal qalmayıb. Atan da bilir.

– Atam da?! O nə dedi?

– Heç nə! Qulamheydərə baxdı, baxdı, sonra qəhqəhə çəkdi.

Bəhrüz da gülməyə başladı. Şirin xanım gözünü döyə-döyə, sadələvhcəsinə baxa-baxa qaldı.

Bəhrüz dalbadal neçə gün şəhərə şəhərə çıxsın, çapar Məcidi axtarsa da, heç yerdə onu tapa bilmədi. Tiflisə getməyinə bir neçə gün qalmış, Araz qırağını gəzərkən,

sahilə bir atının gəldiyini görüb, ayaq saxladı. Atlı eyni ilə Məcidə oxşayırdı. Onun kimi uzun, dik biğləri, uzunsov, ciddi üzü, sərt qaşları, böyründən sallanan qılınca, vəznəli çuxası, ədalı görkəmi vardı. Bəhrüz səhv etməmişdi. Qabağına gedib:

– Salam, Məcid dayı! – deyə atın sağ tərəfində dayandı.

Məcid atın üstündə şəstlə əyləşmişdi. Bəhrüza diqqətlə baxdı, deyəsən, tanımadı, cilovları çəkəndə, qabaq ayaqlarını azca yuxarı qaldıran atı sakitləşdirdi.

– Bala, kimsən? – soruşdu.

– Bəhrüzam, Şirəlibəyin oğlu, şəkil çəkən, rəssam..

Məcid ildırım kimi atdan sıçrayıb, Bəhrüzün qarşısında yerə endi, ən yaxın adamı kimi onu bağına basdı.

– Nə tez oxuyub qurtardın?

– Hələ qurtarmamışam.

– Demək əməlli-başlı şəkil çəkməyi öyrənirsən?!

– Öyrənirəm.

– Olsun, olsun, bala! – Məcid onun beretinə, boybuxununa, qara biğlərinə, gənc, tərəvətli üzünə, iri gözlərinə fərəhlə baxıb, bir əli ilə mehribanlıqla kürəyindən tutdu.

– Məcid dayı, yarım aydır ki, səni axtarıram.

– Naxçıvanda yoxdum, neynirdin ki, mənə?!

– Şəklini çəkmək istəyirəm.

– Çək, bu mən, bu da sən!

– Elə yox...

– Bəs necə?!

– Atın üstündə, bir saat, iki saat dayan.

– İndi bacarmaram. Beş gündür ki, yol gəlirəm. Elə yorulmuşam ki, göz qapaqlarımı güclə açıram. Bir də, Bəhrüz, bala, mənə tüfəng verməlidirlər, bax, bu qılının əvəzində.

– Heç qılınca da pis deyil.

– Eh, nəyə gərək. İçi pas atıb, özü oyuncaq kimi. Hünərin var, bu qılınca qınından çıxart görüm, çıxartdın ha. Fil gəlib dartsa da çıxmaz.

– Onda niyə taxırsan?!

– Çünki düşmənin bağına yarar. Düşmən nə bilsin, qılınca qınından çıxır, ya çıxmır. Kəndlərdən keçib gələndə hamının gözü bu qılınca qalır. Hə, Bəhrüz, bala, belə-belə işlər. Yorğun olsam da gəl, şəklimi çək!

Məcid atın belinə qalxdı, Bəhrüz bir-birinin dalınca qaralamalar, ayrı-ayrı detalları, hissələri sürətlə çəkməyə başladı. At sakit dayanmır, çaparı götürüb getmək istəyirdi. Çapar cilovu darta-darta onu güclə saxlayırdı.

3

Qatar şəhərə yaxınlaşanda, tanış mənzərələr: Şeyx Sənan dağı, Kür çayı, kilsələrin qüllələri, məscidlərin minarələri, hamamların günbəzləri, uca, daş binalar görünəndə Bəhrüz Tiflis üçün bərk darıxdığını daha çox duydu. Kirayə qaldığı evə getməsi, Əminə xalanın onu hörmətlə, izzətlə qarşılamağı, şey-şüylərini otağa qoyub çıxması sanki bir an çəkdi.

Bir də gördü ki, Aleksandr bağındadır və bağıın yanındakı uca, daş binanın dəyirmi həyətinə yaxınlaşır. Qapını açan Eteri oldu, gülə-gülə onu otağa dəvət etdi, otaqda Revazın əmisi, bibisi qızları dərhal ayağa qalxıb görüşdülər. Revaz qonşu otaqda yatırdı. Vay, onu oyatmaq üçün nə qədər çalışdılar. Revaz daş kimi yerindən yerindən tərpənmirdi. Bəhrüzü görəndə yerindən dim-dik qalxdı.

– Qamarcoba, qamarcoba, – deyə-deyə elə alt partarda onu bağına basdı. Geyinə-geyinə astadan, Bəhrüzün qulağına pıçıldadı ki, Lado ilə birlikdə axşam Ortaçala qızları ilə görüşəcəklər. Bundan sonra soruşdu:

– Bəlkə sən də bizimlə gedəsən?!

– Yox, Revaz, yox...

– Niyə e?.. Adam qızlardan qaçar? Keçən dəfə Mişa Çiaureli ilə getmişdim, əntiqə keyf eləmişik. Gəl, bu gün sən də qoşul bizə. Qızların içində biri var, heç kəsi yoxdur, səni onunla tanış elərəm. Bilirsən, necə əntiqə qızıdır, yemə, içmə, gül camalına tamaşa elə! Hə, nə deyirsən, razısan?

– Yox, Revaz, yox.

– Boy, Lado demişkən, lap ağ elədin ki! Əvvəl Lado nu qınayırdım, sənənlə şit zarafat edir. Mən ki zarafat etmirəm?

– Əzizim, Revaz, sən axı, ciddi, ağıllı oğlansan... Gəl, sənətdən soruş, mən də cavab verim...

– Bir şey çəkib eləmişən?

– Naxçıvan toyu...

– Toyu çəkirsən, bəs özün niyə qızlardan qaçırsan?

– Qaçmıram.

– Elə bilirsən, qızlar özləri gələcək dalınca?.. Hay, hay...

Revaz qəhqəhə çəkə-çəkə o biri otağa keçdi və üç qızla zarafat etməyə başladı. Eteri pərt olan Bəhruzun qolundan tutub:

– Gəlin bura, Bəhruz, gəlin, əyləşin. Ona fikir verməyin.

Revaz hardansa çaxır gətirdi, qızlarsa yemək-içmək. Gürcü qızlarının mehribanlığından kövrələn Bəhruz hər üçünün sağlığına badə qaldırmağı təklif etdi. Revaz gözlərini qıya-qıya ona mənə ilə baxdı:

– Vallah-Billah, səhərdən Bəhruzu Ortaçala qızlarının yanına apara bilmirəm. Səbəbini indi tapmışam. Bu qızlardan birinə vurulub. Bəhruz, düzünü de, hansına?!

– Hər üçünə.

– O... Düz demədin, Bəhruz! – Revaz şərabı içdi, – bilirəm, kimə vurulmusan! Boy... Bu nədir, niyə içmir-sən?

– İçə bilmirəm.

– Daha nə oldu, qızlardan uzaq qaçırsan, şərab içmir-sən, qorxuram axırda dostluğumuz pozulsun.

– Qorxma, Revaz, mən dostluqda möhkəməm!

Bəhruz ordan çıxıb, Davidovski küçəsinə gəldi. Əliqulu Nəcəfovun qapısını döydü. Qapını Qəmər açdı. Bəhruz əyilib onu yerdən götürdü, qucağına alıb üz-gözündən öpdü, ovcunu saçaqlı konfetlərlə doldurdu. Otağa girdi, Əliqulu gözlərində pensne nəşə yazırdı. Bəhruzu görən kimi qələmi atıb ayağa qalxdı:

– Xoş gördük, oğul! – deyə Bəhruzu bağrına basdı.

– Gəl, otur, Naxçıvanda, nə var, nə yox, Şirəlibəy, anan necədir?!

– Hamının salam-duası var. Nə yazırsan, Əliqulu dayı?!

– Nə yazacağam, felyeton... “Molla Nəsrəddin” jurnalı üçün. Adını belə qoymuşam: “Şəriətdə şərm yoxdur”. Məncə, pis deyil. Bu ruhanilər avam camaatın qanını sorurlar. Çıxar, oxuyarsan.

Bəhruz evə gələndə Bekker saatına baxa-baxa fikirləşirdi.

4

Səhər dərsə gedəndə xəyalında bir nəfər dolanırdı: Mariya Ratiyeva! Mərmər pillələrlə qalxarkən, Ketovana rast oldu. Keto onu görüb, yuxarıda, pillə üstə dayanıb, gözlədi. Bəhruz yaxınlaşan kimi, əlini uzatdı. Keto onun əlini sıxıb:

– Necəsən, Bəhruz?! – soruşdu – xoş gəlmisən!

– Sağ ol, Keto! Sən də xoş gəlmisən.

Gülə-gülə ikinci mərtəbəyə qalxdılar. Qapının yanında heç kəs yox idi. Bəhrüz heyrlə:

– Nə əcəb Revaz görünür?! – soruşdu.

– Birinci biz gəlmişik! – Keto şən əda ilə güldü.

Elə bu zaman Xəlilin uca boyu göründü, yaxınlaşıb Bəhrüzla öpüdü, zarafatla Ketonu da öpmək istəyəndə, o, “ehey” deyə geri çəkildi. Sonra Lado, sonra Kosta, sonra Mişa Çiaureli, sonra o biri tələbələr... Kimin birinci gəlməsi haqqında qızgın mübahisə qopdu, Ketovan Maqalaşvili bərkdən dedi:

– Birinci mən gəlmişəm, şahidim də var: Bəhrüz!

– Keto düz deyir! – Bəhrüz onun sözlərini təsdiq etdi.

Birdən sinfin qapısı açıldı, hamı təəccüb içində qapıya sarı baxanda, Revaz astadan soruşdu:

– Kim birinci gəlib?!

Dalğalı bir gülüş qopdu. Ketovan qızardı, amma özünü itirmədi, Revaza baxa-baxa dilləndi:

– Birinci sən gəlmisən, Revaz!

Hay-küy qoydu, Lado Revazın əlindən tutub dəhlizə saldı, hamı onunla görüşməyə başladı. Mişa Çiaureli zarafatından qalmadı:

– Birinci gəldiyin üçün, Revaz, sən gərək birinci rəssam olasan birinci mükafat alasan!

– Narahat olma, Mişa, onlar da olacaq – Xəlil Musayev ona cavab verdi.

Bəhrüzün gözü Mariyanı axtarırdı, tələbələr arasında onu görmədiyi üçün nigaran qalmışdı. Bəhrüz Mariyanı belə axtardığına, belə nigaran qaldığına görə öz-özünə təəccüblənirdi.

İlk dərsdə Oskar Şmerlinq içəri girdi, tələbələrin yay işləri ilə maraqlandı. Hər tələbə ayağa qalxıb divar boyu bir-iki şəkil düzdü. Öz-özünə balaca bir sərgi yarandı.

Şmerlinq şəkilləri gözdən keçirə-keçirə sinifdə qopan coşqun və kəskin mübahisəyə qoşuldu. Bəhrüzün

“kafər” deyə qışqıran Qulamheydəri əl-əl gəzdi. Hamı Şmerlinqin tərifləyəcəyini gözləyirdi. Əksinə, o, fikirli-fikirli Bəhrüza tərəf baxanda, otağa dərin, intizarlı bir sükut çökdü.

– Satıra sənin yolun deyil, Bəhrüz! Sən öz yolunu tapmalısən! Başqalarını tənqid etmək sənətə yaddır.

Şmerlinqin bu ciddi tənqidi onu sarsıtdı. Uşaqlar da özlərini itirdilər. Gərgin vəziyyət yarandı. Müəllim özü də belə gərginliyi gözləmirdi, yavaş-yavaş söhbətini Bəhrüzün sulu boya ilə işlədiyi mənzərələrinin üstünə gətirib çıxartdı. Bununla gərginliyi azaltmağa nail ola bildi, sonra o biri uşaqların işlərinin təhlilinə başladı.

Bəhrüz necə oldusa birdən arxaya çevrildi. Kostanın böyründə əyləşən Mariyanı görüb diksindi. Gözləri ilə onun gözlərini tutmaq istədi, duydu ki, Mariya ona yox, müəllimə baxır. Amma gözlərini çəkmədi, inadla baxanda Mariyanın dözə bilmədiyini, azacıq qızardığını, gülümsündüyünü və başını aşağı dikdiyini gördü. Bəhrüz üzünü lövhəyə çevirdi.

Tənəffüsdə ayağa qalxan Bəhrüz dərhal Mariyaya sarı getdi. Mariya heç kimə baxmadan nəsə çəkirdi. Çiyinlərindən zərif, rəngarəng, tül şal sallanırdı, saçlarını yığıb gül şəklində arxada sancaqlamışdı. Bəhrüz onun yanında durub:

– Salam, Mariya! – dedi.

– Salam! – deyə Mariya ona baxmadan pıçıldadı.

– Necəsən, Mariya?

– Pis deyiləm. Bəs sən necəsən, Nazlı necədir?!

– Nazlının toyu oldu.

– Necə? – Mariya işindən ayrılıb, heyrlə Bəhrüza baxdı – toyu?!

– Bəli! – Bəhrüz qızarıb, kədərlə başını aşağı dikdi.

Mariya ona təsəlli vermək məqsədilə:

– Daha nə etmək olar? – dedi, – Nazlının toyu olub, çox yaxşı, kədər, dərd nəyə gərək?! Türk qızının canı sağ olsun, sənin üçün Nazlı kimi əzizdir!

Bəhrüz Mariyadan bu sözləri gözləmədiyindən sarsıldı. Heç zaman sərt olmadığı üçün yenə sərtlik göstərə bilmədi. Çevrilib çıxıb getdi. Mariyanın önündə durub onunla söhbət edəndə Nazlıdan başqa heç kəs haqqında düşünmürdü. Birdən-birə Mariya başqa bir qızı ona xatırlatmaqla qəlbini sındırmışdı. Özü də bərk sındırmışdı. Bəhrüz onun bu sözlərində təkcə qısqəncliyə duymurdu... O gün bir də Mariya tərəfə baxmadı.

Dərstdən çıxıb evə gələndə, qapının ağzındaca tərs kimi, türk qızına rast gəldi. Bəhrüz ona yol vermək istədi, qız güldü, hətta qızardı, gözləri işıqlandı, qapının o tayında dayanıb:

– Keçin, Bəhrüz, keçin! – deyə utana-utana pıçıldadı.

Bəhrüz xətrini istədiyi qıza gözücu baxdı, bu dəfə qız ona çox gözəl göründü. Dərhal qulaqlarında Mariyanın sözləri eşidildi. Kim bilir, bəlkə də bu sözlərin təsiri az deyildi. Bəhrüz qıza salam verib, əli ilə keçməsinə xahiş etdi. Qızın üzündəki qızartı keçməmişdi, Bəhrüzün salamını alıb:

– Xoş gəlmisiniz! – dedi, qapıdan keçdi. Bəhrüzün böyründə dayanıb yenə gülə-gülə ona baxdı. Bəhrüz:

– Sağ olun! – dedi, bu mehribanlıqdan özünü itirdi.

– Xəlil necədir?!

– Yaxşıdır, salamı var.

– Məndən də ona salam söyləyin.

Qız çıxıb getdi, Bəhrüz həyəətə girdi, Əminə xala əri ilə bağçada, divar boyu qalxmış iri günəbaxanların yanında işləyirdi.

Lonqo İtaliyadan gəlsə, rəssamlıq tarixindən dərs keçsə də, son dərəcə sadə və mehriban müəllim olduğundan Bəhrüz onunla xoş ünsiyyət yarada bilmişdi. İndi Bəhrüzün Naxçıvan toyuna aid əsərini diqqətlə, döndönə gözdən keçirdi, sonra çapının eskizlərinə, qaralamalarına baxdı, uzun müddət fikirləşdi və soruşdu:

– Niyə axıra qədər işləməmişən?!

– Çapının vaxtı yoxdur.

– Onu hökmən tap, çoxlu qaralama elə, başqa çaparı yox, elə bu çaparı... Yaxşı bir əsərin ruşeymini görürəm. Çapar... Naxçıvan çaparı... Qiyamət əsər yaratmaq olar, koloritli, gözəl, canlı... Tələsmə, Bəhrüz, sən bu çapar haqqında yaxşı-yaxşı düşün, naturadan çox çək, onda istədiyinə nail ola bilərsən. Səndən bir şey soruşmaq istəyirəm: Oskar Şmerlinqin tənqidinə necə yanaşırsan?!

– Bunu hardan bilirsiniz?!

– Özü deyib. Hə, de görüm fikrini...

– Həm haqlıdır, həm də yox...

– Nəyə əsasən belə fikirləşirsən?

– Buyurun, baxın! – deyə Bəhrüz ona bir rəsm uzatdı – necədir, şəkildəki tanışdırmı?

Lonqo diqqətlə baxdı, sonra qəhqəhə ilə gülməyə başladı:

– Bu ki bizim Revazdır – dedi – əl-qolunu ölçə-ölçə danışan vəziyyətdə çəkmisən. Təbiidir...

– Bəli, Revazdır...

– Ayrı-ayrı detalları yaxşı verə bilmisən. Afərin. Bunlara baxmayaraq, əzizim, Bəhrüz, Şmerlinqin sözlərində böyük həqiqət var, çünki sən karikaturaçı deyilsən. Elə Revazın portretini götürək. Burda sən özün yoxsan, çünki sənə məxsus cəhətlər yoxdur, çünki bu əsər Bəhrüzün deyil, sanki başqa adamındır. Sənin yolun, ruhun ayrıdır, bəlkə də Naxçıvan toyunda, Naxçıvan çaparında

üzə çıxacaqsan. Şmerlinq xahiş etdi ki, bu barədə səninlə danışım, mən də...

– Başa düşürəm.

– Başa düşürsənsə çox şadam. İndi kimin dərsidir?

– Nikoladzenin.

– Nikoladze sevdiyim sənətkarlardandır. Əminəm ki, onu sən də sevəcəksən.

– Sevirəm.

– Əgər sevirsənsə, onu dərindən başa düşməlisən. Nikoladze bəlkə də yaxşı müəllim deyil, ancaq yaxşı sənətkardır.

Bəhrüz ondan ayrılıb, uzun dəhlizə çıxdı, Nikoladzenin birinci mərtəbədə yerləşən emalatxanasına doğru getdi, mərmər pillələri düşüb, Polenovun “Göl” tablosunun önündən keçdi, elə bu zaman Mariya Ratiyeva ilə üz-üzə gəldi.

– Salam, Bəhrüz!

– Salam! – Bəhrüz ötüb keçmək istəyəndə, Mariya onun qolundan tutub saxladı, gözlərinin içinə baxıb ciddi halda soruşdu:

– Nə olub sənə?!

– Heç...

– Hamısını başa düşürəm, Bəhrüz, anlayıram ki, Nazlını çox sevirsən, unuda bilmirsən, amma türk qızı da xoşuna gəlir, ona güclü meyl edirsən, bəlkə də özünün bundan xəbərini yoxdur.

– Düz demirsən, Mariya! – Bəhrüz hirsle dindi.

– Mən düşündüyümü deyirəm, ikiüzlülük etmirəm, bəlkə də hardasa səhvim var, bu dediyim sözlərə yaxşı-yaxşı qulaq as, bil ki, mən sözü açıq deyənəm, bir az da sərtəm, ona görə məndən heç zaman küsmə, incimə! Yaxşı, Bəhrüz?!

– Axı... Axı... Qəlbimə dəyib...

– Ax, qəlbinə... Bağışla məni, Bəhrüz! Bunu nəzərə almamışam. Sən məni heç cürə başa düşmək istəmirsən. Yəqin ki, heç zaman başa düşməzsən də! Hələlik, Bəhrüz!

– Hələlik!

Nikoladzenin emalatxanasında, bir küncdə əyləşən Bəhrüz Mariyanın sözləri haqqında fikirləşirdi. Elə xəyalda dalmışdı ki, hər şeyi unutmuşdu. Müəllimin qarşısında dayandığını görsə də, öz aləmindən ayrılı bilmirdi. Müəllim mehribanlıqla və heyrətlə Bəhrüza baxırdı. Tələbələr gülürdülər. Get-gedə bu gülüş qəhqəhəyə çevrildi. Bəhrüz o yan-bu yana baxıb qızardı, Nikoladzenin mehriban üzünü görən kimi sakitləşsə də, dərhal ayağa qalxdı.

– Əyləş, oğlum, əyləş! – deyə Nikoladze əlini onun çiyinlərinə qoydu – narahat olmağa dəyməz. Bil ki, xəyalsiz sənətkar yoxdur! – geri çevrilib, yerinə qayıtdı. Müxtəlif heykəllərlə dolu olan emalatxanadan işgüzarlıq əhvali-ruhiyyəsi yağırı. Bəhrüz bu dəfə işləyə bilmir, hara baxırdısa, Mariyanın səsinə eşidir, türk qızını görürdü.

6

Bəhrüz Şeytanbazara yaxınlaşanda, uzaqda, ağ çadradada bir qız görüb ildırım vurmuş kimi yerindəcə dayanmışdı. Elə bu anda dünya gözlərində sehrləndi, təzə bir möcüzənin baş verəcəyini gözləməyə başladı. Ağ çadralı qız ona tərəf gələndə Şahab məhəlləsinə doğru gedən torpaq hasarlı küçədə gördüyü Nazlının yenidən peyda olduğuna inandı. Qız yanından ötüb keçdi, Bəhrüz titrədi, insan insana necə oxşayarmış! Qızın üzü də elə bil ki, Nazlının üzünü idi: onun kimi qəşəng, tərəvətli, ağappaq. Kiminsə:

– Təbrizə... Təbrizə... – qışqırığı Bəhrüzü bu hissiyatından ayırdı. O yanda, divar dibində yerə yatan, başlarını dik tutub ətrafa baxan dəvələrin cərgəsində dayanmış uzun əbalı adam var səsilə car çəkirdi. Bəhrüz əlində

kuzə, bağlama tutmuş çadralı qadınların, qara papaqlı, saqqallı, əbalı kişilərin yanından keçib, qaynayan bazarın taybatay açılmış qapısına doğru getdi. Qapının sol tərəfində yükləri boşanmış bir neçə araba, onların böyründəcə aralığa alınmış yerdə on-on beş qoyun vardı. Burda qızğın alver gedirdi. Böyük, geniş bazar meydanının hər tərəfindəki müxtəlif dükənlərin qarşısı adamlarla dolur, boşalırdı. Dükənlərlə bazar qapısı arasındakı boş yerdə böyük bir dəstə dövrələmə nəyəsə tamaşa edirdi. Ondan azca aralıda isə xoruz döyüşdürənlərin səsləri eşidilirdi.

Bəhruz qapıdan keçib bazarın gur yerinə girib gəzdikdən, albomuna bir neçə qaralama etdikdən sonra geri qayıtdı. Dərhal diri qoyunu çiyninə alıb aparən qarapapaqlı kişini çəkdi. Bazar meydanının aşağı tərəfinə doğru addımladı və kərpic hasarın böyründə dayanıb, sinəsində saz, oxuyan dərvişi gördü. Dərvişin səsi də, nəğməsi də Bəhruza tanış gəldiyindən maraqlanıb irəlidə – dövrələmə dayanmış adamların cərgəsinə yaxınlaşdı. Boy, bu ki onun Naxçıvanda, əvvəl Əlixan məhəlləsində, sonra bazar məscidinin qarşısında gördüyü dərviş idi. Bəlkə səhv edir?! Yox, işıqlı göy gözləri elə onunkudur ki, var. Açıq hava rəngli əbası da eynilə həmənkidir. Bəs çalması?! Deyəsən, o da ağ, göy rənglərlə görünən həmin çalmadır. Bəhruz irəli çıxıb, bir az qabaqda dayandı. Cərgələr arasında uşaqlar daha çox gözə dəyirdi. Dərviş isə hamını mehriban-mehriban süzə-süzə həvəslə çalıb oxuyurdu. Birdən nəğmənin ritmini dəyişdi.

Şən, oynaq bir hava çalmağa başladı. Dərhal uşaqlar sevindilər. Dərviş onların ruhuna uyğun gələn məzəli bir nəğməni məzəli hərəkətlərlə oxudu. Bəhruza Əlixan məhəlləsindən tanış olan bu nəğməni ikinci dəfə eşitmək xoş oldu. Nəğmə başa çatan kimi əl çaldılar, xüsusilə uşaqlar. Dərviş əlini atıb bir torba götürdü. Bəhruz bildi ki, onun içindən ilan çıxacaqdır. Çıxan kimi cərgələrin arasından

“ah” nidası keçdi, maraqdan gözlər böyüdü. İlan dərhal dərvişə sarılında heyrət daha da çoxaldı; sarıla-sarıla qalxıb gözləri qabağında başını dik tutdu, dilini çıxartdı. Sonra boşalıb toqqa kimi yerə düşdü və camaata doğru süründü. Təkcə Bəhruzdan başqa hamı qorxub həyəcan içində geriyyə çəkildi. İlanın lap yaxınlaşdığını görəndə Bəhruz sarsıldı, qorxudan onu tər basdı. Yaxşı ki, ilan adəti üzrə geriyyə döndü. Qorxu hissi keçdi, rahat nəfəs alan Bəhruz başını qaldıranda, gözləri dərvişin gözləri ilə qarşılaşdı. Bayaقدan göy gözlərdən süzülən mehribanlıq işığı elə bil azaldı, narahat bir kölgə titrəməyə başladı. Kəşkülə cingilti ilə, dalbədald pullar yağış kimi töküldü. Dərviş ilanı torbaya qoyub, bağladı. Bəhruz ətrafa dağılan camaatın arasından keçib ona yaxınlaşdı, hörmətlə salam verdi. Dərviş salamı alıb şübhəli-şübhəli baxdı:

– Məndən nə istəyirsən? – yavaşca soruşdu.

– Yəni mənə tanımadın?!

– Niyə tanımadım. Naxçıvandakı oğlan deyilsən?

– Bəli.

– Niyə mənə izləyirsən, dalıma düşürsən?!

– Nə izləyirəm, nə dalına düşürəm. Burda təhsil alıram. Bazara gəldim, gördüm camaat yığışib... Səni görəndə kimi də tanıdım.

– Tiflisdə harda oxuyursan?!

– Rəssamlıqda. Şəkil çəkirəm.

– Yəni elə məktəb var?

– Var. Təzə açılıb.

Dərviş ona mənalı-mənalı bir də baxdı, deyəsən, inanmadı.

– Nə çəkmisən, göstər görüm?

– Bax! – Bəhruz albomunu açıb göstərdi.

– Pis deyil! – deyə dərviş Bəhruzun karandaşla çəkdiyi şəkllə baxdı – çiynində qoyun aparən kişi... Bu adamı Şeytanbazarda görmüsən?!

– Bəli.

– Mənim gözüm səndən su içmirdi...

– Niyə ki?!

– Nə bilim, indi aləm qarışıb, cibəgirən var, casus var, oğru var... Hər yerə baxırsan, gündə bir çaxnaşma... Məzhəb itib, hökumət gündə bir qanun çıxarır, orda qırğın, burda qırğın... Ona görə də şübhələndim səndən...

Dərviş Bəhruza diqqətlə, mənə ilə bir də baxdı. Deyəsən, yavaş-yavaş ona inanırdı. Gəncin qarayanız üzündən, iki gözlərindən, dalğalı, gur saçlarından – bütün varlığından təmizlik, səmimilik yağırdı və belə bir insana inanmamaq olmazdı. Özü də bu gənc heç kəsə bənzəmirdi: qəribə, sakit danışığında, mehriban, isti baxışında, zərif hərəkətlərində sehrli cazibə gizlənmişdi.

– Nə vaxt Naxçıvana gedəcəksən?! – Bəhruz ondan maraqla soruşdu.

– Bilmirəm! – Dərviş çiyinlərini atdı. – Çünki İrəvana, Dərbəndə, sonra Şirvana, Təbrizə gedəcəm.

– Demək, səni daha görməyəcəyəm.

– Bilmək olmaz. Dağ dağa rast gəlməsə də, insan insana rast gələ bilər. Bugünkü kimi...

– Elə bilirəm, tək cə dərviş deyilsən!

– Bəs nəyəm? – Dərviş diksinib yenə şübhəli-şübhəli Bəhruza baxdı.

– Çünki o biri dərvişlərə bənzəmirsən.

– Səhv edirsən, qardaş! Dərvişdən başqa sənətim yoxdur. Bir də uşaqları çox sevirəm. Onlar üçün nəğmələr oxuyuram, oyunlar çıxarıram.

– Səni uşaq vaxtı da görmüşəm.

– Harada?!

– Naxçıvanda, Əlixan məhəlləsində, tək armudun yanında, ağ binanın önündə.

– Hə, orda çox oluram! – Dərviş çomağının ucuna torbasını keçirib, çiyinə qaldırdı – hələlik, cavan oğlan!

– Hələlik! – Bəhruz əlini qaldırdı. Dərviş Tiflis küçəsində camaatın arasına qarışıb bir anda gözdən itdi.

Bəhruz gəzə-gəzə uca dağın ətəyinə çatdı. Qarşısındakı gördüyü cığır yuxarı qalxırdı. Xeyli getdikdən sonra, cığırda dayanıb aşağıya – bütün gözəlliyi ilə görünən Tiflisə, onun kirəmitli, dəmirli, şiş qülləli, xaçlı, gümbəzli, üçbucaq şəkilli evlərinə, kilsələrinə, məscidlərinə, hamamlarına baxdı. Şəhəri qılınc kimi ortaya bölmüş Kür çayı gümüş kəmərlər kimi günün şəfəqlərində par-par yandı. İndi Tiflis ona daha gözəl, daha əzəmətli gəldi. Bir neçə dəfə Metex qalasının yanından baxsa da Tiflisi belə gözəl, belə əzəmətli görməmişdi.

Yuxarı qalxıb böyük yazıçı İlya Çavçavadzenin qəbrinə doğru getdi. Bu qəbrin – sərdabənin üstündə, Mamedaviti dağlarına sığınan qeyri-adi abidə ilə üz-üzə gəldi. Bunu müəllimi Yakov Nikoladze yaratmışdı. Abidəyə baxa-baxa onun söhbətlərini xatırlayır, səsini eşidirdi. Bir ananın hüznü görünüşündə bütün Gürcüstanın böyük kədəri vardı. Bu kədər az qala daş mərmərdə dil açırdı. Nikoladze Parisdə Rodenin tələbəsi olmuşdu. Roden – Fransanın dahi heykəltaraşı – ona sənətin sirlərini öyrətmişdi. Bəhruz abidənin ülviliyi, böyüklüyü qarşısında titrəyir, qəlbində belə əsər yaratmaq eşqi oyanır, müəlliminə bəslədiyi sevgisi böyüyürdü.

Fikirlər, düşüncələr içində evə qayıdanda, axşam düşürdü, qapıdan keçib həyəətə girəndə gülüş səsləri eşitdi, daş döşənmiş cığırla irəliləyəndə eyvanda Ladonu gördü. Lado əlini yelləyib:

– Ay canım, ay gözüm, gəl çıx da! – qışqırdı – haralarda itib batmısan?!

– Xoş gəlmisən, Lado! – Bəhrüz onu sevinclə salamladı, pillələrə çatıb, yuxarıya qalxanda, həyətdə Mariya ilə Ketovanı görüb dayandı – xoş gördük, qızları! Gəlin, çıxın eyvana.

– Bu dəqiqə gəlik! – Keto başını qaldırıb gülə-gülə Bəhrüza baxdı.

Lado eyvanda yenə Bəhrüzün üstünə düşdü, elə ki onun “Gürcüstanın kədəri” abidəsinə baxmağa getdiyini biləndə susdu, bu vaxt eyvanın o başında Əminə xala ilə söhbət edən Xəlil yaxınlaşdı:

– İndiyə qədər o abidəni görməmişdin?!

– Yox! – Bəhrüz etiraf etdi – gözəl abidədir.

– Dahiyənədir! – Xəlil bu sözü xüsusi əda və vurğu ilə dedi – Lado Vladimoroviç, sən necə bilirsən?!

Lado gözlərini qıya-qıya:

– Ona dahiyənə demək azdır, – bir əlini yuxarı qaldırdı, – daha yüksəkdir!

– Daha yüksək?! – Xəlil ciddiləşdi – sən, Lado bir az sonra deyərsən ki, bizim sevimli müəllim Rodendən də böyük sənətkardır.

– Yoxsa buna şübhə edirsən?!

Eyvana birinci çıxan Mariya:

– Roden indi dünyada təkdir – dedi, – onun əvəzi yoxdur.

– Gördün, Lado Vladimiroviç?

– Eh, Mariyanın heç nədən xəbəri yoxdur.

Ketovan da eyvana qalxdı:

– Niyə Mariyanı qəribliyə salmışınız?!

– Mən yox, Lado! – deyə Xəlil canfəşanlıqla dilləndi – Mariya haqlıdır!

– Əlbəttə, haqlıdır! – deyə Ketovan Bəhrüzün qarşısında dayanıb ona baxdı – niyə Mariyanı müdafiə etmirsən?!

– Mən... Mən... – deyə Bəhrüz kəkələdi, daha heç nə deyə bilmədi.

Əminə xalanın səsi eşidildi:

– Orada niyə dayanmışınız, gəlin, çay ətrafında söhbət eləyin! Bəhrüz, çağır dostlarını, buyurun, çayım hazırdır.

Tiflis axşamları gözəl olur. Xüsusilə sakit, mülayim və xoş havalarda. Bu gün belə hava vardı. Qaranlıq düşsə də, eyvanın sütunundan asılmış otuzluq lampa ilə hər yan işıqlanmışdı. Tələbələr Əminə xalanı yaxşı tanıyırdılar. Təkcə Ketodan başqa. Onların stolun ətrafında əyləşməsi ilə Əminə xalanın çayları süzüb paylaşması bir oldu. Mariya dil-ağız edib:

– Sağ olun, Əminə xala! – dedi – sizi bizim aramızda təkcə Keto görməyib. Ona görə tanış olun.

– Ketovan! – Keto ayağa qalxıb, Əminə xalaya yaxınlaşdı, əlini uzatdı. Əminə xala isə özünəməxsus istiqanlıq və hərərətlə Ketonu qucaqladı, nəsə deyib onu güldürdü. Bəhrüz həmişə zarafat edən, gülən Xəlilin indi fikirli, kədərli əyləşdiyini görüb əlini astaca kürəyinə qoydu:

– Sənə nə oldu yenə?! – pıçıldadı.

– Yenə o yadıma düşdü – deyə Xəlil Musayev köksünü ötürdü – Bəhrüz, inan, unuda bilmirəm.

Mariya onlara baxıb sərt ifadə ilə soruşdu:

– Nə pıçıldaşırsınız gizli-gizli?

– Bağışla, Mariya xanım – Xəlil Musayev canlandı – Bəhrüz bu gün qeyri-adi bir gözəlin şəklini çəkmək istəyib.

– Bəs niyə çəkməyib?!

– Çünki o gözəl razılıq verməyib.

– Gərək Ladonu köməyə çağıraydı!

Lado gözlərini qıya-qıya Mariyaya baxdı:

– Afərin sənə, Mariya! Elə edərdim ki, o gözəl özü qarşımda əyilərdi.

– Maşallah tərif deməkdə sənə çatan olmaz! – Keto dilləndi – az qaldı bizim müəllimi Allah edəsən!

– Sənətin Allahıdır!

– Bəs onda Roden?! – Mariya soruşdu.

– Bəsdir, uşaqlar, mübahisə etməyin! – Xəlil söhbətə müdaxilə etdi – hər sənətkarın öz yeri var!

– Bax, bu başqa məsələ! – Keto gülə-gülə çayını içdi.

Bu vaxt harasa getmiş Əminə xala naringi dolu güllü bir vazı gətirib stolun üstünə qoydu:

– Yeyin! – dedi – öz həyətimizindir, ilk nübar dadlı olar.

– Bacınız qızı görünür? – Mariya maraqla Əminə xaladan soruşdu.

– Başı qarışıqdır. Xeyir işi var. İndi mən onlara tez-tez gedirəm.

– Toyu nə vaxtdır? – Mariyanın bir gözü Xəlildə idi, sanki bunları onun acığına soruşurdu.

– Ya qışda, ya da baharda.

– Xoşbəxt olsun!

Xəlil Musayev özünü bu söhbətdən uzaq aparıb, mübahisəyə qoşuldu. Mübahisə isə get-gedə qızışdı, yaxşı ki, Lado geri çəkildi, yoxsa bu mübahisənin sonu, Allah bilir, necə qurtaracaqdı. Bəhrüz çayını içib, fincanı nəlbəkiyə qoydu, Mariya ona baxıb:

– Gəzməyə çıxmaq istəyirik, Bəhrüz, – dedi, – necə bilirsən, qalırsan, yoxsa bizimlə gedirsən?!

– Gedirəm!

Onlar Əminə xalanı öpüb, çay üçün, naringi üçün təşəkkür etdilər, həyətə düşüb qapıya sarı gedəndə eyvanda dayanıb əlini yelləyən bu mehriban qadına cavab olaraq əllərini qaldırdılar. Bir yerdə, söhbət edə-edə İrəvan meydanına gəldilər. Işıqlı meydanda dükanlar hələ bağlanmışdı. Karvansaranın qarşısında adamlar vardı. Onlar meydandan keçib Qolovanski küçəsinə döndülər. Bu ge-

niş, gözəl küçədə evlərin qapısı üstündəki qoşa, bəzəkli fənərlərin işığı gur yanırdı. Bir tərəfdə teatr, o biri tərəfdə restoran... Keto Lado ilə Xəlil Musayevin qoluna girib qabaqda, Mariya ilə Bəhrüz isə arxada, asta-asta gedirdilər. Keto arxaya çevrilib:

– Sizi kafeye dəvət edirəm, – dedi, – pulum var.

– Hansı kafeyə?! – Mariya soruşdu.

– “Union” kafesinə. Mən bir dəfə olmuşam. Təmiz, gözəl kafedir.

– Konyak alacaqsansa, razıyam! Lado gözlərini qıya-qıya dilləndi – özü də fransız konyakı.

– İştahan pis deyil!

– Məncə, təmiz havada gəzmək, kafədə əyləşməkdən min dəfə yaxşıdır! – Mariyanın bu təklifi təkcə Lado-nun ürəyindən olmadı. O:

– Ay Mariya! – yazıq-yazıq dilləndi, – qoymadın keyfimizi duruldaq bir az.

Xəlil əyilib Ladoya baxdı:

– Ağlayırsan, Lado?! Oy... Uşaqlar, göz yaşı tökülür yanağından... Lado, bil ki, konyakdansa təmiz hava yaxşıdır.

– Təmiz hava həmişə var, fransız konyakı yox... – Lado hirsli-hirsli üzünü çevirdi.

Bəhrüz üçün bu, adi gəzinti deyildi. Tiflis axşamının belə sakit, belə gözəl olduğunu təkcə bu gün duya bilmişdi. Şlyapalı, uzun paltarlı qadınlar, ingilis kostyumlu, əsalı kişilər yanından tez-tez keçib gedirdilər. Mülayim havadakı xoş ətir axşamın ayazına qarışmış, səhər açılan şəhli gülün sərinliyini yaratmışdı. Bu, adi hava deyildi, sanki hər yerə gülə yağışı səpələnmişdi. Lado ilə başlanan zarafat, balaca baxçada gəzinti, uzunsov skamyada əyləşmələri, Ketonun inciyib küsməsi, Xəlilin qərribə gülüşü, onların ayrılıb getmələri – bütün bunlar sanki bir an içində baş verdi və gözəl Tiflis axşamında Bəhrüz Mari-

yanı evlərinə qədər ötürdü. Qapının astanasında üz-üza dayandılar.

– Daha mənə hirslənmirsən ki?! – Mariya soruşdu.

– Yox!

– Mən səni bir insan kimi, bir dost kimi çox istəyirəm. Ona görə yeri gələndə acılasam səni, incimə...

– Mən səndən incimirəm.

– Qoy qapını açım, sonra get, yaxşı, Bəhrüz?! İçəri elə qaranlıq olur ki, qorxuram...

– Yaxşı, aç...

Mariya qapını açanda, qaranlıq otağa qorxa-qorxa girib, geriye çevrildi, Bəhrüzə baxıb

– Gəl içəri, Bəhrüz! – pıçıldadı – qorxuram, gəl!

Bəhrüz içəri girdi, sakit Tiflis axşamının bəxş etdiyi isti duyğu ilə Mariyaya yaxınlaşdı. Necə oldusa, qaranlıqda ona toxundu, bu zaman qollarından tutdu, özünə tərəf çəkdi. Mariya qaranlıqda onun gözlərinə baxıb:

– Fikrin nədir, Bəhrüz?! – soruşdu.

– Səni öpmək istəyirəm.

– Lazım deyil! – deyə pıçıldayan Mariya üzünü yana çevirdi, – gecdir, Bəhrüz, daha get!

Fürsətdən istifadə edib işığı yandırdı. Bəhrüz otağın girəcəyində dayandı.

– Mariya!

– Nədir, Bəhrüz?! –

– Bu gün mənim üçün gözəl gündür, bu günü heç zaman unutmayacağam!

8

Bəhrüz sərgidən doğan kədərini unutdu, çünki gələnlərin sayı çoxalmışdı, onların arasında xurcunlu kəndlilər də, ayaqyalın dilənçilər də, yaxşı geyinən bəylər də, bazarın satıcıları da, tacirlər də, uşaqlar da, hətta ara-sıra qadınlar da, qızlar da olurdu. Bir gün isə, mötəbər şəxsin

gələcəyini Bəhrüzə xəbər verdilər. Bu xəbəri gətirən gödəkboylu, dazbaşlı, səliqəli geyinmiş bəyzadə irişə-irişə:

– Gədə-güdanı yığıb eləmə! – dedi – bil ki, sən böyük şərəfə nail olursan! Eşitdin?!

– Eşitdim, bəy!

İki saat keçdikdən sonra bəyzadə daz başının tərəni yaylıqla silə-silə həyəcanla qapıdan içəri girdi:

– Hazır olun, hazır olun! – deyə-deyə otağı dördgözlə süzdü, Bəhrüzə sarı döndü – qonağın pişvazına çıx, tez elə!

Bəhrüz küçəyə çıxanda, o başdan asta-asta gələn bir fayton gördü. Atlar nə atlar, fayton nə fayton! Elə gəlirdi ki, toz da qalxmırdı. Sanki pambıq üstü ilə asta-asta yaxınlaşırdı. Dazbaşlı bəyzadə yaylığını cibinə soxub irəliyə çıxdı. Od rəngli atlar tanıyırmış kimi, onun qarşısında dayandı. Qapqara fayton elə təzə idi ki, işıq saçırdı. Yanlarına naxışlar salınmışdı. Oturacaqlarına ağ, tüklü yumşaq qoyun dərisi, söykənəcəklərinə xalılar döşənmişdi. Faytonun qarmon kimi açılan, bükülən üstqatı havanın isti olmasına baxmayaraq örtülmüşdü. Dazbaşlı bəyzadə yüyürüb faytondan düşən ağ ipək köynək geymiş, qotazlı göy qurşaq bağlamış, yekəpər, saqqallı adamın qarşısında əyildi:

– Buyur, xan! – dedi, əli ilə sərgi otağını göstərdi – şəkilləri çəkən oğlan da burdadır!

Faytondan ağappaq paltarda bir qız da düşdü. Güllü kələğayısı olsa da, başına, üzünə örtməmiş, çiyinlərinə, qollarına salmışdı. Səliqə ilə daranmış qapqara saçlarının hörükləri bir yerə yığılmışdı. İlk gəncliyin tərəvəti ilə dolu dəyirmi, qəşəng sifətində bapbalaca təkə bir xal dərhal gözə dəyirdi. Xırda gözləri sifətinə yaraşırdı. Əlində yelpazə tutmuşdu.

Xan asta yerişlə Bəhrüzə yaxınlaşıb, hörmət və ehtiramla başını əydi. “Bu ki Cəfərqulu xandır” deyə, Bəhrüz fikrindən keçirdi, dərhal da:

– Xoş gəlmisiniz, xan! – deyə onu otağın açıq qapısına dəvət etdi, həm də üzünü qıza tərəf çevirdi:

– Buyurun, xanım!

Cəfərqulu xan bir anlıq tərəddüd içində böyründə dayanan qıza baxdı, sonra ağır hərəkətlə otağa keçdi. Qız da arxasınca!

Daşbazlı bəyzadə onların ətrafında fırlanır, gah izah etmək istəyir, gah qulluq göstərir, gah da yaltaqcasına üz-lərinə gülürdü. Bütün şəkilləri gözdən keçirdikdən sonra xan qızına baxıb:

– Hansı xoşuna gəlir? – soruşdu.

– Hamısı!

– Düz deyirsən, yaxşı şəkillərdir!

– Ən çox bu xoşuma gəlir! – deyə qız otağın sağ di-varındakı Haça dağın şəklini göstərdi. Sulu boya ilə işlə-nən şəkildə dağın əzəməti, nəhəngliyi gözəl verilmişdi. Cəfərqulu xan o şəklə bir də diqqətlə baxdı və dedi.

– Bizim dağlardır! Rəssam qardaş gözəl çəkib!

Bəhruzun bir gözü qızda qalmışdı, qızın şəkillərə baxmasında təkcə maraq yox, həm də daxili ehtiyacdən doğan sevgi vardı. Qərribə o idi ki, gülümsənəndə xalı yo-xa çıxır, hələ uşaqlığını itirməyən qəşəng üzü işıqlanırdı. Cəfərqulu xan Haça dağdan gözünü çəkmək istəmirdi. Bəhruzə tərəf dönüb dedi:

– O şəkli alıram! Bilirəm ki, qiyməti yoxdur, nə qə-dər versəm, yenə azdır!

Cəfərqulu xan dazbaşlı bəyzadəyə şəkli Bəhruzdan götürüb aparmağa işarə vurdu. Bəhruz onu divardan alıb verəndə, qeyri-ixtiyari qıza tərəf döndü. Qız onun baxış-larını görüb gülümsündü, yenə xalı itdi və üzü işıqla doldu. Bəyzadə şəkli götürüb, qabağa düşdü. Qız getmək istəmir, yenə şəkillərə baxır, Cəfərqulu xanın qulağına nəsə pıçıldayırdı. Hər ikisi Bəhruzə təşəkkürünü bildirib, tələsmədən otağı tərk etdilər. Əvvəlcə faytona Cəfərqulu

xan, ardınca isə qızı qalxdı. Qız fayton tərəpənəndə geriyə – Bəhruzə tərəf boylandı, gülə-gülə əlini yellədi. Bəhruz yerində mıxlanmış kimi uzun müddət onların dalınca baxa-baxa qaldı.

Hətta qarşısında dayanmış Adili də görmürdü. Adil isə heyrətlə ona baxırdı.

– Bəhruz! – Adil dilləndi – Hürnisə... huşunu itirib.

– Nə, nə dedin?

– Hürnisə...

– Harada?!

– Öz həyətlərində.

Zavallı qızcığaz! Bəhruz həyətə girəndə, qonşu qa-dımların əhatəsində, onu halsız halda dəhlizdə uzandığını görüb:

– Su... Su gətirin!.. – deyə dərhal yaxınlaşıb qızın başını tutub yuxarı qaldırdı. Ağarmış üzünə su səpdi, Hürnisə diksinib gözlərini açdı.

– Yatağa uzadın, dincəlsin. Adil, gəl kömək elə...

Bəhruz ilk dəfə idi ki, Hürnisənin yaşadığı bu evə – bu otağa girirdi. Yerə rəngi solub getmiş köhnə palazlar döşənmişdi. Küncdəki ucuz, qədim sandığın üstünə mitili çıxan yorğan-döşəklər yığılmışdı. Otaqda daha heç nə yox idi. Bu yoxsulluqdan ürəyi sıxılan Bəhruzun gözləri yavaş-yavaş özünə gələn Hürnisənin sifətinə dikilmişdi. Bu qarayanız sifətdə kölgəli bir kədər titrəyirdi. İndicə gördüyü Cəfərqulu xanın qızı ilə onun arasındakı yerlə göy fərqi təsəvvüründə dərin uçurum yaratmışdı.

Bəhruz Hürnisəni Adilə tapşırıb ağır kədər içində geriyə qayıtdı. Alça ağacının böyründə əyləşib, fikirli-fikirli xəyala qapıldı.

YEDDİNCİ FƏSİL

1

Bəhrüz Tiflisə getməyə hazırlaşır.

Cəfəqulu xanın qızı ilə sərgiyə gəlişi Naxçıvanda qeyri-adi hadisəyə çevrildi. Hər yerdə bu barədə söhbət gedirdi. Bundan sonra sərgiyə gələnlərin içində başqa xanların, bəylərin özləri, övladları da olurdu. Hamısı da ondan şəkil alırdı.

Naxçıvanın istisi ən yüksək nöqtəsinə çatmışdı. Küçədə gedərkən, adamın üzünə alov ləpəsi dəyirdi. Yandı-rıb yaxan bu istinin yaxşı bir cəhəti vardı: tər gətirmirdi. Nə qədər gəzirsən, gəz, ölgün, yorğun ola bilməzsən! Bəhrüz bunu çoxdan başa düşmüşdü, ona görə günəşin ən şıdırğı vaxtında da şəhərə çıxmaqdan qorxmazdı.

Belə isti günlərin birində Bəhrüz balaca Adillə şəhəri dolaşmış, bazarlıq edib geri qayıdırdı. Bu zaman iynə ucu boyda güclə görünən yağış damlaları töküldü və bu, hamı üçün möcüzəyə bərabər oldu. Seyrək, narın yağışdan heç kəs qorxub gizlənmədi. Adilə sanki dünyanı verdilər. Yağışın altında atılıb-düşürdü. Qəribədir ki, bu seyrək yağış havanı sərinlədib, tamam kəsdi. Evlərinə yaxınlaşanda, Bəhrüz Qulamheydər qapının ağzında dayandığını gördü və heyret etdi. Onun başında yenə papaq qaralırdı. Köynəyi, şalvarı da, qara idi, uzaqdan kömürə dönmüş kötük kimi görünürdü. Şirin xanımla söhbət edirdi və Bəhrüzü görəndə kimi dayanmayıb qorxa-qorxa uzaqlaşdı.

– Səhərdən hardasan, bala? – Şirin xanım kələğayını başından açdı, – bilirsən, nə qədər adam gəlib?! Bir arvad başında yekə papaq... Dəyirmi... Urusa oxşayırdı. Sənin üçün kağız da qoyub...

– Bəs o molla nə istəyirdi?!

– A bala, yalvarıb yaxarır ki, Məhəmməd peyğəmbərin şəklini sataasan ona...

– A! Bəs bilmir ki, olmaz o şəkli satmaq?..

– Nə bilim, ay bala, istəyir də... Demir ki, elə-belə verəsən, almaq istəyir...

– Xəyalı özünə gedib. Mən qonşuya şey satanam?

– Bilirəm, a bala, bilirəm. Elə də dedim özünə. Dedim ki, Bəhrüz o şəkli sənə bağışlayar, satmaz! Boy... Bu nə bazarlıqdır, a bala?! Nə gözəl parçalar almısan, bəh, bəh...

Bəhrüz dünən Cəfərqulu xanın nökrəri ilə göndərdiyi yüksək məbləğin bir hissəsinə həm ev üçün, həm Tiflisə aparmaq üçün müxtəlif şeylər almışdı. Şirin xanım iri zənbili töküb, səliqə-sahman yarada-yarada bayaq dedi ki, məkubunu qoynundan çıxarıb Bəhrüzə uzatdı. Məkubunu açıb oxudu: “Sərgin xoşuma gəldi. Təbrik edirəm. Mariya Ratiyeva” Gözlərinə inanmaq istəmədi. Necə, Mariya burda, Naxçıvandır?! Əvvəl yüyürmək, küçə-küçə onu axtarmaq ürəyindən keçdi, bunun ağlasığmaz iş olduğunu anlayıb maraqlı, heyretli, şaşqınlıq içində vurnuxa-vurnuxa qaldı. Dözə bilməyib məqbərələrə sarı getdi, mehmanxanaya dəydi, bazarı bir də başdan-başa dolandı, tanış-bilişdən soruşdu, ancaq belə bir qadını “gördüm” deyən olmadı. Mariya da, onun yazdığı qısa məktub da Bəhrüzə yuxu kimi gəldi, Naxçıvanın küçələrini gəzə-gəzə bu yuxu ilə yaşadı.

Geri qayıdanda, hələ də bu yuxudan ayılmamışdı. Uzaqdan bir atlı görüb sevindi, “Çapar Məcid” deyərək özünü irəli atdı. Axı Məcid gələcəyinə söz vermişdi. Atlı yaxınlaşdıqca onun şəkki-şübhəsi yoxa çıxdı, elə “Məcid” deyərək qışqırmaq istəyəndə, bir an duruxdu, çünki çapar Məcid deyildi. Pərt olan Bəhrüz yerində donub gözü at üstündə əyləşən yaşlı çaparı süzdü. “Yox, mənə çapar Məcid lazımdır”. Həyətdə girəndə Adil üstünə yüyürdü:

– Səni istəyirlər.

– Kim?!

– Tanımıram. Bayaqdan gözləyir.

Bəhrüz sərgi otağına girəndə, ipək göy köynək geymiş, yaraşlıqlı, nazik bıqlı, saçı, üzü tərtemiz bir gənc ona tərəf gəldi, gülə-gülə əl uzatdı, sonra qapının yanındakı Nazlının bir neçə il bundan əvvəl çəkdiyi portretini göstərərək dedi:

– Mən bu şəkli almaq istəyirəm.

Bəhrüz sarsıldı, birdən-birə cavab verə bilmədi, dünyaya başına dolandı, çünki bunu heç cürə gözləmədi. Nazlının portretini satmaq üçün sərgiyə qoymamışdı. Bu təklif isə onu çıxılmaz vəziyyətə salmışdı. Başını qaldıraraq üzdən ona tanış gələn gəncə baxdı. Gənc Bəhrüzün tərəddüdünü duyub:

– Nə oldu sizə?! – yenə gülə-gülə soruşdu – narahat olmayın, Bəhrüz bəy, mən səni də, atanız Şirəlibəyi də yaxşı tanıyıram. Adım Əkbərdir, Əkbərbəy...

– Tanıyıram, eşitmişəm, bu şəkil sizə layiq deyil, ağam. Baxın, daha yaxşı şəkillər var, buyurun, seçin, alın!

– Yox, mən bunu almaq istəyirəm.

– Onu satmıram.

– Qorxmayın, xəsislik etmərəm. Neçə desəniz, o qədər də verərəm.

– İnanın, Əkbərbəy, ciddi sözumdür, satmıram.

– Üç qat artıq verərəm.

– Yox, ağam!

– On qat artıq!

– İnciməyin, Əkbərbəy, bu, mənim üçün əziz şəkildir.

– Demək belə... Bəs otuz qat artıq versəm, onda necə?!

– Ağam, Əkbərbəy, dünyanı versəniz də onu satmıram!

– Xub... Xeyli xub... – deyərək gənc pərtliyini gizlətmək istədisə də, bacarmadı, yanaqlarının üst hissələri

qızardı, barmaqlarını oynada-oynada, şəkilləri bir də gözdən keçirib dedi:

– Xoşuma gəldiniz, Bəhrüz!

– İnciklik olmasın, bəy!

– Arxayın ola bilərsən, səni başa düşürəm, yəqin ki, bu qız sənə çox doğma adamdır.

Əkbərbəy qapıya sarı gedib əlini uzatdı, Bəhrüzla xudafizləşdi və əlavə etdi.

– Bir şey lazım olsa, qulluğunda hazırım!

– Sağ olun, bəy!

– Bir də Tiflisdə gəlib səni axtarıb tapacağam!

– Şad olaram, bəy

– Hələlik, Bəhrüz!

– Hələlik, bəy!

Bəhrüz onu ötürüb geri qayıtdı, qeyri-ixtiyari olaraq Nazlının portreti qarşısında dayandı. İndi başa düşdü ki, ona bəslədiyi sevgisi bir damcı da olsun azalmayıb...

2

Məcid gəlmədi ki, gəlmədi.

Bəhrüz onu Tiflisə aparacaq qatarda Naxçıvanda keçirdiyi günləri düşünürdü. Onun ürəyində Nazlı canlı varlıq kimi qalsa da, hardasa dumana, buluda bürünmüş əlçatmaz xəyala çevrilmişdi. Bu xəyal heç zaman ondan kənardə gəzmirdi, Naxçıvanda isə bu xəyalın həqiqət olmasını hər addımda gözləyirdi. Məhəllədə, küçədə, dükanda, bazarda ona oxşar qıza rast gələndə sarsılırdı. Qəribədir ki, Nazlı haqqında heç nə eşitmirdi. Hətta Hürnisə də ondan xəbərsiz qalmışdı.

Qəşəng atın belində, böyrüqılınclı, uzunpapaqlı, bıqlı, ucaboynu çapar Məcid isə sanki qeybə çəkilmişdi. Bəhrüz dönə-dönə eskizlərinə, qaralamalarına baxır, onun yolunu intizarla gözləyirdi.

Hörüklü qızı görmək üçün Şahab məhəlləsindəki Süddünənənin yaxınlığındakı küçədən yenə bir neçə dəfə keçib getmişdi. Nə ağsaçlı, qocanı, nə qızı, nə də ərimini görmüşdü. Hətta bir dəfə qocanın yerində – daş üstündə əyləşib qapını, ətrafındakı kərpic naxışları çəkmişdi.

Qəlbində yurd salan bu nisgillə, həsrətlə, kədərlə Tiflisə gəlib çıxdı.

İndi Şmerlinqin ikinci dərsi idi, hamı kimi, Bəhrüz də işləmək üçün hazırlığını görüb qurtarmışdı. Müəllim hələ gəlməmişdi. Lado Qudiaşvilinin qanı qara olduğundan bikiş gəzirdi. Həmişə bic-bic qıyılan gözlərində qığılcımlar parlamırdı. Revaz isə yenə sərkərdəlik edirdi:

– Uşaqlar, bir dəqiqə! – deyərək səhnədən hamıya müraciətlə, onları sakit olmağa çağırırdı – bir dəqiqə qulaq asın, bir dəqiqə!

Eh, hamı Revaza öyrəşmişdi, kim idi ona qulaq asan? Onsuz da Revaz həmişə öz sözünü hay-küy içində deyir, elə hey qışqırır, tələbə dostlarını sakitliyə çağırırdı.

Bu zaman Şmerlinq xalatlı bir qadınla içəri girdi. Dərhal sakitlik çökdü. Onlar səhnəyə qalxanda, Bəhrüz maraqlı içində baxır, nəyə qeyri-adi bir şey gözləyirdi. Əvvəlki kimi Şmerlinq ciddi görkəm almışdı, canlı naturadan çəkməyin qaydaları haqqında qısa məlumat verib qadına tərəf getdi. Qadın xalatasının düymələrini açırdı. Şmerlinqi dinləyib başı ilə razılıq verdi və əynindən xalata çıxartdı.

Bəhrüz ömründə ilk dəfə idi ki, çılpaq qadın görürdü, varlığından qərribə bir gizilti keçib getdi. Qadının ağappaq, zərif bədəni vardı, arxasını tələbələrindən çevirib, qollarını yuxarı qaldırdı. Zərif, mütənasib çiyinləri, qolları, incə, nazik beli, düzgün, hamar sağlam ayaqları, kəpənək yarpaqları, baldırları, bədəndəki qərribə çökəklər, xətlər – bunlar birlikdə gözəllik yaradırdı. Bəhrüz bu gözəlliyin önündə quruyub qalmışdı, Şmerlinqin izahatlarını belə dinləməirdi. Elə ki, karandaşı alıb, hamı kimi

işləməyə başladı, bayaqki hissləri bir anda yoxa çıxdı. Hər şey onun üçün adıləşdi, hətta qadının çılpaqlığı da!

Tənəffüsdə hamı qadının bədənidən, onun gözəlliyindən danışdı, qızğın mübahisə qopmuşdu, Revaz bu mübahisənin ortasında idi, əllərini ölçə-ölçə söhbət edir, Xəlil Musayevə tez-tez müraciətlə, onunla ümumi razılığa gəlirdi. Razılaşmayan tək Kətovan idi, bütün hücumlara qətiyyətlə cavab verirdi. Bəhrüz dəhlizə çıxdı, iki gün dalbadal Mariya Ratiyevanın dərslə gəlməməsinə görə nigaran qalmışdı, özünə yer tapmırdı. Həmişə Mariyanın yanında əyləşən Kosta yaxınlaşdı, Bəhrüzün əhvalını soruşdu:

– Pis deyiləm, Kosta, səndə nə var, nə yox?!

– Mariya nədənsə gəlmir, ürəyimi yeyə-yeyə fikirləşirəm ki, görəsən nə olub?

– İstəyirsən, dərslərdən sonra gedək onlara.

– Mən dünən getmişdim, qapıya gələn olmadı.

– Nə əcəb getmişdin, Kosta?!

– Yoldaşımız deyil?! – Kosta həm mənalı, həm də bic-bic gülüb uğundu – mən Mariyanı çox istəyirəm.

Dərs başlayanda hamı otağa doldu. Şmerlinq yenə həmin qadınla gəldi. Qadın xalatasını soyunub, bir kənara atdı. Əvvəlki vəziyyətində dayandı.

Bundan sonra Yakop Nikoladzenin emalatxanasına getdilər, ancaq onun gəlmədiyini bilib, məktəbdən çıxdılar. Bəhrüz Ladonun qolundan tutub:

– Gəmilərin batıb? – deyərək onu güldürmək istədi, – yoxsa arvadın ölüb?!

– Dərdim böyükdür.

– Nə dərd?!

– Vurulmuşam, bərk vurulmuşam. Misli-bərabəri olmayan bir gözələ...

– Vurulmaq dərd deyil ki!

– Mənim üçün dərdədir! –Lado gözlərini qıya-qıya ona baxdı, – knyaz qızıdır.

– Oy... Knyaz qızı... Böyük yerdən yapışmısan!

Arxadan Xəlil Musayev və Revaz Abasadze yüyürə-yüyürə onlara çatdılar.

– Hara gedirsiniz, fransız konyakı içməklə aranız necədir?! Hə, düzünü deyin?! – Xəlil soruşdu.

– Bu dəqiqə hansı konyak versəniz, içərəm, – Lado-nun qırışığı açıldı, – təki konyak olsun!

“Union” kafesinə girəndə onları formalı, papaqlı qapıçı nəzakətlə qarşılayıb, bir az gözləmələrini xahiş edib getdi, tez də geri qayıtdı.

– Buyurun! – deyə onları boş stola qədər ötürdü. Kafe bərq vururdu. Parket döşəmə par-par parıldayırdı. Stolların hamısında büllur vazlarda qırmızı qərənfillər yanırdı. Qeyri-adi təmizlik içində aynaların çoxluğundan, havadan sanki hər tərəfə işıq seli axırdı. Stolun ətrafında əyləşən kimi incəbelli, gözəl ofisiyant qadın dərhal yanlarında dayandı.

3

Mariya Ratiyevanın gəlişini Bəhrüz intizarla gözləyir, məşğələ başlanana qədər gözü qapıda qalırdı. Bu gün özü bir az gecikmişdi, dərs otağına girəndə dostlarının əhatəsində deyib-gülən Mariyanı gördü və sevinclə üstünə cumdu.

– O... Bəhrüz! – deyə uzun, bənövşəyi paltar geyən, çiyinlərinə adəti üzrə ağımtıl, yanları saçaqlı yaylıq salan Mariya da irəli çıxdı.

– Öpüşün-öpüşün, – kimsə zarafatla dilləndi.

– Elə bilirsiniz, öpmərəm?! – deyə Mariya təbəsümlə Bəhrüzün qarşısında dayandı. Amma Bəhrüz bu zarafatdan çaşdı, döyükdü, gənclərin qəhqəhələrindən isə özünü daha da, itirdi, Mariya gülə-gülə onun əlini sıxdı.

– Buyur, öp! – deyə pıçıldadı, qızardığını, həyəcan keçirdiyini görüb – onda mən öpərəm, bax, belə! –

ayaqlarını qaldırıb, Bəhrüzün yanaqlarından öpdü. Bütün dünya Bəhrüzün başına dolandı, daha da utanıb, pörtüdü.

– Afərin, Mariya!

– Bir də, bir də! – deyə çıxıran gənclərin gülüşləri kəsilmək bilmirdi.

– Ey, ağ eləməyin! – Mariya dostlarına baxıb güldü – hamınızdan çox Bəhrüz üçün darıxmışdım.

Bəhrüz birdən Kostanın kənardə dayanıb məlul-məlul, kədərli və acıqlı baxdığını görüb diksindi. Mariya ilə söhbət etməyə imkan olmadı. Şmerlinq xalatlı qadınla içəri girdi və hamı öz yerinə keçdi. Qeyri-ixtiyari Bəhrüz yenə Kosta tərəfə baxdı, bir neçə gün bundan qabaq onun dediyi sözləri xatırladı.

Qadın səhnəyə çıxan kimi, xalətini soyunub atdı, ağ, çılpaq bədən açıqda qaldı. Bu dəfə müəllim ona başqa vəziyyətdə – üzünü sinfə çevirib, qollarını göyə qaldıran vəziyyətdə – dayanmasını tapşırırdı. Qadın dərhal çevrildi. Yenə bədəni ağ, qəşəng və mütənasib idi, heyf ki, üzü ilə bu bədən bir-birinə uyuşmurdu, üzündə kişi kobudluğu, sərtliyi vardı. Almacıq sümükləri xeyli qabağa çıxmış, yastı burnu iki gözü arasında itmişdi. Bədən isə... Xüsusilə kündə kimi yumru, qırmızı giləli dik döşləri... Bəhrüz birinci dəfə olduğu kimi, sarsılmışdı, çəkməyə başlayanda isə yenə hər şeyi unutdu. Şmerlinq cərgələrin arası ilə gəzir, hamıya məsləhətlər verirdi.

Tənəffüsdə Bəhrüz Mariyaya yaxınlaşmaq istədi, lakin onun Kosta ilə bir kənara çəkildiyini, nə barədəsə qızgın mübahisə etdiyini görüb dayandı. Bu vaxt Lado Qudiasvili qoluna girdi:

– Gəl, çıxmaq otaqdan, – deyə onu geniş və uzun dəhlizə apardı, – deyəsən, arvad xoşuna gəlib, bayaq onu görüb yaman qurumuşdun...

– Eh, Lado, bəsdir!

– Düz deyirəm, yəqin ki, ömründə qadın, zad görməmişən. Yaman fağırısan ha...

Arxadan hər ikisini Xəlil qucaqladı.

– O... Xəlil! – deyə Bəhrüz çətin vəziyyətdən çıxmış kimi əlini Ladoya uzatdı – məni bu cadugərin əlindən qurtar.

– Mən nə deyirəm, canım?! Xəlil sən də qulaq as, bax, bizim bu Bəhrüz hələ bir qadınla yataqda yatmayıb. Danlayıram ki, adam bu qədər fağır olmaz. İndi düzünü de, könlündən arvad keçmir?! Qızarıb eləmə, niyə utanmaq, canım? Təbiətin qanunudur!

– Uşaqlar, nə deyirsiniz, deyin, bu qadının döşləri məni dəli eləyib! – deyə Xəlil çılğınlıqla söhbətə başladı – elə bil heç əl toxunmayıb, balaca qızın təzəcə çıxan döşləri kimidir.

Qudiaşvili qəhqəhə çəkdi:

– Hə, eşit bunları, Bəhrüz eşit!

– Bəhrüzü qınama, Lado! Elə bizim kənddə arvadlar üst-üstə, bilirsən nə qədər paltar geyirlər? Dəhşət! Axı yazıq canımız harada qadın görsün, gözəllik görsün? Heç harda!

– Xəlil, yəni sən də qadınla olmamısan?

– Yox!

– İnanan daşa dönsün.

– İnanma! Cəmi iyirmi yaşım var, gözümü açıb kənddə-kəsəkdə böyümüşəm.

– Eh, söz danışdın, məgər kənddə-kəsəkdə arvad olmur?

– Gəlin gedək, hələlik şəklimizi çəkək, – deyə Xəlil dostlarını dərş otağına tərəf apardı.

Bəhrüz öz yerinə keçib, çəkdiyi xətlərə baxdı. Hələ nə qadın, nə də Şmerlinq görünürdü. Bu xətlərə baxdıqca Ladonun zarafatları yadına düşür, zarafatlarda həqiqətin gizləndiyini duyur, haqq qazandırır, varlığının dərinliyində ehtiras duyğuları baş qaldırdı. Birdən-birə Nazlını gördü, Nazlıya bəslədiyi münasibətinin təmizliyinə və

ülviliyinə heyran qaldı, onunla bağlı xatirə dalğaları axıb keçdi və birdən səhnədə çılpaq qadın görüb diksindi. Qadın sinəsini qabağa vermişdi, ilk nəzərə çarpan, heç şübhəsiz, onun qəşəng döşləri idi və bu döşlərin qəşəngliyini sanki Bəhrüz indi görürdü...

O, çəkməyə başlasa da Nazlını unutmurdu, nə qədər çalışdısa, sevdiyi bu qızı çılpaq təsəvvürünə gətirə bilmirdi. Nazlıya dünyanın var-dövlətini versələr də, gəlib bu qadın kimi səhnədə çılpaq dayanmazdı. Bunu təkcə geriliklə, köhnəliklə yozmaq düz deyildi, burda, hər şeydən əvvəl, öz gözəlliyindən doğan qürur, məğrurluq axtarmaq yaxşı olardı. Tiflisə gələndən sonra, Bəhrüz çox dəyişmişdi, əvvəlki kimi müti və fağır deyildi. İndi qadın bədəninin gözəlliyini kağıza köçürə-köçürə belə fikirlər içində çırpınırdı.

Dərslər başa çatanda Bəhrüz Mariyanı gözləyirdi. Nədənsə Kosta onu buraxmaq istəmirdi.

– Ay Bəhrüz, – deyə Mariya nazla səsləndi – bu Kosta məndən əl çəkmir, Hə, hə, bax, bu mən, bu da sən, fikrin nədir?!

– Yaxşı, get, Bəhrüz səni gözləyir. Sabaha qalsın.

– Sabah?! Axı sabah nə deyəcəksən?!

Mariya Ratiyeva ondan ayrılıb Bəhrüza yaxınlaşdı. Kostanın dalınca deyinə-deyinə qoluna girdi:

– Sənə nə olub belə ciddiləşmişən?!

– Heç nə olmayıb. Yavaş-yavaş düş pillələri, yıxılarsan.

Revaz onlara eyhamla sataşdı, Mariya dərhal cavabını verdi, hər üçü qəhqəhə ilə gülüb məktəbdən çıxdılar. Hava günəşli və xoş idi.

– Mən də, sənin üçün darıxmışdım, Mariya!

– İnanmıram. Nazlını görə bildin?!

– Yox.

– Türk qızı nə eləyir?!

– Onu da görməmişəm, Əminə xala deyir ki, toyu olmalıdır. Bəlkə də olub.

– Sən Nazlını yenə sevirsen?!

– Sevirəm! – Bəhrüz tərəddüdsüz cavab verdi – bilirəm ki, mənası yoxdur daha, ancaq nə gizlədim, sevirəm.

– Sənin yaxşı ürəyin var, Bəhrüz! Ona görə xətrini çox istəyirəm, hamıdan çox...

– Naxçıvana necə gəlmişdin, səni heç yanda tapa bilmədim.

– Mən?! Naxçıvana?! – Mariya heyrətlə ona baxdı – axı Naxçıvana heç vaxt gəlməmişəm.

– Bəs sərgimə baxmamısan?!

– A... Yadıma düşdü! – Mariya güldü – rəfiqəm əri ilə Naxçıvana gedib. Ondan xahiş etdim ki, sərginə baxsın, ünvan da verdim. Puşkin, 18. Düzdür?!

– Düzdür, bəs məktub?!

– Məktubu da mən yazmışdım. Hə, hə, demişdim ki, elə etsin ki, məktub ancaq sənə çatsın.

– Hər halda, sağ ol, Mariya, çox razıyam!

Vorontsov meydanına çatdılar. Mariya ondan ayrılıb, tramvaya mindi. Bəhrüz dayanıb, tramvay gözdən itənə qədər ardınca baxdı.

4

Qəmər “Bəhrüz dayday”, “Bəhrüz dayday” deyə qapının yanında hay-küy saldı. Bəhrüz içəri girib, onu qucağına götürdü, yanaqlarından öpdü. Əliqulu Nəcəfov irəli gəldi:

– Ay qoçaq, üzünü görək, nə var, nə yox?! – deyə əlini sıxa-sıxa otağa apardı – aya, günə dönmüsən, balam?!

Qəmər saçaqlı konfetləri oynada-oynada otaqda atılıb düşür, tez-tez Bəhrüzün yanına gəlirdi. Otağın hər tə-

rəfində səliqəsizlik hökm sürürdü, kitablar, kağız-kuğuzlar, qovluqlar, dəstə-dəstə jurnallar, qəzetlər – hara baxsaydın, görmək olardı.

– Niyə yoxsan, a Bəhrüz?! – Əliqulu gileyləndi.

– Vaxtım yoxdur, Tiflisə gələndən gərgin işləyirəm, şəhəri qarış-qarış gəzirəm. Müctəhid bağında, Didube çölündə, Muxran körpüsündə, Ortaçala bazarında, Kür sahilində olmuşam. Çoxlu şəkil çəkmişəm. Şmerlinqə göstərmişəm hamısını, tərifləyib.

– Müəllimlərdən kimi sevirsen?!

– Yakov Nikoladzeni!

– Tanımıram, o kimdir?!

– Heykəltəraşdır. Güzəl insandır. İlya Çavçavadzenin abidəsini işləyib.

– Mərhəba, mərhəba! – deyə Əliqulu Nəcəfov razı halda dilləndi, qürur hissi ilə Bəhrüza baxdı – aylar, illər keçər, sən də, gözəl əsərlər yaradarsan!

– Bilmirəm, Əliqulu əmi, yarada biləcəyəmmi?!

– Bu nə sözdür?! Mütləq yaratmalısən!

Bəhrüz pəncərəyə tərəf getdi, dayanıb çölə baxdı, birdən çevrilib Əliquludan soruşdu:

– Şair Qəmküsar harada yaşayır?!

– Tiflisdə. Nə üçün soruşursan ki?!

– Şeirləri xoşuma gəlir. Bu yaxınlarda “Molla Nəsrəddin” jurnalında oxumuşam. Necə olub ki, mən onu görməmişəm.

– Yəni çox görmək istəyirsən?!

– Əlbəttə!

– Sən ki, onu həmişə görürsən! – deyə Əliqulu gülə-gülə ayağa qalxdı, pensnesini düzəldib Bəhrüzün qarşısında dayandı – tanış olaq, Əliqulu Qəmküsar!

– Əliqulu əmi! – Bəhrüz bərkdən səslənib, onu bağına basdı – bu ki möcüzədir!

Əslində heç bir möcüzə yox idi, Bəhrüz onu Nəcəfov familiyası ilə tanıyırdı, felyetonları, məqalələri müxtəlif imzalarla çıxırdı. Təkcə şerlərinə “Qəmküsar” ləqəbini qoyurdu. Bu barədə də Bəhrüza heç nə demir, susurdu. Bəhrüz həvəslə onun şeirlərini əzbərdən oxudu. Beləliklə, Əliqulu Nəcəfov Bəhrüz üçün çevrilib Əliqulu Qəmküsar oldu.

Bəhrüz ordan Yakov Nikoladzenin emalatxanasına gəldi. Geniş, işıqlı otaqda, müəllimi ağ xalatda işləyirdi. Bəhrüza hər şey təzə və maraqlı göründüyü üçün emalatxananı başdan-başa gözdən keçirdi. Uzunayaqlı kürsülər üstündə müxtəlif büstlər, heykəllər... Yazı stolunun üstünə sallanan asma lampa... Divarda rəflərə düzülən müxtəlif əşyalar; qablar, fiqurlar, bir tərəfinə ağ örtük salınmış qartal, üç qadın heykəlləri... Birdən Yakov Nikoladze əlini saxladı:

– Bərk yorulmuşam, – dedi, – gəl, bir az kömək elə!

Tişəni ona uzadıb izahat verdi ki, necə işləsin. Özü yazı stolunun böyründə qoyulmuş yumşaq kresloya sərələndi. Uzun sifətli, seyrəktüklü, yorğun, əzgin Yakov Nikoladze gözlərini yumub dincini ala-ala dedi:

– Sənət yorğunluğu necə xoşdur! Yorğun olsam da, quş kimi yüngüləm, rahatam, həvəsim var, sevgim var, elə bil bütün dünya mənimdir. Bəhrüz, oğul, dünyada yaratmaqdan gözəl heç nə yoxdur. Bunu ilk dəfə Rodenin yanında duydum. Necə işləyirdi: əjdaha kimi! Elə bil yorulmurdu. Onu yorulmağa qoymayan yaratmaq eşqi idi. Söhbət etməzdi, bütün fikrini-zikrini yaratdığı əsərə verərdi. Ondan çox şey öyrənmişəm.

– Neçə yaşı olardı onda?!

– Altmış beş yaşı. Amma gümrah, sağlam, bir cavan kimi güclü, qüvvətli... Roden Mikelancelodan sonra ən böyük sənətkardır!

– Müəllim, məni Qiqi Qabaşvili maraqlandırır?! Deyəsən, dostunuzdur?!

– Dünən burda idi, yanımda. Yaxşı işləri çoxdur. Peterqburqda, Akademiyada oxuyanda əsərlərinin sərgisini açdı. Tretyakov “Bakıda bazar” tablosunu aldı. Bu tablonu görmüşəm, çox gözəldir. Sizin Bakının bazarını elə canlandırıb, daha nə deyim, elə qiyamət ki! İki göz gərəkdir baxasan. Qiqi indi peşman olub.

– Niyə ki?!

– Necə niyə?! Özündə qalmayıb. Sabah fərdi sərgisi açılsa, nə edəcək?! Gül kimi əsəri indi yox kimidir.

– Tretyakovdan geri götürə bilməz?!

– Əlbəttə, yox!

– Oskar Şmerling “Bakıda bazar” tablosunu tərifləyirdi. Sizi də çox sevir.

– Mən də onu sevirəm. On-on iki il əvvəl büstünü də yaratmışam. Odur, bax!

Bəhrüz, Yakov Nikoladzenin göstərdiyi istiqamətdə, uzunayaqlı kürsünün üstündə sevimli müəlliminin büstünü görüb maraq içində baxmağa başladı. Çənəsindəki qısa saqqala qədər hər şey təbii və canlı verilmişdi.

– Yaxşı əsərdir! – Bəhrüz Yakov Nikoladzeyə tərəf çevrilib soruşdu:

– - Özü görüb?!

Cavab gəlmədi, Yakov Nikoladze tərpənmədən, beşikdəki körpə kimi, kreslonun içinə batıb sakit-sakit yatırdı.

Bəhrüz o gecəni müəllimi ilə birlikdə emalatxanada qaldı.

Təbiət bağı payızda həmişə yeni gözəlliklərlə zəngin olurdu. Müxtəlif ağacların kölgəsi altında uzanıb gedən xiyabanları gözqamaşdıran rənglər içində qeyri-adi əl-

vanlıq yaradırdı. Əlində rəng çamadanını tutmuş Bəhrüz bağın qarşısında oyan-buyana gəzə-gəzə nədənsə gecikən Mariyanı gözləyir, gəlib keçən tramvayçılara heyrətlə baxır, “bunlara nə olub?” deyə fikirləşirdi. İki nəfər fəhləyə bənzər adam Bəhrüzün yanından ötdü. Onlardan biri: qara kepkalı, boz kostyumlusu Bəhrüza baxa-baxa fikirləşəndə, kimsə qoluna toxundu. Çevriləndə gülə-gülə dayanmış Mariyanı gördü.

– Salam, Bəhrüz!

– Salam, səni gözləyirəm, hardasan?!

– Tramvaylar işləmir, piyada gəlmişəm. Qaç-a-qaça...

Mariya Bəhrüzün qoluna girdi. Payız Təbiət bağının hər tərəfində hökm sürürdü. Onlar mərkəzi xiyabanla gedib, sonra balaca, təbii, daşlı xiyabana tərəf döndülər. Bu xiyaban yaşıl dəhliz kimi uzanırdı. Bağda Sənubər ağaclarını görəndə Bəhrüz kövrəldi, Şirinbacının danışdığı əfsanəni xatırladı. Sənubər – bu ədalətli, xeyirxah, nəcib və gözəl qız heç zaman yadından çıxmırdı. İndi Sənubər əhvalatını Mariyaya danışmağa başladı.

– Sənubərin yerində olsaydım, özümü çaya atmazdım! – Mariya qətiyyətlə dilləndi.

– Nə edərdin?!

– Şah olardım. O qanunu çıxaranın özünü atardım çaya.

Sakit, mənzərəli bir yer tapıb etüd çəkməyə başladılar.

Bu vaxt bağın xiyabanları yavaş-yavaş tramvay sürənlərlə dolurdu. Bəhrüz etüdünü çəkib qurtardı, Mariya işləyə bilmirdi. Əsəbləşib vərəqi cırıb atdı.

– Mənimki alınmır, – ayağa qalxdı, – gedək başqa tərəfə... Of, yaradıcılıq! Həvəsin olmadı ha, dünya dağılsa da, bir şey çıxmaz.

– Hirslənmə, Mariya! – Bəhrüz rəng çamadanını yığışdırıb etüdü ona göstərdi.

– Afərin, nə gözəl çəkmisən!

– Görünür, mənə həvəs və ilham verən var.

– Oho... o bəxtəvər kimdir elə?! – Mariya sadələvh-cəsinə güldü – bəlkə mənəm?!

– Səhv etmirsən, Mariya!

– Bu gün sənə nə olub, Bəhrüz, başqa vaxt dilin söz tutmur indi, maşallah dil-dil ötürsən!

– Gözəl təbiət... Onun qoynunda bir mələk!.. Necə dil açmayam?!

Mariya qəhqəhə çəkə-çəkə Bəhrüzün qoluna girdi. Yaşıl cığırla bağın geniş xiyabanına doğru getdilər. Xiyabandan çıxanda, bağın mərkəzində böyük izdiham gördülər. Maraqlı hissə onları bu izdihama yaxınlaşdırdı. Hara baxırsansa bax, hər tərəfdə tramvaysürənlər vardı. Başda yuxarıda, bağın sürahısına söykənib, fəhlələr odlu-odlu danışmışdılar. Əmək haqqını artırmaq, iş saatını azaltmaq və başqa təkliflər irəli sürürdülər.

– Yəqin tramvaysürənlərin tətildir? – deyərək Mariya Bəhrüzün qulağına pıçıldadı, – iflisdə belə mitinqlər tez-tez olur. Nadzaladəvi meydanında, Hamam və Çörək meydanlarında, başqa meydanlarda.

Bu vaxt Bəhrüzün bayaq bağın qapısı ağzında gördüyü və kiməsə oxşadığı fəhlə yuxarı qalxdı. Bir əlini qaldıra-qaldıra, gur səslə danışmağa başladı. Göy gözləri qəzəblə yanırırdı. Elə bu zaman Bəhrüz onu tanıya bildi: dərviş idi. Özüdür ki, var. Səsi də oxşayır. Dərhal da Naxçıvanda olarkən, Hürnisənin dediyi sözləri xatırladı: “Bir nəfər gəlmişdi, kostyumlu, göy gözlü” Bəlkə elə onda sərgiyə gələn də bu dərviş olub?! Yox, ola bilməz. Bu adam dərvişə oxşasa da, bəlkə onun özü deyil?! Bəlkə, bəlkə?!

Elə ki, mitinq başa çatdı, Bəhrüz Mariyaya bir-iki dəqiqə gözləməyi tapşırıb, irəli cumdu. Həmin tanış fəhləyə yaxınlaşıb, salam verdi. Fəhlə təəccüblə baxıb:

- Sizə nə lazımdır? – deyə heyrətlə soruşdu.
- Dərviş deyilsiniz?!
- Cavan oğlan, bu nə zarafatdır?!
- Ciddi sözümdür. Siz bir dərviş var, ona oxşayırsınız.

– Səhv edirsiniz!

Fəhlə sərt bir hərəkətlə çevrilib, uzaqlaşdı getdi. Bəhrüz yaxından onun dərvişə daha çox oxşadığını görüb, qətiyyətlə yanına gəldi, çünki qəlbinin dərinliyində tərəddüdlə yanaşı, bunun həqiqiliyinə inam da vardı. Ancaq... Onun hərəkətindən çaşbaş qaldı, bir şey başa düşməyib, təəccüblə geri qayıtdı. “Nə qəribədir. Axı necə oxşayır. Elə bil bir almadır, ikiyə bölmüsən! Əgər özüdürsə, niyə danır?! Nəsə, sirlidir” Mariyaya yaxınlaşıb, bu dəfə özü onun qoluna girdi.

– Hara getdin belə?!

– Heç... deyə Bəhrüz qeyri-müəyyən cavab verdi, – hamısından yaxşı gedib etüdlərimizi çəkək. Bu tərəfdə daha gözəl bir yer var, Mariya, gəl, gəl, – onun əlindən tutdu, bağın dərinliyinə doğru apardı. Mariya uşaq kimi dinmədən gülə-gülə Bəhrüzün ardınca gedirdi. Tünd yaşıl rəngli ağacların yanında işləməyə başladılar. Bu dəfə Bəhrüz çəkməyə həvəs duymurdu. Çünki bayaqkı dərvişə oxşayan fəhlə fikrindən çıxmırdı. Bu cür dərin səhv etdiyinə görə özünü bağışlamaq istəmir, bununla yanaşı hardasa, şübhə və tərəddüd baş qaldırır, ona rahatlıq vermirdi.

Bəhrüz qatlama stulda əyləşib, ağaclara baxa-baxa qaralamalar çəkən Mariya tərəfə döndü. Mariyanın çiyinlərindəki güllü şalın gözəlliyini, bu anda onun mehriban gənc qadına yaraşdığını sanki indicə gördü, qeyri-ixtiyari əlindəki karandaşı kağız üstündə gəzdirdi.

Mariya ağacları, Bəhrüz isə Mariyanı çəkirdi.

Payız olsa da, hava buz kimi soyumuşdu, görünür, qış Tiflisə tez gəlmək istəyirdi, qardan, çovğundan əvvəl soyuğunu göndərmişdi.

Bəhrüz evdən çıxanda, uzunsov dəhlizdə, pillələrlə təzəcə qalxan türk qızını gördü. Yanında da xəz paltolu, şlyapalı, ucaboy, arıq bir gənc. Əminə xala hər ikisini sevinclə qarşılayıb üz-gözlərindən öpə-öpə, Bəhrüza tərəf döndü:

– Gəl tanış ol! – dedi – bacım qızı toydan sonra birinci dəfədir ki, bizə gəlir.

Bəhrüz dərhal yaxınlaşdı, türk qızının, onun gənc ərinin əlini sıxıb görüşdü. Bu iki cavanın bir-birinə necə yaraşdığını görüb, dönə-dönə onları süzdü. Əminə xalının qalmaq təklifinə təəssüflə “yox!” – dedi. Gəncləri bir də nəzərdən keçirib xudahafizləşib getdi, yol boyu bir-birinə yaraşan xoşbəxt gəncləri xatırladı. Nikolayevski küçə ilə Avçalski küçəsinin kəsişdiyi yerdə, birmərtəbəli, balaca, ağ evlərin böyründə Mariya ilə görüşdü.

– Bax, Bəhrüz – Mariya gülə-gülə dedi, – bütün Tiflisi gəzirik, yoruldu demirik, yaxşı?!

– Yaxşı! – Bəhrüz da gülə-gülə razılaşdı.

Tramvay. Sisianov küçəsi. Yoxuş. Tramvay ağzına kimi dolu adam. Yavaş-yavaş yoxuşu qalxır. Bəhrüz Mariya ilə arxada, ayaq üstə, pəncərədən baxır. Aşağıda Kür çayı, sahilin o tərəfində üstündə evlər olan hündür qayalar, sonra Narınqala, sonra şahzadə Tamaranın dəyirmi şəkilli Darınca qəsri. Burdan ovuc içi kimi açılan şəhər bütünlüklə, daha gözəl və daha əzəmətlə görünür. Yene qırmızı damlar, qüllələr, günbəzlər... Metex qalası... Gümüş kimi parıldayan çay. Bağlar-bağatlar, yaşlı düzənlər! Hər ikisinin albomu eskizlərlə, qaralamalarla dolmuşdu.

Sonra Kür qırağının sahilləri – balaca evciklər, daxmalar, balıqçılar, paltaryuyan qızlar, qadınlar...

Bəhruz dayandı, Kürün sahilində iri daşın üstündə paltar ovxalayan diribaş, gözəl qız çevrilib ona baxdı, dizə qədər suya girən qızın qəşəng ayaqları ağarırdı, bunu gören kimi paltarının yığılmış ətkələrini buraxdı və ayaqları gözrünməz oldu. Sonra yenə Bəhruza baxdı. Bəhruz gürcücə salamladı, qız başını tərpedib gülümsündü:

– Mən gürcü deyiləm, – deyə təmiz Azərbaycan dilində sözə başladı, – Sizə nə lazımdır, qardaş?!

– İcazə versən, şəklini çəkərdim.

– Niyə?! – paltarı sıxa-sıxa qız sadələvhcəsinə soruşdu – fikrin nədir?!

– Rəssamlıq məktəbində tələbəyəm, bir azca dayansan, səni paltar yuyan yerdə...

– Yox? Yox! – qız onun sözünü kəsib, hirsli-hirsli baxdı, – biabır olmaq istəmirəm. Lazım deyil. Çəkməyin!

Bəhruzun ısrarı bir nəticə vermədi, qız tez-tələsik paltarları yığışdırıb, qaşqabağını tökə-tökə, ona baxmadan çıxıb getdi. Bəhruz arxaya çevriləndə Mariyanı görmədi, Kür sahili boyunca heç kəs gözə dəymirdi. Bəhruz dikdiri qalxdı, uzaqda, almanların yerləşdiyi daxmaların böyrü ilə gedən Mariyanı güclə tanıya bildi, ardınca qaçıb Mixaylovski küçəsində ona çatdı.

– Mariya... Mariya... – tənəffəs onu səslədi.

Mariya nə arxaya döndü, nə də cavab verdi. Bəhruz yaxınlaşdı, qolundan tutub saxladı:

– Niyə mənə gözləmirsən?!

– Burax qolumu, Bəhruz!

– Nə yaman hirsələnmişsən?! İncimə, Mariya... Axı... Axı... Mən o qızın şəklini çəkmək istəyirdim.

– Get, çək, sənə nə deyirəm ki?!

– Yaxşı, hirsələnmə! – Bəhruz Mariyanın azca yumşaldığını duyub, qoluna girdi, könlünü almağa çalışdı.

Uzaqdan Didubi kilsəsi göründü, kilsəyə xeyli qalmış qarşılmasına Müctəhid bağı çıxdı. Bu bağ Tiflisin ən gözəl və ən qədim bağlarından biri idi.

– Bağa gedək?!

Bağın kərpicdən hörülən naxışlı, alçaq hasarının böyrü ilə gedib, başdan-başa sarmaşıqlara bürünmüş qoşa qapıdan keçib içəri girdilər. Bağ, nə bağ, nə payız, nə də qışın nəfəsi ona sanki toxunmamışdı, yamyayıldı. Sükut içində uzanan boş, kimsəsiz xiyabanlar yaşıllıq içində itirdi. Bağ onlara isti gəldi, bayaqkı soyuq sanki yoxa çıxmışdı. Mariya da bayaqkı kimi soyuq deyildi. Bir tərəfi sınımış skamyada əyləşib etüd çamadanını yanına qoydu.

– Nə gözəl bağı, – dilləndi, – cənnətdir elə bil. İstəyirəm, sən, Bəhruz, mənə çəkəsən!

– İndi, bu saat?!

– Hə, indi, bu saat. Nə baxırsan?! Yoxsa xoşuna gəlmirəm? Çayın sahilindəki daha gənədi, daha qəşəngdi. İstəyirsən, qayıt geri, mən incimərəm, qayıt, onun şəklini çək! Mən nəyinə lazımam ki?! Açma çamadanını, onsuz da dayanmayacağam. Nahaq zəhmət çəkirsən!

Mariya üzünü kənara çevirdi, bundan istifadə edən Bəhruz o gün, Təbiət bağında çəkdiyi şəkli albomun içindən çıxardıb, əlində tutdu, səbirlə, sükutla dayanıb onun bəriyə baxmasını gözlədi. Yox, bu deyəsən, uzun çəkdi, Bəhruz daha dözməyib:

– Mariya! – deyə səslənəndə onun çevrilməsi ilə Təbiət bağında çəkilmiş rəsmini görüb diksinməsi bir oldu. Bəhruz heyrətlənən Mariyanın üzündə maraqlı işığı gördü.

– Heç inana bilmirəm, Bəhruz. Yəni sən çəkmişsən?! Nə vaxt, harda?!

– Təbiət bağında.

– Bəs niyə mənə göstərməmişsən?!

– Bilmirəm.

– Mənə verərsən, həmişəlik xatirə kimi qalsın...

– Yox.

– Niyə?!

– Çünki.. çünki, – Bəhrüz kəkələyib susdu, gözlərini uşaq kimi yerə dikdi. Sükutu Mariya pozdu:

– Üşüdüm, gedək daha, – ayağa qalxdı, – qoy şəkli alboma. İncimirəm. Görünür, şəklim özümdən qiymətlidir.

Axşam düşürdü. Bu dəfə Mariya qoluna girib ona sığındı. Hava sərtləşmişdi, elə bil qışın qapı ağzında olduğunu xəbər verirdi. Bəhrüz mənalı-mənalı Mariyaya baxdı:

– Deyəsən, yorulmusan?

– Səhərdən gəzirik axı...

– Fayton tutum?!

– Nə ağıllı oğlansan!

Faytonda Mariya yenə ona sığındı və qulağına pıçıldadı:

– Mən səni çox istəyirəm, Bəhrüz! – üzünü onun kürəyində gizlətdi. Bəhrüz üçün bu, o qədər də gözlənilməz deyildi, sakit dayansa da, hardasa, dərinlikdə yüngül bir təkan duydu, bu təkan da ötüb keçdi. Fayton dayananda, Bəhrüz birinci düşüb Mariyanın əlindən tutdu və onun aşağı enməsinə kömək etdi. Mariya dərhal qapını açdı, işığı yandırdı. Bəhrüz otağa girib bir küncdə dayandı.

– Niyə orda durmusan? – deyə Mariya onu cəsarətli olmağa, rahatlanmağa çağırırdı.

Bəhrüz getmək istəyirdi, amma bunu deməyə dili gəlmədi. Yeməkdən, azacıq şərabdən sonra bu istəyi heç yada düşmədi. Mariya açılmış çarpayıda əyləşib əllərini Bəhrüza sarı uzadanda, dərhal ona yaxınlaşıb, ağ, çılpaq qollarından tutdu.

– Bəhrüz, əzizim! – deyə başını qaldıran Mariya pıçıldadı – şəklimi niyə çəkmisən, düzünü de, gizlətmə məndən, bir damcı da olsa, məni sevirsənmi?! Bəhrüz, niyə dinmirsən?!

Bəhrüz əyildi, üzünü Mariyanın üzünə yaxınlaşdırıb, dodaqlarını pıçıldayan dodaqlarına toxundurdu. Bu, bir an çəkdi, Mariya xalatını çıxarıb, çarpayının dəmir başına atdı, yorğanın altına girə-girə:

– Gəl, yanımda uzan! – dedi. Bəhrüz Mariyanın ağappaq gecə köynəyindən pırtlayıb çıxan iri döşlərini görəndə titrədi. Ömründə ilk dəfə idi ki, qadınla belə yaxınlıq edirdi. Ona görə də paltarını soyunub yatağa girəndə, özünü ələ almağa çalışdısa da, bacarmadı. Mariya azca yuxarı qalxıb, sinəsini Bəhrüzün sinəsinə söykəyib, üzünə baxdı:

– Vay! – deyə geri çəkildi, – bu nədir, ay Bəhrüz, ürəyin nə bərk-bərk döyünür. Dayan, bir baxım. Deyəsən, bərk həyəcanlanmışsan?!

Bəhrüz üzünü ona tərəf çevirib, əlini Mariyanın kürəyinə apardı, necə oldusa, gecə köynəyi dartıldı, bu köynək içində qadının çılpaq bədəni titrədi. Mariyanın özü də ona sıxılanda Bəhrüz əlini kürəyindən azca aşağı endirəndə və yumşaq yerinə toxunanda sanki onu ildırım vurdu. Mariya isə ona bərk sıxıldı, bir qolunu boynuna keçirib:

– Əzizim, Bəhrüz! – deyə pıçıldadı – ürəyin yaralı quş kimi çırpınır. Narahat olma, indi mən səni sakitləşdirərəm, quzu kimi olarsan!

Elə bil ki, gecə köynəyi Mariyanın əynindən öz-özünə çıxdı. Bəhrüz onun bütün bədənini öz bədənində duydu, bu azmış kimi, qolları ilə bu bədəni özünə daha möhkəm sıxdı. Mariyanın pıçılısı kəsildi, çünki başını Bəhrüzün sinəsində gizlətmişdi.

Bir neçə saatdan sonra, Bəhrüz sinəsinə sığınmış mışıl-mışıl yatan Mariyaya baxa-baxa düşünürdü. Otaq qaranlıq idi. Bayaqdan bəri nə baş vermişdisə, hamısı ona möcüzə kimi gəlirdi, bu möcüzənin sehri ürəyində, soyumayan yangısı üzündə qalmışdı. oğlan

Bir neçə gün sonra Bəhruzun gözləmədiyi bir hadisə baş verdi. Tənəffüs vaxtı, kimsə onu çağırtdırdı. Bəhruz mərmər pillələri düşüb, aşağı mərtəbədə, qapının yaxınlığında üç qızın dayandığını görəndə özünü itirdi. Dərhal da varlığını dərin maraqla bürüdü. Ortada dayanan qız o birlərindən həm gözəl idi, həm də yaxşı geyinmişdi. Başına qoyduğu qəhvəyi rəngli, dəyirmi şlyapa, uzun paltar, paltarın üstündən geydiyi bahalı arxalığı ilə uyuşmasa da, qızın gözəlliyi, qəşəng, ağ üzünü hər şeyi unutturdu. Bəhruz onlara yaxınlaşıb, şlyapalı, qəşəng qızın önündə dayanıb, şaşırmış halda salam verdi. Qız gülümsündü. Təbəssümü dodağında doğsa da, qığılcımlar kimi elə səpələndi ki, bütün sifəti işıq içində yandı; gözləri də, yanaqları da, dodaqları da. Üzünün qəşəngliyi, zərifliyi, tərəvətilə birlikdə bu işıq ona xüsusi məlahət və cazibə gətirdi.

– Salam, Bəhruz! – dedi, – Deyəsən mənə tanımadınız?!
– Yox!

– Cəfərqulu xanın qızıyam. Yadınızdadır, sərginizə baxmağa gəlmişdim, atamla...

– Bəli, yadıma düşdü. Dəyişmişsiniz.

– Yox, Bəhruz, dəyişməmişəm. Başqa paltar geymişəm. Elə həmin gözrdüyünüz qızam.

– Tiflisə nə əcəb gəmişiniz?!
– Burda təhsil alıram. Qızlar gimnaziyasında. Siz necəsiniz?!
– Pis deyiləm, sağ olun!

– Bəlkə bir şeyə ehtiyacınız var, atamdan yanınıza gəlmək üçün icazə almışam, o da sizinlə maraqlanır, düzünü deyin, atam bir-iki gün hələ şəhərdədir, kömək lazım olsa...

– Yox, razıyam, sağ olun, minnətdaram.

Bu zaman Mişa Çiaureli Bəhruzun böyründə dayanıb, qızları heyranlıqla süzə-süzə:

– Tanış elə bizi, Bəhruz! – dedi. Onu gözləmədən dərhal məzə ilə əlini uzatdı – artist, rəssam Mixail Çiaureli...

Şlyapalı yenə işıq dolu təbəssümlə onun əlini sıxa-sıxa astaca:

– Narınc! – dedi və əlavə etdi – mən sizi tanıyıram. Yayda Ortaçalada görmüşəm. Gürcü artistlərinin konsertində. Gözəl çıxış etdiniz.

– Eşitdin, Bəhruz, eşitdin! – Mişa Çiaureli fərəhləndi, – mənə sizin Azərbaycan da tanıyır.

Daha dayanmadı, yuxarıya – ikinci mərtəbəyə qalxdı. Bəhruz bildi ki, Mişa tələbə dostlarına hər şeyi məzə ilə, ikiqat uydurma ilə çatdıracaq. Narınca baxıb, onun qəşəng üzünün yenə işıqlı təbəssümlə dolu olduğunu görüb dedi:

– Sizin şəklinizi çəkmək istəyərdim.

– Bu, mənim üçün böyük şərəfdir, Bəhruz! Sizin rəsminiz, onsuz da, Naxçıvanda, bizim evdə var. Özü də onu yataq otağında, çarpayımın üstündəki divardan asmışam. Bildiniz, hansı rəsmi?! Uzaqda görünən dağları... Haça dağı... Mən gimnaziyanın yanındakı pansionatda yaşayıram, bax, bu rəfiqələrimlə birlikdə. Buyurun, qonaq gəlin, dostlarınızı da götürün, indicə bizimlə görüşən Çiaurelini də, kimi istəsəniz... Hələlik, Bəhruz! Gözləyəcəyəm.

– Sağ olun, Narınc, gələcəyəm.

Bəhruz qızları küçəyə qədər ötürdü, küçədə isə onları fayton gözləyirdi. Faytona minəndə, Narınc geriye, – qapı ağzında dayanan Bəhruza baxdı:

– Hələlik – deyə əlini qaldırdı. Bəhruz da eyni hərəkətlə cavab verdi. Narıncın üzündəki təbəssümün

sönməyən işığı ürəyində qaldı. Fayton daş küçədə səssala-sala uzaqlaşdı.

Tələbə dostları onu hay-küylə qarşıladılar. Xüsusilə Xəlil Bəhruzu sorğu-suala tutdu, Lado isə gözlərini qıya-qıya ətrafında fırlanır, fürsət tapıb qulağına, “o qızların yanına gedəndə məni də apar” deyə pıçıldayırdı. Mişa Çiaureli isə şlyapalı qızı – Narıncı tərifləyir, onu artist kimi tanımasını hamıya dönə-dönə danışırdı. Bəhrüz Mariyaya tərəf baxdı, Mariya Revazla nə barədəsə ciddi mübahisə edir, heç kəsə fikir vermirdi. O gecəki hadisənin təsiri altından hələ də çıxmayan Bəhrüza Mariyanın soyuqqanlılığı, heç nə olmayıbmiş kimi özünü biganə aparmağı anlaşılmaz və qərribə gəlirdi.

Bəhrüz sinifdən çölə çıxmayıb Ladonun şəklini çəkirdi. Lado onun qarşısında, sağ tərəfdə əyləşib nəse kitab oxuyurdu. Ona baxa-baxa portretini işləyən Bəhrüz ondan özünə yadigar saxlamaq istəyirdi. Öz işinə elə qapılmışdı ki, yəqin ki, indi Ladodan başqa heç kimi görmürdü. Birdən Lado başını kitabdan qaldırıb ona baxdı. Başa düşdü ki, Bəhrüz onun şəklini çəkir. Yavaşca ayağa qalxdı, gəlib Bəhrüzün arxasında dayanıb əlini onun çəkdiyi şəklə uzatdı, şəkli götürüb diqqətlə baxdı. Bəhrüz başını qaldırdı, elə bil onu kimsə möhkəm silkələdi, özünə gəlib soruşdu:

- Lado, icazəsiz şəklini çəkirəm.
- Nə olar, təki sən şəklimi çəkəsən...
- Dedim ki, bəlkə acığın tutar...
- Bu nə sözdür, ay Bəhrüz... Bax, məni çəkdiyim bu şəkil qalsa, həmişəlik qalsa, xoşbəxt olaram...

Taleyə bax ki, həmin şəkil həqiqətdə əbədilik qalıb. Bizim Azərbaycan incəsənət muzeyində! Maraqlanan olsa, buyurub, gedib baxa bilər...

Bəhrüz onda Ladonun bu sözlərinə o qədər də fikir vermədi, gülüb soruşdu:

- Düzünü de, necə çıxıb?!
- Yaxşıdır! – Lado hörmətlə dillənib şəklin arxasına baxdı – balam, kimi çəkdiyini də yazmısan ki! Lado Qudi oğlu! Türkcədir... Balam, elə Tiflis başdan-başa türkdür ki!
- Pisdir məgər?! Doğma kimi yaşayırıq...
- Əlbəttə... Lado Qudi oğlu... Afərin, Bəhrüz!
- Onda, Lado, əyləş, şəkili qurtarım... Tənbəllik eləmə, əyləş, qoy rahat çəkim... Sağda yox, düz qarşımda... Hə, belə...

Bəhrüz həvəslə işləyib Ladonun portretini bitirdi. Şeylərini yığışdırıb getməyə hazırlaşanda, Ladonun yanına gürcü qızı gəldi. Bəhrüz onlarla xudahafızlaşib otaqdan çıxdı, küçədə mülayim, xoş havanı ciyərlərinə çəkib rahatlandı.

Dərslərdən sonra Bəhrüz yenə Tiflisi gəzməyi qət etmişdi. Odur ki, Qolovanski küçəsindən keçə-keçə hansı tərəfə getmək haqqında fikirləşirdi ki, birdən qarşısına çıxan Olqinski küçəsinə, sonra başqa dar küçəyə, daha sonra daş pilləli küçəyə döndü. Bu pillələri qalxdı. Hər iki tərəfi kərpic hasar olan, qarşısına iri, rəngli darvazalar, qapılar çıxan bu küçə dağ ətəyinə doğru uzanırdı. Bəhrüz, arxasında səliqə-sahmanlı, həyət, həyətin başında ikimərtəbəli, Şərq üslubunda, uzun eyvanlı bina olan, adam boyundan hündür qara rəngli dəmir hasarın qarşısında dayandı. Sıra-sıra düzölmüş uzun dəmirlərin – hasarın arasından hər şey görünürdü: həyətdəki ağaclar, qızılgül kolları, payız çiçəkləri, ikinci mərtəbəyə qalxan, üstüörtülü pilləkan, naxışlı, bəzəkli sürəhilər, uzun eyvanın sütunları, sütunlar arasındakı şəbəkələr... Kimsə, haradasa tar çalırdı, bu səsin həzinliyi altında Bəhrüz tələsə-tələsə qaralamalar çəkirdi. Böyründə kiminsə dayandığını duydu, üzünü tük basmış, gözləri hədəqəsindən çıxmış, əcayib bir adam əyilə-əyilə onu başdan-ayağa, sonra da ayaqdan-başa süzdü. Bəhrüz qorxdı, kənara çəkilsə də

gözlərini ondan – şalvarı əzik-üzük, ayaqları yalın, saçları qırılmış bu şəxsdən çəkə bilmədi. Bu adam əllərini birbirinə vura-vura qəflətən elə dəli qəhqəhə çəkdi ki, Bəhruzun tükü ürpəşdi. Elə bərkdən gülə-gülə də uzaqlaşdı.

Bəhruz yuxarı məhəllələrdən keçib, aşağıya enəndə axşam düşmüşdü. Saray küçəsinə gəlib, Banovski teatrının önündən keçdi. Bir də gördü ki, “Simpatiya” restoranının içindədir, stolların yanından ötüb küncdəki stolda başını qolları arasına qoyub mürgüləyən bir adamın qarşısında əyləşdi. Albomunu açıb onu bu vəziyyətdə çəkməyə başladı. Mürgüləyən adam yavaş-yavaş başını qaldırdı. Yorğun, əzgin, yuxulu olsa da, iriləşən, canlı gözləri Bəhruzə dikildi. Bəhruz albomu örtüb özünü itirdi, ancaq qarşısındakı adamın gözlərində qəzəb yox, mülayimlik, yazıqlıq görüb sakitləşdi.

- Kimsən?! – gürcücə soruşdu.
- Tələbəyəm! – Bəhruz da gürcücə cavab verdi.
- Rəssam olmaq istəyirsən?!
- Bəli.
- Duxanların divarlarındakı şəkilləri görmüsən?!
- Görmüşəm.
- Xoşuna gəlir?!
- Çox.
- Hansıları daha yaxşıdır?!
- Şahzadə Tamara... bir də, bir də Ortaçala gözəlləri...

Bəhruz müsafirinə çallaşan saçlarına, qırıqlar basmış geniş alınına, düşüncəli, fikirli, kədərli sifətinə diqqətlə baxdı. Qısa söhbətdən sonra bu adam xəyala daldı. Dodağında solğun təbəssüm doğdu və azca keçməmiş itdi. Sonra kədər içində yenə başını qolları üstünə qoydu, mürgüləmək istəyirdi ki, şvesar gəlib onu silkələdi, zorla, darta-darta götürüb apardı. Bəhruz baxa-baxa qaldı, bilmədi ki, bayaq qarşısında dayanan adam əsərlərinə heyran olduğu böyük gürcü rəssamı Niko Pirosmandır.

Yay gəldi, Bəhruz bu dəfə Naxçıvana yox, tələbə dostları ilə müəllim Toidzenin rəhbərliyi altında təcrübə məşğələsinə – Krıma yola düşdü. Ömründə ilk dəfə idi, dəniz görürdü, sahildə dayananda, üzündə elə qəribə heyranət doğdu ki, ona baxan dostlarını gülmək tutdu. Onlar uzun müddət bu barədə deyib gülüb, zarafatlaşdılar. Krım təbiətini çəkmək Bəhruz üçün vətən təbiətini çəkmək demək idi, hər rəngdə doğma torpağının nəfəsini duyur, işlədikcə Naxçıvan, Araz, Haça dağ xəyalından çəkilmirdi. O vaxt Krımda Bəhruzun bütün tələbələrə və müəllimi Toidze ilə birlikdə çəkirdiyi fotosəkil indi incəsənət muzeyində yadigar kimi qalır.

Krımdan qayıtdıqdan sonra çətin və qızgın günlər başlandı. Təzə əsərlərin müzakirəsi, həm gündüz, həm axşam məşğələlər, Əliqulu Qəmküsarin narahatlığı, atası Şirəlibəyin, babası Əşrəfbəyin kəlmələri yuxu kimi keçib getdi. Əkbərbəyin gəlişi isə Bəhruz üçün həm gözlənilməz, həm də göydəndüşmə kimi oldu. Əkbərbəy məktəbin mərmər döşəməli dəhlizində, gölü təsvir edən tabloya baxa-baxa dayanıb gözləyirdi. Bəhruz ona yaxınlaşanda çevrildi:

– O... Bəhruz! – deyə doğma adam kimi əl uzatdı – deyəsən, mənə tanımadınız?

– Sözü düz, yox...

– Axı mən söz vermişdim ki, Tiflində gəlib sizi tapacağam. Yenə kim olduğumu bilmədiniz?

– Yox! – Bəhruz pərt olub, sıxıla-sıxıla qaldı.

– İndi elə şey deyəcəyəm ki, dərhal yadınıza düşəcəyəm. Sərginizdə bir qızın portretini kim almaq istəyirdi, siz onu satmadınız...

– A... bildim... – deyə Bəhruz özünə gəlib canlandı – siz həqiqətən indi başqa cürsünüz... geyiminiz, üzünüz...

Bəhruzun iki günü demək olar ki, Əkbərbəylə birlikdə keçdi, gah Qolovanski küçəsindəki bahalı oteldəki nömrəsində görüşdü, gah Şeytanbazarda, gah restoranda, gah teatrda, gah da Ortaçalada... Əkbərbəy rəssamlıqla maraqlanır, müxtəlif kitablar alır, Bəhruzla məsləhətləşib fikirlərini öyrənməyə çalışırdı. Bəhruz da ona hörmətlə yanaşır, səliqəli, gözəl geyinməyini xüsusilə bəyənirdi. Mağazaların birində özünə kostyum alan Əkbərbəy birini də Bəhruz üçün götürdü, ona hədiyyə verdi:

– Götürməsen, inciyərəm – dedi – Bəhruz, səni Naxçıvanda gözləyəcəyəm. İndidən işləmək üçün planlar cızıram... Gələn kimi verəcəyəm sənə... Yavaş-yavaş çəkərsən, həm özünə xeyir olar, həm də mənə... Nə kəməsin varsa, utanma, çəkinmə, söylə, mən onları da sən üçün almağa hazırım...

– Raziyəm, Əkbərbəy! Elə bu kostyum mənim üçün böyük şeydir!

Bəhruz vağzalda Əkbərbəydən ən əziz, ən doğma adamı kimi ayrıldı. Həqiqətən də, istiqanlı, nəcib adama oxşayan bu gənc lütfkarlığı, qılığı, xeyirxahlığı ilə özünü sevdirməyi bacarırdı.

İndi italyalı müəllim Lonqonun dərsi idi. Arıq, üzünün əzələləri aydın görünən, qupquru adam olan Lonqo rus dilini gözəl bilməsə də, şirin danışığı, zəngin məlumatı, biliyi, ciddiliyi və yumoru ilə tələbələrin məhəbbətini qazanmışdı. Lonqo təmiz, səliqəli və gözəl geyinməyi bacarırdı, həmişə, eyni cür geyinməz, paltarlarını tez-tez dəyişərdi. Bu, tələbələrin xoşuna gələr, onun geyimlərini izləyər, səliqəsində və zövqündə ciddi nöqsan tapa bilməzdilər.

Bəhruz bu dəfə Mariyanın yanında əyləşmişdi.

– Burda niyə?! – Mariya etirazını bildirmişdi, – axı Kostanın yeridir.

– Səninlə söhbətim var.

– Dərs vaxtı?!

– İmkan olanda.

– Lonqonun dərində belə imkan ola bilməz.

– Bəlkə oldu?!

– Bilmirəm, qoy Kosta öz yerinə keçsin.

– Kostadan narahat olma, Ketovanın yanındadır.

Lonqo adəti üzrə yenə kitablarla gəlmişdi. Onun dəyişməz, müsbət bir cəhətini də hamı yüksək qiymətləndirirdi. Lonqo danışdığı mövzu üzrə mütləq şəkil göstərir, izahat verirdi. Həm də söhbətini elə qurur, elə aparırdı ki, şəkil göstərmək göydəndüşmə olmur, zəruri tələbdən, dərin maraqdan və istəkdən doğurdu. Müəllim indi Rafael sənətindən danışır, arabir arıq qollarını qaldırır, coşurdu. Bütün sinif diqqət kəsilmişdi. Rus sözünü düzgün tələffüs edə bilmədiyi, yaxşı səslənmədiyi üçün yüngül gülüş qopdu. Həmin anda da kəsildi. Müəllim eyni həvəslə söhbətinə davam etdi. Bir azca keçmişdi ki, dərşin ən şirin və sakit yerində top atəşi gurladı, həmişəki kimi Lonqo diksindi. Uşaqlar gülüşdülər. Çünki hər gün, eyni vaxtda atılan bu top atəşi çox zaman Lonqonun dərşində baş verirdi və hər dəfə də müəllim qorxub diksinirdi.

Bundan sonra, heç nə olmayıbmiş kimi saatına baxırdı, çünki bu top atəşi düz saat on ikinin olduğunu bütün Tiflisə xəbər verirdi. Çox vaxt Lonqonun saati düz olmurdu.

Yenə həmişə olduğu kimi, qızıl zəncirli saati yan cibindən çıxartdı. Bundan istifadə edən Bəhruz pıçıldadı:

– Dərsdən sonra bir yerdə gedək?!

– Yox!

– Niyə üzün dönüb, Mariya?! Günahım nədir?!

– Sus!

Lonqonun saati, yenə düz deyildi, on dəqiqə qabağa qaçırdı. Ehtiyatla düzəldib, təzədən onu yan cibinə qoydu və dərşinə davam etdi. Yenə əvvəlki sakitlik bərpa oldu, Rafaelin şəkillərini göstərəndə isə maraq daha da gücləndi, onları bu maraqdan doğan ehtiras və həyəcan bürüdü. Hər əsər – kamillik nümunəsi idi, hər canlı portret sanki

insan əlləri ilə yox, möcüzədən, sehrli qüvvədən yaranmışdı. Afina məktəbi ilə əlaqədar freskalar böyük heyrət gətirdi. Tələbələr elə vəcdə gəlmişdilər ki, tənəffüs belə yadlarına düşmürdü, ehtirasla, qızğınlıqla, heyrət və məftunluqla Rafael sənəti haqqında danışdılar.

Dərs sona çatandan sonra hamı dağıldı, otaq boşaldı. Axşam məşğələsinə hələ çox qalırdı, buna görə Bəhrüz Mariyanı kafeyə dəvət etdi, ondan rədd cavabı alanda, pərt olub, soruşdu:

- Niyə mənimlə getmək istəmirsən?!
- İstəmirəm, vəssalam!
- Mən səni anlaya bilmirəm.
- Anlamaq da lazım deyil, Bəhrüz. Mən ki səni qınamıram.
- Düzdür, qınamırsan. Axı biz yaxın olmuşuq...
- İndi də uzaq deyilik. Krımda da həmişə böyrümdə idin. Hələ onu demirəm ki, gecə zorla otağıma girmək istəyirdin.
- Üzr istəmişəm ki, buna görə...
- Mən də bağışlamışam, Bəhrüz! İstəyirsən, sənə deyim, niyə belə fir-fir fırlanırsan, ürəyindən nələr keçir, niyə narahatsan, deyim, Bəhrüz, deyim?!
- De!
- Sən o gecənin təkrar olunmasını istəyirsən!

Bəhrüz sarsıldı, çünki bu istək, heç şübhəsiz, güclü idi. Hətta o gecə yadına düşəndə, varlığını bir od yandırayandıra keçirdi və indi bu istəyinin Mariya tərəfindən üzünə şax deyilməsi gözlənilməz olsa da, ona təsir göstərməyə bilmədi. Özünə gələndə, hissə qapılmış Mariyanın həzin bir səslə dilləndiyini gördü:

- O gecəki hadisənin necə baş verdiyini bilmirəm, çünki özümə hər şey yuxu kimi gəlir. Səhər oyananda gözlərimə inanmaq istəmirdim. İnana bilmirdim ki, yanımdakı sənsən. Çünki sehr məni elə tutmuşdu ki! Gözlərimdə hər şey qızıl parıltılar içində idi, hər şey! Hələ indi

də unutmamışam, elə bilirəm ki, o gecə bir daha təkrar ola bilməz!

Bu zaman Kosta qapıda göründü, hirsli-hirsli:

- Mariya! – deyə səsləndi, – harda qaldın?!
- Kosta, incimə, bu dəqiqə gəlirəm. Hələlik, Bəhrüz, axşama kimi!

Bəhrüz nədənsə yerindən tərpənə bilmədi, düşündü, gözü Kostanın dalınca gedən Mariyada qaldı. Sonra yavaş-yavaş boş dəhlizə çıxdı, mərmər pillələrlə birinci mərtəbəyə endi və şəhərə yollandı.

Gəzə-gəzə İrəyan meydanına gəldi, meydanda nədənsə adam çoxdu, Bəhrüz qarşısındakı ilk küçəyə – Sololak küçəsinə döndü, azca getmişdi ki, gördü böyük bir izdiham axır: hay-küylə, bayraqla, şüarla! Dayanıb izdihama baxdı. Elə bil Bəhrüzün gözünə dərviş dəydi, diqqətlə baxdı, özüdür ki, var, nə o yan, nə bu yan, amma geyimi indi tamam başqa cürədir. Arxasınca getmək istədi, birdən onu itirdi, daha görə bilmədi, yüyürdü, axtardı. Yox, deyəsən, səhv etmişdi. Axı dərviş hara, izdiham hara?! Ola bilməz, onun özü idi, vəssalam! Bəs indi hanı?! Bəhrüz belə şübhələr içində yola davam etdi.

Geri qayıdanda, məşğələnin vaxtına az qalırdı. Bəhrüz içəri girəndə gördü ki, Oskar İvanoviç Şmerlinq qapıya yaxınlaşır. Qısa saqqallı müəllim həmişə ciddi idi, yə-nə eyni ciddiyyətlə, ağır və təmkinli yerişlə irəliyə çıxdı.

9

Şmerlinq xəstələnmişdi, bir həftə idi, dərsə gəlmirdi. Revaz iki dəfə yanında olmuş, dostlarına onun haqqında ağız dolusu məlumat gətirmiş, “uşaqlar, ev deyil, muzeydir, muzey” demişdi. Tələbələr də həm müəllimin özünü, həm də muzey olan evini görmək üçün tələsdilər.

Odur ki, Lonqonun dərində hamı narahat idi, çünki bu dərsdən sonra getməyi qət etmişdilər. Lonqo həm

qeyri-adi geyimi, həm də təzə mövzusu ilə onların fikrini, diqqətini elə maraqlandırdı ki, hər şeyi unudular.

Lonqo əyninə pencəyə bənzər açıq qəhvəyi rəngli, uzun yun paltar geymişdi. Yumşaq yun elə şişmişdi ki, müəllim onun içində itmişdi. Özü də paltarın qəhvəyi rənginə ağ rəng elə uyarlıqla qarışırdı ki, adam dörd gözle baxmaq istəyirdi. Bəzən Lonqo əllərini paltarın üstünə qoyanda, əlləri də bu yumşaqlığın içində görünməz olurdu.

Müəllim uşaqların heyrətini görsə də, özünü son dərəcə laqeyd aparırdı, sanki əyninə adi paltar geymişdi. Tələbələrədən tək-cə Mişa Çiaureli dözə bilmədi, ayağa qalxıb yaxınlaşanda o heç nə başa düşməyib, heyrət içində geri çəkildi. Mişa da, eləmə tənbellik, əli ilə yox, başı ilə bu yumşaqlığı yoxlamaq fikrinə düşdü. Sadələvh Lonqo isə:

– Nə edirsən? – cır səslə qışqıranda, otaqda gülüş dalğalandı. Hamı yumşaq yun içində Mişa Çiaurelinin başının itdiyini gördü. Mişa dərhal başını çəkib “xoroşo!” – deyə elə qımışdı ki, Lonqo onun sifətinə baxıb gülməyə başladı. Mişa öz yerinə keçə-keçə – od kimi istidir! – dedi. Elə bu zaman top atəşi gurladı, amma bu dəfə Lonqo diksinmədi, qərbədir ki, bu dəfə yan cibindən çıxartdığı saati da vaxtı düz göstərdi. Ona görə də arxayınlıqla təzədən öz yerinə qoydu. Onun söhbəti Leonardo da Vinçi və məşhur əsəri “Cokonda” ilə bağlı olduğundan yenə otağa tam sükut çökdü. İndi tələbələrin bir dünyası – Leonardo da Vinçi dünyası vardı.

Elə ki, Lonqonun dərsi başa çatdı, hamı Revazı dövrələdi. Revaz da vaxt təyin etdi, Vorontsov meydanında görüşüb, oradan getmək məsləhət görüldü.

Bəhruz meydana birinci gəldi, iri, əzəmətli heykələ baxdı, ətrafındakı dörd fənər yanmasa da heykələ yaraşlıq verirdi. Lado Qudiaşvili gözlərini qıya-qıya yaxınlaşdı:

– Revazın özü yoxdur?! – heyrətləndi.

– Hələ yox...

– Nə əcəb, balam?! Revaz ola, gecikə. Heç inanmamışım gəlmir.

Hardansa çıxan Xəlil Musayevin uca boyunun kölgəsi düşdü. Yaxınlaşan kimi də Lado ilə zarafatlaşdı və bu zaman Mişa Çiaureli özünü yetirdi.

– Uşaqlar! – deyə mühüm xəbər gətirən bir adam kimi ciddiləşdi – komisiyon mağazasında Lonqonun paltarından görmüşəm, ondan da əntiqə. Elə yumşaq ki, tək başım yox, özüm də içində itə bilərəm.

Lado Qudiaşvili gözlərini qıya-qıya yaxınlaşdı:

– Xəlil də itər?! – deyə məzə ilə soruşdu.

– Xəlilə sataşma, Lado! – deyə Mişa fərəhlə əlini onun kürəyinə qoydu – gərək bu boyu mənə verəydin!

– Onda sən Mişa Çiaureli olmazdın.

Hamı gəlib çıxdı, tək-cə Revazdan başqa. Vaxt keçir, onun bu hərəkəti narazılıq doğururdu. Axı Oskar Şmerlinqin evini Revaz tanıyırdı. Revazın qarasınca deyilməyə başlayanda, gözləri qarşısında Revazın gülə-gülə dayandığını görüb heyrətləndilər:

– Hardasan, Revaz, heç səndən çıxmayan iş!

– Səhərdən burdayam.

– Necə burdasan? – deyə Lado Qudiaşvili etiraz etdi, – ola bilməz. Gözümüz kor deyil ki!

– Sakit, uşaqlar, sakit! – Revaz təmkinlə dilləndi, – birinci Bəhruz gəlib, Vorontsovun heykəlinə baxıb, sonra Lado gəlib, dalımca danışib. Düzdür?!

– Düzdür! – Bəhruz təsdiq etdi.

– Vallah-billah, möcüzəsən! – Lado Qudiaşvili cılğınlıqla heyrətini bildirdi – görünməz adamsan!

Onlar tramvaya mindilər, arxada ayaq üstə dayandılar. Mişa Çiaureli əla bir anekdot danışdı, elə qəhqəhə qopdu ki, tramvaydakılar çönüb onlara heyrətlə baxdılar. Bu qələbəsindən həvəsə gələn Mişa ikinci anekdota keçdi, yenə qəhqəhə qopdu. Az qala keçib gedəcəkdilər. Revaz vaxtında onları tramvaydan düşürdü.

Qapını uzun, yaraşıqlı bir qadın açdı:

– Oy... – deyə özü geriyə çəkildi – buyurun, buyurun xoş gəlmisiniz!

Oskar Şmerlinqin içəridən səsi eşidildi.

– Oskar İvanoviç, tələbələrin gəlib.

Bəhrüz dostlarının dalınca geniş, uzunsov aynabəndə daxil oldu. Aynabənd başdan-başa şəkillərlə bəzənmişdi. Vrubelin, Polenovun, Levitanın, Korovinin şəkilləri ilə! Birdən Oskar Şmerlinq otaqdan özü çıxdı, onlarla bir-bir görüşdü:

– Tablolara baxın, diqqətlə baxın, – dedi, – sonra otaqlara buyurun, tələsməyin...

Otaqlarda da tablolar, şəkillər asılmışdı. Şmerlinq bu şəkillərlə, mebellərlə, qapı və pəncərələrlə, tam uyğunluq yaratmışdı. Hər şeyi öz əli ilə düzəltdi, rəngləmiş və bəzənmişdi. Cəmi üç otağı vardı və hər otaq özü bapbalaca muzey idi. Tablolardan əlavə ornamentlər, milli qablar, yadigar əşyalar, müxtəlif fotolar otaqları bəzəyirdi. Axırncı – üçüncü otaq onun emalatxanası sayılırdı, amma elə səliqəli və təmiz idi ki, heç emalatxanaya oxşamırdı. Oskar İvanoviç tələbələrini qonaq otağına, dəyirmi stolun ətrafına səslədi, sonra uzunboylu qadına tərəf çevrildi:

– Bizə nə verirsiniz, çay, yoxsa qəhvə?!

– Hər ikisini.

Mariya da, Keto da qadına kömək etmək üçün ayağa qalxmaq istədilər. Ancaq Şmerlinq onları qoymadı, dedi:

– Mənim arvadımın pis xasiyyəti var, hər şeyi özü eləmək istəyir. İkinci adam onu əsəbləşdirir. İndi özünüz görəcəksiniz, burda çətin heç nə yoxdur.

Həqiqətən də elə oldu. Stol başına samovar qoyuldu, naxışlı fincanlar, içişəkilli, rəngbərəng nimçələr, gümüş qaşıqlar, büllur qədəhlər, şirniyyat, müxtəlif tortlarla süfrə doldu. Qadın geyinib bəzənmişdi. Qızlar onun belə

sürətlə həm hazırlıq görməsinə, həm də geyinməsinə mətəl qaldılar. Gəlib axırda Şmerlinqin yanında əyləşdi. Oskar İvanoviç:

– Mənim ömür-gün yoldaşımdır, – dedi, – tanış olun, boyu uzun olsa da, mənim boyuma çatmır...

– Yox, yox, birik, – deyə qadın etiraz etdi.

– Hər halda bir az səndən hündürəm, bir az, heç olmasa bir santimetr... Hə, Revaz, buyur, dostlarına xidmət elə! Boy!.. Mənim ömrüm-günüm bizə konyak da qoyub ki! Nə yaxşı, uşaqlar, utanmayın, Mariya, samovardan çayları verə bilərsən...

– Kim istəyir, özünə qəhvə töksün, – qadın dilləndi.

– Hə, bax belə, – Şmerlinq razı halda məclisi gözdən keçirib davam etdi – bu qədəhi, əziz tələbələrim, sizin sağlığınıza qaldırıram, sağ olun ki, məni yoluxmağa gəlmisiniz. Xəstəliyim keçib gedib, özümü yaxşı hiss edirəm. Hamınızın sağlığına, xoşbəxt olasınız!

Süfrə arxasında Oskar Şmerlinqin söhbətləri başladı. Böyük rus rəssamlarından, dostlarından, dünya sənətindən, “Molla Nəsrəddin” jurnalından, onun redaktoru Mirzə Cəlildən ürəklə söhbət açdı. Bu söhbətlər konyakla, çayla, qəhvə ilə, şən sağlıqlarla, qadının pianoda Şopenin etüdlərini çalması ilə, ümumi zarafatlarla şirinləşirdi.

Bəhrüzün ürəündəki böyük sənət eşqi sanki bu gün dil açmışdı. İndi, evdə, yerində uzanıb, Bekker saatına baxa-baxa Oskar Şmerlinqin yanında keçən şən məclisi və onun mənalı söhbətlərini xatırlayır, yata bilmirdi.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

1

Bəhrüz dostlarının təkidi ilə Narıncı görməyə getdi. Ondan daha çox Mişa Çiaureli sevinirdi. Xəlil gözəl geyinmişdi. Saçlarını darayıb, özünün səliqə-sahmanını bir də nəzərdən keçirdi. Lado isə gözlərini qıya-qıya, tez-tez “şərabdan, zaddan alağ” deyir, təkcə özü eşidirdi. Revaz getmək istəmədi, dostları da israr etmədi.

Narınc onları təbəssümlə qarşılayıb ikinci mərtəbdəki üçcarpayılı geniş otağa apardı. Otaq təmiz və səliqəli idi, ortadakı stola ağ süfrə salınmışdı. Narınc çarpayının böyründə qoyulmuş hörmə rəfdən ağ torba çıxartdı, balaca, gümüş rəngli sini gətirdi, torbanın içindəki qoz, fındıq ləpəsini, kişimişi, ərik qurusunu siniyə boşaltdı, “yeyin, bu dəqiqə gəlirəm” deyərək otaqdan çıxdı. Bir an keçməmiş qapı açıldı, əllərində stullar, salam verə-verə içəri bir dəstə qız girdi. Cavanların gözləri dörd oldu, qızlar çıxdılar, əllərində fincanlarla qayıtdılar. Narınc da onların arxasında. Bir anda stol bəzəndi.

– Oğlanlar, keçin stol arxasına, – Narınc mehribanlıqla dilləndi – çay için, bir azdan Naxçıvan plovumuz da hazır olacaq.

– Bəs şərab?! – Lado Qudiaşvili özünü saxlaya bilmədi.

– Şərab da tapılar.

– Plov ha... Naxçıvan plovu... Pəh-pəh! – Mişa ağzını marçıldıtdı.

Xəlil Musayev dedi:

– Nə əziyyət çəkirsiniz, Narınc xanım, plovsuz da keçinərik. Lazım deyil.

– Əziyyət yoxdur. Ayağınız sayalıdır, plov hazırladığımız yerdə gəlib çıxmısınız.

Mişa Çiaureli ciddi tərzdə:

– Öz dilinizdə nə danışırırsınız?! – dedi – yoxsa bizə sui-qəsd...

– Mişa Çiaureli üçün taxt-tac yaraşır, – Narınc gül-gülə ona baxdı, – sənətkar taxt-tacı...

– Onda gəlin sizə bir anekdot danışım, – Mişa Çiaureli repertuarına başladı, nə başladı, anekdotdan sonra bir oyun çıxartdı ki, gülməkdən qızlarda hal qalmadı. Yenə Lado Qudiaşvili dözmədi:

– Plov yandı ki!

– A... doğrudan... qızlar! – Narınc qışqırdı.

Bir neçə qız otaqdan güllə kimi çıxdı. Bəhrüz arabir, gizli-gizli Narıncı baxırdı. Narıncda qəşəngliyi, zərifliyi ilə uyuşan şahənəlik vardı, bu şahənəlik ona yaraşdı. İpək köynəyin üstündən qızılı zərlə işlənmiş, naxışlı arxalıq geymişdi. Arxalığın qolları da, ətəkləri də, yaxasının kənarları da par-par yanırırdı. Bəhrüz gizlicə albomuna qaralamalar çəkdi. Lado Qudiaşvili özünə yer edib, karandaşla Narıncı çəkmək istəyirdi ki, qızlar hay-küylə, mübahisə edə-edə, əllərində buğlanan plovla içəri girdilər. Mişa Çiaureli sıçrayıb, onların köməyinə gəldi, hay-küy daha da çoxaldı. Nimçələr paylandı, boşqabdakı qızardılmış toyuğu parçaladılar, həqiqətən, şərab da gəldi, Xəlil etirazını bildirsə də, Narıncın xahişi ilə açıldı. Onu təkcə oğlanlar içdilər. Lado zarafatından qalмайıb Xəlilə sataşdı:

– Bayaqdan şərabın əksinə gedirsən, indi hamıdan çox özün içirsən.

Mişa Çiaureli isə plovun yaxşı bişirildiyini tərifləyirdi:

– Sağ olun, qızlar, elə ləzzətlidir ki, adam boşqabı da yemək istəyir...

Narinc Bəhruzun Mixaylovski xəstəxanasını tanıyıb tanımadığını soruşub müsbət cavab alanda, bir gün boş vaxtında onu xəstəxanaya aparmasını xahiş etdi. Orada bir qohumu yatırdı, onu görmək istəyirdi.

– Tək gedə bilmirəm, – dedi, – qızları da aparmaq istəmirəm.

– Yaxşı, nə vaxt desən, Narinc xanım...

– Gələn bazar gələ bilərsən?!

– Gələrəm. Onda gözləyəcəyəm.

– Yaxşı!

Mişa Çiaureli qaşqabağını tökmüş, gözləri də dolmuşdu. Qızlar özlərini itirib, ona qorxa-qorxa baxırdılar. Birdən onu Narinc da bu vəziyyətdə gördü, tutuldu:

– Sizə nə olub, Mişa qardaş?! – həyəcanla soruşdu.

– Mənim ümidim sönüb, Narinc xanım!

– Allah eleməsin, bu nə sözdür?!

– Sönüb! Sönüb! – Mişa Çiaureli dostlarına yaxşı tanış olan səhnəni göstərməyə, göz yaşları töküüb ağlamağa başladı. Narinc da, o biri qızlar da uşaq kimi buna elə inandılar ki, heyrətdən gözləri böyüdü. Bu zaman onları həddindən artıq qorxuya saldığını gören Mişanın özü qəhqəhə çəkdi, ümumi gülüş altında qızlar özlərinə gəldilər.

Axşam düşmüşdü, oğlanlar qızlara təşəkkür edə-edə pansionatdan çıxıb getdilər...

İstirahət günü Bəhruz Narinci götürüb, xəstəxanaya gələndə, onu çəkmək fikri beynindən çıxmır, tez-tez, oğrun-oğrun qəşəng, tərəvətli üzünə baxır, hər hərəkətini izləyirdi. Narinc qu quşu kimi yüngül, zərif hərəkətləri, incəlikləri ilə Bəhruzu valeh etmişdi. Xəstəxana pansionatdan uzaq deyildi, elə Mixaylovski küçəsində yerləşirdi. Onun geniş həyətidə, xəstəni gözləyəndə, Bəhruz skamyada əyləşib, albomunu açdı, fürsət tapıb, Narinci çəkməyə başladı. Narinc qapıya tərəf baxırdı, Bəhruzdan xəbəri yox idi, onun üzündə, sağ tərəfindəki xal elə bil

böyümüşdü. Bəhruz baxıb çəkdikcə, bu xal bəzən kiçilir, bəzən yoxa çıxır, bəzən də təzədən peyda olurdu. Bəhruzun başı çəkməyə qarışdığından, qızın yanında bozuntul xalatda, üzünü solğun, gözləri çuxura düşmüş, başı yaylıqla bağlanmış, uca boylu gəlini görmədi. Narinc onu bağına basdı. Gəlin buz kimi soyuq gözlərini Narınca dikib, sükut içində qaldı. Birdən Bəhruzla tərəf baxıb diksindi, geri çəkildi, gözləri hədəqəsindən çıxdı. Elə bu zaman Bəhruz onu görüb tanımadığı üçün bu qərübə vəziyyətdən qorxub dik ayağa qalxdı.

– Pakizə, sənə nə oldu?! – Narinc soruşdu, – sən Bəhruzu tanıyırsan?!

Bəhruz hələ də gözlərini ona dikib, həyəcan içində dayanan gəlinin dəli olduğunu güman edib sarsıldı. Elə bu vaxt gəlin astadan:

– Tanıyıram, – dedi, – tanıyıram. Bizim məhəlləyə gəlib, darvazamızı çəkib...

Yer üzündə Bəhruz üçün bundan heyvətli və gözənilməz heç bir şey ola bilməzdi. Çünki o gəlindən bir damcı da olsun əsər-ələmət qalmamışdı. Hürükləri yerli-dibli yoxa çıxmış, gözləri quyuya düşmüş kimi qurumuş, zərif üzünü solğunlaşmışdı. Bu vaxt daha dəhşətli mənərə yarandı. Birdən gəlin Bəhruzla yaxın gedib, başındakı yaylığı dartıb çıxartdı, qarşısında dayanıb:

– Çək mənim şəklimi, çək! – dedi, başı qırılan, gözləri çuxurda qəzəblə parlayan gəlinin bu müdhiş görkəmindən Bəhruz diksinib geri çəkildi.

– Pakizə! – Narinc onu qucaqladı, bağına basdı, yaylığı başına bağlamağa kömək edib, qoluna girdi, bir az uzağa apardı. Bəhruz isə hələ də özünə gələ bilmirdi. Xəstəlik bir insanın gəncliyini və gözəlliyini əlindən almışdı. Onun dalınca baxan Bəhruzun ürəyi kədərlə dolmuşdu.

Geri qayıdanda Bəhruz Narinci pansionata qədər ötürdü, qapının yanında dayanan Narinc əlini ona uzatdı:

– Sağ ol, Bəhruz! – dedi – minnətdaram!

– Sağ ol, Narınc! – Bəhruz da əlini uzatdı, amma getməyə tələsmədi, onun isti, mehriban baxışları altında nəşə demək istədi, kəkələdi, Narınc buna görə şirin-şirin güldü.

2

Bəhruz səhər dərsə gələndə Mariyanın tez-tez ona baxdığını, nəşə sözlü adama oxşadığını başa düşdü, səhv etmişdi, emalatxanaya daxil olanda, Mariya özü Bəhruza yaxınlaşıb qulağına pıçıldadı: “Səninlə işim var, dərstdən sonra məni gözlə!” Sonuncu Yakov Nikoladzenin dersi idi, həmişə bu dərsdə vaxtın necə keçdiyini hiss etməyən Bəhruz bu dəfə darıxırdı. İki saatlıq məşğələ ona il qədər uzun gəldi.

Onlar məktəbdən bir yerdə çıxdılar. Mariya uzun müddət dinmədi, fikirli-fikirli Bəhruzun yanınca gedirdi. Bəhruz dözə bilmədi:

– Mənimlə nə işin var, Mariya?!

– Gedək bizə! – Mariya pıçıldı ilə dilləndi, – orda bilərsən, səninlə nə işim var.

– Bəlkə fayton tutum?!

– Yox, Bəhruz, lazım deyil. Tramvay hamısından yaxşıdır. Yolüstü bazara da dəyməliyəm.

Evə çatanda axşam düşmüşdü. Mariya balaca zənbili, rəng qutusunu saxlamaq üçün Bəhruza verib, özü qapını açdı, içəri girən kimi işığı yandıraraq, onun köməyinə gəldi. Zənbili götürüb mətbəxə sarı gedə-gedə:

– Əyləş, rahatlan! – dedi – yorulmamısan?!

– Yox!

– Sıxılma, əl-üzünü yumaq istəsən, buyur, gəl!

Bir azdan Mariya gözəl süfrə açdı. Ortalıqda isə şampan şüşəsi. Özü də gəlib, Bəhruzun qarşısında əyləşdi, kövrək bir səslə soruşdu:

– Səncə, mənim səninlə nə işim ola bilər?!

– Bilmirəm.

– Eh, Bəhruz, Bəhruz! – deyə Mariya kədərlə ona baxdı – bugünkü gün sənə heç nə demir?! Yadına heç nə düşmür?! Yox, eləmi?!

– Yox... Nə olub ki?

– Heyf, Bəhruz, heyf... Nə etmək olar, həyat belədir... Yaxşı, birinci dəfə bu evə gəlməyin necə, yadımdır?!

– Əlbəttə, yadımdadır.

– Danış görüm, nə yadımdadır?!

– Hamı burda idi, Lado, Xəlil, Keto...

– Sonra?! Daha nə yadımdadır?!

– Daha... Hə, səhv etmirəmsə, sənin ad günün idi.

– Axır ki, yadına düşdü... Bu gün həmin gündür, Bəhruz!

– Doğrudan! – Bəhruz canlandı, – təbrik edirəm, Mariya! Bəs niyə uşaqları yığmamısan?!

– İstədim ki, təkcə səninlə olam, Bəhruz! Təkcə səninlə! – Mariya kövrək-kövrək danışdı – mənim bu gün otuz yaşım tamam olur. Bu, bir ömür üçün az deyil. Gənclik də qurtarır. Aç şampanı.

Bayaq canlanan Bəhruz indi yenə şaşqın vəziyyətdə idi, heyrət içində Mariyaya baxırdı.

– Şampanı niyə açmırsan?!

– Bu dəqiqə! – Bəhruz əlini uzadıb, şampanı götürdü, açıb qədəhlərə süzdü, birini Mariyanın qarşısına qoydu, ikincisini əlində saxladı:

– Gəl, içək bunu sənin sağlığına.

– Yox, Bəhruz, etiraz edirəm. Mənim başqa sözüm var. Gəl, içək əsl məhəbbətin şərəfinə...

– İçək! – Bəhruz şərab içməyi xoşlamasa da, bu dəfə hər şeyi unudub, qədəhi boşaltdı.

Mariya boş qədəhi uzatdı:

– Süz, Bəhrüz

– Axı... Mariya...

– Bu gün mənim ad günüdür, əmr etməyə ixtiyarım çoxdur. Süz, Bəhrüz, qorxma, başımı itirmərəm. Hə, bəs özün?! Bax, belə! Qulaq as, bizim sonuncu ilimizdir, bu gün-sabah quş kimi hərəməz bir dərəcəyə uçacayıq. Elədir, yoxsa yox?!

– Elədir.

– Bəhrüz, sənə bir söz deyəcəyəm, vacib söz... Sənin məsləhətinə bir az ehtiyac duyuram, çox yox, bir az... Deyim, yoxsa deməyim?!

– De, Mariya, de, köməyimi əsirgəməmə.

– Yox, Bəhrüz, deməyə qorxuram.

– Qorxma, de!

– Məni Kosta sevir, özü də dəlicəsinə.

– Kosta?! – Bəhrüz heyrətlə geri çəkildi.

– Sən buna niyə heyrət edirsən?! Məgər Kosta məni sevə bilməz?!

– Sevə bilər!

– Hətta mənimlə evlənmək istəyir. Sən necə bilir-sən, Bəhrüz, mən ona ərə gedim, yoxsa yox?! Tez cavab ver, niyə susursan, gedim, yoxsa yox...

– Axı birdən-birə...

– Burda çətin nə varki...

– Heç bilmirəm...

– Konkret cavab ver, gedim, yoxsa yox...

– Əgər sevir-sənsə...

– Of, Bəhrüz, Bəhrüz, – Mariya qədəhi stolun üstünə qoyub, əli ilə başını tutdu, ona baxmadan çılğıncasına davam etdi – mən bilirdim, hər şeyi bilirdim, Bəhrüz, bağışla, öz sirrimi açdım sənə, bağışla, Bəhrüz, bağışla!

Mariya susdu, əlləri ilə üzünü gizlətdi, uzun müddət belə qaldı. Bəhrüz onu anlayır, başa düşür, fəqət özü ilə bacara bilmirdi. Bir-birinin dalınca baş verən hadisələr

onu sarsıtmışdı, ayağa qalxıb Mariyaya yaxınlaşdı, əllərini üzündən aralamağa çalışdı.

– Keç əyləş yerində, Bəhrüz! – deyə Mariya ona təskinlik verməyə imkan yaratmadı, – mənə fikir vermə, bu qadın zəifliyidir, çörəyini ye, Bəhrüz, heç, keç yerinə, mən də bu dəqiqə gəlirəm!

Mariya mətbəxə keçdi, qayıdıb gələndə gülürdü, sanki bayaqkı qadın deyildi. Onda indicə baş verən əhvali-ruhiyyədən əsər-ələmət qalmamışdı:

– İstəyirəm, bu gün bizim yadımızda qalan bir gün olsun, heç zaman unudulmasın! Sən bu gecəni mənimlə qalarsan? Yoxsa qalmaq istəmirsən?!

– İstəyirəm, Mariya, çox istəyirəm... Mən... mən... başa düş, Mariya...

– Danışma, Bəhrüz, mən hər şeyi başa düşürəm. Səndən heç nə tələb etmirəm, buna haqqım da yoxdur. Gəl, bu şərabı içək. Bunu sənin sağlığına qaldırmaq istəyirəm, Bəhrüz, yaxşı insansan, mən səni çox sevirəm, ona görə də ad günümü səninlə bir yerdə keçirmək istəmişəm.

Mariya qədəhi başına çəkib, özünü Bəhrüzün qolları arasına atdı. Əlləri ilə onun başından tutub, üzündən-gözündən öpməyə başladı, bəzən onun başını sinəsinə - döşlərinin arasına qoyub sıgallayır, yenidən kənara çəkib öpürdü. Bəhrüz bir uşağa bənzəyirdi, çaşmış, özünü itirmiş, bütün varlığını Mariyanın ixtiyarına vermişdi.

– Mən səni sevirəm, Bəhrüz! – deyə qadın pıçılda-yırdı, – hələ ömrümdə heç kəsi belə sevməmişəm, heç kəsi! Bu, bizim son görüşümüzdür, istəyirəm ki, bu gecə sən mənim olasan, mən də sənin. Yaxşı, Bəhrüz?!

– Yaxşı! – Bəhrüz uşaq rolundan çıxdı, onun kürəklərindən tutub, özünə tərəf elə bərk çəkdi ki!

– Sən nə edirsən, ay dəli! – Mariya yüngülcə qış-qırdı – sümüklərimi sındırdın ki! Görmürsən, paltardayam, məni götür, apar yataq otağına...

Bəhrunün bütün varlığı titrədi, Mariyanı quş kimi götürüb yan otağa apardı, çarpayının yanında yerə qoyub, soyundurmağa başladı. İndi qadın uşaq kimi idi, ixtiyarını Bəhruzə vermişdi. Bəhruz isə tənbellik etməyib, onun gecə köynəyini də çıxartdı, ehtirasdan özünü saxlaya bilməyib çılpaq bədəni bağına basdı. Bu zaman yenə Mariyanın pıçılması eşidildi:

– Bəs özün?! Niyə soyunmursan?! – Mariya yorğanı qaldırıb altına girdi və onu gözlədi. Bəhruz əyiləndə Mariya bayaqdan hazır tutduğu yorğanın bir tərəfini onun çiyinlərinə atdı, gənci içəri dartıb bağına basdı, yenə dəlicəsinə öpməyə, oxşamağa, sıgallamağa, qəribə sözlər pıçıldamağa başladı. Birdən bütün bu səslər kəsildi...

3

Sonuncu il! İldırım kimi sürətlə ötdü. Bəhruz gözünü açıb, özünü buraxılış gecəsində, ondan bir neçə saat sonra ziyafətdə gördü. Təhsil illəri nə tez başa çatdı! Elə bil Tiflisə gəldiyi dünən idi. Şirəlibəylə Qolovanski küçəsindəki bədii mağazaya girdiyi, kağız, rəng, fırça aldığı da elə dünən baş vermişdi. Doğurdanmı dostlarından, Revazdan, Ladodan, Mişadan, Xəlil Musayevdən, Kostadan, Ketodan, Mariyadan həmişəlik ayrılacaq?! Ürəyində onlara, müəllimlərə möhkəm bağlılığın, dərin ünsiyyətin, məhəbbətin olduğunu duyur, indidən ağır kədəre qapılırdı. Buraxılış gecəsi rəsmi, qısa oldu, cərgə-cərgə dayanmış müəllimlər bir-bir irəli çıxıb iki-üç kəlmə ilə molbert arxasındakı tələbələrə uğur arzuladılar. Sonra Oskar Şmerlinq onlara vəsiqə payladı, son vida nitqi söylədi.

Ziyafət isə restoranda təşkil olunmuşdu. Şamdanlı, çıl-çıraqla bəzədilmiş böyük otaq işıq saçırdı. Qapıdan, pəncərələrdən zərif pərdələr asılmış, divarlara müxtəlif şəkillər həkk edilmişdi. Bu yeri Revaz Mişa Çiaureli ilə

birlikdə tapmışdı. Mişanın nüfuzu yenə birə on dostlarının gözündə böyüdü. Çünki hara gedirdilərsə, Mişa Çiaurelini dərhal tanıyır, ona xüsusi hörmət göstərirdilər.

Tələbələr bir nəfər kimi vaxtında yığıılmışdılar. Müəllimlərdən birinci Lonqo gəldi, kefi kök idi, dərhal Mişa Çiaurelini yanına çağırdı, məzə ilə təzə italyan anekdotu danışib, hamını güldürdü. Özü də gülməkdən axıb gedirdi. Əvvəl Yakov Nikoladze gəldi, sonra Oskar Şmerlinq, daha sonra Toidze. Hamı Revazın düzəltdiyi planla əyləşdi, təkcə Mişa Çiaurelidən başqa! Çünki Lonqo onu yanına çağırdı və Mişanın müəllimlər cərgəsində olması gülüş üçün yaxşı vasitə oldu. Bayaqdan gülən, güldürən Mişa Çiaureli dəyişib ciddi adama çevrildi, özü də Oskar Şmerlinq kimi! Məclis başlandı, Toidze masabəyi seçildi, əvvəlcə gürcücə, sonra rusca hamını güldürə-güldürə şən, ümumi sağlıq dedi. Bəhruz Lado Qudışvili ilə Xəlil Musayevin arasında idi, balaca büllur qədəhini Keto ilə, Revaz ilə yanaşı əyləşən Mariyaya tərəf uzatdı. Mariya onu görüb, qədəhini qaldırdı. Qədəhlər cingildədi. Kimsə pıçıldadı:

– Uşaqlar, Mişaya baxın!

Mişa Çiaureli özünü ciddi tutmuşdu, bu gün adəti əleyhinə gedən Oskar Şmerlinq gülə-gülə qədəhini Mişanın qədəhinə uzadanda, onun ciddi sifətini görüb istər-istəməz qəhqəhə çəkdi. Hamı gülsə də, təkcə Mişa gülmədi, yenə ciddi vəziyyətdə qaldı, hətta ağlamsındı, doluxsundu. Uşaqlar başa düşdülər ki, oyun çıxarır, amma sadələvh Oskar Şmerlinq ona baxıb özünü itirdi, hətta Mişanın göz yaşlarının axdığını görəndə pərt oldu:

– Mixail! – deyə əlini uzadıb çiyinə qoydu, – bəlkə qəlbinə dəydim, üzr istəyirəm, əzizim, üzr istəyirəm.

Güclü tufan kimi qopan qəhqəhə işıqlı otağın çılıraqlarını titrətdi. Hər şeyi başa düşən Oskar Şmerlinq əlini saqqallı çənəsinə qoyub, doyunca güldü. Bu qələ-

bəsindən ruhlanan Mişa Çiaureli ayağa qalxdı, bir-birinin dalınca iki məzəli əhvalat danışdı, sonra o vaxtın musiqili komediyalarından bir ariya oxudu. Ariya, nə ariya! Mişa onu elə oxuyurdu ki, hamı gülməkdən ölürdü. Xüsusilə Lonqo! Dama-dama köynək geymiş bu adamın çiyinləri tir-tir titrəyir, elə bil əyləşdiyi yerdə rəqs edirdi.

Hardansa üç çalğıçı gəldi, oyun havaları çaldı. Lado Qudiasvili ortalığa atıldı, Ketovanın əlindən tutub apardı. Keto bir oynadı ki, hamının ağzı açıla qaldı. Mişa Çiaureli yerində dura bilməyib, oynayanlara qoşuldu. Bayaqdan onlara göz qoyan, gülə-gülə əl çalan Lonqo da ayağa qalxdı. Oynayanlar Lonqonu dartdılar. Bəh, bəh Lonqo bir məzə ilə oynamağa başladı ki, hamısı yalan oldu. Bu oynamaq özünə də ləzzət verirdi. Geyimi ilə fərqlənən gödək adamın oynaya-oyanaya bəzən başını qaldırıb məzə ilə baxması gülüş doğururdu. Lado Mariyanı da, Revazı da, Kostanı da, Xəlili də dartıb meydana gətirdi. Özü də əl çala-çala onların oynamasına tamaşa edirdi.

Musiqi fasilə verəndə Xəlil Musayev ayağa qalxdı. Bəhrüz onun sağlıq deyəcəyini gözləyirdi, ancaq yox, Xəlil şer oxumaq istədiyini bildirdi. İngilis dilində, həm də Nizaminin şeirini! Bəhrüz onun azərbaycanca oxuduğu şeirləri çox dinləmişdi. Xəlil başlayanda dərin sükut çökdü. Lonqo dörd gözlə baxır və dinləyirdi. Hamı qurtaran kimi, Xəlili alqışladı, Lonqo isə "bravo!" deyə yaxınlaşdı, Xəlillə bir-iki kəlmə ingilis dilində danışdı. Əli ilə onun kürəyindən vurdu. Bəhrüz dostunu təbrik edib soruşdu:

– İngilis dilini nə vaxt öyrəndin?!

– Elə Tiflisdə, bu beş ildə! Mənim məqsədim böyükdür Bəhrüz, Parisə getmək istəyirəm, Paris sənət beşiyidir. Sən çox fağırısan, mən isə elə deyiləm. Görəcəksən, Bəhrüz, çox şey eləyəcəyəm, adım-sanım yüksələcək. Məni bütün dünya tanıyacaq. Çalışmaq, əlləşmək, vuruşmaq lazımdır, başqa yol yoxdur. İrəli, yenə irəli!

Bu zaman əllərdə şəkillər gəzməyə başladı; Oskar Şmerlinqin, Mişa Çiaurelinin, Toidzenin, Revaz Abasadzenin məzəli, şən şəkilləri. Hamı baxıb gülürdü. Bunları Bəhrüz çəkmişdi. Lado yenə onun özünə hirsli-hirsli baxdı, sonra güldü, hətta özünün şarjını bir də nəzərdən keçirib qəhqəhə çəkdi:

– Pis çıxmayıb, – dedi – afərin, Bəhrüz! Canım, məni yaman qaralamısan ha... Unutma bunu!

Yenə musiqi, oynamaq, müəllimlərin mənalı, ağıllı sözləri, tövsiyələri, yenə sağlıqlar, son görüşlər, ayrılıq anları... Yakov NİKOLADZE hamını bir-bir öpürdü, Bəhrüza çatanda onu qucaqladı, uzun müddət qolları arasından buraxmadı. Bayaqdan deyən, gülən, oynayan Lonqo indi uşaq kimi kövrəlmişdi. Mişa Çiaureli bu kövrəkliyindən istifadə edib, onunla görüşüb öpüşərkən, ağlamağa başladı. Lonqo özünü saxlaya bilmədi, göz yaşları yanaqlarından süzüldü.

Məclis başa çatsa da heç kəs getmək istəmirdi.

4

Son gün Bəhrüzün ürəyində həmişəlik qaldı.

Bütün şeyləri daşıyıb faytona yığıdıqdan sonra, geriye – otağa qayıtdı. Mariya otaqda gözləyirdi. Bəhrüz içəri girən kimi, yaxınlaşıb qarşısında dayandı, gözlərini-gözlərinə dikib xeyli baxdı. Nə göz yaşı, nə ah-uf, nə də qəmli sözlər! Mariya kədərli idi və bu kədər onu füsunkar etmişdi. Başına qoyduğu qara rəngli, dəyirmi şlyapa da ona çox yaraşdı. Birdən iki əllərini uzadıb, Bəhrüzün başından tutdu, heç nə demədən, pəncələri ilə azca yuxarı qalxdı, dodaqlarını onun dodaqlarına dayadı, gözlərini yumub beləcə qaldı. Bu, bəlkə də bir an çəkdi, Bəhrüza isə uzun gəldi, öpüş ürəyinin dərinliyinə qədər işlədi. Mariya dodaqlarını çəkib, yenə gözlərini onun gözlərinə dikdi və çevrilib otaqdan çıxdı. Bəhrüz yerindən tərpəne

bilmədi, qeyri-ixtiyari çevrilib son dəfə Bekker saatına baxdı, elə bil onunla da vidalaşırdı.

Bəhrüz dəhlizə çıxanda, Əminə xala əlində su dolu mis qabla yaxınlaşdı. Körpəsi ilə onlara qonaq gəlmiş türk qızı da yaxınlaşıb Bəhrüzla görüşdü. Əminə xala onu qucaqlayıb öpdü, uğurlu yol arzuladı, həyəətə enib darvazaya qədər ötürdü. Həyətdə işləyən qoca da qapıya gəldi. Bəhrüz faytona qalxanda, Əminə xalanın atdığı su ətrafa dağıldı.

Vağzala gələndə qədər nə Bəhrüz, nə Mariya dindi. İkisi də kədərli idi. Vağzalda dostları köməyə gəldi, şeyləri vaqona daşıdılar. Xəlil Musayev Bəhrüzün qoluna girib kənara çəkdi.

– Səninlə həmişə əlaqə saxlayacağam, özüm haqqında məlumat verəcəyəm. Məktub yazmağı unutma ha. Yaxşı-yaxşı əsərlər yarat, mən sənə də kömək etmək istəyirəm, qoy gedim, Parisdə özümə yol açım, səni də dartıb ardımca aparacağam!

– Sağ ol, Xəlil, razıyam. İlk dəfə məktubu görək sən yazasan, bax, unutma bunu!

– Mütləq yazacağam! – deyə Xəlil Bəhrüzü bağına basdı. Sonra o biri dostları ilə görüşüb, öpüşdü. Revaz Abasadze çox kövrəlmişdi, odur ki, üzünü çevirib bir kənardə dayanmışdı. Bəhrüz onu arxadan qucaqlayanda, geriyyə çevrildi:

– Bəhrüz! – deyə onu bağına basdı, - bizi həmişəlik unutma, Tiflis sənin doğma şəhərindir. Yolunu gözləyəcəyəm.

– Bir-iki ildən sonra gələcəyəm!

Mariya ona baxmadan Keto ilə Lado Qudiaşvili arasında kədərlə dayanmışdı. Bəhrüz həm Mariyanın, həm Ketonun, həm də Ladonun əllərini sıxdı. Bu arada fürsət tapan Mariya Bəhrüzün köynəyinin üst cibinə bir parça kağız qoyub pıçıldadı: “Yolda oxuyarsan!”. Birdən

Bəhrüzün yadına Əliqulu Qəmküsar düşdü. Dünən Əliqulu məktəbi qurtarması münasibətilə Tiflisin ən gözəl restoranlarından sayılan “Roza” restoranına aparmışdı və bu gün ötürməyə gələcəyini söyləmişdi. Amma indi yox idi. Bu vaxt Əliqulu Qəmküsar tənənfəs, yüyürə-yüyürə özünü yetirdi, hamı ilə bir-bir görüşüb, zarafat edə-edə Bəhrüzü bağına basdı:

– Tezliklə gələcəyəm Naxçıvana, təzə tamaşa fikirləşmişəm, şəkillərini sən çəkəcəksən!

Bəhrüz vaqona qalxdı, boş pəncərələrdən birinə yaxın gəldi, qatar hərəkətə başlayanda kövrəldi, özünü ağlamaqdan güclə saxladı, inana bilmədi ki, həmişəlik ayrılıb gedir. O, dostlarına əl etsə də, gözləri tək-cə səssiz dayanıb kədər içində yerə baxan, qəşəng şlyapada Mariyanı görürdü. Bir azdan hər şey itdi, gözünün önündən Tiflisin mənzərələri keçməyə başladı. Əlini köynəyinin cibinə atıb, bapbalaca məktubu çıxartdı. Məktubda bircə cümlə vardı: “Bəhrüz! Mən səni heç zaman unutmayacağam. Mariya”.

Uzun ayrılıqdan sonra Naxçıvana qayıdan Bəhrüz həyəcan içində doğma həyəətə girdi. Onu birinci qarşılayan alça ağacı oldu. Bu ağac Bəhrüzün özü kimi böyümüş, qol-qanadlı olmuş, üstü qızaran alçalarla dolmuşdu. Yaxınlaşıb bir neçə alça dərdi, ağzına qoydu. Şirin xanımın qışqırtısını eşidib, geriyyə dönəndə, qadının üstünə yüyürdüyünü gördü. Bəhrüz onu bağına basanda, Hürnisə sevinc içində dayanıb baxırdı. Böyründə də balaca qız! Yəqin ki, Tahirədir, bacısı! Keçən dəfə gələndə Tahirə hələ bapbalaca idi. Hürnisə yaxınlaşıb Bəhrüzla görüşdü. Bəhrüz əyilib Tahirənin üzündən-gözündən öpdü, qız utanıb dartınır, Hürnisənin böyrünə qısılib dayanır, alt-dan-alt-dan Bəhrüzə baxırdı. Atası Şirəlibəylə, qonum-

qonşu, qohum-əqrəba ilə görüşlər uzun çəkdi. Bəhrüz gah qonaq gedir, gah qonaq qəbul edirdi. Evdə, beşikdə dünyaya təzə gəlmiş balaca qardaşı da onu özünə çəkirdi. Həmişə yaxınlaşıb Davudu yerindən qaldırır, oynadır, güldürürdü. Bəzən həvəsi gələndə gah Tahirəni, gah da bu balaca qardaşını çəkirdi.

Bəhrüzün Tiflisdən qayıtdığı günlərdə doktor Şengeləyaya Naxçıvandan köçüb Tiflisə gətirdi. O, bütün tanıdığı adamlarla görüşmüş, Şirəlibəygilə sevincli bir vaxtda gəlib çıxmışdı. Şengeləyaya Bəhrüzü görüb, daha çox sevinmiş, qollarından tutub onu sirkələmiş, “balaca dostum” deyə bağrına basmışdı. Şengeleyanı təntənə ilə Naxçıvandan yola saldılar. Yola salanların arasında Şirəlibəy də vardı.

Qonaq-qara onun başını qatsa da Tiflisi, dostlarını, müəllimlərini unutmurdu. Bunları xatırlamaq ona ağır kədər gətirirdi. Dərhal qalxır, evdən harasa çıxıb gedir, kədərindən uzaqlaşmağa çalışırdı. Belə günlərin birində Əlixan məscidinə yaxınlaşdı. Qəribə idi ki, yenə molla Talıbı görə bilmədi, çünki bununla üçüncü dəfəydi ki, məscidə gəlir, kor-peşman geri qayıdırdı. Bu dəfə özünü saxlaya bilməyib, bir neçə il bundan əvvəl getdiyi həyəətə getməyi qət etdi. Bir azdan onun qapısı ağzında dayandı. Qapı yarıaçıq olduğundan Bəhrüz yavaş-yavaş içəri girdi. Onu elə xoş ətir vurdu ki, elə qapının yanındaca ətrafa baxdı və vaxtilə gördüyü bir mənzərəni yenə gördü. Elə bil heçnə dəyişməmişdi. Necə varsa, eləcə də qalmışdı. Sanki bir çiçək belə solmamışdı. Yenə əlvan, yenə rəngarəng! Bəhrüz aludəliklə baxa-baxa evə sarı getmək istəyirdi ki, birdən molla Talıbı gördü. Talıb divar tərəfdə əyilib yeri belləyirdi. Başını qaldırıb Bəhrüzü görən kimi dikəldi, beli divara söykəyib üstünə cumdu:

– Gəlib çıxmısan, Bəhrüz bala! – deyib əllərini açdı, yaxınlaşan kimi qucaqladı, – həmişə evində-eşiyində!

– Həmişəlik gəlmişəm, molla əmi.

– Çox pakizə! Naxçıvanın sənin kimi oğullara ehtiyacı çoxdur, oğlum! Ona elm-ürfan, sənət gərək... Allah qoysa, molla əmini də çəkərsən, inşallah! Qalxaq evə...

Bəhrüz bir də çönüb güllərə, çiçəklərə baxdı. Hamısı təzə-tər, tərəvətli, əlvan, rəngarəng, işıqlı, parlaq...

Nəhayət, sakitlik başladı. Bəhrüz başına beret qoyub albomunu götürüb, ikiillik fasilədən sonra ilk dəfə şəhərə çıxdı. Hər şey ona əziz və doğma idi, Padşahlıq bağından ötüb mərkəzi küçə ilə məscidə sarı getdi. Məscidin qapısı yanında, divara söykənən başı ağ sarıqlı kor dayanmışdı. Qarşısında da əl boyda dördkünc məxmər döşəkçə. Bir anlıq Bəhrüzə elə gəldi ki, bu kor məscidin ayrılmaz parçasıdır. Məxmər döşəkçəyə pul atıb keçdi. Qoca dilənçi yox idi, Bəhrüz bazara girmək istəmədi, qapısının yanından ötüb. Mömünə xatun türbəsinin önündə dayanmışdı. Elə bil ilk dəfə görürdü. Həqiqətən məqbərə ona təzə kimi gəldi. Məqbərədən o yana, Cəfərqulu xanın imarətinə tərəf getdi, yaxınlaşıb dayandı. Qarşısını hasar kəsdi. Həyatın özündə də gözəgörünməz hasarlar hər addımbaşı üzə çıxır, yolu bağlayırdı. Belə fikirləşən Bəhrüz bilirdi ki, Narınc bu hasarın arxasında, o ağ imarətdədir. Tiflisdən qayıdanda, uzaqdan, ən yaxşı vaqona minən yerdə Narıncı görmüşdü. Onu iki nəfər müşayiət edirdi. Biri şlyapalı idi, Bəhrüz dərhal onu tanıdı, Cəfərqulu xanın sərgiyə gələcəyini xəbər verən adam idi.

Bəhrüz Bazarçaya doğru irəlilədi, körpünün altından ağappaq su axırdı. Şəlalədən. Onu çəkməyi qət etdi, gözəyarı dərəyə necə enməyi, hansı yerdən şəlaləyə baxıb işləməyi fikirləşdi.

Vaxtını itirmədən səhər tezdən oyanıb buradakı şəlalənin yanına gəldi. Münasib yer tapdı, şəlalədən aralıda, iri daşın yanında qatlama stulunda əyləşib, işləməyə başladı. Bir həftədən çox gəlib getdi, bu müddətdə iki hadisə baş verdi.

Bəhruzun başı elə qarışmışdı ki, günün göy üzündə saqqaşaq yandığından xəbəri yox idi, bütün fikri, diqqəti şəlalədə qalmışdı. Qayadan tökülən, ağappaq köpük kimi şişən, daşan şəlalə sıldırım daşlara şırpılır, damcılarını ətrafındakı dizə qədər qalxan sıx otluğa səpirdi. Buna görə otluq ağımtıl, ışıltılı olmuşdu. Şəlalənin yanında bir neçə cavan söyüdün yarpaqları ağaran saçlar kimi işımlı işıldayırdı. Bəhruz birdən diksindi, çünki gözü düz şəlalənin üstündə, körpüdə dayanmış çadralı bir qadına sataşdı. Qadının çadrası şəlalə rəngində idi, sanki sulara qoşulub axmaq üçün dayanmışdı. Bəhruz yavaş-yavaş ayağa qalxdı, tərpənmədən baxan qadının kim olduğunu bilməsə də, öz-özlüyündə qət etdi ki, o Nazlıdır, başqa heç kim! Bu fikir Bəhruzu həyəcanlandırdı, cığırla yuxarı qalxmağa başladı, geriye dönəndə çadralı qadının iki-üç addım çəkildiyin gördü, bu, “gəlmə!” işarəsi idi. Bəhruz sürətlə qalxdı, yuxarı çatıb, geriye dönəndə, körpünün üstündə heç kəs yox idi. Çadralı qadın məscidə tərəf sürətlə gedib uzaqlaşdı. Bəhruzu ağır kədər bürüdü, daha işləyə bilmədi, şeylərini yığışdırıb evə getdi.

Bir neçə gün sonra sübhdən gəlib təzəcə işləməyə başlamışdı ki, kiminsə “ Qızlar bulağı” tərəfdən gəlib arxasında dayandığını duydu. Bir anlıq elə bildi ki, körpüdə dayanan şəlalə çadralı qadındır. Yavaş-yavaş çevrildi, dikdəki cığırın üstündə gözəl bir qız gördü.

– Salam! – deyə maraqla Bəhruzdan daha çox, çəkdiyi şəkllə baxdı və gülümsündü.

– Salam!

– Deyəsən, məni tanımadınız?!

– Yox...

Qız elə şən-şən güldü ki! Əynində qırmız köynək, büzməli, qat-qat, gen tuman vardı.

– Bir neçə il bundan qabaq, orda Sarvanlar məhəlləsində tezdən mənimlə görüşdünüz...

– A... yadıma düşdü... Adın, qoy görüm...

– Ziba...

– Hə, Ziba. Maşallah, böyüməsən, yekə qız olmusan... Bəs nə vaxt səni çəkim?

– Nə bilim, hələ vaxt var.. Bu şəkli qurtarın, sonra...

Ziba gözlənilmədən gəlidiyi kimi, gözlənilmədən də çıxıb getdi. Bəhruzun ürəyi həvəslə, ilhamla, işıqla doldu, yorulma-dan günortaya qədər işlədi.

Yavaş-yavaş “Naxçıvanda şəlalə” əsəri üzə çıxırdı.

6

Bəhruz səhər evdən çıxır, bir də axşam qayıdırdı. Çox zaman qəmli, mükəddər və fikirli olurdu. Payız girmiş, havalar soyumuşdu. Uğursuz məhəbbətindən, Tiflis həyatından sonra onun yeganə fikri, məqsədi işləmək, əsərlər yaratmaq idi. Sulu boya ilə Naxçıvanın payız mənzərələrini çəkirdi. Həmişə onu dağlar özünə cəlb edirdi. Elə bil dağlarda hansı qüvvəsə Bəhruzu izləyirdi. Hara baxırdısa, nə çəkirdisə, bunların arxasından Bəhruz həmişə dağları görürdü. Onun nəzərində dağlar Mömünə xatun məqbərəsi kimi, İmamverdi türbəsi kimi şəhərdən ayrı deyildi.

Beş-altı payız mənzərəsini çəkən Bəhruz portret yaratmağa ehtiyac duydu. Birdən Ziba yadına düşdü. Onu tapmaq məqsədilə Sarvanlar məhəlləsinin Bazarçay tərəfində, zurnaçı Eyvazın həyətinə yaxınlaşdı. Qapının yanında ayaq saxladı. Həyətdən zurnanın elə yanıqlı, elə həzin səsi gəlirdi ki, onu dinləməmək qeyri-mümkün idi. Bəhruz bir anlıq dünyanı unutdu, bu həzin səsin dünyasında qaldı. Nə qədər belə dayandığını bilmədi, birdən əli qapıya uzandı, azacıq açıb həyəətə baxdı, kök, dolu Eyvaz gözünü yumub zurnanı gah göyə, gah yana tutub çalırdı. Bəhruz qapını araladı, İçəri girib Eyvazın qarşısında dayandı.

– Salam, usta! – Bəhrüz dillənəndə, Eyvaz bir an dayandı, diqqətlə ona baxdı, baxdı, soruşdu:

– Tanıya bilmədim, oğul...

– Bəhrüzam, Şirəlibəyin oğlu!

– Tiflisdə oxuyub gələn Bəhrüz... Eşitmişəm. Xoş gəlmisən, Bəhrüz bəy! Atan necədir?

– Yaxşıdır, usta bayaqdan dinləyirdim, gözəl çalırdın...

– Otuz beç ildir çalırım, bala! Bütün toylarda! Buyur, gəl, keç içəri!

– Sağ ol, usta, minnətdaram!

– Bəs nə əcəb, qadan alım?!

– Usta, sözün açığı, şəkil çəkməyi sevirəm, icaza versən, Zibanın şəklini çəkərdim, gəlsin elə sənənin yanında dursun, mən də baxıb çəkim. Usta, sənə nə oldu?!

Eyvazın gözləri dolmuşdu, dinmədən, sakitcə Bəhrüza baxırdı. Bəhrüz çaşıb qalmışdı. Nəhayət:

– Yaramı təzələdin, ay oğul! – deyə ağlamsına-ağlamsına dərdini danışdı – qızımı köçürmüşəm, Ziba uçub gedib, pis adama qismət olub mənə gül qızım. Asıb kəsən, özündən deyən adama. Səsimi çıxartmadım, verməsəydim, külümü göyə sovurardılar. Bilirəm, Zibanın günü qara olacaq, o köpəkoğlu arvad saxlayan deyil.

Bəhrüz Zibanın taleyinə acısa da, rəng çamadanından albom, karandaş götürüb dedi:

– Usta, xahiş edirəm, sən çal, bayaq mən gələndə necə çalırıdınsa, elə çal!

– Gözüm üstə! – deyən Eyvaza sanki dünyanı verdilər. Gözünü yumub çalmağa başladı. Dərdini bir adamla bölən, azca yüngülləşən bu sənətkar daha böyük həvəyə gəlmişdi. Bu səs indi daha çox yandırır yaxırdı, daha güclü, daha hərarətli idi. Get-gedə özünə elə qapıldı ki, nəfəsindən qopan səsin həzin ləpələrində qanad çaldı. Bəhrüz isə dinləyə-dinləyə çəkir, bir insanın öz sənətinə bəslədiyi məhəbbətinə, dəlicəsinə vurğunluğuna heyran qalırdı.

Evə qayıdanda bu səs qulaqlarında qalmışdı. Otağına girəndə heyrətlə ətrafa baxdı. Otaq süpürülmüş, çirkli qablar yuyulmuş, təmizlənmişdi. Bir səliqə-sahman vardı ki, olmayan kimi. Bununla onun otağı beş-altı dəfə idi ki, beləcə təmizlənir, səliqəyə salınırdı. Bunları kim edir?! Şirin xanım?! Onun uşaqlardan heç başı açılır ki! Hürnisə?! Hə, olsa-olsa ancaq onun işləridir. Belə düşündüyü vaxt Hürnisə qapıda göründü:

– Bəhrüz dadaş, sizi istəyirlər.

– Kimdirsə, buyursun içəri!

Hürnisə çölə çıxan kimi, Əkbərbəy içəri girdi, əlini uzadıb Bəhrüzla görüşdü. Əkbərbəy yaraşlıq, nazıkbıqlı, düzqamətli, gülürüz, sadə gənədi.

– Nə var, nə yox, Bəhrüz? – deyə Əkbərbəy mehribanlıqla söhbətə başladı – Tiflisdən nə vaxt gəlmisən?! Bu yaxında eşitdim, bir az soyuq adamsan, Bəhrüz! Belə olmaz, canım. Gəl, get, əlaqə saxla, qorxma, ziyanımız dəyməz.

– Bilirəm, Əkbərbəy, mənə də sizə hörmətim az deyil.

– Onda sabah bizə təşrif gətirin, günorta namazından sonra gözləyəcəyəm.

– Baş üstə, bəy, sabah qulluğunuzda hazır olaram.

Əkbərbəy gedəndən sonra Bəhrüz bərk acdığını duydu, Şirin xanımdan yemək istədi. Qadın mehribanlıqla:

– Get otağına, indi göndərəm, – dedi, – bir an keçməmiş Hürnisə içəri girdi. Xalının üstə süfrəni salıb, iri, dəyirmi məcməyidəki çörəyi, qabları süfrəyə düzdü. Bəhrüz süfrəni səliqəyə salan Hürnisədən soruşdu:

– Otağı sən silib süpürürsən?!

– Nə olub ki?! – Hürnisə həyəcanlanıb üzünü ona sarı çevirdi – bəlkə yaxşı iş görməmişəm?!

– Yox, bu nə sözdür?! Yəqin Şirinbacı tapşırıb.

Hürnisə cavab vermədi qızardı. Bəhrüz onun əməlli-başlı böyüdüyünü indi gördü. Qarayanız sifəti təravətlən-

mişdi, elə bil ki, bir azca ağarmışdı. Qısa, nazik hörükləri, qalın, çatma qaşları vardı, güllü kəlağayını elə örtürdü, az qala çadra kimi! Məcməyini götürüb getmək istəyəndə Bəhrüz dedi:

– Hürnisə, dayan!

Hürnisə yerindəcə donub qaldı, nə deyəcəyini gözlədi. Bəhrüz arxa tərəfdən yaxınlaşıb, qollarından tutdu və qızı özünə tərəf çevirdi. Üzbəüz dayandılar. Qız gözlərini yerə dikmişdi. Kəlağayının ucları sinəsini örtəsə də, qabağa çıxmış yumru döşlərini gizlədə bilmirdi. Qızı nə üçün saxladığı özünə aydın deyildi, odur ki, çoxdan öyrənmək istədiyi bir şeyi soruşdu:

– Hürnisə, Nazlını heç görmüsən?!

Qız diksindi, geri çəkildi, yavaş-yavaş gözlərini qaldırıb Bəhrüza baxdı. Bu gözlərdə açıq bir qəzəb parıldaırdı. Dərhal gözlərini gizlətdi, sözünü mülayimcəsinə:

– Görməmişəm! – desə də, kobud və hirsli səsləndi. Daha dayanmayıb, başını aşağı dikib Bəhrüzün yanından keçib getdi. Bəhrüz süfrəyə yaxınlaşıb yerə çökdü.

7

Əkbərbəy onu mehriban qarşıladı, qolundan tutub, naxışlı, yaşıl qapıdan keçirib böyük otağa apardı. Otaq başdan-başa xalılarla döşənmişdi. Divardakı xalıların üstündən isə müxtəlif şəkillər asılmışdı. İri pəncərələrdən ipək pərdələr sallanırdı. Tavandan isə büllur qəndil düz ortadakı dəyirmi stolun az qala üstünə düşürdü. Bəhrüz Naxçıvanda belə ev görmədiyi üçün heyran qalmışdı. Gah ipək pərdələrə, gah qəndildəki şamlara, gah divarlardakı şəkillərə baxırdı. Əkbərbəy şəkildəki adamların kim olduğunu izah edirdi, kəlağayılı, arxalıqlı mehriban bir qadının şekli önündə dayandı:

– Bu, mənim nənəmdir. Şair Natəvan!

– Natəvan?! – Bəhrüzün heyrət dolu səsi eşidildi – Natəvan hara, Naxçıvan hara?!

– Görürsən, Bəhrüz, həyatda nələr olur?..

– Görürəm, bəy...

– Natəvanın qızı mənim anamdır, Bəhrüz! Onların evlənməsi Naxçıvanda böyük hadisəyə çevrilib. Toy mərasimləri çox uzanıb, həm Qarabağda, həm də Naxçıvanda... Bu toylarda bütün camaat olub, uşaqdan böyüyə kimi, hamı... Bəylər də, xanlar da, kəndlilər də, adicə adamlar da... İstəyirəm ki, sən onların şəkillərini çəkəsən, yaxşı bir xatirə qalsın.

– Mən hazırım, bəy.

– İndisə buyurun, əyləşin stol arxasında.

Bəhrüzün bir gözü qəndildə qalmışdı. Dəyirmi qəndil ağ taca oxşayırdı. Dövrəsindəki eyni biçimdə, qızılı rəngdə şamdanlar bərq saçırdı. Onlara uyğun gələn, ucu fitilli, çiçəklərə bənzəyən sapsarı şamlar düzəlmə olsa da, əsl şamlardan fərqlənmirdi. Əkbərbəy nökrinə xanımı çağırmasını tapşırıb, Bəhrüza sarı çevrildi:

– Deyəsən, qəndil xoşuna gəlir?!

– Qiyamətdir.

– Onu Parisdən gətirmişəm. Gəzməyi çox sevirəm, Bəhrüz. Elə yerlər görmüşəm ki, nə deyim, aləmdir.

İçəri ucaboylu, bər-bəzəkli, yaraşıqlı qadın girəndə, Əkbərbəy onu Bəhrüza təqdim etdi:

– Mənim övrətimdir, - dedi, - Zöhrə xanım...

Zöhrə xanım nəzakətlə əlini uzatdı:

– Sizi yaxşı tanıyıram, Bəhrüz bəy! Ağam məni sərginizə də aparıb. Gözəl şəkillərdir. Bir qız şekli isə daha gözəldi. İstədim ki, Əkbərbəy onu sizdən alsın. Siz də, nədənsə, satmamısınız...

Bəhrüz pərt olsa da, dərhal dilləndi:

– Ona görə inciməyin, Zöhrə xanım, çünki o mənim üçün çox əziz şekildir...

– Başa düşürəm, Bəhruz bəy...

– Çox şadam, xanım!

Əyninə gen tuman, güllü ipək köynək geyən qulluqçu qadın gümüş məcməyidə çay gətirdi, büllur qablarda mürəbbələr, müxtəlif şirniyyat düzdü. Çaydan sonra, axşamın düşdüyünü görən Bəhruz getmək üçün ayağa qalxmaq istədi, Əkbərbəy qoymadı:

– Tələsmə, – dedi – hələ tezdir.

Çay süfrəsini yemək süfrəsi əvəz etdi, buğlana-buğlana stola qoyulan Naxçıvan plovunun tək-cə ətrindən doymaq olardı. Nökər qəndilin şamlarını bir-bir yandırdı, sonra qapının yanında, pərdə arxasındakı qoşa ipləri çəkdi, qəndil yuxarı qalxdı. İndi əvvəlkindən yüz qat gözəl oldu. Necə düzəlmişsə, hər şamın ucunda qızaran işıq güzgüdə olduğu kimi, qızıllarda, büllurlarda əks edir, başdan-başa alova bürünmüş kimi yanır, otağın hər tərəfini bürüyürdü.

Bəhruz ömründə ilk dəfə belə zəngin süfrə görürdü; içi gül-çiçək, kəpənək şəkilli qablar, gümüş qaşıqlar, müxtəlif çini, saxsı nimçələr, büllur qədəhlər, naxışlı, əlvan, zərif fincanlar stolu bəzəyirdi. Özünü itirən Bəhruz nədən başlasın bilmirdi. Əkbər bəy ona plov tökdü, qabını qarşısına qoyub:

– Qalanını özün götür, Bəhruz! Nəyi könlün istəyirsən, hər şey var; toyuq, qovurma, səbzi, kişmiş, albuxara...

– Təşəkkür edirəm, bəy, – Bəhruz bir az kişmişdən, qovurmadan və səbzidən götürdü. Plov elə ləzzətli idi ki, hər şeyi yerində, qaydasında, həm yağı, həm zəfəranı. Düyü isə dənə-dənə, sanki əllə düzmüşdün.

– Rusiyada böyük inqilab dalğası qopub – deyə Əkbərbəy söhbətə başladı, – axa-axa hər yerə yayılır.

– Bizə gəlib çatmayıb, – Bəhruz dilləndi.

– Naxçıvanın üstündə türk bayrağı yellənir! – Zöhrə xanım söhbətə qarışdı.

– Müvəqqəti yellənir, – deyə Əkbərbəy etiraz etdi, – eşitdiyimə görə, türklər çıxıb gedəcəklər.

– Elə şey ola bilməz! – Zöhrə qətiyyətlə dilləndi.

Əkbərbəy arvadının bu hökmlü sözlərindən incimədi, əksinə ləzzətlə güldü:

– Mən də elə düşünürdüm, Zöhrə xanım, – Əkbərbəy sakitcə vəziyyəti izah etməyə çalışdı – Türkiyə indiki halda nüfuzunu itirib. Çünki müharibəni uduzub. Ölkədə hərəmərclik artıb. Ənvər paşanın halı fənadır, Naxçıvan heç yadına düşmür. Amma nahaq! Bizi türklər müdafiə etməyəndə, bəs kim edəcək? Soruşuram, kim?! Onda Naxçıvanın taleyi tükəndən asılı qalır. Naxçıvana göz dikən bir ölkə də var: İngiltərə.

– Demək istəyirsən ki, ingilislər gələcəklər?!

– Ola bilsin.

– Vay onda Naxçıvanın halına.

– Türklər onlardan min dəfə yaxşıdır, qanı qanımızdan, dini dinimizdən...

– Bizim vəziyyətimizin düzəlməsi inqilabdan da asılıdır. Rusiyada olan inqilab kimi... Yəqin ki, Bəhruz bəy, bunlardan xəbərsiz deyil.

– Bəli, bəli. Tiflisdə olanda eşitmişəm, görmüşəm: tətilləri, nümayişləri...

– Mən Parisdə təhsil almışam. İnqilab beşiyində. Ordan çoxlu kitab gətirmişəm. Onların arasında böyük rəssamların da kitabları var.

– Göstərə bilərsinizmi?

– Lütfən. Zöhrə xanım yerini bilir, bu dəqiqə gətirər.

Yeməkdən sonra çay süfrəsi açıldı, Zöhrə xanım qucağı dolusu kitab gətirdi; Rafaelin, Leonardo da Vinçinin, Rubensin, Rembrandtın, Enqrin əsərlərindən ibarət kitablar! Bəhruz onları vərəqlədikcə, Tiflisdə keçən tələbəklik illərini xatırladı.

Qış gəldi, təkçə soyuq, qar, tufan gətirmədi, həm də iğtişaş, həyəcan, bəla, qan-qada gətirdi. Naxçıvanın ağır, çətin günləri üçün bu qış sanki yol açdı. Hamı uzaqda qaralan buludları görürdü, bilirdi ki, gec-tez bu buludlar göy üzünü bürüyə-cək, leysana, fırtınaya çevriləcək. Ermənilərin silahlanıb Naxçıvana, onun kəndlərinə basqın edəcəkləri xəbəri camaatı ayağa qaldırmışdı. Hər yerdə bu barədə söhbət gedirdi. Əlixan məscidində molla Talıb düşmənlərə lənət oxuya-oxuya cavanları sərvaxt olmağa, igidlik göstərməyə çağırırdı. Sakit, mülayim, ağsaçlı molla elə bil dəyişmişdi, sərt və kəskin çıxışları ilə erməni generalı Andranikin qara fikirləri, mənfur niyyətləri haqqında məlumat verirdi. Şirin xanım molla Talıbı çox sevirdi, ona inanırdı, onun söhbətlərini dinlədikcə sarsılır, qorxurdu. Evə gələndə Bəhrüz anasının həyəcanlı olduğunu görüb soruşdu:

– Nə olub?!

– A bala, yəqin eşitmisən, bizi qıracaqlar, gərək başımıza bir çarə qılaq, yoxsa...

– Qorxma, heç nə olmaz, düşmənlər nə edəcəklərsə, özlərinə edəcəklər. İgidlərimiz də fil qulağında yatmayıblar...

Bəhrüz özü də molla Talıbın söhbətlərini dinləmək üçün bir dəfə Əlixan məscidinə getdi. O bu məscidə ürəkdən, uşaqılıq illərindən bağlanmışdı. Tez-tez bura gəldiyini, molla Talıbın ağ saçlarına baxmağı, onu dinləməyi xoşladığını xatırladı. Bəhrüz qapı ağzında xalının üstündə əyləşib, camaatın arxasından molla Talıba baxırdı. İndi onun başında qara papaq vardı. Ağappaq saqqalından sanki işıq süzülürdü. Üzü sərtləşmişdi. Yənə Naxçıvanın üstünü alan təhlükədən yana-yana danışdı.

Məsciddən çıxanda havanın dəyişdiyini duyan Bəhrüz üşüdü, bir də gördü ki, qar yağır, bu qar dəhşətli soyuq və sazaq gətirdi. Adamın iliyinə qədər işləyən bu sazaq neçə gün davam etdi. Bəhrüz bu günlərdə evdən çölə çıxmadı, Əlixan məscidini, molla Talıbı, orda gördüyü adamları çəkir, fikirləşirdi.

Bir neçə gündən sonra şəhərsiz darıxdı. Yənə qar yağırdı, qara baxmayaraq gəzmək istəyi güclü olduğu üçün daha evdə qalmadı.

Belə qış günlərinin birində Bəhrüz şəhəri gəzirdi. İki gün bundan qabaq adamı qılinc kimi kəsən sazaq yoxa çıxmışdı, hər halda, hava isti də deyildi, əvvəl mülayim, bir az keçdikdən sonra sərt olurdu. Bəhrüzün bu gəzməkdən ciddi məqsədi yox id, çünki son vaxtlar Əkbərbəyin sifarişini yerinə yetirirdi. Əvvəlcə Zöhrə xanımın portretini işlədi və bu müddətdə başqa heç nə haqqında düşünmədi. Zöhrə xanım təkçə gözəlliyi ilə yox, həm də nəzakəti, mehribanlığı, ağılı, zövqü ilə Bəhrüzü heyran etmişdi. Nətavanın qəzəllərini əzbər deməyi sevirdi. Bir dəfə Puşkinin şerini rus dilində söylədi, bir dəfə isə Füzulinin bir neçə qəzəlini dalbadal həzinliklə, ürəklə, özünü unudunuda, şövqlə oxudu. Bəhrüz onun sehrindən çıxma bilmədi və belə zərif qadının portretini yaratmaq üçün çox əlləşdi. Zöhrə xanımın qulaqlarındakı qoşa günbəzli qədim sırğaları, boğazındakı qızıl pullu silsiləni, əynindəki məngüləli, qiymətli saplarla işlənmiş, bənövşə rəngli arxalığını da canlı verməyə çalışdı. Bu işini hələ bitmiş hesab etmir, yənə ona qayıtmaq istəyirdi. Əkbərbəyin o biri sifarişlərini sürətlə başa vurdu, çünki bunlar yaradıcılıq deyildi. İndi Əkbərbəyin özünün portretini yaratmağa başlamışdı. Bir-iki gün fasilə verdiyi üçün şəhəri gəzməyi qət etdi.

İndi gözəlliyini ürəyində yaşatdığı, bayaqdan önündə dayandığı Mömünə xatun türbəsindən ayrılıb, asta-asta bazar tərəfə addımladı. Körpünün o tərəfindəki sahil

boyu evlər ağarırdı. Məsciddən sonra daş və kərpic evlərin cərgəsi uzanırdı. Bəhrüz bərk üşüdüyünü duyub, azca qızınsın deyə qarşısına çıxan parça dükanına girdi. Dükançı qara papaq qoymuş, bıqlı, ortayaşlı kişi idi. Əlində arşın tutmuşdu, arşını tez-tez qarşısındakı topa-topa güllü parçaların üstünə qoyurdu. Piştaxtanın iki qaramtıl sütunlarından sayğac, əski əlifba ilə yazılmış qiymət cədvəli, qədim təqvim asılmışdı. Tez-tez çadralı qadınlar girib çıxırdılar. Bəhrüz isti dükanda ləngidi, küncdə, piştaxtaya söykəndi. Bu vaxt çadralı bir qadın içəri girdi, Bəhrüzü görüb diksindi, üstünə gedib:

– Bəhrüz! – deyə, bir kəlmə dillənib susdu. Çadranı açanda Bəhrüz qarşısında dayanmış Nazlıyı görüb dik atıldı. Nazlı daha da arıqlamışdı, iri, işıqlı, dəcəl gözləri parlaqlığını itirmiş, yanaqlarının totuqluğu yoxa çıxmış, qızlıq tərəvəti solmuşdu. Qulağında qızıl sırğalar, boyunda qırmızı muncuq, mirvari silsiləsi olsa da, bunların heç biri solğunluğunu gizlədə bilmirdi. Bu arıqlamaq onun xeyrinə olmuşdu, Nazlı daha da zərifləşmişdi. Bəhrüz sakitcə dayanan, ancaq ona baxan Nazlıya nəsə demək istədi, bacarmadı, susdu. Bu sükutda onların baxışları danışdı. Nazlı gözlərini Bəhrüzdan çəkmədən yenə çadrasına büründü, kədər içində pıçıldadı:

– Nəcəsən, Bəhrüz?!

– Sağ ol, Nazlı, yaxşıyam.

– Mənsə bədbəxtəm, günüm qaradır...

– Niyə ki, ərin dövlətli...

– Hər şey var, Bəhrüz, nəsə çatmır. Bilmirəm nədir, söz tapa bilmirəm. Tək Allah-taala bilir ki, sənsiz cəhənnəm əzabı çəkirəm. Gecə-gündüz Tanrıdan ölüm istəyirəm, yalvarıram, vermir ki, vermir.

– Yaşamaq lazımdır, Nazlı, mən də səni unuda bilmirəm, həmişə xəyalımdasan.

– Sən də mənim! Bir dəfə xəstə olanda... Allah günahımdan gərək keçsin... Ziya bəyə baxıb sənin adını çağırmışam. Bəhrüz demişəm. Bunun üstündə başım o qədər ağrıdı... Yaxşı, mən gedim, Allah səni xoşbəxt eləsin, sağ ol, Bəhrüz!

Nazlının gözləri yaşla doldu və dükandan çıxıb getdi. Bəhrüz sanki yuxu görürdü, birdən ayılan kimi oldu, özünü çölə atdı. Ağ çadrada bir neçə qadın bazara, təkcə biri isə körpüyə tərəf gedirdi. Təkcə gedənin Nazlı olduğunu qət edən Bəhrüzün neçə ay bundan əvvəl şələlənin üstündə, körpüdən dayanıb uzaqdan ona baxan qadının da Nazlı olduğuna indi şəkki-şübhəsi qalmadı. Onun ardınca getməyin mənasızlığını anlayıb, yavaş-yavaş bazara doğru addımladı. Bazarın qapısı yanında isə yadından çıxardığı adamı – dərvişi görüb irəli gəldi, yenə camaatın arasında dayanıb ona baxdı. Dərviş həmin dərviş idi, dəyişilməmişdi, həmin hava rəngində əba, işıqlı göy gözləri, əvvəlki kimi cavan. Torbanın ağzını bağlayırdı, görünür, ilanı nüməyiş etdirib qurtarmışdı. İndi söz götürdü, ortalığa düşüb, aşıq kimi çalib-oxumağa başladı. Bu, onun, deyəsən, təzə nömrəsi idi, həm nəgmə, həm sözləri mənalı səslənirdi, ürəklə oxuyurdu, bir də ki, hamının istəyindən, arzusundan xəbər verirdi:

**Azad olsun cahan gərək,
Xoşbəxt olsun insan gərək!**

Bəhrüz özü də, camaat da onu həvəslə dinləyirdi. Nəgməni oxuyub qurtaran kimi, güclü alqış qopdu. Dərviş bu alqışdan daha da ruhlandı, sonra gözəlləmə oxudu, bu da onun ifasında şirin, duzlu çıxdı, hamının xoşuna gəldi. Camaat dağılan kimi, dərviş onu görüb sevinclə:

– Səni təbrik edirəm, – dedi, – daha məktəbi bitirmisən?

– Hardan bilirsən?!

– Necə hardan?! Tiflisdə oxuduğun məktəbə getmişdim, dedilər ki, qurtarmısan!

– Tiflis necədir?! – Bəhrüz kədərlə soruşdu.

– Gördüyün Tiflisdür. Küçələr, meydanlar, restoranlar... Bir də Tiflisin gözü Şeytanbazar... Bura bax, deyərsən, oralarda bir eşq macəran olub, hə?!

– Yox, yox...

– Bəs Tiflisdən danışanda gözündən od tökülür...

– Yox, yox, əksinə kövrəlirəm... Çünki orda beş il qalmışam, oxumuşam...

– Sevmişəm...

– Düzdür, sevmişəm, Tiflisdə yox, Naxçıvanda sevmişəm.

Dərviş qəhqəhə ilə güldü:

– Hər halda, düz tapmışam, ya Tiflis olsun, ya Naxçıvan, sevmisən ki... Gənc olasan, sevməyəsən, mümkün deyil.

– Heç sənin adını bilmədim.

– Adımı neynirsən, elə dərviş kimi tanıyırsan bədir.

– Yox, adını da bilmək istəyirəm...

– Adım Həsəndir, Həsən Bəktaşi... Heç adımı çəkən və bilən yoxdur. Hamı məni təzə dərviş kimi tanıyır. Uşaqlar məni görəndə “təzə dərviş gəldi” deyər çığırırlar. Buna görə böyüklər də mənə təzə dərviş kimi baxırlar. Yəqin cavanlığımı da nəzərə alırlar.

– Tiflisdə səni bir tramvay sürənə oxşatmışdım.

– Dünyada bir-birinə oxşayan adam çoxdur.

– Tutmuşdum yaxasından ki, bəs dərviş deyilsən. O da çox ciddi halda boynuna almadı... Yaman pərt oldum.

– İndi əməlli-başlı şəkil çəkə bilirsən?!

– Az-çox... Naxçıvanda neçə gün qalacaqsan?

– Bir-iki gün...

– Bəlkə sənin portretini çəkim?!

– Tələsmə, Bəhrüz! Ay var, il var, mən cavan, sən cavan, şəkil çəkmək üçün həmişə vaxt tapılar.

– Qonağım ola bilərsən, Puşkin 18-də oluram.

– Sağ ol, Bəhrüz! Bir gün gələrəm, ya qismət!

Bəhrüz evə gəlib, otağına girib, hörmə kürsüdə əyləşdi, Hürnisə daha otağı yığışdırıb təmizləmir, Bəhrüzün gözüne görünməməyə çalışır, uzaq qaçırdı. Şirəlibəy də, Şirin xanım da həmişə eyhamla danışır, evlənməsinin vacibliyini ona çatdırırdılar. Bəhrüz hər şeyi başa düşür, yaradıcılıq eşqi, ehtirası daha güclü, qüvvətli olduğu, bir də ötən sevgisini unuda bilmədiyi üçün evlənmək haqqında fikirləşmək də istəmirdi.

Bəhrüz Əkbərbəyin portretini çəkib bitirə bilmədi. Tiflisdən Əliqulu Qəmküsar gəlib çıxdı, Naxçıvan ziyalıları arasında canlanma yaratdı. Yeni teatr uğrunda mübarizə başlandı. Əliqulu – hər yerdə odlulu-ələvlü danışır, hökumətdən teatr üçün yeni bina verilməsini tələb edirdi. Bu mübarizəyə çox adam qoşulmuşdu, hətta Əkbərbəy onlara kömək göstərirdi. Hələ qələbəyə çatmamış Əliqulu tamaşa hazırlamaq qərarına gəldi: “Hacı Qara” tamaşasını. Rolları böldü, şəkillərini çəkməyi Bəhrüza tapşırırdı, dərhal vaxt itirmədən məşqlərə girişdi.

Mübarizənin qızgın vaxtında Əkbərbəy onları evinə qonaq çağırırdı. Həmin iri, pərdəli otaqda, çilçıraqlı büllur qəndilin altında Naxçıvanın ziyalıları dəyirmi stol arxasında əyləşib, şəhər məclis keçirdilər. Zöhrə xanım Əkbərbəylə yanaşı olsa da, hamı ilə ünsiyyət bağlayır, qonaqlarını söhbətə tutmağa, əyləndirməyə çalışırdı. Əliqulu Qəmküsar əvvəlcə Naxçıvan torpağının, sonra isə Əkbərbəylə Zöhrə xanımın şəərəfinə dalbadal uzun sağlıq nitqi söylədi və alqışlarla qarşılandı. Birdən-birə xalqın taleyindən, Rusiyada baş verən inqilabdan, Bakıdakı ixtişaşlardan erməni-müsəlman münasibətlərindən, general

Andranikin hücum planlarından, ingilislərin Naxçıvana göz verib işıq verməmələrindən söhbət başlandı, bəzən kəskin şəkil aldı, mübahisə qopdu. Söhbətlərə diqqətlə qulaq asan Bəhruzun bir gözü Nazlının əri Ziya bəyde idi. Ziya bəyin dünya vecinə deyildi. Əliqulu Qəmküsarin nitqinə heç qulaq asmadı, amma qədəhi dərhal başına çəkdi. Nə söhbətlər, nə mübahisələr onu maraqlandırırdı. Dalbadal içir, bəzən atmaca atır, şit-şit gülürdü. Əkbərbəy özünü son dərəcə təmkinli aparırdı. Danışığında, rəftarında yüksək nəzakət və mehribançılıq vardı. Bəhruz tanıdığı vaxtdan hələ onun hirsləndiyini, qışqırdığını görməmişdi. İndi məclisə müraciətlə söz aldı, ayağa qalxıb Naxçıvan ziyalıların, o cümlədən, şair Əliqulu Qəmküsarin və rəssam Bəhruz Kəngərlinin şərəfinə bədə qaldırmağa təklif etdi. Hamı səs-səsə verdi.

Kimsə söz arası Zöhrə xanımın gözəl şeir oxumasına işarə vurdu, bu, kifayət oldu ki, hamı ona sarı çevrilsin. Zöhrə xanım özünü naz qoymadan, həvəslə ayağa qalxdı, oxumağa başladı. Əvvəlcə Füzuli səsləndi. Bəhruz bu qəzəlləri onun ifasında ikinci dəfə dinləsə də, yenə məftun oldu. Qulaq asa-asa Zöhrə xanıma baxırdı. O, uzun ətəkli göy paltar geymişdi, bu paltara uyğun gələn sırğaları, boyunbağısı, qolbağı, barmağında firuzə qaşlı iri üzüyü bərq vururdu. Sonra Zöhrə xanım Xətəidən, daha sonra Heyran xanımdan oxudu, Heyran xanımın zərifliklə dolu qəzəlləri onun məlahətli ifasında hamının ürəyinə yatdı.

Bəhruz isə Zöhrə xanımın həm zahiri, həm daxili gözəlliyinə yenə heyran qalıb, ürəyində portretini yenə işləmək haqqında düşündü. İndi məclisdə çıxış edən bu qadının gözəl aktyorluq qabiliyyəti göz qarşısında idi, ancaq səhnə söhbəti olsaydı, hələ Əkbərbəy bir yana, özü buna razılıq verməzdi. Əliqulu Qəmküsar da heyrətini, məftunluğunu gizlədə bilmədi. Məclisin gözəlliyini təkcə Ziya bəyin hıçqırığı pozurdu. Əliqulu Zöhrə xanımın

ünvanına xoş sözlər deməkdən çəkinmədi, hər dəfə Ziya bəy hıçqıranda sözünü kəsib azacıq sükut edir, ona tərs-tərs baxırdı. Ziya bəy dolu badəni başına çəkib Əkbərbəyin qulağına nəsə pıçıldadı, çıxıb getdi. Məclis yenə şən və gözəl keçməyə başladı.

Bəhruz evə gec gəldi, otağı yenə tərtəmiz, səliqəli, sahmanlı olmuşdu. İş stulunun üstünə yumşaq, naxışlı döşəkçə qoyulmuşdu. Döşəkçənin üstündə qızılı saplarla "B" hərfi yazılmışdı. Xalının üstündə axşam süfrəsi açılmışdı. Eləcə də qalmışdı. Güllü çaydan hələ soyumamışdı. Bəhruz çay süzdü, mütəkkəyə söykənil çayı içə-içə düşündü. Bilirdi ki, bütün bunlar Hürnisənin işidir. Bəhruz ona hörmət mərhəmət duyğuları bəsləsə də, bir damcı da olsun məhəbbət yox idi. Həm də ona acıyır, yazığı gəlirdi. Qəribə o idi ki, Mariyanı da sevmirdi, ancaq hardasa Mariyaya laqeyd də deyildi. Hürnisə isə böyüdükcə, yaşa dolduqca yaxşılaşsa da, məlahətləşsə də yenə Bəhruz üçün soyuq və uzaq idi. Hətta Hürnisənin bu xeyirxah hərəkətləri də onda məhəbbət oyada bilmirdi.

Əkbərbəyin məclisindən sonra teatr uğrunda mübarizə daha da qızışdı. Əliqulu Qəmküsar yenə odlu çıxışlar edir, gah məktublar, gah da həcvlər yazırdı. Nəhayət, mübarizə qələbə ilə başa çatdı. Padşahlıq bağındakı bina teatra verildi. Bu əsl bayrama çevrildi. Bəhruz yeni tapşırıq aldı. Teatrın səhnə tərəfində Ağrı dağının şəklini çəkmək! O biri tərəfdən də Əliqulu məşqləri qurtarmağa çalışır, Bəhruzu tələsdirirdi. "Hacı Qara" tamaşasına onun sürətlə çəkib hazırladığı şəkilləri görəndə Əliqulu Qəmküsar xeyli müddət baxa-baxa qaldı, sonra gənc dostunu qucaqlayıb bağrına basdı.

Tamaşa günü göz qırpımında gəlib çatdı. Əliqulu Qəmküsar yerə-göyə sığmır, pərdə arxasından zala baxır, aktyor dostlarını həvəsləndirir, uzun, qara papaqda, əbada əlində təsbeh, Hacı Qara kimi ciddi halda gəzişir,

dekorasiyaları fərəhlə gözdən keçirir, bir yerdə sakit dayanmırdı. Pensneyə öyrəşdiyi üçün onsuz lap darıxırdı. Axı indi özü deyildi, özünü unutmuşdu, Hacı Qara kimi hirslənir, onun ədaları, hərəkətləri ilə davranırdı. Hamı onu rejissor yox, Hacı Qara kimi görürdü. Tamaşaya gələnlər başdan-başa kişilərdən ibarət idi. Işıqlar sönəndə Əliqulu gizlicə zala baxdı, müxtəlif cürə papaqların yaratdığı mənzərə onu qorxutdu, bir vahimə basdı. Sən demə, Bəhrüz elə bayaqdan bu papaqları çəkirdi. Həm də tamaşanın başlanmasını səbirsizliklə gözləyirdi. Bu, onun teatrda ilk işi deyildi, amma nədənsə ona ayrı cür məhəbbət, ayrı cür maraq bəsləyir, hətta gizli, daxili bir həyəcan varlığını bürüyürdü. Bütün səhnəni yaxşı görsün deyə, ilk cərgələrin tən ortasında əyləşmişdi. Pərdələr açılanda karandaşını, kağızını gizləyib gözlərini səhnəyə zillədi. Səhnənin ümumi quruluşunu görən kimi tamaşaçıların arasından heyranlıq doğuran gurultu dalğa kimi ötüb keçdi. Bəhrüzün bayaqkı həyəcanını indi sevinc əvəz etmişdi. Naxçıvanda keçən teatr tamaşalarını xatırladı, xüsusilə Hacı Nəcəf Zeynalovun evində verilən, sonralar "El güzgüsü" adlı dram cəmiyyətinin "Rüşdiyyə" məktəbində göstərdiyi tamaşaları! Bu yeni tamaşanı onlarla müqayisə etmək heç düzgün deyildi.

Bəhrüzün indi baxdığı tamaşa isə əsl və gözəl tamaşa idi. Hadisələr get-gedə inkişaf edir, bir çay kimi axıb keçir, camaatda isə maraq güclənir, ifaçılardan razı qalırdı. Əliqulu Qəmküsar elə gözəl, elə təbii oynayırdı, sanki səhnədə Hacı Qaranın özü idi. Həm də tamaşaçıları güldürməyi bacarırdı. Kişilərin qəhqəhəsi az qalırdı teatrın binasını uçursun. Hər dəfə belə qəhqəhə qopanda Əliqulu elə bil göyə qalxırdı.

Şirəlibəy bu tamaşadan bir gün sonra Əliqulu Qəmküsarı evinə qonaq çağırırdı. Həyəətə girən kimi, alça ağacını görüb duruxdu, yaxınlaşıb dedi:

– Ay Şirəlibəy, yadımdadı bu ağac?!

– Niyə yadımda deyil, bapbalaca idi. Bizim Bəhrüz kimi. Ağac da, elə Bəhrüz da böyüyüb.

– Elə bil dünənki ağac deyil.

– Hər şey dəyişir, Əliqulu.

– Bəhrüz da elə dünənki Bəhrüz deyil. Bəh, bəh, yenə Naxçıvan plovunun ətri külli-ələmi götürüb.

– Keç içəri, Əliqulu, təki həmişə sən gələsən, bizim evdən də Naxçıvan plovunun ətri gəlsin.

Onlara Bəhrüz xidmət göstərirdi. Bacısı Tahirə hər şeyi qapıya qədər gətirir, orda Bəhrüza verirdi. Bəhrüz bunları gətirib səliqə ilə süfrəyə qoyurdu. Bütün işləri qurtarıb, keçib özü də Əliqulunun yanında əyləşdi. Şirəlibəy qəşəng kostyum geymişdi, qara saqqalını səliqə ilə vurdurmuşdu. Uzatmağı sevmirdi, görünür, düz fikirləşirdi, çünki qısa saqqal onu cavan, tərəvətli və təmkinli göstərirdi. Əliqulu diqqətlə Şirəlibəyi süzüb:

– Göz dəyməsin, bəy, yaxşı qalmısan! – dedi.

– Sən də pis deyilsən, Əliqulu! Dünənki tamaşan da qiyamət idi. Bütün Naxçıvana səs salıb. Hamı ondan danışır. Camaat yaman bəyənib. Teatr yaxşı şeydir.

– Həm də camaatın gözünü açır. Hələ bu harasıdı, Şirəlibəy, bundan on qat yaxşı tamaşalar hazırlayacağam. Həvəsim çoxdur. Təki sağlıq olsun.

– Hər şey sağlıqla bağlıdır, Əliqulu! Sən bizim xalqa çox lazımsan. Ölmək haqqında düşünmək tezdir hələ.

– Mərhaba! Mən də bu fikirdəyəm, ölmək olmaz. Sən öz gözünlə görəcəksən ki, nələr eləyəcəyəm!

– Sənə inanıram, Əliqulu, çox inanıram!

O qonaqlıqda söhbət ancaq teatrdan getdi, Bəhrüz bu söhbətlərə qoşulmur, sakitcə qulaq asırdı. Əliqulu Qəmküsarı səsi isə bir an belə kəsilmir, arzularından, Naxçıvan teatrının gələcəyindən, ingilislərin Naxçıvandakı ağalığından danışır, qızgın mübahisəyə girişirdi. Şirəli-

bəy çox təmkinli adam olsa da Əliqulu coşğunluğunun təsirindən qurtara bilmirdi. Bir də görürdün, hər ikisi nə barədəsə möhkəm mübahisə edir, uzaqdan baxana bu mübahisə vuruş kimi görünə bilərdi. Halbuki, bu adicə mübahisədən başqa şey deyildi.

İki-üç tamaşa verdikdən sonra, Əliqulu Qəmküsar Tiflisə getdi. Onu yola salan Bəhrüza tezliklə qayıdıb yeni əsərlər üzərində işləyəcəyini, teatrı daha böyük zirvəyə qaldıracağını söyləyirdi. Hərəkət etmək istəyən qatara minəndə, əlini yelləyə-yelləyə Bəhrüza baxır:

– Tezliklə qayıdacağam! – deyə qışqırırdı, – tezliklə! Yolumu gözlə!

DOQQUZUNCU FƏSİL

1

Uzaqdakı qara-qara buludlar Naxçıvana yaxınlaşırdı.

Xalqın güzəranı iki qat ağırlaşmışdı. Aləm bir-birinə qarışmışdı. Ciddi ixtilaflar baş verirdi. Qorxulu xəbərlər şəhərə, kəndə yayılır, fitnəkarlar meydan sulayırdı. Çətin günlərin başladığı belə bir vaxtda zurnaçı Eyvazın qonşusu erməni Gevorq öldürüldü. Onun düşməni yox idi, əksinə hamının hörmətini qazanmışdı. Bu, iki millətin şəhərdə toqquşması üçün düzəldilən gizli fitva idi, ancaq ermənilər gözəl bilirdilər ki, Gevorqu azərbaycanlılar onlardan az istəmirlər. Eyvaz özünü öldürürdü, çünki toylara çox zaman bir yerdə gedirdilər. Zurnaçılıq sənətini Gevorqa Eyvaz öyrətmişdi. Qəribə o idi ki, Eyvaza da soyuq münasibət bəslədilər. Dəfnə çox adam gəlmişdi; kəndlərdən, obalardan, məhəllələrdən. Əksəriyyəti azərbaycanlılardan ibarət idi. Yaxşı ki, dəfn fitvaya, toqquşma törətmək istəyənlərə qarşı üsyana çevrildi. Buna baxmayaraq şayiələr kəsilmədi, zurnaçı Gevorqun azərbaycanlılar tərəfindən öldürüldüyü uydurması kəndbəkənd yayıldı. Bunu üstünə on qat yalan qoyub general Andranikin intiqam eşqini alovlandırdılar. General o gün bir neçə Azərbaycan kəndini qılıncdan keçirib yerlə-yeksan elədi. Bu hadisələrdən iki gün sonra zurnaçı Eyvazın öldürülməsi xəbəri şəhərə yayıldı, yeni, güclü bir igtışaş, təşviş yaratdı. Bəs Eyvazı kim öldürüb?! Bu da Gevorqun ölümü kimi açılmamış sirr kimi qaldı. Amma iki millət arasında ədavəti qızıqdırdı.

Bəhrüz Əkbərbəyin portretini bu günlərdə bitirə bildi. Bəy öz portretinə baxa-baxa Zöhrə xanımı çağırırdı.

– Gözəl çəkmisən! – deyə razılıq hissi ilə rəssama baxdı, – afərin! Bu portret məndə qalacaq həmişəlik, çünki onu səndən alacağam.

– Onu sizə hədiyyə verirəm, bəy!

– Oo... Bəhrüz, bu lütfkarlığa görə min təşəkkür!

Zöhrə xanım açıq qırmızı rəngli paltarda gəldi, üzünü yanırıdı, görünür, pudra vurmuşdu, sırğalarında, üzüklərində yaqut qaşlar parıldayırdı. Bu geyimdə daha füsunkar, daha cazibədar olmuşdu, öz gözəlliyinin buraxdığı təsirdən gizlicə zövq alırdı. Bəhrüz gözünü ona zilləyib, portret haqqında rəyini gözlədi. Zöhrə xanım uzun müddət susdu, sonra gülə-gülə Əkbərbəyə baxdı:

– Qiyamətdir! – dedi, – xoşuma gəlir!

Portret yağı boya ilə çəkilməmiş, canlı, maraqlı, xeyirxah bir insanın sürəti yaradılmışdı. Zöhrə xanım şəkllə yenə diqqətlə baxdı, birdən kəskin hərəkətlə Bəhrüza sarı çevrildi:

– Bəs mənim şəklim hanı?!

– Hazırlayıram, xanım!

– Axı onu əvvəl başlamışdın, nə oldu? – Zöhrə xanım kinayə ilə soruşdu, cavab verməsini gözləmədən əlavə etdi – yəqin Əkbərbəy çox pul vəd edib!

Əkbərbəy qabağa yeridi, mülayim səslə:

– Səhv edirsən, Zöhrə, – dedi, – bu şəkllə görə Bəhrüz heç nə ummur, onu hədiyyə kimi bağışlayır. Bəli, bəli, indicə özü etiraf etdi.

– Hədiyyə kimi?! – Zöhrə xanım heyrətlə soruşdu – bəs mənim şəklimi?!

– O şəklin mənim üçün qiyməti yoxdur, xanım! – Bəhrüz dilə gəldi, – hər gün səhər üstündə bir-iki saat yenə işləyirəm. Elə bilirəm, bitirmişəm, amma yox, nəşə çatmır, o şəkllə xalqıma hədiyyə edəcəyəm, doğma xalqıma...

Elə sükut çökdü ki, nə Zöhrə xanım, nə də Əkbərbəy dinə bilmədi, onlar mənə ilə bir-birinə baxdılar. Heç

şübhəsiz hər ikisi bu sükutda incə mətləbi anlamaqdan uzaq deyildilər, hətta öz nöqsanlarını belə görə bildilər. Odur ki, Zöhrə xanım kobudluğunu özünə heç cürə bağışlamaq istəmədi, çəkinə-çəkinə, utana-utana soruşdu:

– Demək, o şəkllə mənə qismət deyil?

– Əlbəttə, yox, – Əkbərbəy dərhal dilləndi, – sənə qismət deyil! Ancaq həm də sənindir. Bu, böyük şərəfdir! Bu şəkllə bütün xalq görəcək, gələcək nəsillər görəcək!

Bəhrüz hər ikisi ilə hörmətlə sağollaşaraq ayrıldı, havaya çıxdı, axşama az qalırdı, hər yanı seyrək duman bürümüşdü. Atababa məqbərəsinin yanındakı dar küçələrlə fikirli-fikirli gəzirdi. Torpaq hasarları arxasındakı kərpicli, şəkəkəli, kirəmitli, eyvanlı evlərin, boyaboy qalxmış cavan çinarların, bağ-batların çoxu dumanda güclə üzə çıxırdı. Bəhrüz bu küçələri çox sevirdi, tüstü, gərməyi iyiz təzə bişmiş çörək iyizə qarışmışdı. Yanları kərpicli, dəyirmi darvazaların yanından ötürdü. Ağ, çirkli köynəkdə, ayaqyalın, yarıçılpaq uşaqlar qaça-qaça oynayırdılar. Dar küçələrdə döngələrlə, dalanlarla kəşişir, məhəllə-məhəllə uzanırdı.

Evdə onu çapar Məcid gözləyirdi. Bəhrüz onu görüb sevindiyini gizlədə bilmədi, otağına apardı, eskizlərini, qaralamalarını göstərərək, məqsədini, fikrini izah etməyə başladı. Hürnisə məcməyidə yemək-içmək gətirdi, xalı üstə süfrə açdı. Məcid qanıqara, qayğılı və kədərli olduğundan danışmır, arabir əli ilə bığlarını sığallayır, sakit-sakit qulaq asırdı. Bəhrüz, fasilə verib onu süfrəyə dəvət etdi. Hürnisə süfrənin o tərəfində xalının üstə qonaq üçün mütəkkə qoymuşdu.

– Keyfiniz yoxdur deyəsən?

– Yoxdur, Bəhrüz, yoxdur! Uzaq səfərdən qayıdram. Yollarda nələr görmüşəm, Allah heç kəsə qismət eləməsin. Kəndlər xaraba qalıb. Yandırır, dağıdırlar. Hamısını erməni Andranikin qoşunları eləyib. Camaat qaçır, yollarda nə qədər zavallı günə qalmış adam var. Hara ba-

xırsan qaçqın! Şey-şüylərini arabalara yükləyib gedirlər. Hara?! Özləri də bilmirlər. Anlamaq olmur, dost kimdi, düşmən kim?! Din, məzhəb itib, adamlıq yox...Az qaldı məni öldürsünlər. Necə salamat çıxmışam hələ də məəttəl qalmışam. Bunu bir Allah bilir. İki gündür Naxçıvana gəlmişəm, unuda bilmirəm. Hamısı gözümün qabağındadır. Müsibətdir, müsibət! Elə bilirsən zurnaçı Gevorqu, sonra da bizim Eyvazı boş yerə öldürüblər?! Yox, yox! Görüm o Andraniki lənətə gəlsin, aləmi çaxnaşmaya salıb! Odur, onun əlaltılarıdır bu işləri törədən. Gevorqu ona görə öldürdülər ki, bizim camaatı çox istəyirdi. Həm də Gevorq qızını öz ermənisinə vermək istəmirdi. Eyvazı da onlar öldürüblər. Eh, Bəhrüz, deyiləsi söz çoxdur.

– Bunları mən də eşitmişəm. Avamlıq, nadanlıqdır...

– Təkcə avamlıq, nadanlıq olsaydı, nə dərd... Cavan gəlin övrətinizdir, Bəhrüz?

– Yox, yox, qohumdur.

– Səliqəli gəlidir, – deyə mütəkkəyə rahatca söykəndi, – Allah başa kimi versin, süfrəniz də həmişə bol olsun!

– Şəhərdə çox qalacaqsan, Məcid?!

– Yox, Bəhrüz, gedəsiyəm. Bilirsən, Naxçıvana kim gəlib? İngilis mayoru Qibbon... Cəfərqulu xan da məni göndərir Makuya... Bunlardan baş çıxartmaq olmur.

– İngilis mayoru niyə gəlib ki?!

– Yağlı tikə ələ keçirməyə... Camaatın dərisini soymağa, nəyə gələcək?! Öz xeyri üçün...

– Demək, bizi kölə etmək istəyirlər...

– Bəs necə! Naxçıvan kimi torpağı haradan tapa bilər?!

– Eh, Məcid... Mən xalqımızı, millətimizi çox sevirəm, onun üçün əlimdən nə gəliрсə, etməyə hazırım. Bu yolda həyatımı qurban verərəm... Axı Qibbon kimi adamlar niyə bizim başımızda qoz sındırırsınlar?! Buna dözmək olmaz.

– Əlimizdən nə gəlir... İngilislər olmasa, onda almanlar ayaq açacaqlar... Bunlar da gəlməsə, amerikalılar. Daha nə bilim, kimlər...

Bəhrüz Məcidi tez buraxmadı, yenə qaralamalar çəkə-çəkə söhbətə tutdu. Məcid isə bığlarını sığallaya-sığallaya, gözlərindən od saça-saça yollarda gördüklərindən həvəslə danışdı. Bu vaxt Hürnisə səssizcə içəri girib, süfrəni yığışdırdı, səssizcə də çıxıb getdi. Bəhrüz Məcidi çəksə də, Hürnisəyə xüsusi fikir verdi. Hürnisə içəri girib çıxanadək başını qaldırıb, bir dəfə də olsun, onlara tərəf baxmadı. Bəhrüzün ürəyində özünə tam aydın olmayan bir hiss oyandı, bu hiss xoş əhvali-ruhiyyə yaradıb, bahar istisi kimi qaldı, ötüb keçmədi.

2

Naxçıvan qaçqınlarla, cır-cındır, ac-yalavac, xəstə, yorğun, halsız, solmuş uşaqlar, qızlar, cavanlarla dolmuşdu. Köhnə, uçuq evlərin divarlarında sığınacaq tapan bu qaçqınlar qapı-qapı gəzir, dilənirdilər. Bəhrüz onlara baxa-baxa keçdikcə, ürəyi ağrıyırdı. Səkkiz-doqquz yaşında bir uşağın ətəyindən bərk-bərk tutmuş, ondan balaca, üst-başı toz-torpaq içində oğlanın yazıq duruşu acınacaqlı idi. Əynindəki cırıq, yamaqlı köynək bədənini tam örtməmiş, çöp kimi arıq ayaqları çirkədən qartmaq bağlamışdı. Bəhrüz ürəyindəki bu ağrı ilə teatra gəldi, onun divarına çəkdiyi Ağrı dağının üzərində işləməyə başladı. Onu həvəs bürüdü, axşam düşənə qədər divardan ayrılmaq istəmədi, bütün ürəyini, eşqini Ağrı dağını çəkməyə versə də, iki yazıq uşaq xəyalından çəkilmirdi. Evə qayıdıb çörək yeyəndə də, yenə onları görürdü. Təndirəsin yanındakı bapbalaca otağı Hürnisəyə təmizlətdirdi, kilim, palaz döşəyib, köhnə yorğan-döşək gətirdi.

Səhər o iki uşağın dalınca gedən Bəhruz hər yeri ələk-vələk elədi, lakin onları heç yanda tapa bilməyib, məyus oldu. Bazardan çıxanda Əkbərbəylə üz-üzə gəlib ayaq saxladı.

– Salam, Bəhruz, niyə pəjmürdəsən?!

– Dünən iki uşaq görmüşdüm, yazığım gəldi, indi onları axtarıram, tapa bilmirəm.

– Biri böyük, biri balaca...

– Bəli, bəli!

– Əgər onları görmək istəyirsənsə, buyur, mənimlə gedək...

Əkbərbəy onu evlərinə gətirdi, böyük otağın yaxınlığındakı qapını açdı, içəridə kəndli paltarında bir qadın iyirmiyə qədər uşaqla məşğul olurdu. Qadın gen tumanını fırladıb, qapıya sarı dönəndə və Bəhruz onun Zöhrə xanım olduğunu görəndə mətəl qaldı. Çünki bu adi paltarda o daha sadə, daha gözəl idi, indi başında və sinəsində qızıl pulların silsilələri parıldayırdı. Zöhrə xanım hörmətlə Bəhruzun salamını alıb, onu içəri dəvət elədi. Xalılar döşənmiş otaqda, on yaşına qədər uşaqlar donuq, solğun, heyrətli gözlərlə baxa-baxa, təmiz paltarda bardaş qurub əyləşmişdilər. Bəhruz kənardə oynayan lap balaca uşaqlardan birini, toyuq ayaqları kimi arıq və əyri ayaqlarından tanıya bildi. Əynindəki dizlərinə qədər sallanan, göy rəngli, uzun köynək təmiz və təzə idi. Bəhruz sevinib gah Əkbərbəyə, gah Zöhrə xanıma, gah da uşaqlara baxdı, bu xeyirxahlığa görə hər ikisinə təşəkkürünü bildirib, çıxıb getdi.

Padşahlıq bağına çatanda, iki qaçqın qız görən Bəhruz onlara yaxınlaşmaq istədi, ancaq qızlar qorxub qaçdılar. Bəhruz onların bu sadələvhliyinə gülüb, xiyabanla teatra gəldi. Ağrı dağını işləməyə başladı. Beləliklə, bir aydan çox gəlib getdi, bəzən gün çıxandan batnadək, fasilə vermədən, ac-susuz, aramsız işlədi, yorulmaq nə olduğunu bilmədi. Bütün divar boyu göyün, buludların qucağında

nəhəng, əzəmətli Ağrı dağı canlandı. Binanın o biri divarından baxanda, sanki divar yox, Ağrı dağının özü görünürdü: göylə, buludla birlikdə! Bəhruz bu işi başa vura-vura Əliqulu Qəmküsarı düşünürdü. Bilirdi ki, Əliqulu bu şəkli görəndə uşaq kimi sevinəcəkdir. Ancaq Tiflisdən onun qayıtmaması Bəhruza qərribə və anlaşılmaz gəlirdi. Demək olar ki, yolunu hər gün gözləyirdi. Hətta bu nigarançılığı haqqında atası Şirəlibəyə danışmışdı.

Bir gün yenə teatrdan yorğun çıxanda, xiyabanın kənarında, ağaca söykənib dayanmış, yaşmaq tutmuş, başında ağ çalma qaçqın bir qız gördü. Bəhruz ayaq saxladı. Çalma qızın alnını örtmüşdü, altından qara gözləri parıldayırdı. Bəhruz onun gözlərinə çox baxa bilmədi, soruşdu:

– Hardan gəlmisən?!

Sual cavabsız qaldı. Qız üzünü yan tərəfə çevirdi, ya qorxur, ya da ondan şübhələnirdi.

– Deyəsən, mənə inanmırsan?

Qız indi ona tərəf çevrilib çalma altından parıldayan qara gözlərini gözlərinə dikdi:

– Məndən nə istəyirsən?!

– Heç nə... rəssamam, şəkil çəkən... Səni necə başa salım, razı olsan, şəklini çəkərəm...

– Niyə?!

– Mənə lazımdır.

Qız heç nə başa düşmədiyi üçün bir müddət susub dinmədi, sonra qorxa-qorxa soruşdu:

– Mənə yemək verərsən?!

Bəhruzun ona elə yazığı gəldi ki, imkanı olsaydı, elə burda, bu saat ona yemək verərdi. Ani sükutdan sonra dilləndi:

– Qorxma, hər şey olacaq... Uzaqdan gəlmisən?!

– Kənddən, dağ kəndindən...

– Şəhərdə kimi var?!

– Heç kimim.

- Bəs nə edəcəksən?!
- Bilmirəm.
- Onda gedək mənimlə.
- Hara?!
- Bizə, evə... Anam var, bacım, qardaşım...
- Axı acam...
- Gedək, yemək də verərlər, hər şey, gəl dalımca...

Qızın yeriməyə halı yox idi, asta-asta Bəhruzun arxasınca gəlirdi. Bəzən dayanıb əli ilə başını tuturdu. Həyat girəndə, Bəhruz onu Şirin xanıma, Hürnisəyə tapşırırdı. Elə bu vaxt qızın rəngi ağardı, tirtap yerə sərildi. Şirin xanım yüyürüb onu qaldırdı:

– Yazıq qız, – dedi, – ay Hürnisə, tez su gətir, tez, tez... Qorxma, Bəhruz, yəqin ya yorğundur, ya da ac, indi keçib gedəcək, qorxma, əzizim...

Bəhruz Hürnisədən qabı alan kimi, dözməyib suyu qızın üzünə özü çilədi, Şirin xanım qollarını ovxaladı, bir azdan qız gözlərini asta-asta açdı, ilk dəfə Bəhruza baxdı. Onun parlaq qara gözləri işıq içində yanırırdı. Sonra ona yemək verdilər. Yeməyi gözünə təpirdi, amma Şirin xanım onu çox yeməyə qoymadı:

– Hamısı sənindi, bala, qorxma, hələ bu şərbəti iç... Sonra bir az ye, yat... durub yenə yeyərsən... Zavallı qızciğaz!

Qız yeməkdən sonra təndirəsinin böyründəki balaca otaqda soyunmadan yığılıb yatdı. Səhər Bəhruzun gözləri şəklini çəkmək üçün qızı öz otağına aparanda Şirin xanımın yanında dayanan Hürnisənin yazıq-yazıq baxan gözləri ilə qarşılaşdı. Hürnisə üzünü çevirib, təndirəsərə doğru getdi. Hürnisənin bu hərəkətindən Bəhruzun ürəyində bu dəfə bir sim qırıldı, insaf, mərhəmət duyğuları baş qaldırdı. Otaqda isə taxta kürsünü xalının böyründə qoyub qaçqın qıza tərəf döndü:

– Buyur, burda əyləş! – dedi – qorxma, yaxın gəl!

Qız döyüke-döyüke, şübhəli-şübhəli qalmışdı, çünki Bəhruzun nə istədiyini hələ anlaya bilmirdi, otaqdakı çərçivələr, kətanlar, müxtəlif şəkillər, kağız-kuğuzlar, molbert, fırça qabı, rənglər, sıxılıb bir qalama olmuş tubiklər... onu çaşdırmışdı.

– Nə oldu, yaxına gəl, nədən qorxursan?!

– Axı... Axı...

– Nə axı, gəl, burda əyləş, vəssalam, daha səndən heç nə istəmirəm. Keç!

Qaçqın qız qorxa-qorxa kürsüdə əyləşdi, Bəhruz karandaş götürüb çəkmək üçün ona tərəf baxdı, birdən-birə çəkə bilmədi, çünki qız gözəl idi: xüsusilə gözləri! Bunu ilk dəfədən görüb, duymuşdu. Ancaq indi... Ona ələlxüsus gözəl göründü. Qızın gözəlliyində təbiətin özündən doğan sığallanmamış məlahət gizlənmişdi, gözlərinin qaralığından süzülən xoş, sakit parıltı bu məlahəti təzə tərəvət verə-verə elə bil üzə çıxarırdı. Bəhruz bu gözlərin sirayətədicisi, nüfuzədicisi parıltısından təsirlənib soruşdu:

– Adın nədir?!

– Afər.

– Oo... Nə yaxşı addır. Kim verib bu adı sənə?!

– Atam.

– Durur?!

– Yox, beş il qabaq ölüb.

– Afər, başını azca yuxarı qaldır, hə, bax belə, azca da, yana əy... Yaxşıdır, bax beləcə dayan, tərpənmə!

Bəhruz onu çəkə-çəkə sorğu-suala tutdu, qız da başına gələnləri qırıq-qırıq danışdı. Nişanlısı mərd və qoçaq oğlandı. Kənddə oğlanın düşmənləri çoxdu. İntiqam almaq üçün Afərin bəkarətinə toxunmaq istəyiblər. Oğlan xəbər tutub, iki nəfəri öldürüb, qaçıb. Qız da gedib, başqa kənddə yaşayıb. Orda da qırğın düşüb. O da başqa qaçqınlara qoşulub, Naxçıvana gəlib çıxıb. Yollarda əziyyət çəkib.

Beləliklə, Bəhruz bir həftədən çox Afərin portretini yaratmaq üçün çalışdı. Səhər tezdən durub fasilələrlə gün batana qədər işlədi. Qız əvvəl rəssamdan qorxur, çəkinir, utanırdı. Tez-tez qapıya baxır, Bəhruz hansı vəziyyətdə dayanmasını yaxınlaşıb başa salanda hürkür, gözləri qorxu, həyəcan içində böyüyürdü. Hər ikisi yorulanda, dərhal durub çölə-həyəətə qaçırdı. Bəhruzu gülmək tuturdu, bəzən qıza acıyır, kədərlənirdi. Afər get-gedə ona öyrəndi, isinişdi, inanmağa başladı.

Bəhruz əvvəl Afəri başıaçıq çəkmək istədi, dil töksə də, yalvarsa da, buna heç cürə nail ola bilmədi, çalmanı başından açmadı ki, açmadı. Təkcə üzünü yana çevirib, saçlarından üç nazik hörük çıxartdı, sinəsinə saldı. Zil qara, uzun hörüklər işıq saçırdı. Afərin güllü köynəyi, ayaqlarına qədər uzanan gen-bol tumanı, məngüləli məxmər arxalığı içində bəlkə də qeyri-adi bir gözəllik gizlənmişdi. Ürəyində onu lüt çəkmək arzusu doğdu. paltarlarını tamam soyuna, saçlarını aç, çiyinlərinə tökə, elə o kürsüdəcə əyləş! Bu arzu dərhal ürəyində söndü, çünki bihudə iş idi, saçlarını açmağa razı olmayan bir qız, onun qarşısında lüt soyunardımı?! Heç vaxt! Ətini şişə çəksəydilər də! Bəhruz təşəbbüs belə göstərmədi, hətta Afərin bu cəhətinə görə qürur hissi duydu.

– Afər, səni istəyən olsa, ərə gedərsən?!

– Yox!

– Niyə?

– Nişanlım var, onu sevirəm, başqa heç kəsə ərə getməyəm, heç kəsə...

– Bəlkə səni məcbur etdilər?!

– Yox, ölərəm, ancaq getməyəm.

– Əgər nişanlımı tapmasan, onda necə?!

– Tapacağam!

Bəhruz onun bu inamına, bu qətiyyətinə heyran qalaraq, həvəslə, ilhamla işləyib, gözəl bir portret yaratdı.

Hələ heç zaman belə daxili eşqlə yanıb yaxılmamış, belə yüngüllük, xoşluq, rahatlıq duymamış, belə asan, belə sürətlə şəkil çəkməmişdi. Ona elə gəlirdi ki, portret təkcə özünün yox, hansısa sehrlı qüvvənin gücü ilə meydana çıxmışdı. Ağ çalmanın altından od saçan qara gözlər, həyatda olduğu kimi, dolğun, parlaq və canlı alınmışdı. Afər özü də yaxınlaşıb, şəkllə baxdı, güldü və gözlənilmədən soruşdu:

– Bunu neyləyəcəksən, qardaş?

Sadələvhəcəsinə verilən bu sual Bəhruzu sarsıtdı, doğrudan da, bu əsəri nə üçün, kimin üçün yaratmışdı? Qərībədir, bu barədə heç zaman düşünməmişdi. Odur ki, sual cavabsız qaldı. Bəhruz onda bilmirdi ki, gözəl qızın özü həyatın girdablarında itəcək, portreti isə əbədi qalacaq. Qəzetlərdə, jurnallarda çap olunacaq, sərgilərdə göstəriləcək, incəsənət muzeylərində, arxivlərdə göz bəbəyi kimi saxlanacaq. Bəhruz indi bunlardan bixəbər idi, suala cavab vermək əvəzinə Afərə baxıb özü sual verdi:

– Xoşuna gəlirmi?

– Gəlir. Yaxşıdır. Gözləri qəşəng çəkmisiniz...

– Sənin gözlərin daha qəşəngdir.

Afər bu tərifdən diksindi, geri çəkilib, başını aşağı dikdi və susdu. Bəhruz onun tamam çıxıb gedəcəyini bilirdi, ona görə meylini saldı, xoşladığı, gizlin-gizlin qəlbində közərən bir hisslə yaşadığı bu qızı sevmək üçün hazırı. Odur ki, onu buraxmaq istəmir, saxlaya biləcəyinə bir damcı ümidi olmasa da, yenə açıq söhbət etməkdən çəkinmədi:

– Afər...

– Bəli.

– Sən sabah getmək istəyirsən?

– Bəli.

– Mənim bir xahişim var...

– De...

– Bəlkə getməyəsən, həmişəlik qalasan...

– Nə üçün?! – Afər elə sadələvhcəsinə soruşdu ki, Bəhrüz üçün böyük çətinlik yaratdı. Rəssam onun gözlərinə baxmaq istədi, yox, mümkün deyildi, Afərin gözləri ancaq yerə dikilmişdi. Bircə dəfə də olsun, qaldırıb Bəhrüza tərəf baxmadı. Bəhrüz həyəcanlarına son qoyub, fikrini açıq bildirmək qərarına gəldi:

– Bilirsən, Afər, sən yaxşı qıza oxşayırsan. Mən də təkəm, heç kimim yoxdur, yəni arvadım... Əgər sən qalmaq istəsən, o zaman bir yerdə... Başa düşürsən?!

Afərin gözləri necə odlandı:

– Yox, yox, – dedi, – nişanlım var, onu sevirəm, axtarmağa, tapmağa gedəcəyəm.

Rədd olsa da, bu anda, bu vəziyyətdə Afər Bəhrüzün daha çox xoşuna gəldi, gözlərinə bax, şimşək kimi yanan od hələ çəkilməmişdi, əllərinə bax, göyə qaldırmış, yumruqlarını da düyünləmişdi, üzünə bax, qəzəblə, qətiyyətlə dolu idi.

– Yaxşı, Afər, necə istəyirsən, o cür hərəkət elə, sənə çətin olsa, qayıda bilərsən.

Bir gün sonra Afər həyətdə onlarla görüşdü; Şirin xanımın əllərindən, Hürnisənin üzündən öpdü, Bəhrüzün qarşısında dayanıb baş əydi, ağızdolusu təşəkkürünü bildirdi və qapıya tərəf getdi. Hürnisə də arxasınca. Yemək dolu bağlamanı Afərin əlinə verdi. Afər dönüb bir də onlara baxdı, baş əydi, “sağ olun” deyə-deyə qapıdan çıxıb getdi. Bəhrüz ağır kədər içində iş otağına girdi, hörmə kreslodə əyləşib, uzun müddət düşüncələrə qapıldı.

3

Gecə Naxçıvanın od içində yanan hissəsində güllə, hay-küy, qışqırıq səsi aləmi götürmüşdü. Bura Xoylu məhəlləsi idi, qırğın, döyüş gədirdi. Qonşular arasında,

iki millət arasında. Yenə fitva öz işini görürdü. Təkə səhər sakitlik çökdü. Amma bu sakitlikdə dəhşətli fəryad vardı. Ölənlər ölmüş, çoxu qaçmış, evlər xaraba qalmışdı. Bu, nə müsibətdir, aman Allah! Ev-eşiyindən, ocağından didərgin düşən insanlar, uşaqlar, qadınlar, qocalar bəs hani? Hardadırlar? Meyitləri araba-araba düz qəbiristanlığa daşıyırdılar. Bu arabaları görəndə Bəhrüz çox baxa bilmədi, onu qəhər boğdu, üzünü çevirib birbaşa teatra gəldi.

Ürəyi ağrıyırdı, bu ağrı ilə Ağrı dağının şəklini başa vurmağa çalışdı. Pilləkəni divara söykəyib yuxarı hissələrində işə başladı. Əliqulu Qəmküsardan nigaran qalmışdı. Kaş gələ Əliqulu, kaş divardakı Ağrı dağını görə! Dağın qarlı zirvəsini çəkirdi. “Heç nə qalmayıb, bir, iki, üç günə qurtaracağam, qoy Əliqulu gəlib heyrətdə qalsın”. Belə fikirləşdiyi vaxt aktyorlardan kimsə gəlib Əliqulu Qəmküsarın öldürüldüyünü xəbər verdi. Bəhrüzün bu xəbərdən başı gicəlləndi, pilləkən qarışıq yerə gəldi, yaxşı ki, yüyürüb pilləkəni tutdular. Bəhrüz elə bildi, onu Ağrı dağının zirvəsindən uçuruma atdılar. Gözlərini açdı, hər yeri zülmət içində gördü, zülmətin içindən bir işıq parıldadı, böyüdü, “tezliklə qayıdacağam” deyən gur səs dalğalandı, sonra işıq da, səs də qeybə çəkildi. Bu nədir?! Bəhrüz Əliqulu Qəmküsarın səsini aydınca eşidirdi. O ki uzaqda deyil, hardasa, bu yaxındadır. Bəhrüz yenə gözlərini açdı, bu dəfə özünü aktyorların əhatəsində gördü, ayağa qalxmaq istədi, bacarmadı. Qollarından tutub qaldıranda, şübhəli-şübhəli soruşdu:

– Deyəsən, Əliqulu Qəmküsarın səsi gəlirdi?!

Şaşqın, heyrət içində aktyorların bir-birinə baxması Bəhrüzün nəzərindən yayınmadı, birdən Adilin ona dikilən, heyrət dolu, iriləşən gözlərini, böyrünə qısılib büzüşən Lətifin qorxudan ağaran sifətini gördü. Şüuru özünə qayıtdı. Pilləkənin başında olarkən eşitdiyi xəbər ildırım

kimi beynində parıldadı. Yenə gözləri qaraldı, amma bu dəfə böyük çətinliklə özünü ələ aldı.

Evə gələndə bütün bədəni od tutub yanırdı. Şirəlibəy həkim kimi son vaxtlar Naxçıvanda nüfuz qazanmış Əli Mirzə Abbasovu gətirdi. Onun müalicəsi xeyirli nəticə verəndə, Şirin xanım sevinə-sevinə “balam, bu həkimin nə sayalı ayağı var” deyə, ağız dolusu təriflədi. Bəhrüz on gündən sonra xeyli yaxşılaşdı. Bu müddət ərzində ona Hürnisə xidmət etdi, bir dəqiqə də olsun, yanından uzağa getmədi, hər arzusunu yerinə yetirib qulluğunda dayandı. O, hər dəfə gözünü açanda, böyründə hazır olan Hürnisəni görürdü. Hürnisə çay verir, yemək gətirir, sakitlik yaradır, balaca qardaşı Rüstəmi içəri buraxmır, bəzən kağızı, qələmi gizlicə döşəyin böyrünə qoyurdu. Bəhrüz bunları görəndə kövrəlir, Hürnisənin hər hərəkətini izləyir, gözaltı baxır, fikirləşirdi. Hiss edirdi ki, vaxtilə qəlbindəki mərhəmət duyğusunu indi şəfqət duyğusu əvəz edib. Həm də Hürnisə ağıllı, işgüzar qızıdır, Nazlı kimi qəşəng olmasa da, kifir də deyil, yaraşıqlıdır, məlahətlidir. Ürəyinə damcı-damcı süzülən isti duyğu əskilmir, əksinə gün-gündən artır, böyüyürdü.

Əliqulu Qəmküsarin ölümü Şirəlibəyə daha güclü təsir etmişdi, zarafat deyil, neçə ilin yaxın, mehriban dostu birdən-birə həyatdan köçmüşdü. Hadisənin necə baş verdiyini dəqiq bilməsə də eşitdiyini qırıq-qırıq Bəhrüza danışmışdı. Həmin gün, yəni martın on dördündə səhər Əliqulunun “Al bayraq” qəzetində şeiri çıxmışdı. “İngiltərə” adlanan bu şeir bütün Tiflisdə səs-küyə səbəb oldu. Şair hara gedirdisə, hamı mənə ilə süzüb, müxtəlif fikirlərlə, “şir ürəyi yemisən”, “cəsarətə bax!”, “qorxmaz adamsan, Əliqulu!” kimi sözlərlə onu təbrik edir, fəxrlə çiyinə əl vuranlar da tapılırdı. Kefi kök olan Əliqulu Qəmküsar axşamərəfi özünü Şeytanbazardakı “Roza” restoranına saldı. Bura onun sevimli yerlərindən idi və

Bəhrüz bu restoranda, Tiflisdən ayrıldığı günün ərəfəsində bir yerdə keçirdikləri günü kədərlə xatırladı. O zaman Əliqulunun dediyi sözlər isə yadında idi, yenə teatrdan danışdı. Bu teatrdə həmin axşam dostları ilə möhkəm içdi. Evə də getmək istəmirdi. Nəhayət restoranı çox gec tərk etdi. Evlərinə yaxınlaşanda, qapının yanındaca, arxadan güllə ilə vurdular. Şirəlibəy daha heç nə bilmirdi, kim və nə üçün vurmuşdu, məlum deyildi.

Bəhrüzü yandıran o idi ki, Naxçıvan teatrının dirəyi uçmuşdu. Əliqulu Qəmküsarsız teatr sanki yox idi, qurucə binadan, daş-divardan, tavandan başqa bir şey deyildi. Çünki onu canlandıran, hərəkətə gətirən, bütün Naxçıvanın döyünən ürəyinə çevirən bir adam daha həyatda yox idi, buna görə teatr susuz dəyirman kimi qalmışdı.

4

Bəhrüzünü varlığında həmişə kədər yaşayırdı, bu kədərə elə öyrəşmişdi, yəqin ki, onsuz işləyə, fikirləşə, düşünə bilməzdi. Bu, adi, boş, mənasız deyildi, ətraf mühitdən, gördüyü dünyadan, insanlardan, özünün həyatla təmasından doğan, göydən, yerdən süzülən, qeybdən gələn bir kədər idi, təkcə varlığının dərinliyində qalmırdı, çox zaman zahirində –iri, dəyirmi, qarayanız sifətində də üzə çıxırdı.

Günlər keçdikcə, Bəhrüz daha da yaxşılaşırdı. Ayaq üstə durub gəzir, pəncərədən baxır, işlərini gözdən keçirir, yorulub təzədən yatağına uzanırdı.

Çəkmək istəyirdi, ürəyində həvəs vardı. Əliqulu Qəmküsarla əlaqədar fikirlər, düşüncələr onu yormuşdu, yenə bunlardan uzaqlaşma bilmirdi.

Hürnisə həmişəki kimi, otağın o tərəfində, qapının yanında, xalının üstündə əyləşmişdi. Bəhrüz kağız, qələm götürüb özündən xəbərsiz onu çəkməyə başladı.

Bir şey çıxmadı, darıxıb yenə ayağa durdu, pəncərəyə yaxınlaşdı. Palçıqlı küçədən tələsə-tələsə adamlar keçir, tutqun havada yağış damlları ağarır, yaxın evlər, həyətlər bu tutqunluq içində itib batırdı. Birdən... Küçənin o biri torpaq hasarının böyrü ilə yavaş-yavaş irəliləyən qız gördü. Uzaqdan onu tanıya bilmədi, çünki Narınc kimi geyinmiş, başına şlyapa qoymuşdu. Bəhruzu maraqlı bürüdü, qız başını qaldırıb pəncərəyə baxıb güldü, sonra o, torpaq hasardan aralanıb, pəncərəyə doğru gəldi. Bəhrüz indi onu tanıdı, Afər idi, geyimi dəyişsə də, gözəlliyi dəyişməyən Afər! Hələ gözləri, elə bil ki, əvvəlkindən işıqlı, əvvəlkindən qəşəng olmuşdu. Bu zaman yağış kəsdi, qatı duman axmağa başladı. Afər isə pəncərənin qarşısında dayanıb Bəhruzun gözlərinə baxıb gülümsündü. Nə isə dedi, Bəhrüz heç nə eşidə bilmədi, mənasını anladı. Anladı ki, Afər qayıdıb gəlib, özü də həmişəlik! Sürətlə axan duman küçəni bürüyüb pəncərəyə, Afərə doğru süründü. Qız bu duman içində itmədi, sanki duman onun gözəlliyini artırmaq üçün gəldi.

- Bu sən sən, Afər?!
- Mənəm, Bəhrüz!
- Nə əcəb qayıtmısan?!
- Sənə görə.
- Doğrudan?
- Doğrudan. Görmürsən məni?
- Onda niyə küçədə dayanmısan, keç içəri.
- Tələsmə, Bəhrüz.
- Nişanlıyı tapdın?
- Yox!
- Ümid də yoxdur?
- Yox!
- Bəlkə sağdır?!
- Yox, sağ deyil, yalan, doğru eşitdim ki, öldürüblər. Mənsə buna inanmıram, inanmıram! Yenə axtaracağam!
- Bəs onda niyə yanıma gəlmisən?!

– Çox fikirləşdim, gördüm ki, hamıdan yaxşı sən sən, ona görə yanına qayıtdım.

– Həmişə qalmaq üçün gəlmisən?!

– Həmişə yox...

Bu nədir? Duman çəkilir, özü ilə bərabər qızı da aparıb gedirdi. Afər əllərini açıb Bəhrüza doğru can atırdısa da, qüvvəsi çatmır, gedir, uzaqlaşır, yavaş-yavaş dumanla birlikdə qeybə çəkilirdi.

Bəhrüz özünü saxlaya bilməyib “Afər” deyə bərkdən qışqırdı, öz səsindən diksinib, bu dərin, güclü xəyalatdan ayrıldı, birdən-birə özünə gəlmədi, çünki bu xəyal onun üçün həqiqətə yaxın idi. Geriyə çevriləndə Hürnisənin arxasında məzlum-məzlum dayandığını gördü.

– Bəhrüz dadaş, qorxma, keç yerinə, uzan...

Bəhrüz yatağa girəndə hiss etdi ki, bərk yorulub, tərs basıb, ayaqlarında, qollarında taqət yoxdur. Onu dərhal yuxu apardı. Oyananda gördü ki, Hürnisə yenə əvvəlki yerindədir. Kağız, qələm götürüb, çəkməyə başladı. Xalının üstündəki nazik döşəkçədə yun corab geydiyi ayaqlarını uzadıb əyləşmiş qızın başına örtüyü güllü kəlağayısının ucları sinəsindən sallanırdı. Onun kəlağayı ilə duruşunda, nəse tikdiyi üçün başını əyməyində, üzünün bu kəlağayı içində itməyində sadə bir gözəllik vardı. Kəlağayını da, uclarını da, onun yun corablı ayaqlarını da çəkdi, birdən səsləndi:

- Kəlağayını aç başından.
- Niyə, Bəhrüz dadaş?!
- Çəkmək istəyirəm.
- Aça bilmərəm.
- Hürnisə, xahiş edirəm, aç...
- Yox, yox...
- Bu ki, çətin iş deyil, aç! At bir kənara. Axı o kəlağayını evdə niyə örtürsən?!
- Tez elə, aç! Yoxsa özüm gəlib açaram!
- Olmaz, Bəhrüz dadaş.

– Niyə olmur, aç!

Bəhruz hirsle yatağından qalxıb, Hürnisəyə yaxınlaşanda, qız dimdik ayağa qalxdı, qorxa-qorxa geri çəkilib, divara söykəndi:

– Keçin yerinizə, Bəhruz dadaş, yalvarıram, keçin...

– Özün açarsan?!

– Yaxşı, yaxşı... Keçin...

Bəhruz qayıtdı, Hürnisə kəlağayını açanda, qapqara, yoğun, qəşəng hörükləri sinəsində görünən kimi, Bəhruz Şahab məhəlləsində, Süddünənənin yaxınlığında vaxtilə gördüyü qızı, onun acı taleyini xatırladı. Bu saçlar Hürnisəni birdən-birə dəyişdi, elə bil qarayanızlığını, burnunun azacıq kobudluğunu, dodaqlarının solğunluğunu gizlətdi, ilk gənclik tərəvəti ilə dolu üzünün gözəl cizgilərini üzə çıxartdı. Yanaqları necə totuq idi və necə qızarmışdı. Yerə baxdığı üçün yarıörtülü, iri göz qapaqlarının kölgəsi üzündə titrəyirdi. Bəhruz onun hörüklərini çəkirdi. Bərk yorğunluq duyub, yerinə uzandı, Hürnisə dərhal kəlağayısını bağlayıb, üstünə cumdu:

– Nə oldu, Bəhruz dadaş?!

– Heç nə... Azca yoruldu.

– Qatıq gətirim?

– Gətir!

Hürnisənin gedib gəlməyi bir an çəkdi, balaca, güllü kasada qatığı gətirib, qaşığı-qaşığı ona verməyə başladı. Bəhruz ancaq qıza baxırdı, Hürnisə bunu hiss edib, yanaqları rəngdən-rəngə düşür, bütün qüvvəsi ilə Bəhruzun gözlərinə baxmamağa çalışırdı. Birdən qaşığı uzatdığı yerdə Bəhruz biləyindən tutdu, istər-istəməz ona sarı baxdı, bütün varlığı titrədi, gözləri yumuldu. Bəhruz bu fürsətdən istifadə edib, azacıq qalxdı, dodaqlarını dodaqlarına yaxınlaşdırdı. Qəribədir ki, öpməyə cürəti çatmadı, Hürnisə gözlərini açıb:

– Oy! – deyə kənara sıçradı, öz əvvəlki yerinə keçdi.

Bəhruz sağaldıqdan sonra, birinci növbədə, teatrın divarındakı Ağrı dağının şəklini tamam bitirdi. Sonra Xoylu məhəlləsindəki xaraba evləri çəkdi. "Qaçqınlar" silsiləsini davam etdirmək niyyəti ilə şəhəri gəzdi. Köhnə, uçuq evlərin divarlarına söykənən, məscid ətrafında dolanan, bazarda hərlənən, oğurluq edən, küçələrdə gəzən uşaqları, yeniyetmələri, qızları, qocaları bir-bir gözdən keçirdi. Gəzə-gəzə ən böyük arzusunu – Naxçıvan çaparı haqqındakı əsərini çəkib başa vurmaq üçün fikirləşdi.

Yenə ürəyinə kədər doldu; həmişə qəlbində yaşayan kədərinin üstünə təzə-təzə hisslər əlavə olunduğundan yandıran, titrədən, kövrəldən kədərə çevrildi. Padşahlıq bağına çatmamış geri qayıtdı, məscidin yanından ötüb Xoylu məhəlləsinə tərəf getdi. Bu tərəflərdə cır-cındır içində bir oğlan görmüşdü, onu axtarıb tapdı, yanına çağırırdı. Başındakı papağın u üstündən ağ çirkli yaylıqla boğazına kimi bağlamış bu ayaqyalın oğlanın üzündə heyrət, qorxu ifadəsi doğdu, yerindən tərpənmədi. Bəhruz özü yaxınlaşıb, məqsədini bildirib fırça qutusunu açdı, qatlama stulunu düzəldib sulu boya ilə işləməyə başladı.

– Adın nədir, oğlan?!

– Qədir.

– Nə etmək istəyirsən?

– İş tapmaq...

– Nə bacarırsan?!

– Çobançılıq...

– Heç kəsin yoxdur?

– Bacım var, axtarıram, tapa bilmirəm. Ölüb, qalıb, nigaranam.

– Necə qızıdır?

– Məndən balacadır, qəşəng, dəyirmi sifəti var, saçlarından nazik hörüklər düzəltməyi sevir. Başına qırmızı yaylıq bağlayıb. Adı Reyhandır.

– Söz verirəm, əgər mənə rast gəlsə, mütləq yanına gətirərəm.

Bəhrüz Qədirlə üç gün dalbadal görüşdü, onu xaraba, uçuq evlərin yanında çəkdi. Qədir torba kimi sallanan cırıq, yamaqlı şalvarına uyğun gələn köynək, onun üstündən qırmızı rəngli başqa köynək geymişdi. Qırmızı köynəyinin ətkələri cırıq-cırıq idi. Bu vaxt başqa qaçqın oğlan yaxınlaşıb yanında dayandı. Ay aman, nə gündə idi! Ona baxanda Qədir bəy balasına oxşayırdı. Bəhrüzün ürəyi yenə sıxıldı, daha ona baxa bilmədi. Qədirin portretini bitirdiyindən doğan sevincinə kölgə saldı. Bəhrüz cibindən bir manat pul çıxarıb Qədərə verəndə onun gözləri işıqlandı, pulu demək olar ki, göydə “qapdı” və bazara tərəf qaçdı. O biri oğlan da dalınca getmək istəyirdi ki, Bəhrüz yolundan saxladı:

– Dayan, a bala, gəl o daşların üstünə çıx!

– Mənə də pul verərsən?! – yazıq-yazıq dilləndi, – Acam e... Səhərdən acam.

– Yaxşı, verərəm.

Oğlan başını qırmızı yaylıqla bağlamışdı, köhnə, əzik-üzük, cırıq pencəyinin bir tərəfi olmadığından bir qolu çılpaq qalmış, iri, çirkli qarnı qabağa çıxmışdı. Ayaq üstə dayanmış meyidə bənzəyirdi. Rəngi-ruhu solmuşdu. Uçuq divarın daşları üstünə qalxmağa oğlanın gücü çatmadı, hıqqanıb, töyşüyüb yazıq-yazıq baxdı, daşlara söykəlib qaldı. Bəhrüz iki gün dalbadal onu çəkdi. Demək olar ki, qurtardı, ancaq hələ yenə işləmək istədi, odur ki, üçüncü gün də görüşməyi qərara aldı.

Bəhrüz üçüncü gün gələndə onu görə bilmədi, soraqlaşdı, axtardı, Qədərə rast gəlib ayaq saxladı. Qədir təzə köynək geymişdi, əvvəlkiləri, görünür, tamam çıxarıb

atmışdı. Doğru hərəkət etmişdi, axı köhnə şeyləri əynində saxlamağın nə mənası vardı? Qədir Bəhrüzün sualına mənfi cavab versə də ötüb keçmədi, etinasız olmadı, azca fikirləşdi. Səhərdən bəri həmin oğlanın heç görünməməsi Qədri şübhələndirdi.

Qədir gözlənilmədən uçuq evlərə doğru qaçdı. Bəhrüz də onun dalınca getdi. Evlərin tökülən divarları arasına girən Qədir ora-bura vurnuxdu, səslədi, çağırdı, birdən özü də itdi. Səs-səmir kəsildi. Bəhrüz o yan, bu yana baxdı, şübhələndi, istədi ki, Qədri səsəyə. Bu vaxt tükürpədicisi qışqırıq eşidib yerində dondu. Bəhrüz Qədirin hansı tərəfdə olduğunu təyin etməkdə çətinlik çəkdi, uçuq divarın arasına girib, yavaş-yavaş irəlilədi. Bir az sonra onu yarıörtülü bir otağın küncündə dayanan görüb yaxınlaşdı:

– Nə olub, Qədir?!

Qədir hönkür-hönkür ağlayırdı. Əli ilə uçulub tökülmüş qalaq-qalaq daşlardan bir az aralıda, ot-ələf üstünə uzanmış oğlanı göstərdi. Bəhrüz dik atıldı, rəngi ağardı. Oğlan necə yatmışsa, səhər qalxmamış, eləcə həmişəlik yerində qalmışdı. Bu dəhşətli səhnədən Bəhrüz özünə güclə gəldi, Qədirin qolundan tutub bu xarabalıqlardan uzağa apardı. Oğlanın göz yaşları kəsilmədi. Bəhrüz onu sakit etməyə çalışsa da, mümkün olmadı ki, olmadı. O qaçqın oğlanın ölümündən daha çox Qədirin belə dərddi-dərdli ağlamağı Bəhrüzün bütün varlığını yerindən oynatdı. O gün işləmək istəmədi, daha doğrusu, bacarmadı, şəhəri başdan-başa ələk-vələk elədi, harda qaçqın qız gördüsə, onu Qədirin bacısı Reyhana bənzətdi.

Birdən yadına düşdü ki, Əkbərbəyin evindəki iyirmi uşağın arasında qızlar da var. O beş-altı qızın içində, deyəsən, Reyhana oxşarlığı olan bir qız da var. Deyəsən. Bir də gördü ki, ikimərtəbəli binanın qarşısındadır. Ona qapını qulluqçu açdı, tanıyıb içəriyə dəvət edə-ədə Əkbərbəyin evdə olmadığını söylədi. Bu vaxt Bəhrüz nəgmə

səsi eşitdi, bu nəğməni çox adam oxuyurdu. Məətəl qalıb, qulluqçunun üzünə baxanda, qadın gülümsündü:

– Zöhrə xanımdır, – dedi, – uşaqlara nəğmə öyrədir.

Bəhrüz içəriyə, dördkunc dəhlizə girib, böyük otağın böyründəki yarıaçıq qapıya yaxınlaşanda, yenə dayandı. Çünki uşaqların qəribə tərzdə oxuduğu nəğmə ona elə xoş gəldi ki, dinləməkdən ləzzət aldı. Qulluqçu qadın mətbəxin qapısı ağzında dayanıb, gülə-gülə həm dinləyir, həm də Bəhrüza baxırdı. Bəhrüz qapıdan içəri boylandı, xalılarının üstündə dayanan uşaqlar gözlərini Zöhrə xanıma zilləyib, ağızlarını quş ağzı kimi açır, boyunlarını əyib tənbel-tənbel oxuyurdular. Divar tərəfdə ayaqları nazik, əyri olan oğlan heç kimə baxmadan təkcə dodaqlarını tərpədirdi. Başqa bir oğlan isə ağzını böyük açır, amma səsi çıxmırdı. Zöhrə xanım hirsləndi:

– Düz oxumursunuz! – dedi – təzədən başlayın!

Zöhrə xanım arxada kiminsə olduğunu hiss eləyib, bir anlıq dayandı, geriye çevrilib Bəhrüzü gördü:

– Oo... Bəhrüz bəy... – gülümsündü, – buyurun içəri...

– Bağışlayın, Zöhrə xanım, mane oldum...

– Xoşdur, xoşdur, Bəhrüz bəy... Hansı külək sizi bizim tərəflərə gətirib çıxarıb?!

– Balaca, qaçqın bir qız axtarıram, adı Reyhan... Dedim, bəlkə sizin uşaqların arasında olar?!

Bəhrüz uşaqları gözdən keçirəndə, onların duruşundakı muti, yazıq, boynubükük, əli ağzında, bir çiyini yuxarıda, bir çiyini aşağıda, mırıqdişli, ağzı açıq, mürgülü, bunlara bənzər vəziyyətlərindən gülməyi tutsa da, özünü saxladı. Dəyirmisifətli qızı görüb naümid yanına çağırırdı. Qız qorxub geri çəkildi, gəlmək istəmədi. Zavallı! Bəhrüz onu bir də səsləyib çağıranda, ağlamağa başladı, elə bildi ki, aparmağa gəlirlər. Zöhrə xanım irəli yeriyib onu bəğrinə basıb göz yaşlarını silə-silə:

– Niyə ağlayırsan? – soruşdu, – yaxşı əmidir o...

– Mən... Mən getmək istəmirəm...

– Qorxma, qızım, səni aparın yoxdur.

– Adın nədir? – Bəhrüz soruşdu.

– Əmisi, onun adı Reyhan deyil... – deyə Zöhrə xanım bayaqdan qorxu içində baxan balaca qızın başını sığallayıb Bəhrüzün yanına qayıtdı – axtardığımız bizim uşaqların arasında yoxdur, Bəhrüz bəy!

– Görürəm yoxdur, bağışlayın, Zöhrə xanım, hələlik. Əkbərbəyə salam söyləyin.

Kor-peşman qayıdan Bəhrüz yorğun olduğunu duyub, ordan birbaşa evə gəldi, yerinə girən kimi yatdı.

6

Qaçqınlar xəyalından çıxmırdı.

Şəhərdə erməni generalı Andronikin dəhşətli hücumlarından, vəhşiliklərindən yana-yana danışır dılar. Türkiyədə xəyanət üstündə bir qulağı kəsilmiş Andronik ətrafına böyük qoşun yığmışdı. Məqsədi bütün azərbaycanlıları qılıncdan keçirmək, Naxçıvanı, Qarabağı zəbt etmək idi. Onun burnu Naxçıvanda möhkəm əzildi, odur ki, yuxarılara, Qarabağa tərəf hərəkət etdi. Qabağına çıxan bütün Azərbaycan kəndlilərini dağıdır, yerlə-yeksan edir, camaat isə canını qurtarıb qaçır. Silahsız, fağır, torpaq adamı olan sadə insanlar evsiz-eşiksiz qalır, hara gəldi baş götürüb gedirdilər.

Onların çox hissəsi yaxın olduğu üçün Naxçıvana gəlirdi. Bəhrüz ürəyi ağrıya-ağrıya onları çəkir, çəkirdi...

Məsciddən aralıda, balaca, dəyirmi bağın xiyabanında bir dəstə adam dayanmışdı. Ortalıqda on, on iki yaşında, başına araçqın qoymuş bir qız məzəli hərəkətlərlə rəqs edirdi. Araçqının hər tərəfindən pullar sallanırdı. Qız elə oynayırdı ki, pullar buna uyğun gələn ahənglə cingildəyirdi. Özündən balaca, yeddi-səkkiz yaşlı bir oğlan isə

dəf çalırdı. Başındakı dəyirmi papaq iri olduğundan onu gülünc göstərirdi, dəfi şövqlə vurduqca, necə-edirdisə, papaq başında qalxıb-düşürdü.

Bəhrüz onlara baxırdı. Çiyinə bir əl toxundu. Geriyə dönəndə qarşısında tanış sifətli bir adam gördü.

– Sizə nə lazımdır?

– Yenə məni tanımadın, eybi yox, Bəhrüzbəy, Cəfərqulu xanın köməkçisiyəm.

– A!.. Buyurun... – Bəhrüz onu – Naxçıyanda sərgidə, Tiflisdə isə pansionatın qabağında və vağzallarda gördüyü dazbaş adamı indi tanıya bildi – mənə dair qulluğunuz?!

– Cəfərqulu xan sizi görmək istəyir...

– Çox şadam, nə vaxt təşrif buyurursunuz?!

– Nə vaxt istəsəniz...

Cəfərqulu xan onu soyuq qarşıladi, elə bil yayda, sərgiyə gələndə gördüyü adam deyildi, ağ köynəyin əvəzində indi əynində yaşıl ipəkdən köynək, köynəyin üstündən qoyun dərisindən cübbə geymiş, cübbənin yunları elə bil onu havaya qaldıracaqdı. Bəhrüzü altdan-yuxarı süzüb birbaşa mətləbə keçdi:

– Təvəqqe edirəm ki, qızımın şəklini çəkəsən...

– Baş üstə, xan! Nə vaxt buyurursunuz?!

– Hazırsansa, elə indi...

– Hazıram.

Bir azdan nökerin müşayiəti ilə Bəhrüz uzun dəhlizdən keçib, başdan-başa xalılarla döşənmiş geniş otağa daxil oldu. Otağın bir yanında dəmir çarpayı, bir yanında beş-altı gözlü komod, komodun yuxarı hissəsində, divarda, ətrafi naxışlı güzgü, çarpayının üstündə isə xalı, xalının üstündə Bəhrüzün Haça dağ şəkli vardı. Öz əsərini belə otaqda görə Bəhrüza sanki dünyanı verdilər. Bunu ona Tiflisdə Narınc deyəndə, əhəmiyyət verməmişdi, amma indi gözləri ilə görəndə tamam başqa təsir duydu,

sevinib divara baxdı, olduğundan iki qat güclü və füsunkar əsər kimi göründü. Bu vaxt qulluqçu ilə birlikdə Narınc içəri girdi və düz Bəhrüzün üstünə gəldi. Yenə gah kiçilən, itən, gah çıxan, böyüyən xalı ilə birlikdə qəşəng üzü işıq saçdı.

– Bəhrüz, xoş gördük, – deyə əlini uzatdı, – necəsən, Bəhrüz?!

– Sağ ol, Narınc, pis deyiləm.

– Sən məni elə indi çəkmək istəyirsən?!

– Elə indi!

– Qoy onda gəlin kimi bəzənim, sonra. Bir az gözləyə bilərsən?

– Əlbəttə!

Bir azdan qayıdan Narınc tanınmaz olmuşdu. Bu nədir, ilahədir, mələkdir, möcüzədir, yoxsa sehrli qüvvədən yaranmış gözəllər gözəli?! Bəhrüz qeyri-adi gözəlliyin qarşısında titrədi, ona pəncərə tərəfdə əyləşməyi məsləhət görüb, rəng qutusunu açdı. Qulluqçu da Narıncın yanında, komoda söykəlib dayandı. Bəhrüz bir də diqqətlə Narıncı baxdı. Çin qumaşından olan zərif köynəyinin üstündən təptəzə arxalıq geymişdi. Arxalığın ətəkləri, yanları məngüləli idi, qızılı saplarla toxunmuşdu. Boynundan zümrüd muncuqlu, qızıl pullu silsilə sallanırdı. Şəfəq saçan boğazaltı isə onun ağappaq boynunu tamam tutmuşdu. Hələ sırğaları! Naxışlı, zərli araçqını. Bu gözəl bəzəklərin içində isə işıq saçan qəşəng üzünün gözəlliyi daha qabarıq üzə çıxırdı. Bəhrüz çəkməyə başlayanda, Narınc soruşdu:

– Tiflisdə sonra yanıma gəlmədin.

– Bir dəfə gəldim.

– Nə vaxt?! – Narınc sadələvhəsinə heyrtləndi, – heç yadıma gəlmir.

– Çünki səni görə bilmədim.

– Niyə?!

– Çünki pansionatın qarşısında bir kişi – daha doğrusu atanızın köməkçisi mənə xəbərdarlı etdi ki, bir daha bu ətrafda fırlanmayım.

– Sən də qorxdun, fırlanmadın?!

– Yox...

– Oy... Hər adamın sözü ilə durub-oturmaq... Hələ ona dönə-dönə tapşırıbmışam ki, mənim işlərimə burnunu soxmasın. Səninlə Mixaylovski xəstəxanasına getməyimi də atama çatdırıb.

– Hardan bilib ki?!

– Onun bilmədiyi şeyə qurd düşər. Onda işi-peşəsi nə idi, məni güdmək... Bircə sənin yanına gəlməyimdən xəbər tuta bilməyib.

– Nə əcəb?!

– Allah bilir, haralarda veyillənirdi. Bəzən atamı da başa düşə bilmirəm. Öz atamı. Az qalır məni quş kimi qəfəsdə saxlasın. Deyirəm ki, ata, icazə ver, həyətdən bayıra çıxım, heç yerə qoymur, üstümə qışqırır. Şəklimi çəkmək üçün səni çağırmaq istəmirdi. Yalvarıb yaxarmışam. Axır ki, birtəhər ipə-sapa yatıb. Mən səni tez-tez yad edirdim. İnan, oğlan olsaydım, evinizə də gələrdim.

– Mən şad olardım, Narınc.

– Ancaq neyləyim ki... Bizim qəribə qayda-qanunlarımız çox şeyə mane olur... Gələ bilməmişəm. Bir şeyi səndən gizlətməyəcəyəm. Səni görmək istəyirdim. Çox... Bəs sən?!

– Mən də...

– Heç inana bilmirəm, Bəhrüz?!

– Niyə inanmırsan ki?!

– Görmək istəsəydin, gələrdin.

– Bir neçə dəfə gəlmişəm bura, hasara qədər, dayanıb hasarın yanından baxmışam.

– Mənə görə gəlmisən?

– Səndən başqa burda heç kimi tanımıram.

– Çox sağ ol, Bəhrüz! Hasara qədər gəlmisənsə, demək məni görmək istəmişən! Bir sualım da var: nə üçün?!

– Bilmirəm, amma görmək istəmişəm.

Narınc qəhqəhə çəkdi.

– Mən izah edə bilərəm. Sənin gözəl sənətin var, Bəhrüz. Bu sənətinə görə mən bəzən qibtə edirəm. Axı sənətkarları hamı sevir, eləcə də mən...

Narınc nədənsə kədərləndi, başını aşağı dikib susdu. Bəhrüz indi özünü sərbəst duyub, sürətlə çəkir, onun bu vəziyyətdəki duruşunu – bu duruşdakı gözəlliyi verməyə çalışırdı. Təbəssümü itdiyi üçün üzünün işığı azalmışdı. Göz qapaqları aşağı enmişdi. Qızıllar, parıltılar içində zərif, kədərli, düşüncəli bu qız daha füsunkar olmuşdu. Bəhrüz qaçqınları xatırladı, onlarla Narınc arasındakı dərin uçurumu gördü, nədənsə xəyalına gah Hürnisə, gah Tiflisdəki Mixaylovski xəstəxanasında rast gəldiyi Pakizə canlandı və birdən hiss etdi ki, Narınc üçün bu bəzəklər, parıltılar yoxdur, bunlarla yaşamır, ürəyində tamam başqa duyğular var. Bir də gördü ki, Narınc vəziyyətini dəyişmədən, həzin-həzin şeir oxumağa başladı. Sonra susdu, eləcə fikir və xəyal içində qaldı. Birdən-birə Bəhrüz onu sığalarsız, boğazaltsız, silsiləsiz təsəvvürünə gətirdi, bunlarsız da Narınc qəşəng idi. Qızın belə fikrə, xəyalə getməsi rəssamın sürətlə və inamla işləməsinə kömək etdi.

Evə gələndə bərk yorğun olduğunu duyub, xalının üstünə sərildi, mütəkkəyə söykənib kədər qarışıq sevinclə, düşünməyə başladı. Dil-dil ötən Şirin xanım yemək gətirdi, Bəhrüz yeməyə gözünün ucu ilə də baxmadı. Nə yemək?! Öz-özünə məətəl qaldı. Bir damcı da olsun yemək istəmirdi. Sanki dünyanı yemişdi. Hansı tərəfə çevrilirdisə, təkcə Narıncı görürdü: bər-bəzəksiz, qızılsız, parıltısız, sadə, güləş, mehriban Narıncı. Hiss edirdi ki, ona qanı qaynayır, bir çınqıya, bir kəlməyə bənddir, dərhal alışı, yana bilər. Birdən Hürnisə yadına düşdü, axı yeməyi həmişə Hürnisə gətirirdi, bəs hanı, hardadır?! Qəribədir, son vaxt-

lar bu yazıq, fağır qıza ürəyində duyduğu istilik birçə anda yox olmuşdu. Hürnisəni sevmək istəyirdi, sevə bilmirdi. Narıncı isə sevmək haqqında düşünmürdü, amma sevməyə hazır idi. Sevsəydi də bunun nə mənası?! Heç Cəfərqulu xan ona – kəsib bir rəssama doğma qızını verərdimi?! Belə ziddiyyətlərlə, qəribəliklərlə, tərsliklərlə dolu həyatın çərçivəsindən də çıxmaq mümkün deyil.

Şirin xanım yenidən otağa girəndə hay-küy saldı:

– Bu nədir, gözüm-canım, yeməyə əl də vurmamısan, nə olub, yoxsa xəstəsn?! Ye, qurbanın olum, ye, dərdin-azarın mənə gəlsin, özünü üzmə, yeməyinə fikir ver...

– Hürnisə hamı?!
– Bir az naxoşlayıb. Öz evindədi.

Bəhrüz könülsüz çörək yeyib, Şirin xanım getdikdən sonra astaca otaqdan çıxdı, Hürnisəgilin həyətinə girib, torpaq döşəmli eyvana keçdi, qapını döydü, içəridən səs eşidib açıb girdi. Hürnisə yorğan-döşəkdə yatırdı. Bəhrüzü görüb gözləri böyüdü:

– Bəhrüz dadaş! – deyə yorğanla birlikdə ayağa qalxdı, – nə zəhmət çəkmişiniz?! Gedin, Vallah-Billah heç nə yoxdur, bir az başım ağrıyır, keçib gedəcək. Xahiş edirəm, gedin...

– Gəldim ki, bilim necəsən?!

– Yaxşıyam!

Bəhrüz ona xoş sözlər demək istədi, bacarmadı, bildi ki, çıxıb getməsə, Hürnisə yerində uzanıb yatmayacaq. Odur ki, başını aşağı dikib gözaltı ona baxa-baxa otağı tərk etdi.

7

Bəhrüz hər gün Cəfərqulu xanın evinə gedir, Narıncın portreti üzərində işləyirdi.

Bu imarətdə onu Narıncdan başqa heç nə maraqlandırmırdı.

Hətta hər dəfə müqəvva kimi lal-dinməz otaqda nəzarətçi kimi dayanan qulluqçunu belə görmürdü.

Bəhrüzə elə gəlidi ki, otaqda bir Narıncdır, bir də özü. Daha heç kim. Belə düşünmək ona sevinc gətirirdi.

Çox zaman susurdu. Narınc özü onu söhbətə tuturdu:

– Təzə nə çəkirsən, Bəhrüz?!

– Naxçıvan çaparını...

– Bu, hardan ağlına gəlib?!

– Uşaqlıqdan. Əlixan məscidinin yanında görmüşəm, at üstündə, qılıncla... O vaxtdan yadımdan çıxmır.

– Mən yaxşı bir çapar tanıyıram, adı Məcidir.

– Elə onu çəkirəm.

– Bəs sən onu hardan tanıyırsan?!

– O vaxt gördüyüm çapar elə Məcid olub.

– Əntiqə bıqları var onun, hər dəfə görəndə mənə gülmək tutur. Yəqin ki, bıqlarını da çəkirsən.

– Onsuz şəklin nə ləzzəti?!

Bu vaxt Cəfərqulu xan otağa girib, şübhəli-şübhəli onlara baxdı, Bəhrüzə yaxınlaşıb sərt səsle soruşdu:

– Nə vaxt qurtarırsan?!

– Hələ bilmirəm, xan...

– Necə bilmirsən?! – xan acıqlandı, neçə gündür gəlib gedirsən, ortalıqda bir şey yox... Mən narazıyam, tez eləyin, qurtarın...

Narınc Bəhrüzü müdafiəyə qalxdı, elə mehriban dillə Cəfərqulu xanı ələ aldı ki, xan daha heç nə deyə bilmədi. Pərtliyini gizlədə-gizlədə, şəkllə ötəri nəzər salıb çıxıb getdi. Bəhrüz isə Narıncın müdafiəsində doğmalığ duydu, başını qaldırıb minnətdarlıqla Narınca baxdı. Qızın yanaqları qızarmışdı, bu qızartı içində xal da yoxa çıxmışdı.

– Tələsmə, Bəhrüz! – deyə Narınc ona təskinlik verdi, – qoy portretim yaxşı çıxsın.

– Pis çıxmır...

– Sən atamdan incimə, Bəhruz. Bu o dazbaşın işidir, həmişə qapıdan bizi güdür. Elə bilir ki, görmürəm. Çox axmaq adamdır, yəqin bizdən nəsə çatdırıb atama. Söhbət etdiyimizi deyib, ya başqa nəsə... Həm də atam bizi Makuya göndərmək istəyir, anamı, məni, bibimi... Ona görə tələsir...

– Sizi niyə Makuya göndərir ki?!

– Görmürsən, Naxçıvanda aləm bir-birinə qarışıb? Heç kəs baş çıxara bilmir. İngilislər, türklər, almanlar, ermənilər daha nə bilim kimlər, daraşiblar canımıza... İndi də amerikalılar gəlib. Rey adlı bir şəxs. İstanbuldan Xəlil bəy isə gündə bizdədir, atamla məşvərət eləməkdən yorulmur. Kəlbəli xan da başını itirib. Ona görə atam bizi bu odun içindən uzağa göndərmək istəyir. Qorxuram, elə qovğa qopsun, hamı birdəfəlik olsun!

– Qaçqınları görmüsən?!

– Eşitmişəm. Daşnak Andronikin işləridir. Naxçıvana bata bilmədi. Silahsız kəndlilərin üstünə cumub, onları qılıncdan keçirir. Vicdanı olan adam belə edərmi?! Naxçıvan heç zaman bu cür dəhşətli günlər görməyib. O fağır insanların günahı nədir?! Eşitdiyimə görə Rusiyada təzə hökumət qurulub. Bakıda da aləm qarışıb. Yəqin ki, qaçqınların şəkillərini çəkirsən.

– Çəkirəm.

– Yaxşı işlər görürsən, Bəhruz! Gələcək nəslə nə qalsa səndən qalacaq... Hər qaçqının şekli bir ittihadıdır! Qoy gələcək nəsəl bilsin ki, o alçaq Andronik nə cür faciələr törədib. Bilsin qoy, öyrənsin qoy...

Narıncın yanaqlarından qızartı çəkilməmişdi, xal da astaca üzə çıxıb nöqtə kimi qaralırdı.

Bəhruz bir-iki gün də gəlib getdi, üçüncü gün isə elə gözlənilməz hadisə baş verdi ki! Qəflətən Cəfərqulu xan otağa girdi, həyəcanlı idi, üzünü qızına tutub:

– Bu axşam qonaqlarımız var, – dedi, – daha bu işi qurtarın, qızım, geyinib keçinməlisən. Anana kömək etməlisən. Vacib, hörmətli qonaqlardır...

Sonra Cəfərqulu xan Bəhruza sarı döndü:

– A bala, haqqın nə qədərdir? – soruşdu və cibindən bir dəstə kağız pul çıxarıb ona uzatdı. Bəhruz yerindən tərpənmədən donmuş kimi qalmışdı. Asta-asta başını qaldırdı, asta-asta da ayağa qalxdı. Cəfərqulu xan onun hərissliklə pulları almaq istədiyini düşünüb, özündən razı halda:

– Götür, götür, – dedi, – hamısını götür!

Yox, deyəsən, bu qarayanız, çatmaqaş, dəyirmi sifətli rəssam pulları götürmək fikrində deyildi. Görəsən, niyə mənə belə baxır, sanki yalvarır, sanki nəsə başqa şey demək istəyir?! Bu nədir, elə bil pulları görmür. Nə qəribə adamdır?! Birdən Bəhruz dilləndi:

– Xan, mən şekli hələ qurtarmamışam.

– Eybi yox, elə belə də yaxşıdır.

– Ata, atacan...

– Sən sus, danışma, eşidirsən, bizim işimizə qarışma, otur yerində, şekli də görürəm, əməlli-başlı yaxşı şekil çıxıb. Daha nə istəyirsən?! Götür pulları!

Bəhruz Narıncın tablosunu yerdən qaldırdı, asta-asta qıza yaxınlaşdı, portreti onun ayaqlarının yanında qoyub dedi:

– Bunu sizə hədiyyə verirəm, Narınc xanım, qoy məndən yadigar qalsın!

Sonra pulları əlində tutan, heyvət içində baxan Cəfərqulu xanın yanından keçib, rəng çamadanını götürdü, bir də onlara tərəf çevrildi, astaca baş əydi və otaqdan çıxdı. Cəfərqulu xan qıpqırmızı qızarıb, pərt halda əlini yellədi. Bu vaxt Narınc ayaqlarının altındakı şekli götürüb baxdı, yerindən qətiyyətlə sıçrayıb:

– Bəhruz! – deyə bərkədən onu səslədi, otaqdan çıxıb, rəssamın ardınca qaçdı.

Cəfərqulu xan hirsləndi, ətli yanaqları qızardı, gözləri odla doldu. Komodun böyründə qurumuş qulluqçunun üstünə qışqırdı, onu zərblə itələdi:

– Get, qızı qaytar, tez elə, nə durmusan? Tez...

– Bu saat, xan, bu saat...

Həyətdə Bəhruz öz adını eşidib ayaq saxladı, asta-asta arxaya çevriləndə gördü ki, şəkli döşünə sıxıb dayanmış Narınc qarşısındadır. Onun yanaqları yenə qızarmış, təkə xalı da qeybə çəkilməmişdi. Narınc azca yaxınlaşıb, gözlərini ona dikdi, birdən-birə dinə bilmədi, sonra pıçıltı ilə:

– Bəlkə qayıdasan, Bəhruz!

– Yox, Narınc, lazım deyil.

– Mən istəməzdim ki, hər şey belə olsun. Bağışla, bağışla bizi, Bəhruz! Yəqin ki, atam bizdən şübhələnir, qorxur... Ondan da incimə... Bu şəkil isə yer üzündə mənə ən qiymətli hədiyyədir. Onu göz bəbəyim kimi saxlayacağam. Ardınca qaçdım ki, sənə təşəkkürümü bildirim.

Yüyürüb gələn qulluqçu Narıncı qucaqladı, dartıb aparmağa çalışdı. Ancaq Narınc yerindən tərpənmədi. Geridə isə dəhlizin pillələri üstündə, ətli yanaqları qıpqırmızı qızarmış Cəfərqulu xan dayanmışdı. Onun arxasında dazbaşlı köməkçisi boylanırdı.

Bəhruz onların heç birini görmürdü. Təkə Narınca, onun gözlərinə baxırdı.

– Hələlik, sağ olun! – dedi.

– Sağ ol, Bəhruz!

Bəhruz kərpic hasarın qoşa qapısına yaxınlaşanda, dözə bilməyib, geriye çevrildi. Narınc qulluqçu ilə birlikdə bayaqkı yerində, həyətin ortasında dayanmışdı.

Dərhal qapılar açıldı, Bəhruz bu qoşa qapıdan keçib, şəhərə çıxanda, ziddiyyətli, qatma-qarışıq fikirlərin burulğanında çırpınırdı. Bilirdi ki, bu kərpic hasarların arxasında başqa dünya var, bu dünyaya bir daha qayıda bilməz. Qayıda bilməsə, demək bir daha Narıncı görə

bilməz. Qarşısında dərd, kədər və fəlakət içində bir şəhər vardı, bu şəhərin dörd tərəfində, uzaqda ucalan dağlar vardı, bu şəhəri, bu dağları görəndə yüngülləşən, sevinən kimi oldu, çevrilib hər tərəfə göz dolusu baxa-baxa bayaqdan qaranlıq içində olduğunu, indi isə işığın qoynuna çıxdığını güman etdi. Əhvali-ruhiyyəsinin birdən-birə belə dəyişməsinə heyran qalsa da, bir həqiqəti aydın başa düşdü: bu şəhərsiz, bu dağlarsız həyatı yoxdur.

Gözlənilmədən indi əlində əsas tutmuş qoca dilənçi ilə üz-üzə gəldi. Bəhruz onu dərhal tanıdı, ancaq qoca əsasını taqqıldada-taqqıldada keçib getmək istədi, ya görmədi, ya tanıya bilmədi.

– Baba! – deyə Bəhruz bərkdən səslənəndə ayaq saxlayıb titrəyə-titrəyə çevrildi, ondan kim olduğunu soruşdu:

– Naxçıvanın tozuyam, baba! – deyə Bəhruz zarafat etmək istədi, qoca o halda deyildi, zarafatı başa düşməyib, qulağını ona sarı əydi. Yəqin ki, həm zəif görür, həm də pis eşidirdi. Dilənçi əvvəlki kimi deyildi, xeyli düşmüş, arıqlamış, gözlərinin dərinliyindən süzülüb gələn işıq sönmüş, sümükləri üzə sıxmış, avazı olmuş və sərtləşmişdi. Yuxudan ayılan uşaq kimi qoca birdən ayıldı, yaxına gəldi, sevinə-sevinə:

– Tanıdım, oğul, tanıdım, – dedi, – necə varsan?!

– Sağ ol, baba. Görünmürsən, yoxsan?!

– Kənddəydim, oğul, özümə behişt yer tapmışdım. Qoymadılar dünyadan rahat köçüb gedim. Aləmi qatdılar bir-birinə. Yenə qayıtmışam şəhərə. Allahın əmri belədir, bala. Allahın kərəminə qurban olum, ona görə qorxum yoxdur. Çünki başımın üstündə dayanıb. Ayaqlarım torpaq üstə yeriir, bəsimdir, naşükür deyiləm, Xudavəndi-ələmin sayəsində hələ ki, yaxşıyam.

Qoca əsasını yerə vura-vura uzaqlaşdı. Bəhruz isə dayanıb uzun müddət onun dalınca baxdı.

Bu hadisələrdən sonra Bəhruzun həyatında sürətlə yeni hadisələr baş verdi. Bütün şübhələrinə, tərəddüdlərinə son qoyub Hürnisə ilə evləndi. Şirəlibəy, Şirin xanım həyətdə, alça ağacının böyründəcə kiçik toy məclisi düzəldilər. Nə təntənə, nə hay-küy, nə çığır-bağır, nə də parıltılar, bər-bəzəklər! Bəhruz Hürnisəni xoşbəxt görmək istəyirdi. Hürnisə də xoşbəxt idi, amma bu hissini açıq göstərə bilmirdi. Başına ağ ipək kəlağayı salmış, əyninə uzun, güllü paltar geymişdi. Bəhruz yanaşı əyləşmək üçün onu məclisə gətirməyə nə qədər cəhd etdisə də, mümkün olmadı. Babası Əşrəfbəy də ayağına getdi, Hürnisə bir daşa döndü, yerindən tərpənmədi ki, tərpənmədi. Otağın həyətdə açılan balaca pəncərəsindən baxıb bütün məclisin necə şən və gözəl keçdiyini gördü. Faytonçu Kərbalayı Abbas nə oyun çıxartdı, elə bil bədənində sümüyü yoxdu, birdən elə uzanırdı ki, qamış kimi olurdu. Birdən də dəyişib qarpız kimi şişir, gah armud, gah buzov şəkli alırdı. Bir də görürdün ki, əlləri üstə göyə qalxıb.

Bəs o gəlin, o kişi kimdir?! Nə gözəl geyiniblər. Hürnisə Əkbərbəylə Zöhrə xanımı gördü. Zöhrə xanım Hürnisənin yanına gəldi, onu qucaqlayıb öpdü, boynuna mirvari boyunbağı keçirdi. Hürnisə ömründə belə qiymətli, gözəl boyunbağı görməmişdi. Başdan-başa ətir qoxuyan, gözəllik içində, bər-bəzək içində sadəlilklə deyib gülən Zöhrə xanımı heyranlıqla süzürdü. Sonra Zöhrə xanımın şer oxuduğunu görəndə ağzı açıla qaldı. Bu ki möcüzədir, səsi də, hərəkətləri də, oxuduğu şeirin misraları da, başdan-başa özü də gül kimi incədir. Deyəsən, bir az abırsızdır, heç kəsdən çəkinmir, nə utanır, nə həya edir, özünü kişi kimi aparır. Bir bax, təkəcə mən yox, hamı ona heyran olub, hətta Bəhruz da. Böyründə oturan kişi də, yəqin, doğmaca əridir.

Qonaqlar dağılandan sonra, Şirin xanım da, Şirəlibəy də yaxınlaşıb Hürnisəyə xeyir-dua verdilər, "Xoşbəxt ol, qızım, xoşbəxt ol!" deyən Şirin xanım xoş sözləri dalbadal yağış kimi yağdırırdı. Şirəlibəy sakit-sakit gülür, başını razılıqla yırğalayır. Onu balaca gəlin otağına ötürdülər. Hürnisənin gözləri dörd oldu: təptəzə yandırılmış alabəzək şamların işığı titrədikcə kölgələri divarda, tavanda əks edirdi və xoş gözəllik yaradırdı. Birdən qapı açıldı, Bəhruz içəri girib, onu görən kimi başını aşağı dikən Hürnisəyə yaxınlaşdı. Gözlərini yuman Hürnisə Bəhruzun arxadan qollarından tutduğunu duyanda bihuş kimi çevrilib, başını onun sinəsinə qoydu. Bəhruz Hürnisəni qucaqlayıb, saçlarını sıgallayanda, birdən otuz yaşının tamamında Mariya ilə birlikdə keçirdiyi gecə yadına düşdü. Hürnisə titrəməyə başladı. Bəhruz əyilib üzünü qızın üzünə toxunduranda, Hürnisə diksindi, gözlərini açdı, qızarıb pörtdü və bu zaman özünəməxsus gənclik gözəlliyi üzə çıxdı. Firsətdən istifadə edən Bəhruz dodaqlarını dodaqlarına yaxın gətirdi, onun incə "oy" deyən səsindən daha da coşdu, bir əli ilə başından tutub özünə tərəf çəkdi. Hürnisə balıq kimi çırpındı, sonra yavaş-yavaş sakit oldu.

Toydan sonra Bəhruz evdən çıxmırdı. Həmişəki kimi bir küncə çəkilib, şəkillərinin üzərində çalışırdı. Hürnisəni xoşbəxt etmək onun böyük arzusu idi, bu arzusunu həyata keçirdikdən bir-iki həftə sonra bədbinləşdi və başa düşdü ki, bu, özünə, həyatına baha başa gəlir. Çünki varlığında bir boşluq, soyuqluq duyurdu. Ancaq Hürnisənin əl-qol açdığını, şənliyini, üzünün təbəssümlə dolduğunu görəndə bunları unudub özündən razı qalır, hətta sevinirdi. Demək, Hürnisə xoşbəxt idi. Bir hadisə onun bu xoşbəxtliyinə kölgə saldı.

Günlərin birində, qapı ağzında qara rəngli, təzə fayton dayandı, qapının çaxçaxı döyüldü, Hürnisə çıxıb qapının ağzında gənc, gözəl bir qız görüb, qorxa-qorxa geri çəkildi.

– Mənə Bəhruz lazımdır! – qız dillənəndə, Hürnisə ona bir də diqqətlə baxdı, şaşqın bir vəziyyətdə “ölmüş nə qəşəng qızıdır, kimdir görəsən?” – deyə xəyalından keçirdi, sonra:

– Bəhruz evdədir, buyurun, – özü qabağa düşdü. Qız onun dalınca həyəətə girdi, həyətdəki birinci qapının yanında dayanıb içəri girən Hürnisəni gözlədi. Hürnisənin otağa girib söz deməsi ilə Bəhruzun ildirimi kimi yerindən şığıyıb qapıya cumması bir oldu.

– Bu, sənsən, Narınc?!

– Mənəm, Bəhruz!

– Buyur, əyləş, Narınc!

– Yox, Bəhruz, gedirəm, vaxtım azdır.

– Bura iş otağıdır, şəkillərimi göstərə bilərəm.

– Başqa vaxt, Bəhruz! Atam bizi tezliklə Makuya göndərəcək. Fərsət düşdü, mən də bu fərsətdən istifadə edib, yanına gəldim. Gəldim ki, səninlə görüşüb ayrılıq. Şəklimi qiyamət çəkmişən, onu da özümlə aparacağam, Haça dağı da. Mən də uzaqdakı dağları çox sevirəm, sən kimi! Saatlarla dayanıb onlara baxıram. Heç yorulmuram.

– O dağlara tərəf getmişən?!

– Yox, getməmişəm. Aparan olsun gərək...

– İstəsən, mən...

– Qalsın Makudan qayıdandan sonraya...

– Nə vaxt qayıtmaq fikriniz var?!

– Heç nə məlum deyil, Bəhruz!

– Bəlkə bir az əyləşsən, çay gətirim...

– Yox, Bəhruz, səni gördüm bəsdir, gəl, məni faytona qədər ötür!

Bəhruz Narıncın dalınca həyətdən çıxanda, qız faytonun yanında dayanıb, üzünü ona tərəf çevirdi, əlini uzatdı, kədər içində baxıb.

– Sağ-salamat qal, Bəhruz! – deyə kədərlə dilləndi, – Naxçıvanda ürəyimə yaxın bir adam varsa, o da sənsən. Salamət qal. Hələlik, Bəhruz!

– Sağ ol, Narınc, yaxşı yol!

Narınc faytona qalxdı, fayton hərəkətə gəldi, yavaş-yavaş uzaqlaşdı, Bəhruz isə gözdən itənə qədər onun ardınca baxa-baxa qaldı. Qayıdıb həyəətə, sonra evə girəndə Hürnisəni gözü yaşlı görüb tutuldu:

– Niyə ağlayırsan, Hürnisə?!

– Ağlamıram! – Hürnisə üzünü ondan çevirib otaqdan çıxmaq istədi. Bəhruz qoymadı, könlünü almağa, Narınc haqqında məlumat verməyə çalışdı. Bunların heç biri onu sakit edə bilmədi. O vaxtdan Hürnisənin üzü gülmədi.

Üç gündən sonra Bəhruz Narıncdan məktub aldı, açıb oxudu: “Bu gün Makuya yola düşdük. Heç getmək istəmirəm, doğma Naxçıvandan ayrılmaq mənə çətindir. Məktub sənə çatanda yəqin ki, mən yolda olacağam. Makudan qayıdan kimi səni axtarıb tapacağam. Narınc”. Bəhruz məktubu cibinə qoyub şəhərə çıxdı, Möminə xatun məqbərəsindən ötüb Cəfərqulu xanın iqamətgahına doğru getdi, uca hasara yaxınlaşıb dayandı. Bilirdi ki, bu hasarın arxasında Narınc yoxdur, yenə uzun müddət dayanıb baxa-baxa qaldı. Ən yaxşı əsərlərindən ikisi Narıncın – o zərif qızın ixtiyarında həmişəlik qalmışdı.

Günlər keçirdi. Bəhruz maddi korluq çəkdiyi üçün şəkillərini satmaq fikrinə gəldi. Onların ən yaxşılarını seçib bazara gətirdi, bazarın gur yerində münasib yer tapıb, şəkillərin bir qismini Xan çarşısının kərpic divarı boyunca düzdü, çərçivəyə alınmış o biri qismini isə dükanların vitrinlərinə qoydu. Özü kənardə vaxtını itirməsin deyə gah ayaq üstə dayanıb, gah qatlama kürsüdə əyləşib albomuna şəkillər çəkirdi. Bir həftə keçdikdən sonra əlində əsa tutmuş qoca dilənçi yaxınlaşıb, divarın o tərəfində hıqqına-hıqqına yerə çökdü. Elə beləndən tutub ufuldayırdı. Bəhruz qatlama kürsünü götürüb onun yanına getdi. Qoca başını qaldırıb zəndlə baxdı:

– Kimsən, a bala?!

– Tanımadın, baba? Naxçıvanın tozu, o gün səninlə görüşən adam...

– Hə, indi tanıdım. Nə əcəb güzaranını bura salmısan?!

– Şekillərini satıram.

– Satırsan?! – qoca əsəbi-əsəbi soruşdu, – onları almağa kimin gücü çatar?! Satma, bala, satma! Nə qədər satsan yenə qəpik-quruşdur.

Bəhrüz qulaqlarına inana bilmirdi. Qocanın bu sözlərindən sonra indiyə qədər satdığı bütün əsərlərinə görə təəssüf duydu, ağrı duydu, başa düşdüyü həqiqətin indi yoxsul, dilənçi insan tərəfindən deyilməsi onu yerindən oynatdı. Pambıq kimi yumşaq ağılın arasından quyu kimi dərin, solğun gözlərlə baxan, qırıq-qırıq, sərt sifətin mənə ilə dolu ifadəsini anlamaqdan uzaq deyildi. Satdığı əsərlər, elə bil heç zaman çəkilməmişdi, indi onlar Bəhrüz üçün yox idi və bir daha olmayacaqdı.

Elə bu vaxt qəribə hadisə baş verdi. Başına dəyirmi papaq qoymuş, belinə qara toqqa bağlamış bir gənc Bəhrüzün üstünə gəldi, dişindən çıxan bütün kobud, acı, təhqiramiz sözləri yağış kimi yağdırdı. Bəhrüzün döyükdöyükdə, təəccüblə baxması onu daha da qəzəbləndirdi, əlini dükan vitrininə tərəf uzadıb ağzı köpüklənə-köpüklənə dedi:

– Atamın şəklini çəkib niyə məsxərəyə qoyursan, kimi ələ salırsan, de görüm, kimi? Niyə onun şəklini çəkmişən?

– Sənin atanı tanımıram.

– Yaxşı tanıyırsan, odur, bax, dükana da qoymusan, deyəsən, başın bədəninə ağırlıq eləyir, şeytan deyir, vur bağırsaqlarını tök bayıra, mürtədin biri, mürtəd! Onu gözünün qabağında cırıq-cırıq eləyim, sən də dur tamaşa elə!

Gənc cumub vitrindən xəsis satıcının günəş işığında pula baxdığını göstərən şəkli dartıb çıxartdı, çərçivəni

ayaqları altına salıb xıncım-xıncım əzişdirdi. Buna baxmayaraq gəncin hirsini soyumadı, yenə Bəhrüzün üstünə gəlib, əllərini ölçə-ölçə hədələdi, kobud, ağır sözləri dalbadal yağdırmaqdan çəkinmədi. Get-gedə qızışır, öldürməklə hədələyir, kişi papağına and içib, onu tikə-tikə doğrayacağını söyləyir, bir an belə sakit olmurdu.

Bəhrüzün qanı qaralsa da, özünü möhkəm saxladı, ürəyinin dərinliyində əsərinin oyatdığı təsir gücünə görə isti bir dalğa kükrədi. Şəkil nə vaxtsa, elə bu bazarın özündə çəkmişdi, həqiqətən də həmin adamın indi kim olduğunu, nə satdığını bilmirdi, bunları unutmuşdu.

Qoca dilənçi şekillərini yığışdırıb, evə gedən Bəhrüzün səbrinə, dözümlünə, dəliqanlı gəncə baş qoşmamasına görə heyran qaldığını bildirdi.

Bəhrüz bir həftədən çox bazarda görünmədi, məcbur olub, yenə gələndə başqa hadisə ilə üzləşdi.

9

Yenə şekillərini satırdı.

Tez-tez dərviş Həsənə dəyirdi, o, bazarın yaxınlığında öz sənəti ilə camaatın qarşısında çıxış edirdi.

Yenə bir dəfə şekillərini qoca dilənçiyə tapşırıb Həsənin yanına getdi. Dərviş saz çala-çala şən nəğmə oxuyurdu, birdən-birə ahəngi dəyişdi, “qardaşlıq biz” adlı təzə nəğməni ətrafına toplaşan kütləyə öyrətməyə başladı. Nəğmənin ahəngi rəvan, axıcı, xoş olduğu üçün “qardaşlıq biz” sözlərini asanlıqla bu ahəngə uyğun bütün kütlə həvəslə oxuyurdu. Bəhrüz də dərvişin bu cazibəsindən çıxma bilməyib, hamıya – bütün kütləyə qoşuldu. Oxuya-oxuya camaata tərəf baxdı. Onların arasında hər cür adam vardı; böyük də, kiçik də, varlı da, yoxsul da, qadın da, dilənçi də, şikəst də! Birdən əli silahlı çaparlar yüyürdülər, hər tərəfdən dərviş Həsəni qamarlayıb, şey-

şüylərini yığıdırıb aparmaq istəyəndə, kütlə dalğa kimi onların üstünə yeridi. Bəhrüz nə vaxt dərvişə yaxınlaşdığını bilmədi, onu iki-üç çaparın əlindən alıb, qaçıрмаq istədi. Ancaq dərviş onu sakit etməyə çalışıb dedi:

– Bəhrüz, başını sağlamat saxla, məni onsuz da tutacaqlar. Xeyri yoxdur. Bax, görürsən, nə qədər çapar gəlib, onların arasından məni necə aparacaqsan?

Bəhrüz dərvişdən əvvəl çaparları görmüşdü. Nədən-sə qorxmadı, dərvişi xilas etmək üçün bir yol axtarmaq istəyəndə, yenə dərvişi yaxaladılar. Bu zaman çaparların içində Məcidi görən Bəhrüz onun üstünə yüyürdü, Məcidi etinasız kimi ağzını açmağa imkan vermədi:

– Geri çəkilin! – deyə adamların üstünə elə bərkdən qışqırdı ki, Bəhrüz özünü itirdi, bir də gördü ki, dərvişi beş-altı çapar aparıb gedir. Bəhrüz cummaq istədi, amma o tərəfə getməyə qoymadılar. Məcidi sakitliyi bərpa etməyə çalışırdı. Birdən Bəhrüz onun lap yaxına gəldiyini görüb qəzəb içində yaxasından tutdu:

– Kömək elə ona, kömək elə... Təvəqqe edirəm səndən, buraxdır onu, günahsızdır, tez elə...

Məcidi bunu gözləmədi, Bəhrüzün əllərini qüvvətli zərbə ilə itələyib, tüfəngini qaldırdı:

– Çəkilin geriye! – deyə bərkdən qışqırdı. Bəhrüz üçün bundan ağır zərbə ola bilməzdi. Heyrət içində gözləri böyüdü, qəzəbindən bütün bədəni titrədi, çaparlar kütləni qovur, dağıdır, heç kim müvazinət göstərmədən başını götürüb qaçırdı. Amma uzaqdan uşaqların “qardaş, biz” nəğməsini eşidən də Bəhrüz bir az özünə gəldi. Məcidi nifrətlə baxdı. Onun o biri çaparlardan fərqi; uca boyunu, uzun, qara bığlarını, qotazlı papağını, həmişə belindən sallanan tüfənglə dayandığını, bir kişi qeyrətini, məğrurluğunu görə bildi. Məcidi Bəhrüzü tanımaq istəməməsi, kobudluğu dəhşət olsa da, bu anda, bu Naxçıvan çaparının əzəməti həqiqətən qeyri-adi təsir

gücünə malik idi. Belə düşündüyü vaxt, çapar Məcidi əzəmətli sinəsini qabağa verib dedi:

– Get, Bəhrüz, axşam sizə gələcəyəm! – sonra isə dəyişib, üstünə qışqırmağa, qovmağa başladı.

Bəhrüz onun hərəkətindəki səmimiyyəti, gizli niyyəti duymaqdan uzaq adam deyildi. Axşam Məcidi dedi ki, çaparın ağzında göründü, içəri girən kimi Bəhrüzün üstünə düşdü.

– Ay qardaş, məndən inciməyə haqqın yoxdur, mən vəzifə borcumu yerinə yetirirdim, sən də ki, uşaqlıq edirsən. Heç bilirsən, o gədə kimdir?! Neçə vaxtdır axtarırlar. Bizim dinin, məzhəbin, xalqın düşmənidir.

– Düşmən deyil! – Bəhrüz özündən asılı olmadan hirsle dilləndi, Məcidi heyrət içində ona baxıb bir anlıq susdu, sonra sakitcə soruşdu:

– Düşmən deyilsə, bəs kimdir, niyə tuturlar?!

– Bunları bilmirəm, Məcidi dayı, dərvişdən nə düşmən? El-oba gəzə-gəzə mahnılar oxuyur.

– Bizi Kəlbəli xan göndərdi, onu tutaq, dedi ki, xalqımızın düşmənidir.

– Onu öldürəcəklər? – Bəhrüz həyəcanla soruşdu.

– Nə deyim, başım çıxmır...

– Necə xilas etmək olar?!

– Çətin, çox çətin! Kəlbəli xanın dustağıdır. Ona yaxın düşmək olmaz.

– Yanına xahişə gedərəm.

– Faydası yoxdur, Bəhrüz! Naxçıvana indi amerikalılar ağalığ etmək istəyirlər. Kəlbəli xan özü ağalığını başqasına vermir. Divanxana da onun əlindədir, küllü aləm də! Bu ixtiyarı başqasına vermək axmaqlıqdır. Türklər də o tərəfdən başının üstündə dayanıblar. İndi necə olacaq, bir Allah bilir.

– Bəs ingilislər nə oldu?!

– Çoxdan çıxıb gediblər.

Bəhruz səhər Kəlbəli xanın hüzuruna getdi. Xan gec olsa da, onu qəbul etməyə razılıq verdi, uzunətəkli, üstü zərli naxışlarla hörülmüş əbasını çiyinə salıb, xalılar döşənmiş böyük otağın qapısına yaxınlaşdı, ədab-ərkanla salam verən Bəhruza diqqətlə baxıb soruşdu:

– Kimsən, nəçisən?!

– Rəssamam, Kərbəli xan, yanınıza bir xahişə gəlmişəm.

– Buyurun görək...

– Rica edirəm, dərviş Həsənə azadlıq verəsiniz...

– Bala, səni indi tanıdım, maşallah sorağın bütün Naxçıvanı tutub. Bir şəkili də mən almışam, bax, bu otaqdadır.

Kəlbəli xan barmağında bahalı üzük olan əlini otağın uca divarına uzatdı. Divarda çərçivəyə alınıb böyük xalının üstündən asılmış Ağrı dağının şəklini görəndə Bəhruz diksindi, bu əsərini tamam unutmuşdu, onu harda, nə vaxt, kim almışdı, heç nə yadına gəlmirdi. Belə bər-bəzəkli, dəbdəbəli yerdə öz şəklini görmək – ona gizli qürur verdi, sənətinə qiymət verildiyinin yenə şahidi oldu. Kəlbəli xan qara, uzun təsbəhini oynada-oynada ona baxır, sanki keçirdiyi hisslərinə mane olmaq istəmirdi. Elə ki, Bəhruz gözlərini divardan çəkib, ona tərəf çevirəndə dilləndi:

– Sənə hörmətim çoxdur, bala! Fəqət, xahişinə əməl edə bilməyəcəyəm. Çünki dərviş düşməndir, xalis düşmən, həm xalqın, həm də Naxçıvanın düşməni! Canım, bu torpaq nə qədər atların tapdığı altında qalar, nə qədər?! İngilislər gəlir, türklər gəlir, ermənilər gəlir, “mən”, “mən” deyir, elə bil Naxçıvan yiyəsizdir. İndi amerikalılar ortalığa çıxıblar. General-qubernator divanxanası yaratmaq istəyirlər. Bəs biz kimik?! Axı bu torpaq bizimdir! O dərviş də rusları, təzə şura hökumətini üstümüzdə gətirir. Məni başa düşməyə çalış, bala, öz evimdə-əşiyimdə əyləşmişəm, nə edim, rahat əyləşməyə

qoymurlar! Gör nə vaxtdır, Naxçıvan tapdaq altındadır. Onu tapdaq altından mən, bütün xalq qurtarmalıdır!

Bəhruz Kəlbəli xanla xudahafizləşəndə gözü yenə divardakı şəklinə sataşdı. Əzəmətli Ağrı dağı buludların əhatəsində ucalıb canlı kimi nəfəs alırdı.

Bəhruz Məcidlə tez-tez görüşürdü. O qədər qaralama çəkmişdi ki, sayı-hesabı yox idi, “Naxçıvan çaparı”nı yaratmaq üçün həvəsə gəldiyi vaxtda, yenə Məcidi uzun müddətə təcili harasa göndərdilər. Bəhruz bərk əsəbiləşdi, onu yenə yarımçıq qoymağa məcbur oldu. Bikar qalmamaq, qaralama çəkmək üçün bir gün yenə bazar tərəfə getdi.

Kaş getməyəydi, bazarın qapısı önündə Afəri gördü, gözəlliyindən əsər-əlamət qalmayan qızın qara gözləri elə solmuşdu ki, bütün işığı itirmişdi. Afər uzaqdan Bəhruza baxıb, birdən üstünə cumdu, çatıb qarşısında dayandı. İri gözlərini açıb dimdik onun gözlərinə dikdi:

– Mənim xilaskarım! – deyə pıçıldadı – mənim xilaskarım!

– Nişanlını tapa bildin, Afər?!

Qız elə dəli qəhqəhə çəkdi ki, Bəhruzun bədəni buza döndü, Afər rəqs edə-edə həzin bir səslə oxumağa başladı. Bu zaman bərk-bərk bağladığı yaylığın altından saçları dalğa-dalğa çıxıb, çiyinlərinə töküldü, yelləndikcə saçları da yellənirdi. Küçə uşaqları onu hirsləndirdilər. Afər onların üstünə yüyürdü, əlinə daş götürdü, yöndəmsiz halda atdı, sonra qaça-qaça yenə Bəhruzun yanına qayıtdı. Bəhruz onu dilə tutub evə aparmaq istədi, amma Afər yenə qəribə oyunlar çıxartdı: gah qəhqəhə çəkdi, gah susub birdən hönkür-hönkür ağladı, gah çılğın hərəkətlə harasa yüyürüb getdi, bazarın tünlüyündə yox oldu. Arxasınca getmək istəyəndə, qarşısında Qədir dayandı. Bəhruz onu güclə tanıdı, gör, nə vaxtdı, görmürdü. Qədirin qarnı şişmişdi, dərhal bacısını soruşdu:

– Reyhanı deyirəm, rast gəlmədiniz?!
– Rast gəlmədim, Qədir. Deyəsən, Naxçıvanda yoxdur.

– Burdadır, burda. Onu bu şəhərdə itirmişəm.
– Bəs hanı, axtarmadığım yer qalmayıb.
– Hamı onu axtarır... Gördüm deyən yoxdur.
– Qarnına nə olub?!
– Bilmirəm, ürəyim yanır həmişə, su içirəm, içirəm, doymuram... Yanğım da kəsilmir.

– Bir iş tapmısan?
– Baqqal Həmid dayıya kömək edirəm. Yaxşı adamdır, üst-başımı təzələyib, məni həkimə də göstərib.
– Heç olmasa, bəxtin gətirib.
– Kaş bacım Reyhan tapılaydı.
– Yenə axtaracağam, Qədir, tapan kimi sənə xəbər verəcəyəm.

Afər yüyürə-yüyürə gəldi, saçlarını yellədə-yellədə yenə rəqs etməyə başladı, bircə an belə dayanmadan, sürtlə fırlanır, qollarını oynadır, saçları dalğalanırdı. Birdən dayandı, gözləri hədəqəsindən çıxdı, bütün bədəni tir-tir titrədi, qıvrıldı, əyildi, çığırdı. Bəhrüz qorxu içində onu qucaqladı. Qədir qışqırdı:

– Əl dəyməyin, əmi, əl dəyməyin, özü gedəcək!
Afərin dodaqları da ağappaq ağardı, göz bəbəkləri şar kimi fırlandı, Bəhrüzü kənara itələyib yerə çökdü. Sağa-sola əyilir, başını dala atır, özündən gedir, yenidən həyata qayıdır, yenidən bayılır, çapalayır, çapalayır. Bəhrüzün qorxu içində olduğunu gören Qədir ona təskinlik verirdi:

– Həmişə belə olur, sonra keçib gedir...
Birdən Afərin titrəməsi dayandı, toz-torpağın içində sakitcə qaldı, elə bil yuxuya getdi. Bəhrüz daha da qorxdı, çünki onun süstlüyündə, susmasında həyat əlaməti yox idi. Qədir pıçıldadı:

– İndi ayılacaq!

Bəhrüz diksindi, hər tərəfdən nə qədər adam onları dövrəyə almışdı. Hamısı da maraq və heyrət içində baxırdı. Həqiqətən də, Qədir deyən kimi, Afər başını qaldırdı, əvvəl Bəhrüzü, sonra hamını nəzərdən keçirdi, sıçrayıb ayağa qalxdı. Elə yazıq, elə müti görkəm aldı ki, yumaq kimi yığıldı, balacalaşdı və gözlənilmədən hönkür-hönkür ağıladı. Bəhrüz qeyri-ixtiyari bayaqdan təskinlik verən Qədərə baxdı, indi Qədir də söz deməkdən uzaq idi, özünün də gözləri dolmuşdu. Afərə hamının yazığı gəlirdi. Afər yanaqlarından axan yaşları silib, ildırım sürəti ilə qaçdı, göz qırpımında yoxa çıxdı.

ONUNCU FƏSİL

1

Bəhruz otağına girib özünü xalının üstünə atdı, Hürnisə dərhal qulluğunda durdu, süfrə saldı, hər şey gətirdi, mütəkkəni qolları altına qoyub, özü də yanında əyləşdi.

– Niyə yemirsən, Bəhruz?

– İştaham yoxdur.

– Sənə nəyə olub?!

– Eh, Hürnisə! Mənə heç nə olmayıb. Camaat pis gündədi, yadıradı, o şəkil var ha, küncdə, o qız, çəkirdim, qəşəng gözləri də vardı...

– Afər!

– Düzdür, Afər. Sən nə yaxşı onun adını yadında saxlamısan?!

– Sənin dilindən eşitmişəm, xəstələnəndə tez-tez onu çağırırdın... Bir dəfə də pəncərədən səslədin...

– Ola bilər – Bəhruz tutuldu – ola bilər.

– Görəsən, nişanlısını tapa bildi?!

– Eh, indi onun gözüne heç kəs görünmür, heç kəs! Çünki dəli olub, əməlli-başlı dəli! Görəsən yazığın gələr.

Hürnisənin qaşqabaq içində, kədər içində susması Bəhruzun gözlərindən yayınmadı, ona diqqətlə baxıb soruşdu:

– Sənə nə oldu?!

– Sənin mənə də yazığın gəlir, Bəhruz!

– Niyə belə fikirləşirsən?

– Çünki, çünki məni sevmirsən! Hər şeyi anlayıram, Bəhruz, mən sənə layiq deyiləm, o xan qızı əgər əvvəl gəlsəydi, mən sənə ərə getməzdim... Ər-arvad olmaq üçün çox şey lazımdır, bunlar məndə yoxdur, heç biri yoxdur... Mənim uşağım da olmayacaq...

– Sus, Hürnisə!

– Yox, Bəhruz, yox, yaxşı oldu ki, söhbət düşdü. Özün bilirsən, heç kimim yoxdur. O qaçqınların elə biri də mənəm. Sığınmışam sənə, Şirin xanıma, Şirəli bəyə! Sən, Bəhruz, hələ də Nazlını sevirsən, qoz ağacını sevirsən, Afəri unutmursan, xan qızını da elə... Daha nə bilim, kimi...

– Bəsdir, Hürnisə, bunlar hamısı yalandır!

– Yalan?! Yox, Bəhruz, yox... Yalan deyil... Mən heç zaman dilimə yalan gətirməmişəm.

– Bəs onda bunları göydən alıb danışırısan?!

– Yox! Sən həmişə Nazlının şəklini çəkirsən!

– Həmişə?! – Bəhruz özündən asılı olmadan əsəbi bir səslə dilləndi – mən harda, nə vaxt onu çəkmişəm, de görüm, axı özün şahidsən ki, başqa əsərlər üzərində işləyirəm.

– Düzdür, işləyirsən, Nazlını da həmişə çəkirsən!

– Yox, yox...

– İstəyirsən, gətirib göstərim.

– Gətir!

Hürnisə qalxdı, bürməli kağızların arasını eşələyib bir neçə şəkil çıxarıb gətirdi. Bəhruz gözlərinə inanmadı. Həqiqətən Nazlının karandaşla, kömürlə işlədiyi şəkillərini görəndə, demək olar ki, sarsıldı, bu şəkilləri necə, nə cür, hansı vaxtda çəkmişdi, özü deyə bilməzdi. Necə yaxşı şəkillərdir.

– Mən onları Nazlıya da göstərmişəm.

– Nə vaxt?!

– Çoxdan, Nazlı şəkilləri görəndə ağladı, uşaq kimi ağladı. O da səni sevir, Bəhruz! Nazlı dünyada bir dənədir, əvəzi yoxdur...

– Son günlər görmüsən onu?!

– Yox!

– Toyumuzdan xəbəri var?

– Yoxdur. Bir onu bilirəm ki, Ziya bəy Türkiyəyə köçməyə hazırlaşır...

– Nazlını da aparacaq?!

– Onsuz getməz.

– Bəlkə də gediblər çoxdan.

– Yox, Nazlının atası Qulamheydər ağır xəstədir, bu gün-sabahlıqdır. Doktor Abbasovu çağırıblar, deyib ki, ümid yoxdur.

– Demək, onu gözləyirlər...

– Hə, gözləyirlər. Bəhrüz çörəyini ye, zorla olsa da ye, mənə fikir vermə, yaxşı, Bəhrüz?!

Bəhrüz sapsarı təndir çörəyini götürdü, yeyə-yeyə gözaltı Hürnisəyə baxanda, onun yenə kədər içində olduğunu gördü, odur ki, bir əlini uzadıb çiynlərindən tutdu, mehriban-mehriban özünə tərəf çəkdi. Hürnisə isə onun mehribançılığına cavab verməyi bacarmadı, dartınıb qolları arasından çıxmağa çalışdı. Bəhrüz buraxmadı, əyilib dodaqlarından öpdü, ancaq peşman oldu, çünki bu dodaqlardan bədəninə soyuqluq axdı.

Bir neçə gün sonra qonşu həyətin damında bir molla-nın silueti göründü, tükürpərdən səslə azan oxumağa başladı, bu o deməkdi ki, kimsə dünyadan köçüb. Hürnisə hər şeyi bilirdi. Qulamheydər əzab içində gecə keçinmişdi. Onu Naxçıvanın məscidindən götürəcəkdilər. Hamı məscidə axırdı. Günorta namazına az qalmış Bəhrüz məscidə yaxınlaşmaq istədi, adam əlindən iynə atsaydın, yerə düşməzdi. Uzaqda dayanıb, Sarvanlar məhəlləsinin hündür yerindən bu izdihama tamaşa etdi. Məscidə tərəf iki bər-bəzəkli, qara fayton gəldi, çaparlar əl-ayağa düşüb yol açdılar. Kəlbəli xanla Cəfərqulu xan faytonlardan enib məscidə tərəf getdilər. Bu vaxt minarədən müəzzinin məlahətli, kədərli səsi ətrafa yayıldı. Bu, nə səsi?! Bütün Naxçıvanı titrədən, tərəvətlə, qəmlə, həzinliklə dolu, adamı yerə mıxlayan bir səs! Məscidin həyəti də, qapısının ağzı da, ətrafda qarapapaqlı, qaraçadralı adamlar-

la dolmuşdu, bunların içində məscidin divarına söykənən, başı ağ yaylıqlı sarıqlı kor dilənçi görünməz olmuşdu.

Bəhrüz irəliyə gəldi, adamların arasından keçib, məscidin qapısından içəri girməyə çalışdı. Həyətdə qara çadralı qadınlar bir-birinə söykənib dayanmışdı. Bəlkə kimisə axtarırdı, bəlkə adi marağ bura gətirmişdi?! İlk dəfə bu məscidə girdiyi günü xatırladı. Qulamheydər onu “kafər” deyər məsciddən qovmuşdu, indi isə dünyadan bixəbər yarırdı. Bəhrüz daha irəli getməyin mümkün olmadığını duyub qapının yanından ətrafa boylandı. Qara çadraların içindən nə qədər göz baxırdı! Hamısı da qəşəng gözlər! Bəhrüz onları bir-bir nəzərdən keçirdikcə, gözləri hovuzun yaxınlığında dayanmış, sağdan görünən tanış bir üzə dikildi. Deyəsən, Nazlıdır. Həm oxşayır, həm də yox! Bircə dəfə çönüb baxsaydı, bilərdim, kimdir?! Bəhrüz baxışlarını inadçı, aramsız halda tanış üzə dikmişdi. Yavaş-yavaş bu üz ona sarı çevrildi. İriləşən gözləri heyvətlə böyüdü. Bu zaman məscidin içindən kişilər çıxdılar, içəri mərhumun yaxın qohumlarını, qadınları buraxdılar. Onların içəri girməsi ilə bir vay-şivən qopdu ki, adamın tükləri biz-biz oldu. İzdiham dalğa-dalğa axıb Bəhrüzü qapıdan uzağa atdı.

Məscidin önündəki izdiham dağıldı, yol açıldı, qabaqda Naxçıvanın baş mollası, uzunəbəli, qarapapaqlı, qarasaqqallı bir kişi əlində qızıl suyuna çəkilməmiş “Quran” üzə çıxdı. Onun dalınca digər mollalar, seyidlər, axundlar gəlirdi, başdan-başa qara rəngdə olan mafə çiynlərdə gedirdi, mafənin ardınca Kəlbəli xan, Cəfərqulu xan, başqa xanlar, bəyzadələr, onların arxasınca bütün camaat qəbiristanlığa tərəf yol aldı.

Bəhrüz yerindən tərpənmədən izdihama baxırdı. Bu vaxt molla Talıbı gördü. Molla ayaq saxladı:

– Xoş gördük, oğul! – dedi – Allah ölənə rəhmət eləsin, qan-qada başımızdan uzaq olsun...

Bəhrüza mənə ilə baxıb camaat qoşuldu və onların arasında itdi.

Daha bir neçə gün keçdi, bu müddətdə Hürnisə yenə kədər içində idi, əvvəlki kimi dinib danışmır, Bəhrüza müti şəkildə xidmət etsə də, sədaqət göstərsə də, özünü arvadından daha çox kənizi kimi aparırdı. Bəhrüz hər şeyi duyurdu. Hürnisənin o axşam dediyi sözlərə haqq qazandırsa da, ondan üz döndərmək fikrində deyildi.

Bir axşam tamam gözlənilməz bir hadisə ilə qarşılaşdı, Hürnisə otağa girib qapını açıq qoydu:

– Bəhrüz, – dedi – yanına qonaq gətirmişəm.

Açıq qapıdan bu zaman qara çadrada bir qadın daxil oldu. Hürnisə Bəhrüza mənə ilə, gülə-gülə baxıb, sonra birdən-birə kədərlənib uzaqlaşdı, qapını örtüb getdi. Bəhrüz sarsıldı, bildi ki, qarşısında dayanan Nazlıdır, başqası yox! Nazlı üzünü açıb salamladı. Bəhrüz irəli gəlib onunla üz-üzə dayananda, onun gözlərinin dolduğunu gördü.

– Hürnisə mənə şəkillər göstərib, biri çox xoşuma gəlib.

– İstəyirsən, sənə bağışlayım?!

– O şəkil özümdədir, Bəhrüz! Hürnisədən yalvar-yaxar almışam. Göz bəbəyim kimi saxlayıram.

– Birdən ərin görər?!

– Görsün, şəkildir də...

– İndi həyatın necədir?!

– Pis deyil, Allaha şükür, yaxşıdır. Bu ayın axırı üçün Türkiyəyə gedəcəyik. İstanbula.

– Həmişəlik?!

– Yəqin ki! Ziya bəyin yaxın qohumları ordadır. Amma mən heç getmək istəmirəm. Qorxuram.

– Nədən?!

– Yad torpaq... Qohum yox... Əqrəba yox... Bilmi-rəm, necə olacaq, Allaha təvəkkül, görək nə olur...

– Bəlkə əyləşəsən?!

– Bir-iki dəqiqəliyə gəlmişəm. Hürnisə mənə zorla sürüyüb gətirdi, necə yaxşı qızıdır, ürəyi gül kimi təmizdir... Deyəsən, səni çox istəyir.

– Mən də onu çox istəyirəm.

– Uşaqlıqda kifir idi, indi çox yaxşılaşıb, lap qəşəngləşib.

– Mən onunla evlənmişəm, Hürnisə arvadımdır.

– Doğrudan?! – Nazlının məscidin həyətinə olduğu kimi gözləri böyüdü – nə yaxşı iş görmüsən, Bəhrüz! Allah sənə bu yaxşılığını unutmaz, fağır, yoxsul bir qızı xoşbəxt etmək! Ölmüş mənə kəlmə də deməyib! Özü də bizi tək qoyub gedib.

– Nazlı, Hürnisə yaxşı bilir ki, mən yenə səni sevirəm. O şəkillər ki, çəkmişəm, heç özümün də xəbərini yoxdur ki, nə vaxt, necə çəkmişəm... Özümdən asılı olmadan...

– Bunları bilirəm, Bəhrüz, Hürnisə danışib!

– Türkiyədə olsan, yəqin bizi tamam unudarsan.

– Elə demə, Bəhrüz! Uzaq yerdə siz daha tez-tez yadıma düşəcəksiniz! Mən gedim, Bəhrüz, hələlik, sağ-salamat qal, əzizim, Bəhrüz, sağ ol!

Nazlı çadraya bürünüb çıxmaq istəyəndə, Bəhrüz həyəcan içində onu səslədi:

– Nazlı!..

Dayandı. Bəhrüz ona yaxınlaşıb arxadan qollarından tutdu, bu zaman yavaş-yavaş Nazlı çevrilib, düz gözlərinin içinə baxdı, necə oldusa, çadrası sürüşüb yerə düşdü. Heç birisi onu götürməyə cəhd göstərmədi. Bəhrüz Nazlını qucaqlayıb bədrinə basdı. Nazlı da əllərini uzadıb, onun başından tutdu. Göz-gözə baxdılar.

– Mən səni unutmayacağam, Nazlı...

– Mən də səni!

– Demək, bu son görüşümüzdür...

– Allah bilir, bəlkə də yox... Daha bəsdir, Bəhrüz, burax məni, gedim...

Nazlı dartınıb Bəhrüzün qolları arasından çıxdı. Bəhrüz sarsılıb bir addım geri çəkildi. Sonra əyilib sürüşüb yerə düşən çadranı qaldırmaq istədi. Amma gecikdi, çünki çadranı dartmasıyla ona bürünməyi bir olan Nazlının şimşək sürətilə qapıdan çıxdığını gördü. Yerində qaldı, nə irəli getdi, nə də geri qayıtdı, bihuşdarı içmiş kimi yerində quruyub tərpanə bilmədi. Özünə gələndə isə Hürnisəni səsləmək istədi, onun bu qeyri-adi nəcibliyi və xeyirxahlığı haqqında düşündü.

Hürnisə heç yanda yox idi.

Əvvəl elə bildi, hardasa yaxındadır, ya qonşuda, ya da qohumlarının yanında. Sonra ondan səs çıxmıyanda əl-ayağa düşdü. Şirin xanım qapı-qapı gəzdirdi, axtardı, amma Hürnisəni gördüm deyən olmadı.

Axşam düşdü. Hürnisə gəlmədi ki, gəlmədi.

Bəhrüz səhəri dirigözlü açdı. Nə Şirin xanım yatmışdı, nə də Şirəlibəy! Yenə Hürnisədən xəbər olmadı. Yerəmi batdı, göyəmi çıxdı, sanki nağıllardakı kimi qeybə çəkildi. Bəhrüz fikirləşə-fikirləşə qaldı: “Axı Nazlını özü gətirmişdi, bəs niyə çıxıb getdi?! Onda gətirməyəydi, əgər dözə bilmirdisə... Bu, nə deməkdir, bəlkə başqa səbəb var? Bəlkə, bəlkə... Eh, bu bəlkələr qurtaran deyil”. Bəhrüz həyəcan və təlaş içində yenə onu axtarmağa getdi.

3

Bəhrüz soraqlayıb onu uzaq bir kənddə tapdı.

Onu geri qaytarmaq çətin olsa da, bu çətinliyin arxasında qızın qəlbində gedən mübarizəni, böhranı, iztirabı, kədəri duymaqdan Bəhrüz uzaq deyildi. Hürnisə bapbalaca daxmanın içinə çəkilib, bir küncdə əyləşmişdi. Bəhrüz içəri girsə də, başını yuxarı qaldırmaıyıb daş kimi

hərəkətsiz qalmışdı. Uzun çəkən ağır sükutdan sonra hıçqırığı eşidiləndə Bəhrüz dözə bilməyib kövrəlmiş, astaca ona yaxınlaşmışdı. Əlini çiyinlərinə vurmuş, yerdən qaldırmağa cəhd göstərmiş, “gedək evimizə, Hürnisə!” – deyə pıçıldamışdı. Hürnisə isə cavab vermədən, tərpanmədən göz yaşları tökmüşdü. Səbir nə yaxşı şeymiş! Bəhrüz səbirlə istədiyinə nail olmuş, tez-tez “mən sənə layiq deyiləm” deyə hıçqıran qadının ovundura-ovundura, dilə tuta-tuta evinə gətirib çıxartmışdı. Evdə isə Hürnisə azca sakit olmuş, Şirin xanımı, Tahirəni, Davudu, hətta bapbalaca Rüstəmi öpmüş, içəri girən kimi otağı səliqə-sahmana salmış, yır-yığış eləmiş, Bəhrüzün palpaltarına da əl gəzdirmişdi.

Gecə yatanda Hürnisə yumaq kimi büzüşüb yorğana möhkəm-möhkəm büründü, ikinci gecə də belə edib Bəhrüzə yaxına buraxmadı. Ancaq üçüncü gecə Bəhrüz birdən oyananda duydu ki, saçlarında mehriban bir əl dolanır, asta-asta gözünü açdı, gördü, Hürnisə başı üstə dayanıb. Bəhrüz çılğınlıqla onu qucaqlayıb, bağına basdı, Hürnisə dartınır, incəliklə qolları arasından çıxmağa çalışırdı. Bəhrüz gecə köynəyinin altında çırpınan bədəninə necə zərif olduğunu bir daha duydu, hələ bir dəfə də olsun bu bədəni çılpaq görə bilməmişdi. Əmin olmuşdu ki, bu qeyri-mümkündür, Hürnisəni tikə-tikə doğrasan da, buna razılıq verməz. Bəhrüz Hürnisənin yavaş-yavaş ram olduğunu gördükcə saçlarını sığallayır, üz-gözündən öpür, şirin sözlər pıçıldayırdı. Bu vaxt Hürnisə də qollarını Bəhrüzün boynuna doladı, özünü unudub xoşbəxtcəsinə öpüşlərinə öpüşlərlə cavab verib bütün varlığını ona təslim etdi.

Səhər Bəhrüz yuxudan oyananda, süfrənin salındığını, Hürnisənin isə buğlanan çayla gəldiyini, xoşbəxtcəsinə gülümsündüyünü görəndə özündən razı qalsa da, hardasa, ürəyinin çox-çox dərinliyində bir boşluq yaranmışdı. Keçən gecədən zövq olsa da bu zövqün arxasında

Hürnisə ilə yanaşı əyləşəndə, hər şeyi unudub özünü xoşbəxt kimi aparırdı. Bəhrüz hiss edirdi ki, Hürnisənin sevgisi böyükdür, bəlkə də sehrli nağıllardakı qeyri-adi sevgiyə bərabərdir. Belə güclü sevgisi olanların qısqancılığı da güclü olur. Bəhrüz şəkil çəkmək üçün qaçqın qızları gətirəndə, onun nə hala düşdüyünü xatırlayırdı. Həm də Hürnisə quş kimi çox həssas idi, hər şeyi anlayır və başa düşürdü.

Naxçıvanın isti yay günləri gəldi, şəhərə elə bil xüsusi gözəllik gətirdi. Ağaclar çiçəklərini çoxdan töksələr də, parlaq, gözəl olduğundan hərəsi böyük çiçək dəstəsi kimi bağ-bağçaları, həyətləri, küçələri bəzəyirdi. İğtişaşlar, toqquşmalar azalmış, istiliklə bərabər sakitlik, asudəlik bərpa olunmuşdu.

Belə isti günlərin birində Bəhrüz həyətdə, alça ağacının yanında molbertini qurmuşdu. İri kətan üzərində çoxdan ürəyində yaşatdığı bir əsəri canlandırmaq istəyirdi. Son günlər yenə Məcidi at üstündə, əlində tufəng tutduğu halda, dönə-dönə naturadan çəkir, saysız-hesabsız qaralamalarını üzə çıxarıb, gözdən keçirir, bütün gününü ancaq bu əsərə verirdi. Məcidlə bir neçə dəfə Araz sahilinə getmişdi. Onu çapar geyimində, at üstündə dönə-dönə çapdırsa da, amma uşaqlıq vaxtı ilk dəfə Əlixan məscidinin, Tək armudun yaxınlığında gördüyü səhnəni heç cürə yarada bilmirdi. O səhnə isə indiyə qədər hafizəsindən silinmirdi. Çapar qeyri-adi bir şəkildə, sanki qeybdən peyda olmuş, əzəmətli, güclü sehrkar kimi yanından ötüb keçmiş, onun üçün unudulmaz bir lövhəyə çevrilmişdi. İndi tək-cə bugünkü çaparı yox, həm də o uşaqlıq təsəvvüründəki çaparı verməyə daha çox can atırdı. Bir neçə həftə idi ki, həyətdə, açıq, havada, işləyirdi. Bu, ona xoş gəlir, həvəs, ilham gətirir, yorulmurdu.

Hürnisə tez-tez çay gətirir, stəkanı güllü süfrə saldığı balaca taxta kürsünün üstünə qoyurdu. Bəhrüzün başı bə-

zən bərk qarışdığından çayı unudurdu, bu zaman Hürnisə onu təzələyirdi. Yenə fikirli, qaşqabaqlı gəzsə də, rahat, sakit dolanır, daha əvvəlki çılğınlıqları üzə çıxırmırdı.

Bir dəfə yenə həyətdə işləyəndə, qapının çaxçaxı səsləndi, Bəhrüz qışqırdı ki, qapı açıqdır, buyurun, gəlin. İçəri qara, meşin pencək geymiş, göygözlü bir adam daxil oldu, düz Bəhrüzün üstünə gəldi. Bəhrüz onu kiməsə oxşatdı, duruxdu, birdən:

– Dərviş Həsən! – deyə qollarını açdı – səni buraxıblar, nə vaxt, necə?!

– Xoş gördük! – Dərviş də qollarını açıb, Bəhrüzü qucaqladı – iki gündür ki, azadlıqdayam. Dostlarım məni qurtarıblar. Eşitdim, Kəlbəli xanın yanına getmişən.

– Getmişdim, bir şey çıxmadı.

– Eybi yox, Bəhrüz, sənin getməyin mənim üçün böyük şeydir! Məni yaxından tanımaya-tanımaya xahişə getmişən, çaparların əlindən məni qurtarmaq istəmişən, bunlar məgər az şeydir?! Sağ ol, Bəhrüz, yenə sağ ol!

Bəhrüzün bir işarəsi ilə elə həyətdəcə, stolun üstünə güllü süfrə salındı, çay dəstgahı quruldu. Tahirə naxış-naxış fincanları gətirdi. Həsənin ciddi etirazına baxmaya-raq Bəhrüz onu buraxmayıb süfrəyə dəvət etdi. Bu zaman Davud gəlib qardaşının böyründə dayandı.

– Bu kimdir? – deyə Həsən onunla maraqlandı – qardaşıdır, deyəsən.

– Bəli, qardaşımdır.

– Bəs bu şəkil?

– Naxçıvan çaparını çəkirəm.

– Bəs niyə qurtarmırsan?

Həsən şəkildən ayrılıb, stola yaxınlaşıb, süfrənin arxasında, Bəhrüzlə yanaşı kürsüdə əyləşib dedi:

– Deyəsən, bu çaparı, görmüşəm. Belə adam var?!

– Var. Baxıb çəkirəm. Yenə yanıma gəlib gedir, adı Məciddir.

- Məcid... Yox, tanımıram. Daha sərgi açmırsan?!
- Yox...
- Niyə?!
- Elə-belə... Gah həvəs olmur, gah tənbellik tutur, gah da vaxtın azlığı...
- Birinci sərgin çox xoşuma gəlib.
- Baxmısan?! – Bəhrüz heyrətlə soruşsa da, ilk dəfə açdığı sərgiyə göy gözlü bir adamın gəldiyini, paketdə pul qoyduğunu xatırlayıb maraqlı içində dərviş Həsənə baxdı – demək, mənə imzasız məktub yazan sən idin?!
- Həsən qımışsa da, cavab vermədi, sonra qəhqəhə çəkib güldü, əlini Bəhrüzün çiyinə qoydu:
- Bəli, mən idim! – dedi.
- Tiflisdə, Təbiət bağında gördüyüm də sən olmusan, düzdür?!
- Düzdür! Mən olmuşam.
- Deyirəm axı, insan insana bu qədər oxşamaz.
- Onda özünü uşaq kimi aparırdın, mən sənə inanmırdım. Açıq deyim, şübhələnirdim. Ona görə də həqiqəti demək olmazdı.
- Bəs dərviş paltarların hanı?!
- Evdə!
- Dərvişliklə həmişəlik qurtardın?!
- Dəqiq deyə bilmərəm.
- İlan hanı, ilan?!
- O da evdə!
- Necə saxlayırsan onu?!
- Torbanın içində.
- Bəhrüzün heyreti o qədər çox idi ki, dərviş Həsənə iri gözlərlə baxırdı.
- Bəs nə edəcəksən?!
- Bakıya gedirəm.
- Niyə?!
- Dostlarımız ordadır, yoldaş Nəriman Nərimanov, başqa inqilabçılar... Onlarla görüşüb vəziyyəti danışmalı-

yam. Naxçıvan gözəl yerdir, onu düşmənlərin əlinə vermək olmaz. Nə ingilislərə, nə türklərə... Azərbaycanda yeni hökumət qurulub, xəbərin var?!

- Yox...
- Görürsən, xəbərin yoxdur. Belə bir hökuməti bizim Naxçıvanda da qurmaq lazımdır.
- Necə quracaqsınız, bəs Kəlbəli xan, bəs Cəfərqulu xan?!
- Onların hamısını bizim tərəfə çəkmək lazımdır. Sən də bizim yeni hökumətin rəssamı olacaqsan! Hazırlaş, yeni sərgi açmağa indidən başla!
- Çayını soyutma, iç...

Həsən əlini uzadıb stəkanı götürdü. Meşin pencək ona dərviş əbasından daha çox yaraşırdı. Göy gözləri uşaq kimi sadələvhlüklə doluydu. Yenə mehriban-mehriban baxırdı. Əba boyunu gizlətmişdi, demək ucaboşlu, kürəkli, güclü-qüvvətli gənc idi, üzünün cavanlıq tərəvəti hələ solmamışdı. Çayını içib getmək üçün ayağa qalxdı, Bəhrüzün yenə əyləşməsi təklifinə gülə-gülə:

– Yox, Bəhrüz, – dedi – işlərim çoxdur. Sən yaxşı-yaxşı əsərlər yarat! Hələlik, Bəhrüz!

Həsən Bəhrüzün ürəyində hələ tam başa düşmədiyi fikirlər, duyğular oyadıb, işıqlı arzular doğurub getdi. Belə əhvali-ruhiyyə içində, yenə Naxçıvan çaparına aid əsərinin üzərində işləməyə başladı.

Bir müddətdən sonra hər yerdə qərribə söhbətlər gəldirdi. Hərə bir şey danışdı. Bakıda, Həsən Bəktəşinin, təzə hökumətin qurulması xəbəri dalğa-dalğa hər yərə yayılmışdı. Bu hökumətin nümayəndələri gah aşkar, gah gizlin Naxçıvana gəlir, camaatla qaynayıb-qarışır, müxtəlif qərribə söhbətlər aparırdılar. Bəhrüz görürdü ki, Həsən

Bəktəşi Bakıya getdikdən sonra Naxçıvan təlatümlü və həyəcanlıdır.

Bəhruz iş yerini evdən həyəətə köçürmüşdü. Məqsədi nəyin bahasına olursa olsun, "Naxçıvan çaparı" əsərini bitirmək idi. Çapar Məcidlə danışmışdı. Demək olar ki, Məcid hər gün gəlirdi. Bu gün nədənsə gecikirdi. Ona görə Bəhruz bir az əsəbləşmişdi. Bu yandan da qardaşı Davud yanından əl çəkmirdi. Davud da, maşallah, əməlli-başlı böyümüşdü. İndi beşikdə Bəhruzun Rüstəm adlı ikinci qardaşı yatırdı.

Diqqətini bir yerə toplaya bilməyən Bəhruz həyətdə gəzişirdi. Elə bu vaxt qapı döyüldü və Tahirə yüyürüb onu açdı.

– Hardasan, gəl görək, Məcid! – deyə Bəhruz irəli gedib onu qarşıladi, böyründə fir-fir fırlanan Davuda acıqlandı:

– Get o tərəfdə oyna, – dedi, – ay Tahirə, gəl, Davudu apar... Yoxsa döyəcəyəm...

– Mən buranı istəyirəm – deyə Davud mızıldandı.

Məcid alça ağacının yanında əyləşdi.

– Buyur, çək, qardaş...

– Sənə nəyə olub, Məcid?!

– Mənə heç nə... Deyirlər, Naxçıvana böyük ordu gəlir...

– Nə vaxt?! – Bəhruz firçanı götürdü.

– Heç kim bilmir hələ. Bakı göndərir. Bizim xahişimizlə. Düz deyirəm. Naxçıvanda da təzə hökumət qurmaq istəyirlər.

– Yaxşı, bəs sən qanın niyə qaradır?!

– Ay rəhmətliyin oğlu, mənim günüm bəs nə olacaq, kim mənə iş verəcək?!. Hər şey tərsinə çevriləcək... Camaat nə deyirsə, axırı düz çıxır. Gül kimi çaparlığım gedəcək əlimdən. Təkcə sən bu şəkildə çapar kimi qalacağam.

– Fikir eləmə, ay Məcid!

– Eh, fikirdən keçib. Bu şəklin yaman uzandı ha... Çək, qurtarsın getsin də!

"Qurtar!" demək asandır, başa vurmaq isə çətin. Bəhruz özü də onu tez bitirmək fikrindəydi, ancaq yenə xəstələndi və Naxçıvan çaparı yenə yarımçıq qaldı. Bu xəstəliyi müddətində onun ətrafına pərvanə kimi dolanan Hürnisə oldu. Bəhruz gözünü nə vaxt açırdısa, başı üstə əvvəllərdə olduğu kimi onu görürdü. Həkim Əli Mirzə Abbasovun verdiyi dərmanları ona vaxtında içirdir, yemək-içmək və başqa xidmətləri sürətlə və səliphə ilə görürdü.

İkinci dəfə gələndə həkim Əli Mirzə Abbasovu Şirəlibəy əvvəlkindən qat-qat böyük hörmətlə evə dəvət etdi. Nəzakətli, mülayim, yavaş danışan bu adam bir neçə gün bundan qabaq duz-çörəklə ordunun qabağına çıxmış, onu Gorus yaxınlığında qarşılamişdı. Hamı Naxçıvanda bunu bilirdi, odur ki, Abbasovun nüfuzu daha da qalxmışdı. Şirəlibəy Bəhruzu diqqətlə müayinədən keçirən həkimə indi qeyri-adi adama baxan kimi baxırdı:

– Deyirsən, daha Naxçıvanda sakitlik olacaq?

– Təkcə sakitlik yox, bəy! – deyə Abbasov müayinəni dayandırmadı, – qayda-qanun, gözəl şərait, insanlıq...

– Təki siz deyən kimi olsun, təki!

– Buna şəkki-şübhə eləmə, bəy! Təzə hökumət ədalətli hökumətdir, haqqın-həqiqətin tərəfdarıdır. Yoxsulların tərəfdarıdır. Avamlığın, cəhalətin düşməndir.

Bu sözlər Bəhruzun ürəyindən idi, əvvəllər Əliqulu Qəmküsarın, Tiflisdəki dostlarının, müəllimi Yakov Nikoladzenin, sonralar isə Həsən Bəktəşinin söhbətlərindən belə ədalətli dünya haqqında eşitmişdi. İndi belə dünyanın öz torpağında, Naxçıvanda bərqərar olduğunu biləndə sevindi, başını qaldırıb həkimin üzünə baxdı. Abbasov gülə-gülə:

– İndi yaxşısan, oğlum! – dedi – on gün özünü möhkəm qorumalısan. Hələ küçəyə-bacaya çıxmaq olmaz.

Bir neçə gün sonra Bəhrüz Narıncdan məktub aldı: “Salam, Bəhrüz! Makuda bərk darıxıram. Həyəət-bacadan başqa heç yerə çıxmıram. Makunun özünü belə əməlli-başlı görə bilməmişəm. Fikrim-zikrim Naxçıvanda qalıb. Doğma yurddan ayrılmaq nə ağırmış! Sənin yanına gəldiyim gün Pakizənin də yanına getmişdim. Yadındadır, Tiflisdə, xəstəxanada gördüyümüz Pakizə! Vəziyyəti yaman pis idi, ondan da nigaranam, atamdan da, başqa qohumlardan da! Yeganə təsəllim sənin şəkillərindir, onlara baxanda, özümü Naxçıvanda görürəm. Naxçıvan üçün elə darıxmışam, olmayan kimi, burnumun ucu göynəyir. Kaş tezliklə doğma yerə qayıdaydım, kaş! Hələlik, Bəhrüz! Ümidimi hələ üzməmişəm. Narınc.”

Bəhrüz məktubu oxuyub qurtaranda, başını qaldırdı, otağın o tərəfində kədərlə, nigarançılıqla baxan Hürni-sənin qısqançılıqla yanan gözlərini gördü.

5

Bəhrüz sağaldı, kağız-qələmini götürüb küçəyə çıxdı, Naxçıvanın mərkəzinə yox, gəzə-gəzə Şahab məhəlləsinə gəldi, Süddünənənin yanından ötüb tanış küçə ilə irəlilədi. Bu zaman Narıncın məktubu, kərpic hörülü darvaza, darvazanın önündəki iri daş üstündə əyləşən ağ saçlı qoca, onun qızı, hörüklü Pakizə yadına düşdü. Tiflisdə, Mixaylovski xəstəxanasında yaylığı başından açıb, “çək, məni çək” çılğıncasına dediyini xatırladı. O vaxt Pakizənin zavallı görkəmindən tükləri biz-biz olmuşdu. Görəsən, indi yaşayır mı, bəs qoca necə?! Son illər bu məhəllədən keçib getməmişdi, indi sanki ayaqları ilə getmir, onu kövrək bir duyğu aparırdı. Hətta bu duyğu kövrək qorxuya dönmüşdü. Qocanı görmək arzusunun çox güclü

olduğunu duyub, addımlarını yavaşıtıdı. Küçədə nə ins vardı, nə də cins, hər yan yay bürküsünün sükutunda mürgüləyirdi.

Həmin qapıya çatıb bir an ayaq saxladı, yenə sükut içində, nəşə, qeyri-adi hadisə gözlədi, elə bildi ki, yenə o qapı açılacaq, qoşahörüklü qız görünəcək, sonra yoxa çıxacaqdır. Yox, qapı açılmadı, Bəhrüz da yolundan qalmadı, yavaş addımlarla, təəssüflə, kədərlə uzaqlaşdı.

Bilirdi ki, bu küçənin qurtaracağı üzü dağlardır, çoxdan idi ki, Naxçıvanın kənar yerlərini gəzmir, bu dağları yaxından görə bilmirdi. Yenə bu istək qəfil fırtına kimi qopub onu dağlara doğru apardı. İndi dağları görəni kimi hər şeyi unuttu, sürətini artırdı. Duman zirvələrin üstünə enmişdi, günəşin şəfəqlərindən yanırdı. Bəhrüzün əhvali-ruhiyyəsi təzələndi, bu dağlardan doğmalığın nəfəsi axıb sinəsinə doldu. Küçə uzanır, sanki birbaşa dağlara doğru gedirdi. Qarşıdan ağappaq, uca bir adam gəlir, uzaqdan əcaib görünür, yaxınlaşdıqca əcaiblik daha da artırdı. Bəhrüz birdən onu tanıdı, daş üstündə əyləşən qoca idi, qar kimi saç-saqqalı yaxası açıq, ağ köynəyinin üstünə tökülmüşdü. Şalvarı da ağ parçadan tikilmişdi. Sanki kəfənə bürünmüşdü. Qızaran gözlərini bir nöqtəyə zilləmişdi. Ağır-ağır gəlirdi. Bəhrüz dayandı ki, onunla söhbət etsin, qoca isə heç nə görmürmüş kimi yanından ötüb keçəndə, qeyri-ixtiyarı:

– Baba! – deyə qışqırdı, amma qoca bu səsə də biganə oldu, nə dayandı, nə də arxaya çönüb baxdı. Bəhrüz üçün hər şey aydın idi; qara hörüklü qız – Pakizə daha yaşamırdı. Çevrilib qocanın arxasınca baxdı. Elə bil qurumuş ağappaq bir ağac gedirdi.

Bir neçə gün sonra Bəhrüz şəhərin mərkəzinə çıxanda, hər yerdə canlılıq, hərəkət gördü. Hamı, harasa tələsirdi, küçələrdə qırmızı bayraqlar asılmışdı. Bəhrüz yay günəşinin şəfəqləri altında bazara doğru gedəndə ucu şiş-

papaqlı, sarıköynəkli, toqqalı əsgərlərə rast gəlib maraqla onlara baxırdı. Bazar yenə qaynayıb daşır, hamının dilində “Şura hökuməti” sözləri dolanırdı. Məscidin divarında ağ yaylıqlı kor dilənçi yenə quruyub qalmışdı.

Bəhruz Atababa məqbərəsinə tərəf gedib, dar küçələri, dalanları dolandı, gəzə-gəzə İmamverdi türbəsinə tərəf getdi, dikdə dayanıb, aşağıda, yolun qırağında naxışlı, kərpicli bu türbəyə xeyli baxdı və geriye qayıtdı. Bərk yorulduğunu duyub, bazar çayxanasına tərəf yollandı. Xəstəlik hələ tamam canından çıxmamış, onu zəiflətməmiş, gücdən-qüvvədən salmışdı. Çayxanada həm dincəlmək, həm çay içmək, həm də qərribə sifətlərə baxmaq istəyirdi. Çayxanalarda elə sifətlər çəkmişdi ki, onların sayı-hesabı yoxdu, həm də bunlar dəhşətli, görünməmiş sifətlər idi. İndi girdiyi çayxana şəhərin ən gözəl çayxanalarından biri sayılırdı. Bəhruz qapı yanındakı boş yerdə əyləşib, üzünü iri sarı samovarın böyründə qurdalanan çayçıya çevirdi. Bu vaxt o başda, kimsə məlahətli səslə şeir deyirdi. Bəhruz dərhal o tərəfə baxdı. Gödək boy, qız sifətli, zərif bir dərviş gördü, gözləri canlı və iri idi. Tünd şabalıd rəngli, yaxası açıq köynəyinə ağ rəngli, qotazlı şərid bağlamışdı. Məxmər kimi yumşaq səsi dərhal ürəyə yol açırdı. Hamı sükut içində, diqqət kəsilib onu dinləyirdi. Oxuduğu şeirin sözləri də adama ruh və qanad verirdi. Çayçı özü də iş görmədən, piştaxtanın dalından heyran-heyran ona qulaq asırdı. Şeir sona çatdı, sonra saz çalıb oxudu, sonra yenə şeir deməyə başladı. Bəhruz heç zaman nə belə səs, nə də belə mənalı sözləri dinləmişdi. Ona görə çox məmnun qalmışdı. Kiçik fasilədə Bəhruz qarşısına qoyulan çay stəkanını qabağına çəkdi. Çayxana başdan-başa papaqlı kişilərdən, ibarət idi, hamısı dərvişləri tərifləyirdi. Dərviş başı aşağı, heç kimə fikir vermədən, çay içə-içə yeni çıxışı haqqında fikirləşirdi.

Bəhruz qonşusundan onun hansı dərviş olduğunu soruşanda, “İrəvanlı dərviş – Hacı Ağabala” deyə cavab versə də, ona əyri-əyri baxdı, sonra da kinayə ilə əlavə etdi: “Bütün Naxçıvan onu tanıyır!” Bu dərviş haqqında Bəhruz da eşitmiş, görmək və dinləmək istəmişdi. Çünki Hacı Ağabalanın Naxçıvana tez-tez gəldiyini bilirdi. Fasilədən sonra dərvişin çıxışı daha gözəl, daha təsirli oldu. Ömər Xəyyamdan və türk şairlərindən oxuyurdu. Bəhruz onu dinləyə-dinləyə o biri dərvişi – Həsən Bəktəşini xatırladı. Çayxanadan çıxıb gedəndə yüngülləşdiyini duydu, uzun müddət dərvişin oxuduğu şeirlərin təsiri altında qaldı. Evə gələndə həyətdə hay-küy eşidib cəld qapını açıb içəri girdi. Davud bərkdən qışqırırdı. Nəse dəcəllik etmiş, bacısı Tahirə onu yüngülcə kötəkləmişdi. Bəhruzu görən kimi səsinə kəsən Davud Tahirədən şikayətlənməyə başladı.

6

Yay keçib getdi. Bəhruz yenə xəstələndi, sağaldıqdan sonra lotoreyada iştirak edib, ordan gələn gəlirin əlli faizinin uşaq evinə verilməsi üçün ərizə yazdı və buna nail oldu. Uşaq evi isə hələlik Əkbərbəyin evində açıldı, Zöhrə xanım tərbiyəçi təyin edildi. Bəhruz inqilab şurası tərəfindən tez-tez çağırılır, sifarişlər alır, dərhal yerinə yetirirdi. Marksın, Leninin portretlərini çəkib aparmışdı.

1921-ci ilin günləri başlayanda, Bəhruz işləmək üçün özündə elə həvəs, güc duydu ki, bunu fəvqə vermədi. Məcid axtarıb tapdı. Çünki çaparı bitirmək istəyirdi. Məcid indi inqilab şurasında işləyirdi, görkəmi də, geyimi dəyişmişdi. Bəhruz yenə ona baxıb çəksə də, uşaqlıq illərində gördüyü çapar xəyalından getmirdi. Nəhayət, bir ay keçdi, uzun və gərgin əməkdən sonra onu bitirdi. Hələ ömründə bu qədər sevinməmişdi. Bu sevincini dağlarla

bölmək istədi, baş götürüb getdi, Şıxmahmud kövşənin-
dən ötüb qarşısında açılan geniş düzlə silsilə dağlara
doğru yavaş-yavaş irəlilədi. Qış olsa, özünü sərt göstərsə
də, belə hava xoşuna gəlirdi. Onun Naxçıvan çaparı indi
ayağını basdığı bu doğma torpaqda həmişə yol gedirdi.
Uzaqdakı dağların başında yenə buludlar ağarırdı, bir
neçə topası qabağa çıxmışdı, sanki dağlar onu Bəhruzu
qarşılamaq üçün göndərmişdi.

O, dayanmadan hələ kim bilir, nə qədər gedəcəkdi,
əgər kol-kosun böyründə büzüşüb əyləmiş bir qız qarşı-
sına çıxmasaydı. Bəhruz qızı görüb diksindi, yun şala
bürünən, gözü yumulu qız tam hərəkətsiz idi, sanki don-
muşdu. Bəhruz qorxdu, əvvəl dayanıb ətrafa baxdı, heç
kəs gözə dəymirdi, sonra irəli getdi. Ancaq qız gözlərini
açmadı, yatırdımı, yoxsa huşunu itirmişdimi, yoxsa, yox-
sa ölmüşdümü? Son fikirdən qorxan Bəhruz həyəcanlan-
dı, daha tərəddüd etmədən yaxınlaşdı, əlini qızın çiyninə
vurdu. Qız gözlərini yavaş-yavaş açdı. Demək, sağ idi.
Amma başqaları kimi nə diksindi, nə də qorxdu, bəlkə
hələ yuxudan tam ayılmamışdı. Yox, ayağa qalxıb, çəkin-
mədən, qorxmadan, hirsli-hirsli soruşdu:

- Nə istəyirsən?!
- Heç nə...
- Niyə durmusan burda?!
- Qorxdum səndən...
- Niyə?!
- Bu soyuqda yatmaq olar? Xəstələnərsən!
- Kimsən, ay əmi?!
- Rəssamam... Qorxma!
- Qorxmuram! – Qız inamla, cürətlə dindi – çox-
dandır, çöldə, yolda yatıram. Heç nə olmur mənə!
- Yəqin acsan?
- Yox! – O dağın döşündə bir kənd var – əlini uza-
dıb, Havadağın sağındakı dağı göstərdi – orda yemək
veriblər.

- Fikrin nədir?
- Şəhərə gedirəm.
- Bəlkə bir-iki gün bizdə qalasan?!
- Qalaram!

Bəhruz qızın bu cəsarətli, qətiyyətli, inamlı hərəkət-
lərinə heyran qalıb, onu evə gətirdi. Bərk yuxusuz olduğu
üçün təndirəsinin yanındakı balaca otaqda yatdı. Qızı
görəndə Hürnisənin tutulması Bəhruzun diqqətindən ya-
yınmadı, bildi ki, ürəyində yenə qısqanclıq dalğası kük-
rədi. Hürnisə bu dalğanı dərhal boğdu, qızın qayğısına
qalıb, onu aparıb getdi. Bəhruz otağında divara söykədiyi
Naxçıvan çaparına baxmağa başladı. Əvvəlki xoş əhvali-
ruhiyyə onu tərk etməmişdi. Birdən Afərin “bunu neylə-
yəcəksən, qardaş” deyən səsini eşitdi. İndi, öz əsərinə
baxıb, sevinc duyduğu bu anda, Əlixan məscidinin yanın-
da, dərvişi dinləyərkən, ilk dəfə at üstündə gördüyü çapar
yenə xəyalında canlandı. Sonra ilk qaralamalarını, eskiz-
lərini müəlliminə göstərərkən onun dediyi sözləri, çapar
Məcidlə Naxçıvandakı görüşlərini, həmişə, dönə-dönə bu
əsərə qayıtdığını xatırladı. Heç xəyalına gəlmədi ki,
sakitcə baxdığı, sevindiği bu çapar daha uzaqlara yol ge-
dəcək, Moskvanın tarix muzeyində əbədi qalacaq, hamı-
nın – neçə nəslin gözü qarşısında yenidən canlanacaq. İn-
di isə onu müəllifindən başqa heç kəs görmürdü, heç kəs!

Hürnisə axşam yatmağa hazırlaşanda, Bəhruzə tərəf
baxmır, üzünü ondan gizlətməyə çalışırdı. Bəhruz özü
ona yaxınlaşıb, arxadan çiynlərindən tutanda, diksindi,
dinhədən hərəkətsiz qaldı.

- Yenə sənə nə olub?
- Boşa məni, Bəhruz, boşa! – Hürnisə kəskin hərə-
kətlə ona sarı çevrildi – daha özümlə bacara bilmirəm!

– Axı nə üçün?!
– Çünki... Çünki... İmkanım olsaydı, o qoz ağacını kökündən qoparıb atardım.

– Daha ağacı niyə?!
– Sənin bir gözün o ağacdadır.

Özünün hiss etmədiyi həqiqəti Hürnisə açıb deyəndə Bəhruzun gözləri istər-istəməz o ağaca tərəf çevrildi. Həmişə həyətdə olanda qeyri-ixtiyari ora baxırdı, bəzən saatlarla, bəzən bir anlıq dayanır, xəyallara qapılırdı. İndi ağac çılpaq olsa da, yenə güclü, əzəmətli və qüdrətli idi.

– Hər şeyə fikir verirsən, Hürnisə, axı belə olmaz.

– O ağac deyil, sənin sevgindir.

– Bəsdir, Hürnisə, özünü nahaq yerə üzmə!

– Nahaq deyil, Bəhruz! Sənin üçün mən o ağac qədər də deyiləm. Heç gözünün ucuyla da baxmırsan. Vallah səndən incimirəm, günah mən bəxti qaradadır, axı niyə sevmişəm, niyə?

– Sakit ol, Hürnisə...

– Düz sözümdü, boşa məni, boşa!

Bəhruz da özü ilə bacara bilmir, onu atmaqdan, boşamaqdan dəhşətli heç nə təsəvvür etmir, bunu ağılına belə gətirmək istəmirdi. Get-gedə başa düşürdü ki, Hürnisəni ən çox narahat edən uşağının olmaması, həddindən artıq qısqançlığı, bir də, bir də onun soyuqluğunu duyması idi, bunlar az deyildi. Bəhruz son günlər isə qısqançlığının daha güclü olduğunu hiss etmişdi.

Səhər qaçqın qızı çəkmək üçün otağına aparanda, Hürnisənin təndirəsinin yanından baxan gözlərindən qorxdu. Bu gözlərdə elə bil alov dilləri qızarırdı, həm yazıqlıq, həm qəzəb, həm kin vardı. Bunların bir-birini əvəz etməsi, yaxud birləşməsi dəhşətli ifadə yaradırdı. Bəhruz ona təskinlik vermək məqsədilə yaxınlaşanda, Hürnisə üzünü çevirib uzaqlaşdı. Təndirəsərdən, isti ocaqdan çırtıltı səsi, yanq, kösöv iyi gəlirdi, bu Bəhruza elə xoş oldu ki, bir

anlıq ayaq saxladı. Hürnisə harasa yoxa çıxdığı üçün geri qayıdıb qaçqın qızın portretini çəkməyə başladı.

Başı işə elə qarışdı ki, hər şeyi unutdu.

– Adın nədir? – qızdan soruşdu.

– Cümsün.

– Neçə yaşın var?

– On altı...

– Bu şəhərdə nə edəcəksən?!

– İşləyəcəyəm.

– Kimin var?

– Nənəm. Bu payız ölüb.

– Bəs atan, anan?!

– Atam yadıma gəlmir, çoxdan evdən gedib, haradadır, bilmirəm. Anam ərdədir, uzaq kənddə. Üç-dörd yaşım olanda aparıblar. Heç bir dəfə də yanıma gəlməyib. Təkcə... Nənəm öləndə... Onda da mən qaçıb gizləndim.

– Niyə?!

– Necə niyə?! Hirsimdən. Yaxşı ki, üz-üzə gəlmədim, yoxsa onu boğardım, öldürərdim. Adımı ana qoyub, belə ana olar?!

Cümsünün iri gözləri, qalın, qara qaşları vardı, dəyirmi sifətinin gözəlliyinə kölgə salan burnu da iri idi, kişi kimi kobud əzələli, möhkəm bədəni də, qolları da, əlləri də! Zirək, diribaş, dilli-dilavər, qorxmaz, üsyankar təbiətli bir qıza bənzəyirdi. Avşar kəndindən gəlmişdi, bu kənddə baş verən hadisələri, bəyin zalımlığını, arvadının isə on qat pis olduğunu, nənəsinə hər cür əzablar verdiklərini, yəqin, bunun nəticəsində qocanın öldüyünü danışdı.

– And içmişəm, o arvadı tapıb boğacağam, gözümle görmüşəm, nənəmə necə əzab verib, təhqir edib, acıqlanıb, heç kəs buna dözməz!

– Bacarmazsan! – Bəhruz güldü – elə bilirsən, adam boğmaq asan işdir?!

– Boğaram!

Hürnisə bir dəfə də olsun içəri girmədi, yemək də gətirmədi. Bəhruzun işə başı bərk qarışsa da, arvadının bu etinasızlığını duydu, elə bu vaxt Şirin xanım hayküllə özünü içəri atdı:

– Ay Bəhruz, yenə bu Hürnisə yoxa çıxıb. Səhərdən axtarıram, tapa bilmirəm...

Bəhruz yerindən dik qalxdı, Hürnisənin təndirəsərin yanından baxan gözlərini xatırlayıb həyəcanlandı.

– Narahat olma, Şirin bacı! – desə də, əl-ayağa düşdü, işi yarımçıq qoyub həyəətə cumdu, – bəlkə qonşuya gedib?

– Heç yanda yoxdur...

Hürnisə keçən dəfəki kimi qayıtmadı.

8

Bəhruz çox götür-qoydan sonra, Hürnisənin dalınca özü getmədi, mötəbər qohumlarından birini göndərdi, Hürnisə qayıtmadı. Bəhruz başa düşürdü ki, sevməsə də Hürnisəsiz qalmaq mümkün deyil. Bir həftə keçdikdən sonra bunun necə çətin olduğunu bir daha duydu. Hürnisəyə öyrəşmişdi, özünə yer tapa bilmirdi. Bu müddətdə Cümsünün portretini çəkib bitirdi. Axırncı variant gözəl alınmışdı, əvvəlkiləri hirsələ cırmaq istəyəndə Cümsün irəli atıldı:

– Onları mənə verin!

– Nəyinə gərəkdir?

– Yadigar saxlayacağam.

– Axı... Axı... Bekara şəkillərdir...

– Eybi yox... Verin...

– Yaxşı! – Bəhruz şəkilləri qıza uzatdı, – götür!

Cümsün yaxınlaşıb suyu boya ilə işlənmiş axırncı şəklini görəndə diksindi:

– Boy... Nə qəşəng çəkmisən məni! – dedi.

Cümsünün papağı, yaylığı, saçı, üzü, burnu canlı, gözəl və təbii verilmişdi. Bəhruz karandaşla onun adını, hansı kənddən gəldiyini, tarixi, imzasını yazıb şəkli götürüb bir kənara qoydu.

Getməyə yeri olmadığı üçün Cümsün bir ay bu evdə qaldı. Bu müddətdə Şirin xanıma kömək etdi, Tahirə ilə, Davudla əyləndi, beşikdəki Rüstəmin qayğısını çəkdi. Bəhruz inqilab komitəsində işləyən Həsən Bəktəşinin köməyi ilə ona iş tapa bildi və Cümsün həmişəlik ayrılıb getdi. Gedərkən, uşaqları, Tahirəni, Davudu və Rüstəmi bağrına basdı, özü ilə bir bağlama, bir də səliqə ilə büküyü şəkillərini apardı. Bundan sonra Şirin xanım da, Şirəlibəy də Bəhruzun üstünə düşüb, Hürnisəni geri gətirməsini ondan tələb etdilər. Bəhruz ipə-sapa yatmır, inadından dönmür, qızın dalınca getməyəcəyini söyləyirdi. Onlar Hürnisəsiz darıxır, dalbadal soraq göndərir, Bəhruzu yenə dilə tutur, bunların nəticəsiz qaldığını görüb dərd-qəmə batırdılar. Şirəlibəy həyətdə o yan-bu yana gəzişir, Şirin xanım Allaha yalvarır, iş-güclə başını qatırdı.

Bəhruz indi cavan bir oğlanın portretini çəkirdi. Özünə oxşayan, başpapaqlı, nazıkbıqlı, boğaza qədər düyməli pencək geyən bu oğlanın sanki dili yox idi, dinib danışmağı sevmirdi. Şəhərin yaxınlığında olan Eylabad kəndində yaşayırdı, bu kənddən çoxu qaçıb getmişdi. Bəhruz onunla Eylabad kəndinin darvazasını sulu boya ilə çəkərkən, görüb tanış olmuşdu. Hər dəfə səhər gələndə adı Səttar olan bu gəncin uçulub dağılan darvazanın yanında dayanıb yolunu gözlədiyini görürdü. Bu işi tamamladıqdan sonra, üzünü Səttara tutub soruşdu:

– Razi olarsan şəklini çəkim?

Səttar dinməyib, başını tərpətməklə razılığını bildirdi. Bəhruz gülüb, əlini onun çiyinə vura-vura, evini nişan verib, vaxtı müəyyənləşdirdi. Səttar vaxtında gəldi, onun iş otağına, şəkillərə, kağızlara maraqla baxa-baxa

Bəhrun göstərdiyi kürsüdə əyləşdi. Beləliklə, sulu boya ilə Bəhrun gəncin portretini işləməyə başladı.

Bəhrun Səttarı yola salıb şəhərə çıxdı, yenə qaçqınlara rast gəlib, bu silsiləni davam etdirmək haqqında düşündü. Naxçıvanda təzə hökumətin qurulmasını bilən qaçqınların axını daha da çoxalmışdı. Məscidin, bazarın qabağı dilənçilərlə yanaşı, qaçqınlarla dolmuşdu. Bəhrun tələsmədən onların yanından keçirdi.

Bazarın ətrafı həmişəki kimi yenə qaynayırdı; gələn, gedən, satan, alan, qaçan, oyun çıxaran, oğurlayan, avaralanan, tamaşa edən, dilənən adamlarla. Hər dəfə qarşısına Qədir çıxardı, indi gözünə dəymədi, bazardan ötüb Qızlar bulağına tərəf getdi. Son vaxtlar Afər də yoxa çıxmışdı.

Bəhrun bulağın yaxınlığında, sərinlikdə əyləşməyi çox sevirdi. Bulağın ətrafında çadralı qızlar görüb, uzaqda dayandı. Qızlar ona baxa-baxa pıçıldayı, gülüşürdülər. Onların ağ çadradan baxan gözlərinin parıltısı gedib ürəyə çatırdı. Birdən Bəhrun diksindi, çünki bulaqdan aralıda, dərə ağzında, ağ çadrada Hürnisə dayanmışdı. Ona tərəf getmək istədi, özünü saxlayıb gözlədi ki, bulaq başındakı qızlar dağılsınlar. Eh, hara dağılır, bulağa gələnlərin sayı, gedənlərin sayından çox olduğu üçün ətrafı gur və hayküyü idi. O tərəfə baxanda ağ çadranın yoxa çıxmağını gören Bəhrunu dəhşət bürüdü. Elə bildi ki, dərəyə yuvarlanıb, sonra onun təpə ilə yuxarı qalxdığını gördükdə özünə gəlib sakitləşdi. Arxasınca gedib səslədi. Ağ çadralı qadın isə bircə dəfə çönüb baxdı və sürətini artırıb getdi. Bəhrun isə yerində dayandı. O, Hürnisə deyildi.

9

Bir neçə gündən sonra Bəhrun yenə bazara gəldi, Qədiri, yaxud Afəri görmək məqsədilə hər yeri ələk-ələk etsə də, onların izi-tozu belə görünmədi. Baqqal

Həmid də xəstələnmişdi, bazara çıxmırdı, buna görə heç nə öyrənə bilmədi. Onları axtardığı bir vaxtda, gözlənilmədən başqa adamla üz-üzə gəldi. Ancaq onu birdən-birə tanıya bilmədi.

Başına güllü yaylıq örtmüş, əyninə yaylığa uyğun gələn don geymiş gözəl bir gəlin balaca qızın əlindən tutub Zaviya məscidinin yaxınlığında Bəhruna doğru addımlayırdı. Bəhrunu gören kimi, gözlərini ona dikib həyəcanlandı, yanaqları qızardı, az qala üstünə yüyürmək istədi. Bəhrun şaşqın bir halda döyükdü:

– Xoş gördük sizi! – deyən gəlinə diqqətlə baxsa da, tanıya bilmədi – mənəm, Ziba! Zurnaçı Eyvazın qızı! Yenə mənə tanımadınız, Bəhrun bəy?!

– Salam, Ziba. İndi tanıdım. Günah mənə deyil, sən çox dəyişmişən! Bu balaca sənə qızındır?!

– Yox... Yetimdir, kimsəsizdir. Anam yanında saxlayır.

Bəhrun indi qıza baxdı, qızın qalın qaşları, dəyirmi sifəti vardı, saçlarından çoxlu nazik hörük düzəltdi. Hamısı da çiyinlərindən sallanırdı. Birdən beynindən işıq kimi bir fikir keçdi, bu ki, Qədirin təsvir etdiyi qıza – onun bacısı Reyhana bənzəyirdi. Dərhal aşağı əyilib, mehribanca soruşdu:

– Sənənin adın nədir?

Qız utanıb Zibaya sığındı, cavab vermədi, deyəsən, bir azca qorxdı, vəziyyəti belə gören Ziba özü dilləndi:

– Onun adı Reyhandır, əmisi!

– Reyhan! – Bəhrun sevincini gizlədə bilmədi, – bir ilə yaxındır, Reyhanı axtarıram.

– Nə münasibətlə?!

– Təkcə mən yox, qardaşı Qədir də axtarır...

Reyhan qardaşının adını eşidəndə qorxa-qorxa Zibanın üzünə baxdı, rəngi də azca ağardı. Ziba onun başını sığallayıb soruşdu:

– Sənin qardaşın var?

– Var.

– Adı nədir?

– Qədir!

Qızçıqazın gözləri dolmuşdu, gah Bəhruza, gah Zibaya baxır, təhlükəli bir şey gözləyirmiş kimi qorxur, gəlinin ətəyindən bərk-bərk tutub onu buraxmaq istəmirdi. Bəhruz əlini uzadıb saçını sığallayanda, başını yana çəkdi, Ziba dilləndi:

– Reyhan çoxdandır bizdə qalır, anamla...

– Necə olub ki?

– Bir axşam anam hardansa qayıdırdı. Qız yolda yatmış yazığı gəlib, gətirib evə! O vaxtdan yanında saxlayır. Bir-birinə öyrəşiblər. Qardaşını tapsanız, gətirin bizə, evimiz uzaq deyil, Sarvanlar məhəlləsindədir.

– Tanıyıram. Sən çoxdan gəlmisən?!

– İki ay olar.

– Nə vaxt qayıdacaqsan?!

– Məndən olsa, heç vaxt!

– Niyə?

– Tamam ayrılmaq istəyirəm. Dəhşətdir, Bəhruz bəy! Allaha şükür edirəm ki, sağ-salamatam. Sözlə demək olmur.

– Onda boşan, qurtarsın getsin...

– Heç onu dilimə gətirə bilmərəm. Öldürər məni!

– Bəs necə gəlmisən?!

– Burda yoxdur, harasa gedib.

– Demək, qayıdacaqsan!

– Mən qayıtmaq istəmirəm.

– Özü bilir, istəmirsən?!

– Bir az bilir, bilir ki, sevmirəm onu... Nifrət edirəm, eh, Bəhruz bəy, uzun əhvalatdır... Nə danışıq?!

– Belə də olmaz. Nə o yanlıq, nə bu yanlıq...

– Arada atam getdi, heç nədən. Kim onu öldürdü, hələ də bilmirəm. Atamın sənətinə sənət çatmazdı. Zur-

nası bütün Naxçıvanda səslənirdi. Son vaxtlar eşitmişəm ki, atamın ölümündə ərimin də əli var... Belə adamla necə yaşayasan?

– Yadındadır, şəlalənin yanında səni gördüyüm?

– Əlbəttə, yadımdadır...

– Onda şəklini çəkmək istədim, sizin evə gəldim.

Amma... Atanın şəklini çəkdim.

– Hanı o şəkil?!

– Məndə, evdə.

– Göstərərsiniz?!

– Göstərəm.

Ayrıldılar. Bəhruz həyəətə girəndə gördü ki, Eylabad kəndindən gələn Səttar onu gözləyir. Yorgun olsa da, gəncin portretini işləməyə başladı. Gənc nədənsə bu dəfə fikirli idi, elə sağ küncdəki şəkillərə baxır, nəsə demək istəyir, çəkinirdi. Birdən dilləndi:

– O şəkli mənə verərsiniz? – Cümsünün portretini göstərdi.

– Nəyinə gərək?!

– Çox istəyirəm. Verin mənə.

Bəhruz heç nə anlaya bilmirdi, həm də ona maraqlı idi, axı Səttar, dilsiz-ağızsız, fağır gənc Cümsünün şəklini nə üçün istəyirdi?! Yenə yalvarıb yaxaranda, Bəhruz çətinliklə başa düşdü ki, Səttar Cümsünə laqeyd deyil, onu Əkbərbəyin uşaq evində görüb, bir könüldən min könlə aşiq olub. Bəhruz gülə-gülə Səttarı çəkir, bu qəribə sevgiyə möcüzə kimi baxırdı.

ON BİRİNCİ FƏSİL

1

Bəhruz Qədiri tapıb sevindirmək istədisə də bu, baş tutmadı. Çünki Qədirin özü tapılmadı. Baqqal Həmiddən öyrəndi ki, bir ay bundan qabaq ömrünü bağışlayıb. Çox əziyyət çəkib, həmişə də bacısını düşünüb, gələndəngələndən, tanışdan-bilişdən ancaq onu soruşub.

Evindən, ocağından, yuvasından qaçqın düşmək gör nə deməkdir... Sonu – ölüm! Halbuki, Qədir kimi uşaqların yaşamağa tam haqqı var! Yəqin ki, ocağının istisində qalsaydı, indi də sağ olardı. Bəhruz belə düşünüb baqqal Həmidə baxdı.

– Eh, oğul, – baqqal Həmid köksünü ötürüb dindi – ağılda, fərasətdə yeganə uşaqdı. Zirək, diribaş. Zavallı biçərə gün görmədi. Son nəfəsində də “Reyhan” deyib bacısını çağırdı. Qardaş, Allah haqqı, onu balam kimi, adətimize basdırmışam. İstəsən, qəbrini də göstərəm. Təki Allah ruhunu şad eləsin, cəmi balaları sağ-salamat saxlasın.

Bəhruz daha bazarın içində qala bilmədi, izdihamin içindən keçə-keçə Qədiri son dəfə necə gördüyünü xatırladı. Onda öz dərini – xəstəliyini unudub, yerdə qıvrılan Afərə yazıq-yazıq baxırdı. Bəs Afər hanı?! Bəlkə o da Qədir kimi həyatdan köçüb? İndiki vaxtda hər şey ola bilər. Məscidin yanından ötüb bir də gördü, Sarvanlar məhəlləsinə doğru gedir. Dayandı. Yox, belə ağır xəbərlə balaca qızın yanına getmək istəmədi. Evə gəlib, Səttarın portretini qurtarmağa çalışdı.

Axşama yaxın Ziba özü Reyhanla gəldi. Reyhan altdan-altdan Bəhruza baxıb gülürdü. Bu qızcığazın onun

qəlbindəki kədərdən və göynərtidən xəbəri yox idi və heç zaman xəbəri olmayacaqdı. Bu gün Ziba qızlıq vaxtındakı gözəlliyinə qayıtmışdı. Gözləri, yanaqları, saçları tərəvətlə dolu idi. Bəhruz onları otağına apardı, zurnaçı Eyvazın portretini çıxarıb Zibaya verəndə, qız həm uşaq kimi sevindi, həm də kövrəlib ağlamaqdan özünü güclə saxladı. Sonra şəkli həmişəlik ona vermək üçün elə yalvarmağa başladı ki, Bəhruz ürəyi gəlməsə də, etiraz edə bilmədi, şəkli Zibaya bağışladı. Ziba elə minnətdar baxışlarla baxırdı, Bəhruz bu gözlərin cazibəsindən, füsunkarlığından çıxmaqda aciz qaldı. Ziba isə atasının portretini döşünə sıxıb dayanmışdı. Qərribə o idi ki, Qədir yada düşmürdü, birdən Ziba onu soruşanda, Bəhruz həqiqəti gizlətdi, düzünü deməyə ürəyi gəlmədi. Bu vaxt Reyhanın iri, saf, şeytan gözlərini görüb kədər içində titrədi. Bəhruz Reyhanın nazik hörüklərini əlinə götürdü, gör nə qədər idi, onmu, on beşmi, saymağa başlasa da, hövsələsi çatmadı.

– Bunları necə hörürsən?

– Nənəsi hörür, – Ziba dilləndi, – yuyur, darayır, sonra da hörür, mən də kömək edirəm.

Bəhruz Reyhanın tez-tez ona dikilən iri gözlərinə çox baxa bilmir, bu gözlərlə elə bil ondan qardaşını soruşurdu. Tərs kimi, dəyirmi sifətinə yaraşan gözləri elə qəşəngdi ki! Getməyə hazırlaşanda da Reyhanın bir gözü Bəhruzda qalmışdı. Bəlkə də qızcığaz elə-belə baxırdı. Ancaq Bəhruz üçün bu adi baxış deyildi, mənə verdiyi üçün sarsılırdı. Zaviya məscidinə qədər, məscidin yaxınlığındakı balaca dairəvi bağa qədər ötürüb, azacıq dayanıb, uzaqdan hər ikisinə əl eləyib geri qayıtdı.

Naxçıvanın sakit və aydın yay axşamlarından biri idi.

Bəhruz hələ belə xoş axşam görməmişdi. Ay gümüş kimi hər yana işıq salır, məhəllələr, evlər, bağlar bu süd işığında üzürdü. Şahab məhəlləsinə çatanda, Bəhruz uzaqda Haça dağı gördü, qaranlıqda həmişə itib görün-

məz olan dağ indi əzəmətlə ucalırdı. Ay işığında isə o daha möhtəşəm görkəm almışdı. Ziba ilə görüşdən qalan xoş duyğu bu aydın axşamın verdiyi yeni hisslərlə birləşmişdi. Süddünənə də bu işıqda aydınca sezilirdi. Bəhrüz Süddünənənin yanında dayanıb, Haça dağa baxdı. Nə qədər dayandığını bilmədi, bu mənzərə onu o qədər tutdu ki, bütün varlığını çəkmək həvəsi бүürdü. Möhrə hasarlı küçə ilə öz məhəlləsinə gələndə evlərinin qapısı ağzında bulud kimi nəsə ağarırdı. Yaxınlaşanda ağ çadralı qadını görən kimi dərhal bildi ki, Hürnisədir. Yüyürüb “Hürnisə” – deyə, onu arxadan qucaqladı. Dərhal da geri çəkildi. Bu nədir?! Ağ çadranın içində qupquru sümük! Vay, Hürnisə nə günə düşüb! Can qalmayıb ki, yazıqda. Bəhrüz Şirin xanımı səslədi. Hürnisə heç yeriyyə bilmirdi. Şirin xanım yüyürüb onu bağına basdı, dil tökə-tökə, oxşaya-oxşaya evə gətirdi. Bəhrüz böyük səhv etdiyini indi başa düşdü. Bu, adi səhv deyildi, bu səhvə qəddarlıq, laqeydlik və biganəlik vardı. Odur ki, Bəhrüz bütün gecəni vicdan əzabı içində çırpındı.

Hürnisə beş-altı gündən sonra özünə gəlib dirçəldi, həyət-bacaya çıxdı, yır-yığış elədi, hüzn içində gəzib dolandı. Bəhrüzdan qaçdı, onunla kəlmə də kəsmədi. Təkcə, bu gün axşam yeməyini gətirəndə, Bəhrüzün yanında birdən diz üstə xalçaya çökdü:

– Bəhrüz! – dedi, – bir ricam var, yalvarmışam bir olan Allaha ki, sözümlü yerə salmayasan. Ricam budur, qoy sənin kənizin olum, qulluğunda durum, tək arvadın olmayım. Həm mən rahat yaşayım, həm sənə yaxşı olsun.

– Elə şey yoxdur. Bu, nə danışıqdır?!

– Bəhrüz, əzizim, təvəqqe edirəm, yalvarıram, and verirəm bir o Allaha, sənin kənizin olum... Qurbanın olum, mən biçarənin halına qal, dərdimə yan, boşa məni, boşa, atma, qoy yanında qul olum, qulluğunda durum, özümü sənə qurban verərəm!

– Yaxşı, yaxşı, aqlını başına yığ! – Bəhrüz hirslənsə də, ona yazığı gəldi – dur, Hürnisə, dur, mən səni xoşbəxt görmək istəyirəm.

Bəhrüz bu sözlər üçün də xəcalət çəkib başını aşağı dikdi, axı Hürnisəyə xoşbəxtlik verə bilməmişdi.

2

Payız girsə də hələ özünü göstərə bilmirdi.

Axşama yaxın iri qoşatəkərli araba qapı ağzında dayandı. Qara papaqlı arabaçı Şirin xanımla haqq-hesabını qurtarıb getmək istəyəndə Bəhrüz həyətdən qışqırdı:

– Əmi, məni gözlə!

Rəng çamadanını götürüb gələn Bəhrüz ayaqlarını sallayıb arabanın arxasında əyləşdi. Araba şəhərdən çıxanda hava qaralırdı, üfüqdə Ay parıldadı. Şıxmahmud kövşənliyi arxada qalanda geniş düzənlik açıldı.

– Kəndə gedirsən, a bala?!

– Yox, qabaqda düşəcəyəm.

– Niyə ki? Gedək kəndə, evə...

– Sağ ol, əmi, sağ ol! Başqa vaxt...

Araba ay işığının altında geniş bir düzənliklə yavaş-yavaş gedirdi. Bəhrüz ayaqlarını oynadır, gah uzaqdakı silsilə dağlara, gah təkəmseyrək işıqlar içində qaralan Naxçıvana, gah işıqlı göyə baxır, fikirləşir, bu sakit yay axşamından, ayın yaratdığı mənzərələrdən, yanında daha da ağaran buludlardan zövq alırdı. Balaca yastı təpənin yanında yerə atılanda, heç nə başa düşməyən arabaçı heyret içində döyükdə-döyükdə arabamı saxladı:

– Bala, bu axşam vaxtı nə edəcəksən?!

– Yolundan qalma, əmi, şəkil çəkəcəyəm.

– Salamət ol, oğul!

Bəhrüz təpənin yanında, yol qırağında qatlama stulunda əyləşib sulu boya ilə Ay işığında ucalan Haça

dağı çəkməyə başladı. Araba uzaqlaşdı, get-gedə nöqtə kimi kiçildi və tamam itdi. Bəhrüz çəkir, çəkirdi. Gördüyü ayın işıqları, buludlar və bir də uzaqdakı dağlar idi. Sanki bunlardan başqa ona heç nə lazım deyildi.

Bir gün sonra Bəhrüz Haça dağı yenə Ay işığında, evlərinin damından çəkirdi. Balaca Davud da yanında!

Onu inqilab komitəsinə çağırıldı. Bəhrüz balaca otaqda, qapının yanında, köhnə yazı stolunun arxasında əyləşən, solğun, sakit katibə qıza yaxınlaşdı. Qız başını qaldırıb, ona baxanda zil qara gözlər, yaraşlıqlı, gözəl sifət Bəhrüza tanış gəldi. Qız özü soyuq və sakit səslə soruşdu:

– Kim lazımdır?!

– Həsən Bəktaşi.

– Əyləşin! İki dəqiqə gözləyin.

– Sən mənə çox tanış gəlirsən – qız Bəhrüzün bu sözlərini sanki eşitmədi, gözucu ona baxıb, yenə etinasız halda otağa girdi, sonra çıxıb:

– Buyurun, – dedi, – keçin içəri!

Həsən Bəktaşi onu qapı ağzında qarşıladı. Heç dəyişməmişdi, tək cə göy gözlərinə duman kimi yorğunluq enmişdi. Xoş-beşdən sonra dərhal mətləb üstünə gəldi, tezliklə onun sərgisini açmaq istədiklərini bildirdi, vaxtını, yerini təyin edib ciddi hazırlanmasını tapşırırdı.

– Bəlkə çətinliyin, bəlkə arzun var?

– Yox, sağ olun!

Görüşüb kabinetdən çıxanda, Bəhrüz başaşağı, sakitcə əyləşmiş katibə qıza baxdı, yanından ötüb gedə bilmədi, yaxınlaşıb yazı stolunun böyründə dayandı. Ani sükutdan sonra, qız yenə başını qaldırdı. Zil qara gözləri Bəhrüza dikiləndə, bu dəfə onu tanıya bildi. Bu ki Afərdir, Afər! Heyrətini boğub birdən-birə dillənə bilmədi, astaca soruşdu:

– Sən Afər deyilsən?!

Qız yerindən dik qalxdı, qara gözlərində qığılcım parladı, həyəcan içində baxa-baxa:

– Yox, Afər deyiləm, – deyəndə Bəhrüz sarsıldı – Afərin bacısıyam. Onu axtarıram, gəzmədiyim yer, soruşmadığım adam qalmayıb. Heç yanda yoxdur. Bəlkə siz yerini bilirsiniz? Hanı, hanı Afər, hardadır, bəlkə kömək edəsiniz?

Bəhrüz heyrət içində azca geri çəkilib eynən Afərə bənzəyən bu katibə qıza baxa-baxa qalmışdı. Onun bayaqkı heyrəti çoxdan itmiş, yeni, gözlənilməz heyrət baş qaldırmışdı. Bilmirdi, qıza nə desin, necə təsəlli versin. Qız zil qara gözlərini Bəhrüza dikib ümidverici sözlər gözləyirdi. Bəhrüz nəyi bilirdisə, şəklini çəkdiyini, son dəfə bazarda gördüyünü danışdı. Elə bil bu xəbərdən qız bir az canlandı, bayaqkı etinasızlıq və soyuqluq yoxa çıxdı, istiqanlı, mehriban olub sual dalınca sual verdi. Hər şeyi incəliyinə qədər öyrənməyə çalışdı. Birdən yenə ümitsizliyə qapılıb əvvəlki vəziyyətinə qayıtdı.

Bəhrüz evə necə gəldiyini bilmədi.

3

Sərgiyə hazırlaşdığı müddətdə Bəhrüz payız mənzərələrini çəkməkdən yorulmurdu. “Haça dağ ay işığında” əsərini bitirdikdən sonra məscidi, kilsəni, çəmənliyi, arxasında yol getdiyi qoşatəkərli arabanı çəkdi. Vaxtının bir dəqiqəsini itirmədən gecə-gündüz işlədi. Günlərin birində ayaqları onu Sarvanlar məhəlləsinə, Zibagilin qapısına gətirib çıxardı.

Bəhrüz tanış həyəətə girəndə zurnaçı Eyvazı xatırladı, bu zaman Reyhanı gördü, par-par yanan qara hörükləri arxasına tökülmüşdü. Qat-qat, güllü tuman geymişdi. Yun əyirən ağsaçlı qoca arvadın ətrafında dolanırdı. Bəhrüzü görəndə dik atıldı:

– Bibi! – deyə nəfəsini dərmədən qışqırdı, – bibi!

Üstü gümüşü dəmirle örtülü, sürahılı, naxışlı pillələrin üstündə Zibanın görünməsi ilə – O... Bəhrüz bəy... – deyə sevinclə çığırmağı, pillələri enib ona yaxınlaşmağı bir oldu. Ziba qolsuz, dar paltarda idi, ağappaq qolları, zərif boynu, ayaqları onun bütün gözəlliyini göstərsə də, onun səmimiyyəti Bəhrüz üçün daha qiymətli idi. Üzündə gül kimi açılan sevinclə əllərini necə sıxdı, dərhal anasına çönüb:

– Atamın şəklini çəkəndir – dedi, – buyur, Bəhrüz bəy, yuxarı, evə!

– Xoş gəlmisən. – Qoca qadın ayağa qalxdı, – bu ev-eşik sənə qurban, buyur, keç.

Bəhrüz başı ilə qocanı salamladı, Reyhanla da görüşüb, Əliqulu Qəmküsar kimi ehmallıca burnunu sıxdı. Ziba qabağa düşüb, pillələrlə yuxarı qalxa-qalxa, arxaya dönüb ardınca gələn Bəhrüza sevincli gözlərlə baxa-baxa deyirdi:

– Anam o şəklə gecə də baxır, gündüz də, həmişə də dilində bir söz var: “Onu çəkəni Allah min yaşatsın. Onu dərd-bələdan qorusun!” Gecə-gündüz oturub-durub “yarəbbi” deyir, “yarəbbi”. O şəkil, Bəhrüz bəy, elə bil anamı təzədən dirildib.

Yuxarıdakı geniş otaq qalın, böyük mizlə, stullarla, divarda, yerdə xalılarla, pələng dərisi ilə, naxışlı, şəkilli toxunma bəzəklərlə, pəncərələrdən sallanan tüllərlə yaraşlıq olmuşdu. Bəhrüz pəncərənin yanında uzunsov stola düzölmüş zurnaları görüb dərhal yaxınlaşdı.

– Atamındır! – Ziba dedi – onun bir xasiyyəti vardı, zurnası xarab olanda, onu atmazdı, saxlayardı.

Bəhrüz onlara bir-bir baxdı, uzun, qısa, qalın, naxışlı, qaralan, nişanlı, dəlikləri müxtəlif cür olan, vaxtilə səsi yeddi məhəlləyə çatan zurnaların indi sükut içində sırasına düzölməsi adama kədər gətirirdi, bir insanın sənətin-

dən, bu sənətə bəslədiyi böyük sevgisindən xəbər verirdi. Sərgiyə qoyulmuş eksponatlar kimi bu zurnaların qiyməti, misli yox idi.

– Onları həmişə qoruyub saxlayacağam! – Ziba dilləndi, – atamın yadigarı kimi, xatirəsi kimi!

Bəhrüz zurnalardan gözünü çəkə bilmirdi. Yavaş-yavaş gözlərini yuxarı qaldıranda, pəncərənin böyründəki divardan asılmış özünün çəkdiyi portreti gördü. Ziba onu qalın, bəzəkli çərçivəyə almışdı. Eyvaz gözlərini yumub, zurnanı yuxarı qaldırıb həvəslə çaldığı vəziyyətdə çəkilmişdi.

Bəhrüzün ürəyindən Zibanın da portretini yaratmaq keçirdi, bu məqsədlə də gəlmişdi, indi hiss etdi ki, bu istəyi başqa cür səslənə bilər. Qorxdu, ona görə birdən-birə fikrini ona deməkdən çəkdi. Ziba Naxçıvandakı o biri qızlara, gəlinlərə bənzəmirdi, cəsarətli idi, açıq-saçıq gəzməyi, dolanmağı sevirdi. Danışanda utanmır, üzünü gizlətməyə çalışmırdı. Xudafizləşəndə, qapıya sarı gəndə Ziba onu ötürdü. Birdən:

– Bəhrüz bəy... Bir dəqiqə dayanın... – dedi, – sizdən acizənə xahiş edirəm, bəlkə bu gəlməkdə bir məqsədiniz var? Çəkinməyin, deyin, imkanım olsa...

– Yox, Ziba, yox, ciddi məqsədim yoxdur, sadəcə olaraq portretini yaratmaq ürəyimdən keçir, vəssalam, ona da imkanın, vaxtın çətin ki ola, bir də müsəlmançılıqdır, özün bilirsən...

– Bu nə sözdür, razıyam, nə vaxt istəsəniz, buyurun, gəlin...

Bəhrüz bir neçə gün gəlib getdi, çəkməyə başlasa da, alınmadı, cırıb atdı. Hər dəfə gəlib yeni bir gözəlliyin üzə çıxdığını görür, bunları canlandırmağa çalışsa da, istədiyi alınmırdı. Bir dəfə gələndə Zibanı kədərli gördü, səbəbini soruşanda gəlin boyun qaçırdı və bu anda Ziba qızlıq vaxtındakı gözəlliyinə qayıtdı. Yenə elə zərif, elə

tərəvətli məxluqa çevrildi ki, Bəhrüz sanki yeddi-səkkiz il bundan əvvəl rastlaşdığı qızı gördü. Ona həvəs gəldi, şəkli həm sürətlə, həm də həvəslə işləməyə başladı. Uzun müddət Zibaya baxa-baxa çəksə də, Bəhrüz üçün nə Ziba vardı, nə də onun kədəri. Sənət eşqi varlığını elə bürüdü ki, çəkdi, çəkdi, birdən Ziba:

– Bəhrüz bəy, – deyəndə diksindi, – mənə baxsanız da elə bil məni görmürsünüz?

– Görürəm. Hələ ilk dəfə rast gəldiyim vaxtını da görürəm.

– Yadımdadır, Bəhrüz bəy. Sübh tezdən...

Birdən Bəhrüzün başı gicəlləndi, canına sanki od töküldü, özünü güclə saxlayıb, Zibadan, çəkdiyi əsərdən ayrımaq istəməsə də ayağa qalxmağa məcbur oldu. Daha işləyə bilmirdi, gücü çatmırdı:

– Bunlar belə qalsın, – dedi, – sabah gələcəyəm.

– Yaxşı. – Ziba onun belə tələsik, gözlənilmədən getməyinə heyrət etsə də, bunu bürüzə verməməyə çalışdı.

3

Səhəri gün gələ bilmədi, elə xəstələndi ki, üç gün dünyadan xəbəri olmadı. Həkim Əli Mirzə Abbasovun köməyi ilə dördüncü gün gözlərini açdı. Şirəlibəy rahatlandı, Şirin xanım “şükür Allaha” deyib xeyir-dua verə-verə təndirəsərə tələsdi.

Bir neçə gündən sonra Bəhrüz yaxşılaşdı, ayağa qalxmasa da, yerində uzanıb düşünürdü. İndiki xəstəliyi əvvəlkilərə bənzəmirdi, nəsə daxilində bir yanğı, ağrı vardı. Tez-tez Zibagildən çıxanda keçirdiyi dəhşətli əhvali-ruhiyyəni yada salırdı. Ziba onun tez getməsinin səbəbini həyəətə ötürəndə, deyəsən başa düşdü. Çünki gəlin həyəcan içində “sizə nə olub, Bəhrüz bəy?” – deyə pıçıldayırdı. Qəşəng üzü kədərlə dolmuşdu, gözləri də

təlaşla, həyəcanla yanırdı. Onun incə hərəkətləri, narahatlığı və qayğısı yadına düşdükcə bilirdi ki, harda olsa, Reyhanı da götürüb gələcək.

Səhv etməmişdi. Ziba gəldi. Reyhan da yanında. Hürnisə onları otağa gətirdi, hörmə stulları qoydu. Bəhrüzü heyrətləndirən Hürnisənin həyəcansız, sakit, təmkinli hərəkətləri idi, bayaqdan qorxurdu ki, Hürnisə yenə qısqanclıq kürəsində yana, yenə dərdə-qəmə bata, yenə qaçıb gedə. Hürnisə məcməyidə ətirli İran çayı və Reyhan üçün saçaqlı konfetlər gətirəndə Bəhrüz gözlərinə inanmadı. Ziba yenə kədərli olsa da dil-dil ötür, hamının, anasının, Reyhanın nigaran qaldığını söyləyir, tez-tez Bəhrüzün nədən xəstələndiyini, özünü indi necə hiss etdiyini soruşur, qayğılı, mehriban, uşaq gözləri kimi təmiz gözlərini onun üzündən çəkmirdi. Sözarası “Tiflisə getməyə hazırlaşırıq” deyəndə Bəhrüz narahat oldu:

– Bəs mənim şəklim? – Zibaya baxdı...

– Hələ yox... sonra, – Ziba bu sözləri deyib söhbətin istiqamətini dəyişdi, çayı içən kimi getmək üçün ayağa qalxdı:

– Yastığın yüngül olsun, Bəhrüz bəy!

Onları Hürnisə ötürüb, geri qayıdıb, yır-yığış edəndə yenə sakit və təmkinli idi. Bəhrüz onu yanına çağırırdı. Hürnisə gəlib müticəsinə xalçanın üstündə əyləşəndə dedi:

– Məni bağışla, Hürnisə!

– Niyə, Bəhrüz?

– Səni xoşbəxt etmək istəyirdim, bacarmamışam, ona görə, bağışla məni!

– Mən xoşbəxtəm.

– Düz demirsən!

– Düz deyirəm. Bura gələn gəlini tanıyıram, bilirəm ki, xoşuna gəlir, şəklini də çəkirsən! İstəsən, evlənə bilərsən! Sən azadsan! Təkcə sənin üçün yaşayıram, ölənə qədər sənə xidmət edəcəm, qulluğunda duracam!

Bəhruz elə sarsılmışdı ki, söz deyə bilmirdi, müticəsinə başını aşağı əymiş Hürnisəyə baxa-baxa quruyub qalmışdı.

Bir neçə gündən sonra, sağalan kimi bu söhbəti unudu, Zibanın portretini qurtarmaq üçün onlara tələsdi. Nədənsə gəlinlə hər dəfə görüşəndə və onun şəklini çəkməyə başlayanda, mütləq Narıncı xatırlayırdı. Onların hər ikisində nəsə oxşarlıq vardı, müqayisə edəndə isə, heç şübhəsiz, Narınca üstünlük verirdi. Narıncı indi xəyala çevrilmişdi, əfsanədəki Sənubər kimi itmişdi. Ziba isə qarşısında dayanmışdı. Bəhruz istəyirdi, onun portreti canlı çıxsın, gözəl alınsın, bəzən elə bilirdi, Zibanı yox, Narıncı çəkir.

Belə günlərin birində gözlərinin qaraldığını duyub qorxdu, tez başını aşağı əydi, Ziba yerindən sıçradı:

– Bəhruz bəy, nə oldu?!

– Heç nə... keçdi, – Bəhruz başını qaldırıb Zibanın həyəcan dolu gözlərinə baxdı, – daha yaxşıyam.

– Bəlkə bir az uzanasan...

– Yox, Ziba, getmək istəyirəm.

Bəhruz qalxdı, gəlinlə üz-üzə dayanıb, nədənsə bir başa çıxıb getmədi, Ziba qayğı ilə altdan-yuxarı ona baxdı:

– Düzünü deyən, nə oldu sizə?!

– Narahat olma, Ziba, hər şey keçib getdi...

– Məni qorxutdunuz, Bəhruz! Allaha şükür ki, yaxşısiniz!

– Tiflisə nə vaxt getmək istəyirsiniz?!

– Tezliklə... Bilirsiniz, Bəhruz, burda qalmaq təhlükəlidir mənim üçün. Ərim göz verir, işıq vermir... Xəbər dalınca xəbər göndərir, geri çağırır, mən də getmirəm, hədələyir, qorxudur. Onun əlindən nə desən, gələr, Bəhruz bəy, ona görə çıxıb getmək istəyirik, anam da razıdır, qohumlarımız da bizi gözləyirlər. Bizim qapını

sizin kimi təmiz ürəklə açan ikinci adam yoxdur. Sizə inanıram, Bəhruz bəy, ərim əgər şəklimi çəkdiyinizi bilsə, aman Allah, dünyanı dağıdar... Ona görə bacardığınız qədər işinizi tez qurtarın, yaxşı, Bəhruz bəy?!

– Yaxşı, Ziba!

Bəhruz evə gələndə Narıncın məktubunu götürüb bir də gözdən keçirdi. Bu məktubda qeyri-adi heç nə yoxdu, amma Bəhruz unuda bilmir, həmişə onu həyəcan içində yollara baxan, nigaran bir vəziyyətdə görürdü. Bu zaman karandaşı əlinə götürür, vərəqlərin üstündə gəzdirirdi. Bu gün də elə oldu. Bir də gördü ki, Narıncı çəkir, hündür hasarın böyründə dayanan, həyəcanla, intizarla uzaqlara baxan, gözləri yol çəkən Narıncı... Nə çətinlik duydu, nə də əziyyət... Bu işə elə aludə oldu ki, hər şeyi unudu, Zibanı, onun sözlərini, çəkdiyi şəkli... Gördü ki, zərif, kədərli bir qızın şəkli alındı, öz-özünə təəccüb etsə də, bildi ki, bu sadə, mənalı əsər Narıncı ilə bağlı fikirlərindən, düşüncələrindən süzülüb doğulmuşdur. İşlədikcə, daha da həvəsə gəldi, get-gedə başa düşdü ki, bu əsərin yaranmasında Ziba ilə görüşlərinin də az əhəmiyyəti olmayıb. Onların hər ikisinə bəslədiyi gözəl münasibəti yaradıcılıq eşqi, ehtirası ilə qaynayıb qarışırdı. Bəzən Bəhruza elə gəlirdi ki, həm Narıncı, həm də Zibanı sevir. Məgər bu sevgidirmi?! Bəli, sevgi idi, amma yaradıcılıq sevgisi!

Zibanın da portretini çəkib qurtaranda bildi ki, Narıncı yada salmaq, onunla xəyalən yaşamaq bu işdə az rol oynamaıyb. Bəhruz uzun müddət onu Zibadan gizlətdi, nəhayət, qurtaranda, gəlin sehirlənmiş halda, möcüzə görürmüş kimi öz portretinin qarşısında dayanıb bir kəlmə dilinə gətirmədən baxa-baxa qaldı. Sonra yalvarı yaxardı ki, bu şəkli aparmasın, ona versin. Elə dil tökdü, Bəhruz rədd etməyi bacarmadı. Balaca Reyhan:

– Bibi! – deyə qışqırmaqla şəklə baxa-baxa öz heyrət və sevincini bildirdi.

Ziba Bəhruzu yeməyə saxlamaq istədi, anası da dil-ağız elədi, Bəhruz qalmaqda ki, qalmaqda. Həyətdən onu ötürəndə, birdən gözlənilmədən Reyhan soruşdu:

– Əmi, qardaşım niyə yanıma gəlmir?!

Bəhruz elə sarsıldı, güclə özünə gələ bildi, çətinliklə gülümsünüb:

– Qardaşın uzağa gedib, – dedi.

– Hara?!

– Böyük şəhərə...

Ziba da söhbətə qarışdı:

– Sən də böyüyərsən, gedib onu axtarıb taparsan!

Bəhruz getdi, ürəyində yaşayan kədər daha da çoxalmışdı. General Andranikin ordusu darmadağın edildikdən sonra qaçqınların sayı azalsa da xalqın dərdi, qəmi hələ azalmamışdı. Nə qədər itkin düşən vardı! Onların çoxusunu axtaran yoxdu, axtaran hardan tapa bilərdi?! Bir insanın azgınlığı necə böyük, ağır fəlakət gətirmişdi.

4

Bəhruz bütün payızı sərgiyə hazırlaşdı.

Sulu boya ilə qızıl əsgərin portretini çəkməyə başladı. Bu əsgər yaraşıqlı bir cavandı, Eylabad kəndindən gələn Səttarın vasitəsilə tanış olmuşdu. Ucu şiş, dimdikli, ulduzlu papağı, ikicibli əsgər pencəyi, enli kəməri, tufəngi vardı. Bunlar ayaq üstə dayanmış əsgərin portretində öz əksini tapmışdı. Onun başı sərgiyə elə qarışmışdı ki, bir dəqiqə də vaxtı yox idi. Həsən Bəktaşını onu həvəsləndirir, hər cür kömək göstərirdi. Neçə vaxtdır, Zibagilə gedə bilmirdi, amma onun portretini gətirməliydi, çünki sərgidə nümayiş etdiriləcək əsərlərdən biri elə bu portret olmalı idi. Bu məqsədlə onlara sərginin açılmasına bir-iki gün qalmış gələ bildi. Ziba ağır kədər içində onu qarşıladı.

– O... Bəhruz bəy... Nə yaxşı gəldiniz, buyurun içəri...

– Nə olub ki, Ziba?!

– Dərdim böyükdür, heç cürə ərimdən ayrılı bilmirəm. Mənə elə qorxulu xəbər göndərüb ki, bilmirəm nə edim... Üç gün möhlət verib, əgər qayıtmısam, məni öldürməklə hədələyir.

– Onda getməyin məsləhətdir!

– Öz xoşumla gedə bilmərəm, çünki istəmirəm, istəmirəm! Bəhruz bəy, bilmirsiniz, necə dəhşətli adamdır! Mən ona adam deməzdim, yırtıcı canavardan da pisdir!

Ziba dözə bilməyib ağladı, Bəhruz təsəlli versə, könünü almağa çalışsa da, sakit olmadı ki, olmadı. Görünür, Ziba çoxdan bu əzabla yaşayırdı, indi Bəhruzu görüb uşaq kimi kövrəlmişdi.

– Məni bağışla, Bəhruz, qardaşım kimi doğma bilmirəm səni, dözmədim... Anam fikir çəkməkdən üzülüb...

– Ziba, hər şey yaxşı olacaq, inan mənə... Bu gün-sabah sərgim açılır, mütləq gələrsən. Sənin portretini də asmaq istəyirəm, ondan sonra özünə qaytaracağam, söz verirəm.

– Odur, Bəhruz bəy, götürün, aparın, – Ziba evdə bir küncə qoyulmuş şəkli göstərdi: – Sərgiyə də gələcəyəm!

Bəhruz yenə təsəlli verdi, yenə ürəkaçan sözlər deyib Zibadan ayrıldı. Evə gələndə Hürnisə portreti görüb diksindi, heç nə demədi, Bəhruz yenə qorxdu ki, birdən Hürnisənin dəliliyi tuta, ona görə dedi:

– Narahat olma, Hürnisə, bu şəkil Zibanındır, biza uşaqla gələn qadın var ha, onun...

– Bilirəm, Bəhruz, narahat deyiləm!

Hürnisənin belə dəyişilməsi – soyuqqanlı, təmkinli olması Bəhruza xoş gəlirdi, bunun arxasında böyük fədakarlığın gizləndiyini başa düşürdü.

Payızın son günlərindən birində onun yeni sərgisi açıldı: Padşahlıq bağında, teatr binasında. Əliqulu Qəm-

küsarın tamaşalarından sonra bu teatr belə təntənə görməmişdi. Bəhruzun dostları, müntəzəm məşğul olduğu rəsm dərnişinin balaca üzvləri, Nəcəfağa, Mircəfər, Adil, Əli, Hüseyn, Şamil bu sərgini düzəltməkdə can-başla çalışmışdılar. Bütün Naxçıvan axıb sərgiyə gəlmişdi. Uzun qırmızı lent bağlanmışdı. Həsən Bəktaşinin, Bakıdan gələn nümayəndənin, məktəbli bir qızın çıxışlarından sonra, qırmızı lent kəsildi və sərgi açıldı.

Bəhruz həyəcanından bir yerdə dayana bilmir, gah binadan çıxır, bağı dolanır, yenə geri qayıdırdı. Gözü Zibanı axtarırdı.

Onun gələcəyinə inanırdı, amma heç yerdə gözüne dəymirdi. Camaat söhbət və mübahisə edə-edə sərgidən gedirdi. Zibanın görünməməyi Bəhruzla ağır gəlir, ona kədər gətirirdi. Yenə içəriyə girib, izdihamı nəzərdən keçirdi. Hər şəklin qarşısında bir neçə adam vardı. O yanda Naxçıvan çaparıının ətrafına yığılmışdılar. Çapara sarı gedəndə kimsə onu arxadan qucaqladı. Geriyə dönəndə Əkbərbəyi, yanında Zöhrə xanımı görüb sevindi, onların yanında tanış bir qız gördü. Birdən-birə tanıya bilmədi, Zöhrə xanım gülə-gülə:

– Öz qəhrəmanındır, – deyəndə, Bəhruz yaxınlaşmış, geyimi dəyişmiş Cümsünü güclə tanıdı. Elə bil bir az da qəşəngləşmişdi, kobudluğundan əsər-ələmət qalmamışdı.

– Necədir sərgi? – Bəhruz qeyri-ixtiyari onlardan soruşdu.

– Yəqin bütün əsərlərin deyil? – Əkbərbəy sualına cavab vermədən dilləndi, – elə belə yaxşıdır, hiss olunur ki, seçmə əsrlərindir.

Zöhrə xanım:

– Ümumi təsir xoşdur, Bəhruz! – dedi – öz portretimi görmədim burda. Niyə?!

– Axı hələ qurtarmamışam...

– Bəs nə vaxt, Bəhruz bəy?!

– Tezliklə...

– İnşallah, səbirsizliklə gözləyirəm...

Bəhruz sonra başqa tanışlarla, dostlarla görüşdü, birdən qarşısında qara gözləri yaşarmış bir qız dayandı. Kədərlə gülümsünəndə Afərə oxşadı. Bəhruz istədi ki, “Afər” deyə qışqırsın, amma qızın nəsə dediyini görüb susdu.

– Bacımın şəklini elə çəkmisiniz ki, o dəqiqə tanıdım. Sağ olun, Bəhruz bəy, elə bildim, Afəri tapmışam.

Bəhruz ancaq indi onu Həsən Bəktaşinin yanına gedəndə gördüyünü xatırladı, bildi ki, bu qız Afər yox, bacısıdır.

– Onu tapmaqda kömək edin, Bəhruz bəy!

– İnanın, əlimdən nə gəlsə eləyəcəyəm!

Bəhruz qızın ardınca salonu tərk etdi, fikirləşdi, bəlkə Ziba gəlib?! Amma ondan əsər-ələmət yox idi, o qədər nigaran qaldı ki, sərgidən sonra bir baş evlərinə getdi. Qapıdan həyəətə girən kimi qoca arvad göz yaşları içində ariq, taxta qollarını açıb ağlamağa başladı. Reyhanda onun böyründə dayanıb qorxa-qorxa baxırdı. Bəhruz arvadı sakitləşdirmək istədi, qoca isə əsəbi-əsəbi coşdu:

– Apardılar Zibanı, o zalım oğlu, it balası apardı, zorla, güclə... Beş-altı nəfərlə gəlmişdi, – deyə uzun-uzadı məlumat verdi. Bəhruz daha dayanmadı, Reyhanın başını sıgallayıb evə gəldi, kədər içində yerinə uzandı. Yata bilməyib ayağa qalxdı, pəncərəyə yaxınlaşıb çölə baxa-baxa xəyala daldı. Bu vaxt çiyinlərinə bir əl toxundu. Bəhruz qorxub diksindi, arxaya çönəndə Hürnisəni gördü.

– Bəhruz, bu qatığı iç! – güllü piyaləni uzatdı.

– İstəmirəm!

– Hirsələnmə, Bəhruz, Ziba onsuz da ərinin yanında qalmayacaq, gələcək! Mütləq gələcək və gedəcək...

Bəhrüz heyrət içində ona baxdı:

– Sən bunları hardan bilirsən?

– Mən hər şeyi bilirəm!

– Belə çıxır, sərgimi də görmüsən?!

– Görmüşəm.

– Nə vaxt?! – Bəhrüz yenə heyrətləndi.

– Əkbərbəylə, Zöhrə xanımla söhbət edəndə mən sənə baxırdım.

– Necə olub ki, mən səni görməmişəm.

– Sən məni heç zaman görmürsən, Bəhrüz!

Hürnisə qayıdıb yerinə girdi, yorğanı başına çəkdi. Bəhrüz uzun müddət bu qısa söhbətin mənasından ayrılı bilmədi. Sonra karandaşla işlədi, yatmağa hazırlaşanda Hürnisənin oğrun-oğrun baxdığını görüb, bir daha heyrətdə qaldı.

5

Bir neçə gün sonra Bəhrüz sərgiyə gəlib əsərlərinə təzə gözlə baxmağa başladı. Bu əsərlərdən adamları, ağacları, evləri, küçələri, abidələri, mənzərələri, bir də ki, uzaqda görünən dağları ilə birlikdə yaşadığı, nəfəs aldığı ulu Naxçıvan boylanırdı. Hər rəng sanki söz idi, birləşib misralara, beytlərə, bəndlərə çevrilirdi. Bir yerdə isə poema kimi səslənirdi: Naxçıvan haqqında poema kimi! Bəhrüz bu fikirlərə elə qapılmışdı ki, sərgidə kiminsə dolaşdığını görmürdü. Narıncın karandaşla işlədiyi zərif, kədərli portretinə gözü sataşanda, dərhal gəlib önündə dayandı. Həyat, tale haqqında düşündü. Bayaqqı adam gəlib yanında duranda, Bəhrüz bir az kənara çəkildi, birdən Cəfərqulu xanın öz qızının portreti qarşısında dayandığını görüb duruxdu. Görünür, xan Narıncı tanıya bilmişdi, həsrət-həsrət baxırdı.

– Xoş gördük sizi, xan! – Bəhrüz onu salamladı.

Cəfərqulu xan asta-asta çevrilib ona nəzər saldı.

– Xoş gördük, bala! Bu şəkli harda çəkmisən belə?!

– Evimdə.

– Evində?! Ola bilməz. Bura ki Makudur, Narıncı yəqin orda görmüsən.

– Yox, xan, görməmişəm.

– Bəs necə çəkmisən?!

Bəhrüz Narıncın məktub yazdığını gizlətdi. Heyrətlə çiyinlərini çəkən Cəfərqulu xanın üzü sərtləşdi, qırıqları daha da üzə çıxdı. Bəhrüz onun sualına cavabı gecikdirdiyini hiss edib dedi:

– Xan, Narınc mənə əziz adamdır, həmişə xəyalımdadır, onu unuda bilmirəm. Ona görə bu şəkli çəkməmişəm.

Cəfərqulu xan qızardı, gözlərini ondan gizlədib bir müddət susdu, sonra:

– Məni bağışla, bala, – dedi, – o mənim yeganə övladımdır, göz bəbəyimdən artıq sevirəm onu. Bilirəm ki, Narınc xətrini çox istəyir sənin. Bilirəm, nə edim, indi özüm ona həsrət qalmışam, gedə bilmirəm yanına. Ailəm orda, Makuda, mən burda. Hökumətdən icazəsiz getməyəm. Hələ ki, icazə vermirlər. Gözləyirəm.

– Narahat olmayın, xan, gedərsiniz...

– Səndən, bala, bir təvəqqem, ricam var...

– Buyur, xan...

– Narıncın bu şəklini sat mənə...

– Xan! – Bəhrüz əsəbi halda, sərtliklə dilləndi, – ölərəm, Narıncın şəklini satmaram. Bunu ki, yaxşı bilirsiniz!

– Bilirəm! – Cəfərqulu xan boğuş səslə dinsə də, üzündəki qızırtı daha da çoxaldı, bu qızırtı boynunu, boğazını da bürüdü, – mən icazə verilən kimi gedəcəyəm. İstəyirəm, Narınc bu şəkli görsün, sevinsin.

– Xan, bunu mən də istəyirəm.

– Onda... Onda... Uşaqlıq eləmə, sat bu şəkli!

– Satmaram, elə-belə verərəm, arxayın olun, xan, sərgi başa çatan kimi göndərəm sizə...

Cəfərqulu xan dinə bilmədi, heyrət dolu həyəcanlı gözlərini Bəhruza dikib, qaşqabaq içində, fikir içində baxa-baxa qaldı. Birdən nə düşündüsə dedi:

– Əlini mənə ver! – Əlini tutub barmağından çıxartdığı üzüyü barmağına keçirdi, – bu da məndən hədiyyə olsun, bala! Qoca kişiyəm, bu gün varam, sabah yox! Onu da deyim ki, sənin kimi növcavanlara az-az rast gəlmişəm. Hələlik, bala!

Bəhruz Cəfərqulu xanın ardınca baxdı. Bir neçə həftədən sonra şəklin dalınca Cəfərqulu xan özü gəldi, Bəhruz şəkil çəkməyə gedirdi, dərhal geriye qayıtdı:

– Buyurun, xan, gəlin!

– A bala, yolundan qalma, Narıncın şəkli üçün gəlmişəm, hökumət icazə verib, bir-iki günə gedəcəyəm...

– Xan, şəkil hazırdır, bu dəqiqə verərəm, yaxşı deyil, içəri keçin, bir stəkan çay, heç olmasa...

– Yox, bala, yox, sağlıq-salamatlıq olsun...

Bəhruz şəkli büküb bürmələyib hazır vəziyyətdə gətirib Cəfərqulu xana göstərdi və dedi:

– Xan, sərgi bir-iki gündür, qurtarıb, yoxsa özüm gətirib gələcəkdim...

– Fikir eləmə, bala, getməsəydin, gözləyəcəkdin.

– Gedək, xan, mənim də yolum sizin tərəfədir.

– Çəkmək istəyirsən, nəyi?!

– Yamxana kəndinə gedən yolu...

– O haradır, bala?!

– İmamverdi türbəsindən aşağıda, vağzalın yaxınlığında... Kəndə doğru uzanır...

– Hə, hə, bildim, o yol bizim evdən yaxşı görünür...

Söhbət edə-edə Mömünə xatun məqbərəsinə qədər bir yerdə gəldilər. Sonra Bəhruz ondan ayrılmaq üçün ayaq saxladı. Xan şəkli ondan götürüb uşaq kimi kövrək halda:

– Salamət qal, bala! – dedi – Allah səni bizim Naxçıvana çox görməsin. Ömrün uzun olsun, bacardığın qədər çox çək, yaxşı çək, baxıb sevinək!

– Məndən Narınca salam yetirin, xan!

– Salam yetirməyinə yetirəcəyəm, bala, ürəyi nisgilli gedirəm, narahat gedirəm, elə bilirəm, nəse qiymətli bir şey itirmişəm. Allaha təvəkkül, bala, səbr etmək gərək!

Bəhruz onun ətli yanaqlarının qızardığını, kövrəldiyini hətta az qala ağlayacağını gördü. Cəfərqulu xan Bəhruza bir də diqqətlə baxıb, başını yelləyə-yelləyə çıxıb getdi. Bəhruz yerindən tərpənmədi, sərgidə olduğu kimi ardınca baxdı. Xan başını aşağı dikmişdi, elə bil beli də azca əyilmişdi. Gedib imarətin qapısı ağzında dayanıb geriye döndü, Bəhruzun baxdığını görüb əlini qaldırdı:

– Əlvida, bala, əlvida! – dedi.

Bəhruz qədim qalaların yanı ilə İmamverdi türbəsinə tərəf endi. Türbənin yerləşdiyi sapsarı təpələrin ətəyi ilə vağzala doğru gedib, Yamxana kəndinə uzanan yola gəlib çıxdı. Xoş havadan, sakit, gözəl mənzərədən yüngüllük duyub, kəndə gedən yolla irəlilədi, yenə uzaqda dağların qaraldığını görüb, canlandı, yolun kənarında dayanıb nəfəsini dərdi.

Görəsən, uzaqdakı dağlara qədər uzanan bu geniş torpaqdan, bu torpağın ona bəxş etdiyi doğmalıqdan əziz dünyada nə var?! Bəhruz göz işlədikcə uzanan bu genişliyin qoynunda təkə gözəllikdən başqa heç nə görmürdü. Solda köhnə qalanın uçuq divarları, sapsarı təpələr, türbə, təpələrin qurtaracağında kənd, Xan dikindən aşağıdakı bağ-bağat, sağda isə düzənlik, yolun ətrafında təkəmseyrək ağaclar, sonunda qaralan Yamxana kəndi, uzaqda, çox uzaqda dağlar – bunların hamısı varlığından ayrı deyildi. Bu mənzərələrə baxa-baxa indicə ayrıldığı Cəfərqulu xanın kədəri, dərdi haqqında düşündü, sonra kəndə sarı getdi. Kəndə yaxınlaşanda, nədənsə birdən-birə Afər yadına düş-

dü, elə bildi, bu kənddə mütləq ona rast gələcək. Bu hissə onda o qədər güclü oldu ki, hətta həyətlərin birində ocaq qalayan gəlini uzaqdan Afərə oxşatdı. Torpaq daxmalarından ibarət olan balaca kəndin misgin görkəmindən soyuqluq yağdı. Bəhruz həyəətə yaxınlaşanda, gəlinin Afər olmadığını bilib, kədərləndi, ötüb keçdi. Başqa həyətlərdən iki qız yüyürdü, onun qarşısına çıxıb salam verə-verə:

– Necəsiniz, əmi? – soruşdular.

– Yaxşıyam. Məni haradan tanıyırsınız?

– Şəklimizi çəkmişiniz... Yemək vermişiniz, pal-tar... Pul... Bir gün sizdə qalmışıq, evinizdə...

Bəhruz hər iki qıza diqqətlə baxsa da, onları yada sala bilmədi. Geyimləri indi təptəzə olmuşdu, yanaqlarından qan damırdı, gözləri gülürdü. Nə yaxşı ki, qaçqınların bir çoxu Afər kimi girdabların qoynuna düşməmiş, haradasa xoşbəxt həyata qovuşmuşdu.

– Əmi, gəlin qonağımız olun.

– Sağ olun, qızlar. – Bəhruz bir də onlara baxdı – kimin yanında qalırırsınız?

– Bibimizin.

– Xoşbəxt olun, qızlar. Məktəbə gedirsiniz?

– Gedirik.

– Yaxşı-yaxşı oxuyun, gəlib yenə şəklinizi çəkəcəyəm.

Bəhruz kəndin başqa həyətlərinə nəzər sala-sala geri qayıtdı.

Üç-dörd gün dalbadal Yamxana kəndinə gedən bu yolun kənarına gəldi, nəhayət, sulu boya ilə işlədiyi əsərini tamamladı. Evə gedəndə Möminə xatun məqbərəsinin yanından keçərkən, uzaqdan iki fayton gördü, bir-birinin dalınca bu faytonlar uzaqlaşib getdilər. Bəhruza elə gəldi ki, bu faytonlarda gedən Cəfərqulu xandır. Bəlkə də səhv etməmişdi.

Evdə isə onu, qəlbinə sevinc gətirən xəbər gözləyirdi.

Bu xəbəri ona Hürnisə çatdırdı.

– Ziba qayıdıb, Bəhruz!

– Doğrudan?! – Bəhruz sevincini gizlədə bilmədi, bunu hardan öyrəndiyini soruşmaq istəyirdi ki, Hürnisə dedi:

– Bu gün bizə gələcəklər.

Bəhruz qulaqlarına inanmadı, Hürnisənin dalbadal verdiyi bu xəbərlər ona qəribə, sehrli göründü. Günorta üstü Zibanın Reyhanla gəlişi isə Hürnisənin özünü sehrli məxluqa çevirdi. Bunları necə, hardan bilir, lap möcüzədir! Hürnisə onları evə gətirdi, süfrə saldı, özü çıxmaq istəyəndə Bəhruz saxladı:

– Hara, Hürnisə?

– Çay gətirirəm, Bəhruz!

– Qanacaqlı, mərifətli övrətin var, Bəhruz bəy! – deyə Ziba sözə başladı – deyəsən, səni çox sevir, buna görə şadam. Tiflisə getməyə hazırıq, bir-iki günə...

– Daha qətidir?

– Qətidən qəti, başqa əlac yoxdur. Anam da razıdır. Qohumlarımızın da xəbəri var, bizə yer də hazırlayıblar.

– Bəs necə qayıda bildin?!

– Bir axşam ərim eşitdi ki, qan düşmənləri ona hücum edəcəklər. Dəstəsi ilə o dəqiqə harasa qaçıb gizləndi. Mən də bu fürsətdən istifadə edib qaçdım, evə gəldim. Allah bilir, hələ nə qədər gizləndə qalacaq. Ona kimi mən də Tiflisə gedərəm. Canım da onun əlindən birdəfəlik qurtarar. Bəhruz bəy! Məni başa düşün! Bu hələ harasıdır, ərim hökumətin əleyhinə gedir. Böyük dəstə düzəldib. Nə istəyir, özü də bilmir. Məni öldürməklə hədələyir. Heç kişi öz arvadını öldürər? Axı mənim nə günahım? Elə bilirsən, məni çox sevir? Yox! Ondən çıxıb getməyim, müti olmamağım, şəninə toxunur, vəssalam!

Mərdlikdən danışır, özü cücə kimi qorxaq... Nə cür sifət desən, onda var, iki dəqiqə içində dəyişib olur başqa adam... Bəhrüz bəy, sərginizə gəlmək üçün ürəyim əsirdi, nə etməli, qismət deyilmiş... Onsuz da əksər əsərlərinizə baxmışam.

– Sənin portretini də asmışdım, camaatın xoşuna gəldi...

– Yəqin, Bəhrüz bəy, onu mənə verərsən...

– Onu da özünlə Tiflisə aparmaq istəyirsən?

– İstəyirəm. Təkcə onu yox... Atamın köhnə zurnalarını da... Zurna çalan vaxtı geydiyi paltarı da...

– Bəs Reyhan? Bəlkə bizdə qalsın?

– Nə danışırısan, Bəhrüz bəy? Anam onsuz bir gün də qalmaz. O da anamsız... Sözün düzü, mən də öyrəşmişəm. Doğmaca bacım kimi. Həm də Reyhan ağıllı qızıdır. Onun bizə heç bir maneçiliyi yoxdur.

Bu zaman Reyhan evin o tərəfində qoyulmuş şəklə baxırdı. Birdən çevrilib onlara tərəf gəldi. Ziba onu yanında əyləşdirib, qucaqladı:

– Yox, Bəhrüz bəy, Reyhan bizimlə gedəcək, elədirmi?!

– Elədir, – deyə zəif səslə təkrar edib Zibaya qısıldı.

Hürnisə məcməyi ilə içəri girdi, süfrəyə nələr düzmədi, hər şey... Tahirə də çay gətirib ona kömək edirdi. Davud oğrun-oğrun qapıdan baxıb, yavaş-yavaş özünü içəri saldı və gəlib Reyhanın böyründə dayandı. Çay süzüləndə Tahirə güllü piyalələrdən birini Davuda verdi. Reyhan da altdan-altdan ona baxıb gülürdü. Onlar getməyə hazırlaşanda, Bəhrüz da ayağa qalxdı, portreti götürüb Reyhana verdi. Reyhan onu həvəslə bağrına basdı. Davud isə qızdan ayrılmaq istəmir, yanı ilə gedirdi. Tahirə qapı yanında saxlamasaydı Davud yəqin ki, axıra qədər gedərdi.

Bəhrüz Zibanı, Reyhanı ötürüb geri qayıdanda qar yağdı. Qəlbi elə isti idi ki, qarın soyuğu ona çatmırdı.

Bir neçə gün sonra vağzala, onları yola salmağa gələndə yenə qar yağdı. Bəhrüz əvvəl Zibanın anası ilə, Reyhanla görüşdü. Sonra Zibanın özü ilə perronda üz-büz dayandı. Daxilində kövrək həsrətin oyandığını hiss edən Bəhrüz lal-dinməz olmuşdu. Yaydan bəri bu gəlin onun doğma adamlarından birinə çevrilmişdi. Ziba nəse demək istəyir, bacara bilmirdi. Elə hey Bəhrüza baxırdı.

– Bir söz de, Bəhrüz...

– Sənə yaxşı yol arzulayıram.

– Sağ ol, Bəhrüz!

– Bu yaz Tiflisə gəlmək istəyirəm.

– Ürəyimə damıb ki, sən gəlməyəcəksən.

– Bu nə sözdür, Ziba?

– İncimə, Bəhrüz, elə bilirəm ki, bizim son görüşümüzdür.

– Elə demə, Ziba, gələcəyəm Tiflisə, səni axtaracağam...

Qəribə, boğuc zəng səsi eşidiləndə hamı əl-ayağa düşdü. Ziba kədərlə əlini uzatdı, Bəhrüzla görüşüb vaqona qalxdı.

Qatar tərənib yavaş-yavaş uzaqlaşdı, Bəhrüz özündə elə ağırlıq duydu ki, sanki başdan-başa daş olmuşdu. Kərbalayı Abbas yaxınlaşıb qoluna girdi:

– Gedək faytona! – deyəndə Bəhrüz yuxudan ayılan kimi oldu, – Bəhrüz bəy, müştəri götürməmişəm, sizi gözləyirəm.

– Bu dəqiqə! – Bəhrüz yerindən tərənmədi, qatar hələ gözdən itməmişdi, onun ardınca baxırdı.

Qar güclənmişdi. Bəhrüz faytona minəndə yenə gözlərinin önündən bir qatar uzaqlaşmışdı.

Qış bərk gəldi, hələ Naxçıvan belə soyuq qış görməmişdi. Şaxta adamı qılinc kimi kəsirdi. Bu qış Bəhrüz üçün təkcə qar, şaxta yox, həm də dərd-kədər, ağrı gətirdi. Belə soyuğa baxmadan Bəhrüz yenə Naxçıvanı gəzib

dolaşırdı. Sinəsində baş qaldıran anlaşılmaz ağrılara fikir vermədən gecə-gündüz işləyirdi. Bir dəfə hava birdən-birə dəyişib mülayimləşdi, az qala yaz havası kimi oldu. Bundan istifadə edən Bəhruz yenə şəhərə çıxıb Qurdlar məhəlləsinə tərəf getdi. Bu məhəllənin evləri evləri arasından ucu şiş qülləli Atababa məqbərəsi aydınca görünürdü. Bəhruz çoxdan bu məhəllədə olmamışdı. Yavaş-yavaş tozlu, dar küçələrdən, sınıq-salxaq qapıların, köhnəlmiş darvazaların, yarıuçuq torpaq hasarların, samanla suvanmış divarların yanından keçirdi. Bir döngənin başında, mağara kimi yerin qarşısında dayandı, bu mağara tunel kimi dərinə uzanırdı, sonunda darvaza, darvazanın yumru-yumru dəmirlərdən bəzəyi, naxışı vardı. Bəzək dəmirləri dövrələmə vurulmuşdu. Bəhruz saman qarışıq palçıqla suvanmış divara söykənib onu çəkməyə başladı, başı işə qarışdı, çəkdi, çəkdi, birdən darvazanın balaca qapısından qara qoşa hörüklü, qara qaşlı, qara gözlü bir qız çıxdı, mağara kimi yerdən keçəndə dayandı, Bəhruzu görüb qorxdı, gözləri heyrətindən böyüdü. Addım-addım geri çəkilib, birdən çevrilib qapıya sarı qaçdı, arxasında qara hörükləri yelləndi.

Bəhruzu maraq bürümüşdü: indi həyatda olmayan gəlinə – Pakizəyə necə oxşadı, iki alma kimi, sanki başqası yox, elə onun özü idi, mat-məttəl, arxasınca baxdı. Qız qapını açıb, özünü içəri atdı. İlk gənclik dövründə gördüyü hadisə elə bil yenidən təkrar olundu. Belə düşüncələr içində yenə qaralamalarını çəkdi. Bir də gördü ki, qapı azca aralandı. Pəncərə kimi açılan bu aralıqdan qəşəng üz görünən kimi yox oldu, dərhal qapı da örtüldü. Bəhruz gözünü qırpıb açınca qəşəng üz qeybə çəkilsə də işıqlı lövhə kimi xəyalında qaldı. Qızın zil qara gözlərində yanan odun parıltısını aydın görə bildi.

Elə bu vaxt çiyinə bir əl toxundu. Bəhruz çevriləndə zəhmli, qəzəbli gözlərlə baxan, əlini xəncərinin qəbzə-

sinin üstünə qoyan, qarasifətli, iri cüssəli adam gördü. Dərhal xəncəri qınından çıxarıb, Bəhruza doğru uzatdı, gözünün qabağında sağa-sola fırladıb, sonra ucunu boğazına dirədi.

– İt oğlu it, kəlməyi-şəhadətini oxu, indi səni cəhənnəmə vasil edəcəyəm, xalxın namusuna, ismətinə sataşmanın yeri gor olmalıdır.

Bəhruz ondan bir damcı da olsun qorxmadı, ölməyi hər şeydən üstün tutub, cəsarətlə dilləndi:

– Günahım varsa, öldür məni, öldür! Nə durmusan, əgər əminsənsə, vur, kəs, öldür!

– Günahın yoxsa, bayaqdan qapımızı nə marıtdayırsan?!

– Şəkil çəkirəm, al, bax!

Bəhruz darvazanın şəklini ona uzadanda, yekəpər kişi gözücu ona baxıb, yavaş-yavaş xəncəri geri qaytarsa da, qınına qoymadı, əlində hazır tutub xırıltılı səslə:

– İtil burdan! – dedi – bir də gözüm səni görməsin!

Bəhruz bu təhqiri uda-uda yerindən tərpənmək istəmədi, başdan-ayağa yekəpər kişiyyə diqqətlə baxdı, beynindən ildırım kimi onu çəkmək fikri keçdi və dedi:

– Bir təvəqqüm var: icazə ver, şəklini çəkim.

– Dedim, itil gözümdən. Eşitmirsən, itil, nə qədər, salamatsan rədd ol burdan. Tez!

Hirsə xəncəri göyə qaldırdı, Bəhruz ona acı-acı baxıb, üzünü çevirdi, tələsmədən, sakit-sakit uzaqlaşdı. Küçənin başında ayaq saxlayıb geri döndü, yekəpər hələ də əlində xəncər tutub dayanmışdı.

7

1922-ci il. Bəhruz ağır xəstələndi, həkim Əli Mirzə Abbasov bir neçə dəfə gəlib təcili tədbirlər görsə də, xeyri olmadı.

Bəhruz müdhiş yuxular içində çapalayır. Yuxusunda Şirin xanımın danışdığı Sənubər əfsanəsi canlanırdı. Görürdü ki, hər iki tərəfdə təzəcə boy atan, cərgə-cərgə uzanan sənubər ağaclarının arası ilə gedir. Birdən bu ağaclar gözəl qızlara çevrilir. Hamısı da əl edib Bəhruzu səsləyirdi. O bu qızların yanından sürətlə ötür, qarşıdakı bozuntul qayanın başında dayanan məleykəyə doğru can atırdı. Sürətlə getsə də, qərribə idi ki, ona çata bilmirdi. Elə təsəvvür edirdi ki, qaya yaxındadır, əlini uzatsa çatar, ona görə yüyürdü, bunun xeyri olmurdu, idman velosipedi kimi yerində qalırdı. Birdən uçur özünü qayanın başında, məleykənin böyründə görürdü. Bu məleykə Afər idi, qayanın altından gur çay axırdı – Araz çayı. Afər qayanın kənarına cumurdu. Bəhruz onu tutmaq, saxlamaq istəyir, heç cürə bacara bilmir, Afər ipə-sapa yatmır, özünü qayadan aşağı atmağa çalışırdı. Bu nədir, aman, Afər yüyürdü və yoxa çıxdı. Bəhruz daha heç nə düşünməyib onun dalınca yüyürdü və özünü qayadan aşağı atdı. Qərribə hadisə baş verdi, yerə enmədi, buludlar arasında qaldı və birdən cərgə-cərgə uzanan, barmaq boyda sənubər ağaclarını gördü. Bu ağaclar gecə təyyarə meydanında yanan işıqlar kimi uzanırdı və Bəhruz onların arası ilə uçurdu. Uça-uça Arazın dalğalarının qonuna düşürdü və yuxudan oyanırdı.

Əkbərbəy Zöhrə xanımla tez-tez ona deyir, əhvalını öyrənir, tanış, yaxşı həkimlər gətirirdilər. Onların da köməyi olmadı. Faytonçu Kərbalayı Abbas adı-sanı çıxmış ara həkimi tapıb Bəhruzun üstünə apardı. Bu ara həkiminin anlaşılmaz oyunları nəticəsiz qaldı. Ən nəhayət, Şirəlibəy məsləhət-məşvərətdən sonra Tiflisə – Nadir Şengelayanın dalınca getməyə məcbur oldu.

Hürnisə özünü öldürür:

– Bəhruz! – deyə onun yanından əl çəkmirdi. Ge-yindirir, yedirdir, hər arzusuna, istəyinə əməl edir, nə

gecə bilirdi, nə də gündüz. Bəhruz yenə hərarət içində yanırdı. Sənubər ağacı cərgələrinin arası ilə yüyürməkdən yorulmur, qayanın başında isə Afəri gah Nazlı, gah Ziba, gah da Sənubərin özü əvəz edirdi.

Əli Mirzə həkimin gəlişindən, yeni dərmanlarından sonra Bəhruz bir az babatlaşdı, hərarəti aşağı düşdü, sakitləşdi, gözlərini açdı. O gün Hürnisənin üzü güldü, hər cür xidmət göstərüb, “sənə şad xəbər verəcəyəm” deyərək Bəhruzu həttə intizarda qoydu. Bəhruz yenə şəkil çəkməyə can atdı, amma bacarmayıb əsəbiləşdi, fikirli-fikirli yerində qaldı.

Axşam Hürnisə Bəhruzun başına dolanıb dedi:

- Şad xəbər eşitmək istəyirsən?
- O nə xəbərdir elə?!
- Nazlı Türkiyədən qayıdıb gəlib.
- Niyə?!
- Əri Ziya bəy qəzaya düşüb, ölüb. Ona görə. Nazlı səni görmək istəyir.
- Axı mən ağır vəziyyətdəyəm.
- Nə olar ki?!
- İstəmirəm məni bu vəziyyətdə görsün. Sağalım sonra...
- Onun sənə deyiləsi vacib sözü var.

Bu xəbər Bəhruzu sevindirmədi, əksinə xəyalında bu yaxınlarda baş verən hadisələri canlandırdı, Zibanı yadına saldı. İndi ona Ziba haqqında xəbər versəydilər, yəqin daha çox sevinərdi. Bu gözəl gəlinlə keçən günlərinin istisi varlığında hələ soyumamışdı. Bunu hiss etməmək üçün Hürnisənin ısrarından sonra, Nazlı ilə görüşməyə razılıq verdi.

Bəhruz ayaq üstə dayanan Nazlıya baxanda, onun az vaxt ərzində dəyişildiyinə məəttəl qaldı. Nazlı kökəlmiş, buxaq bağlamışdı. Başına şüşə kimi saf, zərli, naxışlı yaylıq örtmüşdü. Yaylıq elə saf idi ki, qulaqlarındakı

günbəzvari sığaların nöqtə-nöqtə daş-qaşlarından süzülən parıltını gizlətmirdi. Paltarı uzun olsa da dar idi. Ümumi söhbətdən sonra Nazlı İstanbulda ərinin Bəhrüzün yeddi şəklini baha qiymətə satdığı haqqında məlumat verdi. Əri hətta yadigar kimi qalan iki etüdü, Nazlının karandaşla işlənmiş portretini necə zorla gəlib götürüb apardığını danışdı. Bu şəkilləri də Ziya bəy eyni adama yenə yüksək qiymətə satdı. Bəhrüz indi 1916-cı ildə, ikinci dəfə açdığı sərgidən bir adamın ondan qəpik-quruşa çoxlu şəkil aldığını dumanlı şəkildə yadına sala bildi. Demək, həmin adam, Nazlının əri Ziya bəy idi, nə uzaqgörənmiş, onlardan necə böyük məharətlə istifadə etmişdi. Görəsən, İstanbulda bu şəkilləri baha qiymətə alan adam kimdir və məqsədi, fikri nədir?! Nazlı bunları bilmirdi, Bəhrüza şəfa arzuladı, daha dayanmayıb göz yaşlarını axıda-axıda çıxıb getdi.

Bu görüşdən sonra Bəhrüz özünü olduqca yaxşı hiss etdi, hətta şəkillər çəkməyə başladı: gündüz yanında yatan qardaşları Davudun və Rüstəmin şəkillərini. Sonra güzgü vasitəsilə özünün avtoportretini çəkdi. Bunlar onun axırını, son işləri oldu. Vəziyyəti birdən-birə, göz-lənilmədən yenə ağırlaşdı, yenə dəhşətli yuxular başladı. Bu dəfə Araz çayı boyunca qaçırdı, onun dalğalarında üzürdü. Bu çayın sahillərini o qədər gəzib-dolanmışdı ki, ürəyində Araz etüdlərini yaratmaq fikri doğmuşdu. Onların bir neçəsi hazır idi. Bu silsilə onu özünə möhkəm çəkirdi, buna görə onu davam etdirmək istəyirdi. Naxçıvanın kəndləri, abidələri yadından çıxmırdı. Hələ uzaqdakı dağlar! Onları çəkməkdən doymamışdı. Ona elə gəlirdi ki, hələ bu dağlara toxunmayıb, hələ onları bundan sonra çəkəcək. Bakıya, Təbrizə, Şamaxıya, Gəncəyə, Dərbəndə, Qarabağa getmək ən böyük arzusu idi, Tiflisdə dostlarını görmək eşqi sinəsində od kimi yanırırdı. Naxçıvanın tarixindən rəngli tablo yaratmağa hazırlaşdı. Hələ

nə etmişdi ki?! Hər yuxu dalğası ona bir mənzərə göstərirdi: Revaz Abasadze hirsli-hirsli nəsə deyirdi, Mariya Ratiyeva ağ qollarını açıb üstünə gəlirdi, Eyfel qülləsinin başında Xəlil Musayev bir ayağı üstə dayanıb uçmağa hazırlaşdı, yenə sənubər ağaclarının cərgəsi uzanırdı, bu cərgələrin arası ilə gah Nazlı, gah Afər, gah da Ziba qaçırdı, sonra Lado Qudiaşvili gözlərini qıya-qıya çaxır içirdi, sonra şlyapasını əlində oynadan, ağlamağa hazırlaşan Mişa Çiaureli, sonra Ketovan, Kosta...

Belə bir vaxtda Şirəlibəy Şengelaya ilə birlikdə Tiflisdən qayıdıb gəldi. Əli Mirzə Abbasov Bəhrüzün başı üstündə dayanmışdı, molla Talib da yanında. Şengelaya köhnə dost kimi onlarla görüşdü. Hamı bilirdi ki, Şengelayanın gətirilməsi ancaq təsəlli ilə, ümidlə, vicdanın sakitliyi ilə əlaqədardır. Hər iki dost həkim dərhal yeni tədbir fikirləşəndə molla Talib yaxın gəldi və yalvardı:

– Onu Allaha, bir də sizə tapşırıram! Kömək edin, əlac edin, qoymayın belə adam torpağa qismət olsun.

– Ağırdır, molla Talib, çox ağır, – Əli Mirzə dilləndi, – iki tərəfinə də soyuq olub. Qara ciyəri də əvvəldən xəstə... Əlimizdən gələni etməyə çalışırıq... Molla Talib, arxayın olun, nə qüvvəmiz varsa...

Hər iki həkim çox çalışdı, lakin...

8

Lakin... Bir gün sonra, fevralın 7-də Bəhrüz Kəngərli Araz dalğalarında üzə-üzə iri gözlərini əbədilik yumdu. Bu dalğalar donub onun gözlərində qaldı.

Dəfn günü bütün Naxçıvan ayağa qalxmışdı. Nazlı oğlu ilə göz yaşları içində, qapqara çadrada damdan baxırdı. Bir vaxt burdan onu Tiflisə yola salmışdı. Onda Nazlı Bəhrüzün hafizəsində bir parça bulud kimi qalmışdı. İndisə... Nazlı bütün küçəni tutmuş izdihamı görürdü.

Birdən arxada nəşə şaqqudadı, Nazlı qorxu içində qoz ağacına tərəf döndü, bir budağı sınımışdı. Solğun görkəmli, qupquru ağac sanki ağlayırdı.

İzdihama qoşulanların sayı çoxalardı. Hamı sənətkarı yola salmağa gəlirdi. Onların arasında qoca dilənçi də vardı; əlindəki əsanı yerə vura-vura, tələsmədən, yavaş-yavaş addımlayırdı. Ağ saçları yenə pırtlaşıq idi, köynəyinin yaxası da açıq. Yayda olduğu kimi. Bəlkə də yaşı yüzə çatmışdı. Hələ Naxçıvanın tozuna çevrilməmişdi.

Mafənin dalınca gedən molla Talıbın üzü od kimi yanırdı. Onsuz da qırmızımtraq sifəti indi başdan-başa alova bürünmüş kimi görünürdü. Hamı deyirdi, Bəhrüzün ölümü hamını yandırır, amma molla Talıbı yüz qat, min qat... Bəhrüzün məzarı başında yasini göz yaşları içində oxudu. Elə oxudu ki, çoxunu ağlamaq tutdu. Sonra bütün Naxçıvan molla Talıbın oxuduğu bu təsirli yasindən danışdı.

Bəhrüzü basdıranda Cəfərqulu xanın hədiyyə verdiyi üzüyü barmağından çıxartmadılar. Şirin xanım evdə ədviyyat qutusunu verib yalvardı, “bunu Bəhrüzün qəbrinə qoyun, anasından yadigarıdır”. Buna da əməl olundu. Bir də qəbrə yonulmamış, başı qızillı bir karandaş qoydular. Bu karandaş Əliqulu Qəmküsarin hədiyyəsi idi, Bəhrüz onlardan birini toxunmadan, işlətmədən qoruyub saxlamışdı: Əliqulu Qəmküsardan yadigar kimi!

Günlər keçirdi. Hürnisə lal-kar olmuşdu, söhbətdən, ünsiyyətdən qaçırdı. Bəhrüzün otağını gündə yığıb-yığışdırırdı. Hər şeyi elə düzmüş, elə gözəllik, elə səliqə-sahman yaratmışdı ki, otaq muzeyə çevrilmişdi. Hürnisə bu otaqdan çölə çıxmır, bütün günü bir küncdə daş kimi qalırdı. Şirin xanımın yalvarışları da kömək etmirdi. Bəhrüzün ölümündən sonra, alça ağacı solmağa, saralmağa başlamışdı. Hürnisə də bu ağac kimi yavaş-yavaş solurdu. Bəhrüzün ölümündən sonra cəmi bir il yaşadı, özü də

başqa vaxt yox, elə Bəhrüzün öldüyü gün – fevralın 7-də canını Allaha tapşırırdı. Şirin xanım dizlərinə döyə-döyə “Xudavəndi-aləmin məsləhəti belədir” deyərək dua oxuyar, oxuya göz yaşları tökdü. Hürnisənin ölümü, özü də Bəhrüzlə eyni gündə ölümü Şirin xanıma güclü təsir etmişdi. Şirəlibəy uzun müddət onu sakit edə bilmədi.

Hürnisəni Bəhrüzün qəbri yanında basdırdılar. Onun dəfnində də yasini yanıqlı bir səslə başqası yox, molla Talıb oxudu.

EPILOQ ƏVƏZİ

Bəhruzun vəfatından sonra onun adına üç məktub gəldi: biri Revaz Abasadzedən, biri Mariya Ratiyevadan, o biri Zibadan. Bu məktubların heç biri açılmadı. Nə qədər ki, sağ idi, onlar Hürnisədə qalırdı, ölümündən sonra uzun müddət Şirin xanım saxladı, sonra qızı Tahirəyə verdi. Tahirə də hər üç məktubu göz bəbəyi kimi qoruyurdu. Müharibə illərində isə müxtəlif yerlərə köçdükləri üçün bu məktublar açılmadan itib batdı. Bəlkə də itməyib? Hardasa, kimdəsə, hansı sandıqdasa, hansı mücrüdəsə, hələ durur?

İllər keçdi. Bəhruzun əsərləri toplandı. Şirin xanım da Hürnisə kimi həm şəkilləri, həm də əşyaları səliqə-sahmanla qoruyub saxlayırdı. Onları muzeyə verəndə dözə bilməyib göz yaşları axıtdı. Naxçıvanda yaşayan müxtəlif adamlarda Bəhruzun çoxlu şekli vardı. Onlar da bu şəkilləri gətirib muzeyə təhvil verdilər. Əlbəttə, bu yığılanlar tam deyildi, orda-burda itib batan əsərləri hələ çoxdur. Bu yaxınlarda muzeylərdən birinə xəbər gəlmişdi ki, Tbilisidə yaşayan bir qadında Bəhruzun üç əsəri var. Bu qadın kimdir, bəlkə Zibadır, bəlkə Reyhan, yaxud onların qohumları, dostları, tanışları?! Daha səs çıxmadı. Bəlkə nə vaxtsa, yenidən xəbər göndərəcəkdir, kim bilir? Bəlkə Türkiyədəki Bəhruzun şəkillərini Ziya bəydən bahə qiymətə alan bir adam hardasa, onları yenidən həyata, insanlara qaytaracaq. Bəs Əkbərbəyin, Narıncın, Cəfər-qulu xanın, Kəlbəli xanın, Cümsünün, Səttarın, onlarla başqa adamların apardığı şəkillər hanı?!

Bəhruzun institut yoldaşlarından Lado Qudiaşvili, Mixail Çiaureli məşhur oldular; biri rəssam, o biri kinorejissor kimi. Revaz Abasadze Bəhruzun özü kimi həyat-

dan tez köçdü. Ketovan Maqalaşvili Xalq rəssamı kimi Gürcüstanda şöhrət tapdı. Xəlil Musayev isə dediyi kimi əvvəl Parisə, sonra Amerikaya getdi. Uzun müddət bu torpaqda yaşadı, orda da dünya ilə vidalaşdı. Bəhruzun dostlarından Ladoya, Mariyaya, Revaza və başqalarına aid rəsmləri bizim muzeydə tarixi sənəd kimi xatirə kimi qalır.

Bəhruz haqqında kitablar da çıxdı, xatirələr də yazıldı. Bu xatirələrdən birini yazan Adil Qaziyevdir. Adil Bəhruzun apardığı rəsm dərnəyinin ən fəal üzvü idi. Adil onun kimi rəssam oldu, ömrünün sonuna kimi müəllimini unutmadı.

Naxçıvan indi müasir və gözəl bir şəhər olub. Qədim abidələr yenə durur. Uzaqda ucalan dağlar da, necə vardısı, eləcə görünür. Nə qədər ki, bu abidələr var, nə qədər ki, uzaqda ucalan dağlar var, Bəhruz Kəngərlinin əsərləri də o qədər yaşayacaq.

Alça ağacı qurusa da Bəhruzun yaşadığı həyətdə illər boyu qalmışdı. Onu bacısı Tahirə daha çox qoruyurdu. Onu kökündən qoparıb atmaq istəmişdilər, amma Tahirə heç kəsi yaxına buraxmamışdı. Ağac qərribə şəkllə dönmüşdü. Qupquru budaqlar bir-birinə dolaşmış kiminsə hərətinə çəkən adam kimi sıxılmış, büzüşmüş, məhzun bir görkəm almış, təbiətin yaratdığı etüdə çevrilmişdi. Deyirlər ki, bu ağac son illərə qədər həmin həyətdə dururdu.

Təəssüf etməyə dəyməz, çünki alça ağacı indi olmasa da Bəhruzun rəsmlərindən birində əbədi yaşayır!

“KİTABSEVƏRLƏR”DƏN

Bu yazdığımı oxuyursuzsa, deməli, siz də bu keşmə-keşli, rəngarəng ömür yolu barədə yazılmış bu romanı oxuyub bitirmisiz və təsirindən hələ qurtarmamısınız. Əsər haqqında Səbuhi Şahmursoy, müəllif haqqında isə redaktor Cavid Qədir kitabın əvvəlində yazdıqlarına görə, bu barədə nəse demək istəmirəm. Bircə onu qeyd edirəm ki, dünya ədəbiyyatında rəssamlar barədə yazılmış “Dahi”, “Yaşamaq yangısı”, “Ay və qara qəpik” kimi əsərlərlə yanaşı – qürurla deyə bilərik – bizim də “Uzaqda ucalan dağlar”ımız var.

Əziz kitabsevərlər, qrupumuzun kitab çapı siyasəti müxtəlif yöndə inkişaf edir: Yerli gənc müəlliflərə dəstək, indiyədək dilimizə çevrilməyən nəsr nümunələrinin tərcüməsi, uşaq ədəbiyyatına diqqət, kiril əlifbasında unudulanlar sırasına girməkdə olan kitabların latın qrafikalı əlifbaya çevrilərək “dirildilməsi”... Sonuncuya nümunə olaraq artıq Harper Linin “Bülbülü öldürmək”, Astrid Lindqrenin “Biz Saltkrok adasındayıq” kitablarını göstərə bilərik. Bu iki dünya uşaq ədəbiyyatı nümunəsi qrupumuz tərəfindən çap edilib, Azərbaycan oxucusuna yenidən qazandırılıb. Bu dəfə isə bir rəssamın həyatından bəhs edən yeganə Azərbaycan romanını təqdim etdik. Kitab həm də məşhur rəssamımız Bəhrüz Kəngərli haqqında yeganə nəsr nümunəsidir. İstər bu baxımdan, istərsə də bədii-estetik nöqteyi-nəzərdən əsəri dəyərli hesab edərək sözügedən layihəni gerçəkləşdirdik.

Ümid edirik, kitabı bəyəndiniz. Çox istərdik ki, əvvəlki kitablarımızda olduğu kimi bu seçimimizdə də yarılmayaq. Təbii ki, bəyənməyənlər, iradə olanların tənqid-

lərinə hər zaman açıq. Virtual olaraq, eləcə də real görüşlərimizdə tənqidlərinizi sevə-sevə dinləməyə hazırıq.

Kitabın ərsəyə gəlməsində əməyi keçən bütün şəxslərə özüm və qrup adminstrasiyası adından təşəkkür edirəm. Ən böyük təşəkkür isə hər zaman dediyim kimi, məhz siz oxucuların payına düşür. Çünki bütün bu işlər hamısı dolayısı ilə sizin üçündür. Biz sadəcə icraçıyıq, son sözü isə siz deyirsiniz.

Var olun, bizimlə olun!

Hörmətlə,
Fariz BAYRAMOV

MÜNDƏRİCAT

İTMİŞ RƏNGİN TARİXÇƏSİ.....	3
REDAKTORDAN.....	7
PROLOQ ƏVƏZİ.....	10
BİRİNCİ FƏSİL.....	11
İKİNCİ FƏSİL.....	35
ÜÇÜNCÜ FƏSİL.....	68
DÖRDÜNCÜ FƏSİL.....	103
BƏŞİNCİ FƏSİL.....	134
ALTINCI FƏSİL.....	172
YEDDİNCİ FƏSİL.....	200
SƏKKİZİNCİ FƏSİL.....	236
DOQQUZUNCU FƏSİL.....	271
ONUNCU FƏSİL.....	316
ON BİRİNCİ FƏSİL.....	344
EPILOQ ƏVƏZİ.....	376
“KİTABSEVƏRLƏR”DƏN.....	378

«Elm və təhsil» nəşriyyatının direktoru:
professor Nadir MƏMMƏDLİ

Çapa imzalanmış 26.09.2016.
Şerti çap vərəqi 23,75. Sifariş № 289.
Kağız formatı 84x108 1/16. Tiraj 200.

Kitab «Elm və təhsil» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
E-mail: nurlan1959@gmail.com
Tel: 497-16-32; 050-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.

92573

000000012754

Roman XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan təsviri sənətində realist dəzgah boyakarlığının ən önəmli siması, mənzərə və portret janrları ustası Behruz Kəngərlinin qısa, lakin rəngarəng həyatına həsr olunub. Əsərdə kifayət qədər mənalı və nisbətən sentimental ömür yaşayan rəssamın yaratacağı yadda qalan rəsmlərin bəzilərinin tarixçəsi təfərrüatı ilə təsvir edilib.

"Uzaqda uçan dağlar"ı sənədli roman da hesab etmək olar, belə ki, o dövrün ictimai-siyasi hadisələrinə, eyni zamanda, Əliqulu Qəmküsar, Cəlil Məmmədquluzadə və s. kimi şəxsiyyətlərin həyatına da geniş yer verilib. Roman boyu rəssamın xəfif izlənən daxili dünyası, ülvəi sevgi münasibəti, yaratdığı məşhur rəsmlərin yaranma səbəbləri və regionda dövrünün tanınmış rəssamları ilə görüşləri ustalıqla təsvir olunub.

6^m

Grup: [Kitabseverler.fb.com](https://www.facebook.com/Kitabseverler.fb.com)
Səhifə: [Kitabseverler.fb.com](https://www.facebook.com/Kitabseverler.fb.com)
Bloq: [Kitabsever.wordpress.com](https://www.wordpress.com/Kitabsever)